

A CSONGRÁD MEGYEI HONISMERETI EGYESÜLET ÉVKÖNYVE

2011–2012

Szeged, 2013.

Magyarok új
regén as ma
Wasservalkó

Az 1991-ben megalakult Csongrád Megyei Honismereti Egyesület 2011-ben jubileumi kötetben adott átfogó képet Csongrád megye sokszínű honismereti életéről, s benne az akkor 20 éves egyesület tevékenységéről. Tudatos törekvés volt és maradt, hogy írott és képes dokumentumok, tárgyi anyagok, visszaemlékezések alapján megőrizhetővé legyen a megyében folyó értékmentő, hagyományörző közösségek és egyének munkájának emléke is, hiszen nélkülük nem élne tovább a hely szelleme, elsorvadnának azok a szálak, amelyek az itt élőket és az innen elszármazottakat e vidékhez köthetik. A hon- és népismeret, a helytörténet kutatása, a múlt megismertetése egyfajta misszió, amelynek nyomán gazdagodik az átadó és a befogadó – a jövőt tovább vivő – szellemisége is. Évkönyvünk a folyamatosság jegyében civil szervezetünk elmúlt kétévi eredményeinek összegzése. Fogadják a nyomkövetők érdeklődésével!

TANULMÁNYOK
CSONGRÁD MEGYE TÖRTÉNETÉBŐL
XLI.

TANULMÁNYOK CSONGRÁD MEGYE TÖRTÉNETÉBŐL
XLI.

Kötetünk kiadását anyagi támogatásban részesítették:

A CSONGRÁD MEGYEI HONISMERETI EGYESÜLET TAGJAI

A CSONGRÁD MEGYEI HONISMERETI EGYESÜLETET
ADÓJUK 1 %-ÁVAL TÁMOGATÓK

NEMZETI EGYÜTTMŰKÖDÉSI ALAP

FELICITER KIADÓ KFT.

*A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület
évkönyve*

(2011–2012)

Szerkesztette:

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna

Szeged
2013

A kötetben szereplő írásokat és fotókat
összegyűjtötte, rendezte és kötetbe szerkesztette:
PÁL LÁSZLÓNÉ SZABÓ ZSUZSANNA

Lektor és a szerkesztő munkatársa:
KOVÁTS DÁNIEL

Az egyesületi élet fotóit
LENGYEL ISTVÁN, LŐKÖS SÁNDORNÉ,
PÁL LÁSZLÓ GYÖRGY és URBANCSOK ZSOLT
készítették

Kiadta a
CSONGRÁD MEGYEI HONISMERETI EGYESÜLET
és a MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR CSONGRÁD MEGYEI LEVÉLTÁRA

Felelős kiadók:
BLAZOVICH LÁSZLÓ elnök és
BIERNACKI KAROL igazgató

ISSN 0133-414 X

Tipográfiai tervezés és nyomdai előkészítés:
FELICITER KIADÓ KFT.

Nyomás és kötés:
DORNBACH ÉS MAGONY NYOMDA BT., MAKÓ

Ajánlás

A *Honismeret Csongrád megyében (1969-2011)* című kötet megjelenése után vetette fel Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna, egyesületünk titkára, hogy hasznos lenne megörökíteni szerényebb, ám lehetőleg rendszeresen megjelenő évkönyvekben az egyesületünk életét dokumentáló írásokat, ugyanis csak az marad meg hosszú távon életünk-ből az utókor számára, amit idejében lejegyzünk. *Verba volant, scripta manent*, mondták a rómaiak, és nagy igazságot hagytak az utókor számára. Sok más mellett felelősségünk tetteink megörökítése, tanulságul és okulásul lemenőink számára. E gondolatok jegyében született e kis kötet, jóllehet sok minden kimaradt belőle különböző – főképp pénzügyi – okok miatt, ám nagyon jól tudjuk, hogy a múltat a maga teljességében nem lehet leírni és visszaperelni.

Évkönyvünk kis egyesületünk tagjai összetartásának példája. Sokan, tagságunk majdnem fele jelentkezik benne rövidebb-hosszabb írással, a kiadás költségeit pedig tagdíjakból, az adó felajánlott egy százalékából és pályázati pénzből fedeztük. Együttal önfenntartó erőnk is jelzi a kötet, a kispénzüiekét, akik áldoznak szentnek tartott ügyekre, jelesen a honismeretre.

A kötetben a honismereti tevékenység jellegzetes témái, munkaformái jelennek meg. Ízelítőt adunk tagjaink kutatási eredményeiből, helytörténeti témájú írásokat ölel fel az első témakör, ezzel mintegy jelezve azt, hogy ma már a honismeret erős vonulata a helytörténetírás, amelyhez megfelelő erudíció szükséges. A második nagy egység megyénk jelentős személyeiről, helytörténeti értékeket megőrző eseményekről és emlékhelyekről szól, azokról, amelyekhez egyesületünk tagjainak valamiféle kötődése volt, van és lesz. E részt az új helytörténeti kiadványok könyvmustrája követi, majd a két esztendő megyei honismereti-helytörténeti szempontból kiemelkedő rendezvényeinek bemutatása, végül egy csokorba fogva egyesületi életünk eseményeinek képes kronológiája, tagságunk összetétele, változása, munkáink legfőbb dokumentumai, sikereink megörökítése.

A kötetben bemutattuk önmagunkat. Köszönet érte a megjelentetésén íásaikkal, szervező és pénzügyi munkájukkal fáradozóknak. Az évkönyv nemcsak tagtársainkhoz szól, őket hívja olvasásra, hanem az ügyünk, tájunk, múltunk iránt érdeklődőknek és végül, de nem utolsó sorban az utánunk jövő generációk szakdolgozatíróinak és történészeinek, akik kutatni fogják honismereti munkánk hátrahagyott dokumentumait és egyesületünk múltját.

BLAZOVICH LÁSZLÓ

A szerkesztő előszava

Két évvel ezelőtt jubileumi kiadványban összegeztük megyénk honismereti tevékenységét, valamint a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület két évtized alatt megtett útját. *A Honismeret Csongrád megyében (1969-2011)* című kötet anyagának lezárása után merült fel a gondolat, hogy az 1991-ben megszűnt *Csongrád Megyei Honismereti Híradó* értékeit felismerve, egyesületünk felkarolja egy hasonló periodika megjelentetését, hogy folyamatosan követhető legyen az Egyesület tagjainak helytörténeti, honismereti, néprajzi kutató tevékenysége, civil szervezetünk munkálkodása a hagyományápolás, a kulturális értékek népszerűsítése terén. A jubileumi kötet folytatásaként született meg a szerkezetében, külső megjelenésében és tartalmában rá hasonlító évkönyv, amely 2011 májusától 2012 decemberéig tekinti át – terjedelmi és anyagi korlátok miatt a teljesség igénye nélkül – az egyesület maradandó értékeit gyarapító tevékenységét.

Az évkönyv első fejezete tartalmazza tagjainknak a megyei honismeret napi konferenciákon elhangzott előadásait. Fontosnak tartjuk, hogy ezek az értékes irodalmi, helytörténeti, demográfiai, történelmi és művészettörténeti előadások ne kerüljenek feledésbe. A második fejezet írásai a régi életmód, a nyelvi és kulturális hagyományörzés, az emlékéllítés, a helyhez kötődés jegyében születtek. A harmadik fejezet az egyesületi tagjaink által készített és az utóbbi két évben megjelentetett kiadványok bemutatásával kívánja felkelteni az érdeklődést a helytörténeti-irodalmi újdonságok iránt. A negyedik fejezet írásaiban a szerzők dokumentálják egyesületi életünk élményekben gazdag eseményeit, azokat a kirándulásokat, nagy jelentőségű rendezvényeket, amelyek megszervezésében tagjaink komoly részt vállaltak. Az ötödik részben olvasható kronológia bizonyítja aktív és sokrétű közösségi életünket. Közzé tesszük a megyénk városaiban tagjaink közreműködésével létrehozott honismereti- helytörténeti kiállításokat, amelyekkel sokakhoz jutottak el múltunk emlékei. Élő kapcsolatainkat tanúsítja szövegesképes összeállításunk, amellyel köszönetünket fejezzük ki azoknak, akik – határon innen és túl – segítik törekvéseink megvalósulását. Bemutatjuk a megyei honismereti életben jeleskedő tagjainkat, kitüntetettjeinket. Egyesületünk vonzereje és taglétszáma jelentősen nőtt. A két év változásait az évkönyv utolsó oldalain ismertetjük.

E munka nem készülhetett volna el egyesületi tagjaink összefogása, a Nemzeti Együttműködési Alap pályázati támogatása és a megjelentetést sok-sok munkával támogatók áldozatvállalása nélkül. Hisszük, hogy évkönyvünk nyomot hagy rólunk a jövő emlékezte számára. Köszönetünket kifejezve lektorunk és szerkesztő munkatársam, szerzőink, fotósaink és adatszolgáltatóink önzetlen és áldozatos munkájáért, ajánlom kötetünket mindenki szíves figyelmébe.

PÁL LÁSZLÓNÉ SZABÓ ZSUZSANNA

I. KUTATÓMUNKÁNK EREDMÉNYEIBŐL

Csongrád város népességének alakulása 1784-től napjainkig

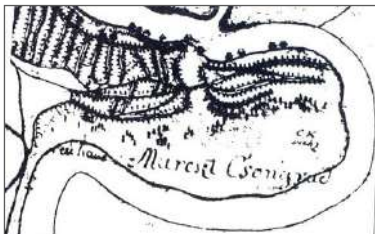

Az első modern, statisztikai célú népszámlálást – ókori előzményekkel – 1665-ben tartották az akkor még francia uralom alatt lévő Kanada Québec tartományában. Európában először 1749-ben tartottak ilyet az akkor még Svéd Királysághoz tartozó finn területeken. Magyarországon a kiegyezés után, 1869-től végeznek rendszeres, tízévenkénti népszámlálást.

Csongrád város lakosságának számontartását már régóta végzik. Az 1548-as török defter (adóösszeírás) 214 adózó csongrádi polgárt említ. A történészek ötszörös szorzószámot használnak ebben az esetben, így ekkor kb. 1070-en lakhattak városunkban. Érdekesen alakult az etnikai összetétel. A törökök segítették a szerbek letelepedését a 17. században, így 1697-ben 132 magyar és 114 szerb családfő volt a városban. Az ötös szorzót használva a lakosság 1230 fő lehetett. Csongrádon 1673 óta folyamatosan van római katolikus parókia, anyakönyvek pedig 1704 óta.

A 17–18. század fordulójára Csongrád nagyon lepusztult, lakosai elhagyták, csak 140 család lakhatott ekkor itt (kb. hétszáz lakos). A század elején a szerbek nagy része Ukrajnába költözött, ahol egy Csongrád nevű falut alapítottak a Tszmin folyó mentén. A szerbek évszázados itteni jelenlétére utal, hogy manapság is előfordul településünkön a Greskovics, Joanovics, Tekulics, Radics, Szabics, Kuklics, Draskovics név.

A 18. század Csongrádnak is nagy fejlődést hozott. Csongrád megye 1723-tól lett újra önálló közigazgatásilag, a megye felét – Csongrádot is – a Károlyi-család birtokolta ekkor. Nekik is érdekük volt a gazdaság megerősítése, a török pusztítás után a népesség betelepítése. Kialakult egy új városközpont. A Károlyi-család birtokolta a vásártartás, halászat, kocsmatartás jogát. Ezeket jó pénzért bérbe adták a városnak, az pedig a lakosságnak. Kedvezményekkel segítették a betelepülni szándékozókat. A város fejlődését jól mutatja, hogy 1769-re felépült a Nagyboldogasszony-templom, vele szemben pedig a Károlyi grófok háza a mai Városháza helyén.

Csongrád települése 1784-ben

A 18. században több alkalommal volt összeírás az ország lakosságáról. Nem csak az uralkodók, hanem az egyház is kíváncsi volt a lakosság létszámára. A század második felétől rendszeresek voltak a conscriptiók (összeírások). Még a zsidókat (ők a század utolsó évtizedében kezdtek betelepülni

Csongrádra) és a cigányokat is összeírták. 1769-ben a Helytartótanács felszólította a katolikus püspököket, hogy készítsenek kimutatást a katolikus lakosságról. II. József király 1784-ben rendelt el népszámlálást először Magyarországon és Horvátországban, a következő évben pedig Erdélyben. Az összeírást Csongrádon Kanyó András plébános végezte munkatársaival (1783–1785). Házról-házra járva írták össze Csongrád és a hozzá tartozó területek lakosságát, természetesen latin nyelven. A következő adatokat vették számba: név, életkor, családtag vagy eltartott, majd végül az összesített létszám. Az egy házban élő család felsorolása a következő: nagyszülő, szülő, nagybácsi, nagynéni, majd a családfő (férfi), feleség, gyerekek életkor szerint, szolgálk, szolgálók, kocsis, esetleg pásztor. Előfordulhat személyhez fűződő megjegyzés. Ilyen lehet pl.: közbíró, közkatoná (*miles*), koldus (*mendicus*), fogyatékos (*mendum*), kántor (*cantor*). Ritkán előfordult, hogy egy házban több család is lakott. Érdekes az elsőként elkészített leírást a plébánián lakókról megemlíteni:

Kanyó András plébános (<i>parochus</i>)	43 éves
Víg Imre káplán (<i>capellanus</i>)	31 éves
Kanyó Terézia leányunoka (<i>neptis</i>)	16 éves
Kanyó Ágnes leányunoka (<i>neptis</i>)	9 éves
Ónodi Barbara	48 éves
Preszenszky Ágnes szolgáló	16 éves
Víg Katalin szolgáló	17 éves
Szabó Klára örökbe fogadott (<i>adoptiva</i>)	10 éves
Pázsit József szolgáló	13 éves
Kada János kocsis (<i>auriga</i>)	20 éves

Érdekességként megemlítendő, hogy az ekkor leggyakrabban előforduló vezetéknév ma is hasonló arányban megvannak Csongrádon. A leggyakoribbak: Tóth, Nagy, Szabó, Kovács, Molnár, Varga, Kiss, Gyójai (Gyovai), Mészáros és Horváth. A legidősebb Tóth Ilona volt, aki a plébánia tanyáján élt 105 évesen. A városhoz tartozó részeket, fiókegyházakat külön írták össze, így a 1785. november 24-25-én befejezett összeírás alkalmával 6988 személyben állapították meg Csongrád lakosságát. Az eredeti szöveg a következő:

„1785. november hónap 24-25-én bevégeztetett összeírás alkalmával talált, a csongrádi parochiához tartozó személyek összesen, 6988. (Anno 1785. 24 – 25 et Sequentibus Mensis Novembris rebus Instituta Conscriptis invenit animas in Parochia Csongrádiensi universim. 6988.)

Részletezve: (*nempe*)

Csongrád térképen 1830-ban

Részlet az 1881-ben készített térképből

<i>Csongrád városban és a külterületi tanyákon</i>	
<i>(In Oppido Csongrádiés Villis Colonialibus)</i>	5699.
<i>Felgyő (Fell-Győő)</i>	449.
<i>Csany (Csany)</i>	451.
<i>Tés (Tess)</i>	223.
<i>Fehértó (Fejer-tó)</i>	109.
<i>Ellés (Elléss)</i>	36.

A különböző települések Csany és Máma, hasonlóan Gyója és Felgyő tanyai lakosai. (In Diversoriis Csany et Máma, item Villis Dominalibus Gyóá, et Fell-Győő.)__ 21.

Summa 6988."

Az ország teljes népessége ekkor 8,491 millió volt.

A város a 19. század első felében is tovább fejlődött, így a lakosság is fokozatosan nőtt. Fontos megjegyezni, hogy Csongrádhoz ekkoriban Bód-puszta, Fehértó, Ellés-kert kertészhely, Máma-puszta és Gyója pusztai birtok tartozott közigazgatásilag. A gazdasági fejlődés jele, hogy 1827-ben 10613-an (csak 13 lakos nem volt magyar), 1839-ben 12443-an laktak a városban. 1827-ben 7 kereskedője és 102 iparosa volt a városnak. Széleskörű vízimalmosságra utal a sok molnár és ács.

A földesúr a század közepén Károlyi István volt, de a város 1846-ban egymillió pengőért megváltotta magát Kossuth Lajos ügyvéd közreműködésével. Ekkoriban a városnak vendégfogadója, postahivatala is volt. Leginkább szarvasmarha-tenyésztéssel, szőlőműveléssel foglalkoztak az itteni lakosok. A földesurak által ültetett amerikai nyárfák hasznosnak bizonyultak, mivel ezek tették termővé a homokos talajt. A város pezsgésére jellemző, hogy – Mária Terézia 1747. július 23-én kiadott kiváltságlevelé alapján – négy országos vásárt is tartottak ezekben az években március 1-jén, május 1-jén, augusztus 15-én és december 10-én. A 19. század második felében alakult ki Csongrád határában a tanyás településforma (a lakosság 40 %-a élt tanyán). Létrejött a mintegy 3000 fő alkotta kubikos réteg.

1869-ben tartották az első hivatalos népszámlálást hazánkban, azóta 10 évenként rendeztek ilyen, bár az időpont néha egy-két évvel eltért. Csongrádnak ekkor – a ki-

egyezés után két évvel – 15919 lakosa volt. Az 1850-es években kezdődött ipari forradalom óriási lökést adott nemcsak a gazdaságnak, hanem a népességnövekedésnek is. A 19-20. század fordulóján bekövetkezett nagy kivándorlási hullám nem nagyon éreztette hatását Csongrádon, ellentétben az ország más részeivel.

A lakosság az 1900. évi népszámlálás szerint 22619 volt. Anyanyelv szerint szinte teljesen magyar, csak 10 német, 6 tót (szlovák), 1 oláh (román) és 7 egyéb nyelvű volt. Vallás tekintetében nagyobb volt a változatosság: a nagy többség természetesen római katolikus, 403 izraelita, 136 református, 19 evangélikus, 8 görög katolikus, 7 görögkeleti, 1 unitárius és 2 egyéb.

1910-re 25310 főre nőtt a lakosság. Megemlítendő, hogy az iparosok többsége segéd nélkül termelt, csak 3 vállalkozás foglalkoztatott 20 munkásnál többet. Az első világháborúban (1914-1918) háromszáz csongrádi lakos halt meg a frontokon. A kubi-kos réteg továbbra is megmaradt a városban. A századforduló óta nyomon követhető gyarapodás – többek között a bethleni korszak fejlődésének köszönhetően – 1930-ban érte el a csúcspontot. A lakosság száma ekkor 26046 volt. Utána fokozatos csökkenés következett be, ami jórészt a tanyai lakosság számának visszaeséséből fakadt. A második világháborúban több mint ezer csongrádi lakos halt meg. Szinte az összes zsidó (kb. négyszázan) elpusztult a haláltáborokban.

1945 után a város közigazgatási szerepköre is csökkent. A II. világháború utáni 1949-es első népszámlálás szerint 20674-en laktak a városban. Itt röviden érdemes megemlíteni, hogy ekkor még a lakosság 34,9 %-a élt tanyán, ami mostanára kb. 1-2 %-ra csökkent le. Az 50-es években a város határrészeiből új, önálló települések jöttek létre: Felgyő és Bokros. Bokros később visszatért Csongrád kebelébe. A fejlődés 1960-ig stagnált (20676 lakos). Több ezren vállaltak máshol munkát, többek között azért, mert a parasztságot lehetetlen helyzetbe hozta a téészesítés. Viszont 1965-től megindult az iparosítás (épületgépészet, lég- és klimatechnika, hűtőgépgyár, ruhagyár stb.), ami megszüntette a munkaerő elvándorlását.

Néhány évvel később már a téesz-rendszernek köszönhetően fejlődött a mezőgazdaság, erre példa, hogy az 1970-es években szinte korlátlanul lehetett bel- és külföldön a csongrádi bort (kékfrankos, cabernet franc stb.) értékesíteni. 1980-ra újra emelkedett a lakosság száma 22121-re, mivel a vidék iparosítását szolgáló határozatok pozitívan hatottak a város lakosságára. Ez tehát azt jelenti, hogy míg az iparban, közlekedésben, kereskedelemben foglalkoztatottak száma jelentősen nőtt (amint azt a táblázat is mutatja), addig a mezőgazdasági és építőipari munkások száma csökkent. A foglalkoztatottak száma azért is csökkent, mert nem sikerült a városnak a mezőgazdaságból felszabaduló munkaerőt teljes mértékben foglalkoztatnia. Az iskolázottság tekintetében viszont a Kádár-rendszerben igen kedvező változások következtek be: húsz év alatt – 1960 és 1980 között – 30 %-kal csökkent az általános iskolát el nem végzők aránya. Dinamikusan nőtt a középiskolát elvégzők és az érettségit szerzők aránya. A főiskolát és egyetemet végzettek aránya 317-ről 792-re nőtt, ez 250 %-ot jelent húsz év alatt.

Az 1949-1980 közötti foglalkoztatási viszonyokat szemlélteti a következő táblázat.

	Mező- gazdaság	Ipar	Építőipar	Közlekedés	Kereske- delem	Egyéb	Összesen
1949	5909	1240	756	148	492	1492	10037
1960	5173	2029	1115	345	509	2165	11336
1980	2188	3848	488	521	716	2231	9992

Táblázat Csongrád város népességének alakulásáról

1785 (betelepülés)	6988
1827	10613
1839	12443
1850 (ipari forradalom 1914-ig)	12812
1869	15919
1880	16361
1890	19068
1900	22619
1910 (első világháború, kivándorlás)	25310
1920 (bethleni fejlődés)	23778
1930 (gazdasági világválság)	26046
1941 (második világháború)	23468
1949	20674
1960 (iparosítás kezdete)	20676
1970	21979
1980	22121 (1985: 21195, 1987: 20847)
1990	20241
2001	19112
2007	18329

Az 1960-as népszámlálás szerint a nemzeti kisebbségek közötti megoszlás a következő volt: magyar 20626, cigány 28, szlovák 8, román 2, német 2, szerb 1, egyéb 9 fő (összesen: 20676 fő). A szinte teljes homogenitás (ami egy rövid kun és szerb dominanciájú időszakról eltekintve a honfoglalástól nyomon követhető) a második világháborús deportálásoknak köszönhető, ami azóta is tart, bár egyre nagyobb a lakosság számarányán belül a cigány kisebbség aránya. Csongrádon 1975 óta született kevesebb gyerek, mint amennyi ember halt meg, bár a pozitív vándorlási különbözet miatt a tényleges fogyás csak 1980-tól kezdődött (22121 lakos). 1985-ben 21195, 1987-ben 20847, 1990-ben 20241, 1996-ban már 20 ezer alatt volt a lakosság száma.

Az utóbbi tíz év népességének alakulása Csongrádon

Év	2 éves alatt	3-5 éves	6-13 éves	14-17 éves	18-54 éves	55-69 éves	70 év feletti	Összesen
1998	543	630	1714	864	9989	3317	2502	19559
1999	513	615	1741	980	9859	3284	2508	19500
2000	479	571	1739	971	9743	3316	2488	19307
2001	453	558	1699	845	9786	3284	2487	19112
2002	446	521	1693	876	9673	3298	2473	18980
2003	485	469	1635	886	9566	3311	2471	18830
2004	491	450	1621	889	9520	3332	2445	18748
2005	475	446	1562	875	9427	3341	2441	18567
2006	458	495	1478	857	9333	3352	2438	18411
2007	476	505	1414	853	9244	3405	2432	18329

Bármely település társadalmi-gazdasági fejlődését meghatározza az infrastruktúra fejlettségi színvonala. Ez vonzza az ipart, ugyanakkor az ipar fejlődése is visszahat az infrastruktúra fejlettségére. A fejlett infrastruktúra a mezőgazdaság fejlettségét is elősegíti. A város fejlődésének feltétele, hogy növekedjék népességmegtartó ereje, ami a különböző képzettségi szinteket igénylő munkahelyek létesítésétől függ leginkább.

Jelenleg a lakosság száma már 18 ezer alatt van (kb. 17800-17900), a népesség öregszik már mintegy hatvan éve. Ez azért is kedvezőtlen, mert negatív hatása továbbgyűrűzik, és kihat a társadalmi-gazdasági élet minden területére. Elég csak megemlíteni, hogy már nemcsak a diplomás fiatalok keresik máshol a boldogulásukat. Ezt a negatív tendenciát csak az fordítaná vissza, ha jól prosperáló munkahelyeket teremtenének, amelyek itt tartanák a diplomások és az ingázók egy részét. Csongrádnak további lehetőségei lennének a turizmus (például a gyógyvízre támaszkodva), az ipar és a magas képzettséget igénylő ágazatok fejlesztésében. Tervek vannak, csak ezeket minél előbb meg kellene valósítani.¹

FODOR PÉTER

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ABONYINÉ DR. PALOTÁS JOLÁN: Csongrád népességviszonyainak és infrastrukturális ellátottságának alakulása 1949-1987. (Mozaikok Csongrád város történetéből 1989.) 135-149.
- Csongrád Város Önkormányzata Anyakönyvi Hivatalának adatai 1990-2007.
- DUDÁS LAJOS: Népszámlálás Csongrádon 1783 – 85. között, Kézirat, Csongrád 1999. március-április.
- FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára I. k. Pesten, 1851 Reprint 1984. Szegedi Nyomda, 255.
- KATONA IMRE: Hány Csongrád helység van a világon? Csongrád újság 1988. dec. 9. 2.
- KISS ISTVÁN: Csongrád megyei város közigazgatása. Ténymegállapító tanulmány. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt. 1935. 4-21.
- SEBESTYÉN ISTVÁN: Demográfiai diagnózis (1.) Csongrád, 1991. jún. 7. 2.
- SEBESTYÉN ISTVÁN: Demográfiai diagnózis (2.) Csongrád, 1991. jún. 21. 2.
- SEBESTYÉN ISTVÁN: Forradalom és népesedés. Csongrád város néhány demográfiai folyamatának vizsgálata az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc hatásainak tükrében. Oppidum, 1998. 77-98.
- SEBESTYÉN ISTVÁN: Néhány gondolat Csongrád nagyközség, illetve város 73 évének (1828-1901) demográfiai adataihoz. Oppidum, 2003. 99-102.
- Tari László Múzeum helytörténeti adattára 135-2001. sz. dokumentum (levéltári másolat) 1-7.

¹ Elhangzott a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület konferenciáján, Szegeden a Dugonics András Piarista Gimnáziumban 2011. március 25-én.

Herrich Károly, a Tisza-szabályozás főmérnöke

Herrich Károly 1818. december 4-én született Makón, ahol édesapja előbb patikussegéd, majd 1818–20-ban tulajdonosa az Isteni Gondviselés nevű patikának.¹ Alsóbb iskoláit helyben végezte, bölcsészeti ismereteit Pozsonyban az evangélikus líceumban, majd a királyi akadémián. Pesten mérnöki kurzusra járt, amit 1839-ben fejezett be. 1841-ben kapta meg a mérnöki oklevelet.² Az utolsó tanulmányi évében Cegléden és Püspökladányban mint gyakornok dolgozott folyamatban lévő szabályozási munkákban, a Makóról odakerült Giba Antal királyi alapítványi mérnök keze alatt, akiről elmondható, hogy műszaki tanítómestere volt.³

1844. április 9-én Giba Antal szerződésének lejártakor a Helytartótanács nevében az uradalom rendes mérnökévé nevezték ki, és rábízta a püspökladányi szabályozási és lecsapolási munkálatokat (Hortobágy, Berettyó és Kék-Kálló).⁴ Ő készítette el Püspökladány úrbéri térképét, amelyet a Tisza-szabályozást megelőző felmérés során Lányi Károly is fölhasznált.⁵ Ebben az állásában működött 1847. augusztus 23-ig, ekkor Széchenyi István a Helytartótanács Országos Közlekedési Bizottságának elnöke – Lónyay Menyhért javaslatára – kinevezte a Tisza-szabályozási osztály mérnökévé, és beosztotta az Ondova-Topoly szakaszhoz osztálymérnöknek.⁶

Az 1839-40. évi országgyűlés az egy évvel korábbi dunai árvíz hatására foglalkozott a Tisza-szabályozás ügyével is, amelynek megoldására választmányt hozott létre.⁷ 1845-ben József nádor az Országos Építészeti Igazgatóságnak meghagyta, hogy a tiszai árvizek meggátlására tegyen lépéseket.⁸ Széchenyi pedig Debrecenben megalakította a Tiszavölgyi Szabályozó Társulatot, amelynek tagjaként az érintett területeken kilenc vízszabályozó társulat alakult.⁹ Széchenyi István a feladatot ország-

¹ SZABÓ JENŐ: Makói gyógyszerárak. 19. JAMA. 1484.80

² SÁRKÖZY IMRE: Régió vízmérnökeink. Bp., 1897. 142.

³ SÁRKÖZY I. i. m. 142.

⁴ SÁRKÖZY I. i. m. 142.

⁵ DÓKA KLÁRA: Herrich Károly élete és működése. Szeged, 1990. 162.

⁶ DÓKA K. i. m. 162.

⁷ DÓKA K. i. m. 168.

⁸ HERRICH KÁROLY: Előterjesztés a Tisza-szabályozás keletkezéséről, fejlődéséről és jelenlegi állásáról. Pest, 1873. 4.

⁹ DÓKA K. i. m. 170.

gyarapításnak tekintette. Így írt róla: „Milly szép tartományokat nyerhetnénk egy csepp vérrontás nélkül a hazának! ’s mennyire szelídülne ’s nyájasodna még anyaföldünk levegője is, ha a nád és zsombék helyett, melyben most róka ’s farkas csatangol, kies mezők ’s mosolygó lakhelyek támadnának.”¹⁰

Vásárhelyi Pál 1845. június 1-jén utasítást kapott új szabályozási tervek elkészítésére. A tervek elkészültek, és a megalakult Tisza-völgyi Társulat főmérnöke Vásárhelyi Pál lett, azonban a gróf Károlyi György palotájában tartott vitán, 1846. április 8-án, tervei bemutatásai közben meghalt.¹¹ Széchenyi ekkor egy olasz mérnököt bízott meg új tervek elkészítésével, aki új elképzelésekkel állt elő. A Tisza-völgyi Társulat 1847-ben Pietro Paleocapa, Lombardia császári főépítési igazgatójának a tervét fogadta el, aki elismeréssel nyilatkozott Vásárhelyi tervéről, de míg Vásárhelyi 101 átvágást, addig Paleocapa 15-öt javasolt, azokat is az alsóbb folyószakaszokon. Vásárhelyi magas töltéseket tervezett a meder közelében, hogy nagyvízkor a folyót a medre mélyítésére kényszerítse; Paleocapa alacsonyabb, és a medertől távolabbi töltésezést javasolt, nagy hullámteret hagyva a folyónak.¹² A probléma az volt, hogy Vásárhelyi utódja Keczkés Károly Tokaj felett már elkezdte az átvágásokat az eredeti terv szerint. A munkálatoknál már ott volt Herrich Károly is, de közbejött a forradalom és szabadságharc.¹³ 1848-49 idejéből életéről egymásnak ellenmondó adataink vannak. Szerepelhetett több ütközetben is, de valószínűbb, hogy hűen alapvető hivatalnok természetéhez meghúzódott Püspökladányban, ahol uradalmi mérnöki állását a Tisza-szabályozási osztálymérnöki kinevezése mellett is megtartotta.¹⁴

A szabadságharc leverése után az osztrák kormány vette kézbe a szabályozás ügyét. 1850. július 18-án a Kereskedelem Ipar- és Közmunkaügyi miniszter kinevezte a Tisza-szabályozási Bizottmány műszaki vezetőjének. Esküjét báró Geringer Károly kezébe tette le, aki ebben az időben Magyarország polgári kormányzatát irányította. Ezért is gondolhatjuk, hogy Herrich Károly nem vett részt vagy nem vállalt fontosabb szerepet a forradalom alatt, mind a Bach korszakban, mind a Schmerling provizórium alatt elismert szakember volt.¹⁵ Egészen 1879-ig ő a Tisza-szabályozás irányítója, néhány esetben felettesei rosszallását is magára vonta. 1852-ben Albrecht főherceghez, az ország kormányzójához kénytelen elmenni álláspontja védelmében. A főherceg megkedvelte, birtokára is elhívta, hogy a márialigeti öntözési tervét felülvizsgáltassa vele.¹⁶

Herrich Károly első fontos ténykedése egy ütemterv elkészítése volt, amelyben a szabályozási munkák feladatait hosszabb távon meghatározta. Úgy vélte, hogy csak a

¹⁰ Széchenyi és kora. Szerk. ÉRI ISTVÁN. Bp., 1991. 187.

¹¹ DÓKA K. i. m. 170.

¹² CHOLNOKY VIKTOR: A Tisza látója. = *Poriculus Hungaricus* 2005/7-8.

¹³ DÓKA K. i. m. 159-161.

¹⁴ SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái IV. k. Bp., 1896. 802.

¹⁵ SÁRKÖZY i. m. 143.

¹⁶ SÁRKÖZY i. m. 143.

Herrich Károly

korábbi két fő elképzelés – tehát a Vásárhelyi- és a Paleocappa-féle terv – összekapcsolása vezethet eredményre. A Vásárhelyi tervezte 101 átvágást meg kell valósítani, a töltéseket azonban Paleocappa nézeteinek megfelelően a folyótól távolabbra helyezni.¹⁷ Visszaemlékezése szerint akkor „egy Tisza-szabályozási nagygyűlés egy kis országgyűlés volt [...] egy Tisza-szabályozás okozta és előidézte gyűlésen volt alkalma gr. Andrássy Gyulának dualisztikus nézeteit előadhatni.”¹⁸

1855-ben a Tisza völgyében árvíz pusztított, ami veszélyeztette az addigi építkezéseket. Hatására a kormányzat és a társulatok is többet áldoztak a töltések építésére. Herrich pedig az árvíz után bejárta Belgiumot, Hollandiát, Franciaországot, Olaszországot, hogy tanulmányozza az ottani szabályozási munkákat. Piemontban felkereste Pietro Paleocappát, és elhívta Magyarországra, majd itthon végigjárta vele a Tiszát. Herrich járt még Milánóban is a tekintélyes Elia Lombarddininél, és nyolc napon át vizsgálták közösen a Tisza-szabályozás terveit.¹⁹

1856-ban a Tisza-szabályozás új szervét állították fel, a Központi Felügyelőséget, és ennek a vezetőjévé nevezték ki. Az akkori szomorú helyzetet mutatja az a német nyelvű levél, amelyben magyar anyanyelvű kartársai gratuláltak neki.²⁰ A központi felügyelőség vezetőjének nehéz dolga volt, hiszen kevés szakember állt rendelkezésére. Szomorúan írta, hogy „ily csekély személyzettel alig lehetett a számos munkálatokat ellenőrizni, terveket, költségvetéseket fölülvizsgálni, a levelezéseket meggyőzni, és ezen kívül a helyszínen évnegyedenként gyakorolni, a vész idején pedig segédkezni.”²¹ Pálffy Móric, Magyarország helytartója 1862-ben kinevezte az országos közlekedési és építészeti bizottság tagjává. Olyan neves személyek keresik segítségét, mint Andrássy Gyula, Károlyi György és Lónyay Menyhért.²²

Az 1860-as évek eleje súlyos aszályokkal terhes. A szárazságért okolták a Tisza-szabályozást. A szerencsétlenül jártaknak éppen a Tisza-szabályozásnál adtak ínségmunkát. Egy 1863-as kimutatás szerint 555 makói dolgozott ínségmunkásként a szabályozáson.²³ A kiegyezésig Herrich Károly irányításával a Tiszán 106 átvágást végeztek

¹⁷ DÓKA i. m. 174.

¹⁸ HERRICH KÁROLY: A Tisza-szabályozás és a szegedi válság. In: Magyar Mérnöki és Építész Egylet Közölnye 1879. III. füzet, 257.

¹⁹ HERRICH K. i. m. 272.

²⁰ HERRICH K. i. m. 25.

²¹ HERRICH K. i. m. 269.

²² HERRICH K. i. m. 257.

²³ SIPOS ISTVÁN: Az 1863-as aszály.

el, összesen 126 km hosszan. A töltések együttes hossza 1116 km volt.²⁴ A kiegyezés után új közigazgatási szervek jöttek létre, megfelelően a polgári korszak kívánalmainak. Megszűnt a Tisza-szabályozási Központi Felügyelőség, és helyette Központi Bizottság tevékenykedett. A műszaki ügyek a Közmunka és Közlekedési Minisztérium vízépítészeti szakosztályához kerültek. Az új kormányban Mikó Imre lett az illetékes miniszter, aki Herrich Károlyt minisztériumi osztálytanácsosnak nevezte ki, és egyben megbízta a munkák műszaki felügyeletével.²⁵ Az országgyűlés a Tisza-szabályozásra 1 600 000 Ft-ot szavazott meg. Herrich Károly szerint a szabályozást 1870-es évekre nagyrészt elvégezték. Ekkorra az átvágások száma 126-ról 132-re emelkedtek, a töltések hossza 1116 km-ről 1287-re, a folyó 486 km-rel lett rövidebb.²⁶ Herrich Károly viszont azt is megállapította, hogy mindez az árvízmentesítés első szakasza volt, amit követni kell a belvízrendezés második, majd harmadik szakaszának, ami a vízhasznosítás, azaz az öntözés megvalósítása. Ez utóbbi kettővel már komoly gondok akadtak. Pl. megemlíthető a Mindszent–Apátfalvi Szabályozó Társulat, amelyet a Pallavicini család, Szeged városa, a csanádi püspökség és a Návay család alapított és tartott fenn. Az érintett területen a szabályozást követően 31 000 hold szenvedett a belvíztől, amelyen a Száraz-ér csatorna tervével kívántak segíteni.²⁷ 1870-ben jelen volt a Felső-Tisza árvízvédekezésénél. A miniszterek váltakozása nem ártott Herrichnek, sőt 1872-ben – Tisza Lajos időszaka alatt – miniszteri tanácsossá léptették elő.²⁸ Bekapcsolódott a hajózást segítő tervezésekbe, pl. a Ferenc-csatorna bővítésébe, a Béga, a Temes szabályozásába. Felülvizsgálta és némi módosításokkal javasolta a Körös menti szabályozásokat.²⁹ 1870-ben megalakult a Fővárosi Közmunkák Tanácsa, és Pest-Buda tervezett egyesítése jegyében megindult az általános városrendezés.

1872-ben megkezdtek Magyarország tengeri kapujának, Fiume kikötőjének munkálatait. A jelentős beruházásoknak köszönhetően a forgalom gyorsan nőtt, főleg attól kezdve, hogy 1873-ban idáig érkezett Budapestről a vasút.³⁰ A kikötő építésével kapcsolatos tanácskozásokon jelen volt, 1875-ben pedig, amikor az uralkodó Ferenc József a munkálatokat megtekintette, kalauzolója az ő feladata volt.³¹ 1877-ben a további tervek elkészítésével egy fiatal makói születésű mérnököt, Hajnal Antalt bízták meg, aki a minisztériumban is együtt dolgozott Herrich Károllyal.³² Az 1879-ben megszervezett kultúr mérnöki hivatalok Kvassay Jenő vezetésével hamarosan az egész országban kialakították szervezeti hálózatukat, és Kvassay volt az, aki a szegedi árvízi katasztrófa utáni

²⁴ DÓKA K. i. m. 178.

²⁵ DÓKA K. i. m. 187.

²⁶ DÓKA K. i. m. 187.

²⁷ HERRICH K.: Előterjesztések. 28-29.

²⁸ Herrich 1879. i. m. 185.

²⁹ HERRICH K.: Előterjesztés. 185.

³⁰ Magyarország története 1848–1890. 2. k., 986..

³¹ Magyarország története. 2. k. 986.

³² FEJÉR LÁSZLÓ: Hajnal Antal. 84-86.

tanácsstalanság közepette részt vett a Tisza-szabályozás korrekciójának kimunkálásában és végrehajtásában.³³

Herrich Károly bukását az 1879-es szegedi árvíz okozta, amelyért őt tették felelőssé. Szeged 5723 házából csak 384 maradt épségben. Herrich a katasztrófa fő okának azt tekintette, hogy a Maros torkolatát nem helyezték át a város alá, és a két folyó árhulláma találkozott. Sőt, ebben a felelősséget megpróbálta Szeged városára hárítani *A Tisza-szabályozás és a szegedi válság* című tanulmányában, ami csak olaj volt ekkor a tűzre. Elismerte ugyanakkor, hogy gyengék voltak a töltések, nem szervezték meg az árvízvédelmet, és kevés volt a műszaki személyzet. Levonta a következtetést: nyugdíjba vonult,³⁴ azonban nem vonult teljesen vissza. Javasolta, hogy adják ki a Dunáról és a Tiszáról valamint mellékfolyóikról készült felvételek és mérések adatait, vízrajzi leírásokat, amelyhez hasonlóval egyetlen európai ország sem rendelkezett. Alapító tagja volt 1867-ben a Magyar Mérnök Egyletnek, annak közlönyében több tanulmányt publikált, a vízügyi rovatnak szerkesztője volt. 1881-ben kinevezték a Ferenc-csatorna igazgatósági tagjának. 1888-ban bekövetkezett haláláig tevékeny életet folytatott.³⁵

Herrich Károly életműve a szakirodalomban kevés helyet kap, és többnyire negatív megítélésben. Ennek a szegedi nagy árvízen kívül oka lehet az is, hogy munkásságának fő korszaka 1850–1867 közé esik, amelyet a magyar történetírás nem kedvel túlzottan, s kevésbé értékeli. De azt is meg kell említenünk, hogy a vízszabályozások előtt Magyarország területének 15 %-át, 3,5 millió ha mezőgazdaságilag hasznosítható területet állandóan vagy időszakosan víz borított, és ennek mentesítését nevezte Kvassay Jenő második honfoglalásnak. A munkák zöme pedig 1846–1879 között történt, éppen Herrich Károly irányításával.³⁶ Néhány szerző szerint hozzá nem értő volt munkájában, és megsértette Vásárhelyi Pál emlékét. Az első vádra nem tudok mit mondani, mert nem vagyok mérnök. A másodikra pedig a mérnökegylet alakuló közgyűlésén elhangzott előadásából idéznék, ahol Vásárhelyi Pál emlékét méltatta. Így fogalmazott: „Nekem nincs okom emlékére másképp, mint elődömét tisztelnem, míg csak alig ismertem is őt, – de érdemeit annyira értem, annyira érzem, [...], hogy kötelességemnek tartom nevét fenntartani, s őt odahelyezni, hova ő genialitása után tartozik. S midőn ezt tenném, imaszerű fohászom oda terjed, – szakmánk nehéz pályáján haladva, kövessük őt és az általa megkezdett, és annyi jeles elődünk után kimutatott úton haladjunk előre...”³⁷

FORGÓ GÉZA³⁸

³³ FEJÉR LÁSZLÓ: 150 éve született Kvassay Jenő, a dualizmus korának kiemelkedő vízügyi vezetője. Honismeret 2000. 4. sz.

³⁴ DÓKA K. i. m. 190.

³⁵ DÓKA K. i. m. 179.

³⁶ DÓKA K. i. m. 161.

³⁷ HERRICH K.: Értekezés Vásárhelyi Pál felett. In: Magyar Mérnök és Építész Egylet közlönye. Pest, 1867. 15.

³⁸ Elhangzott a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület konferenciáján, Szegeden a Dugonics András Piarista Gimnáziumban 2011. március 25-én.

A Habsburg Birodalom állam- és jogtörténetének alapvonalai

1. A birodalomépítés Habsburg stratégiája

A *Habsburg-dinasztia* a német-római császári méltósága miatt nagy jelentőségre tett szert a német birodalom alkotmány- és birodalomtörténetében. A Habsburgok a XVI. század első harmadától egészen 1918-ig komoly hatással voltak a magyar államiságra. Azonban területalkotó stratégiájuk jelentősen különbözött egy másik dinasztiaétól, a Hohenzollern dinasztiaétól (Ld. brandenburgi, porosz térségek). A porosz dinasztia tudatosan tűzte ki a terjeszkedés végső határait, összefogott terjeszkedési irányok voltak kijelölve. Ezek a territóriumok és városok szinte akadálytalanul jutottak a dinasztia birtokába. Ezzel szemben a Habsburgok előszeretettel alkalmazták a dinasztikus

politikát, ami középkori eredetű volt. Ez szétszórt irányultságú volt, és sokszor égtájváltoztatásokkal járt. Szeszélyes külpolitikai elkötelezettségek jöttek létre. Lazán összekapcsolódó hercegségek, grófságok és örgrófságok alkották a Birodalmat. Hosszú évszázadokon keresztül volt törekvésük a Habsburgoknak az, hogy ezeket a területeket valahogyan összekapcsolják. Ezek végső soron eredménytelenek voltak. Ezt persze megnehezítette a tartományok eltérő története, belső rendszere. Mindig is elvakította ezt az ősi európai dinasztiaát a német-római császári cím. Azonban sok szempontból előnyös is volt a dinasztianak a birodalma kiépítéséhez az, hogy hosszú időn keresztül meg tudták őrizni ezt a császári méltóságot.

A geográfiai-históriai Ausztriát a források először 996-ban említik *ostrichi* néven. Az első uralkodó dinasztiajuk a Babenberg volt, ők 976-ban jutottak hatalomra. Ez az uralkodó család 1246-ban halt ki. Az ezt követő zűrzavaros időszak után, 1282-ben kerültek uralomra a Habsburgok. Ettől kezdve egyre több területet vontak az uralmuk alá, az „örökös tartományok” pedig mindig az uralkodóház kezén maradtak, eltekintve a dinasztian belüli osztozkodásoktól.

Ezek a hatalmi területek többféleképpen jöhettek létre:

1) Egy korábbi hercegség, ami territóriummal felruházott méltósággal együtt járt, mintegy összezsugorodott, leszakadtak a peremkerületek, de a mag tartománnyá vált. Ilyen volt például Karinthia.

2) A fölérendelt hercegségből a kolonizáció és az irtások következtében egyes területek önállóssá tudtak. Ilyen volt például a szűk értelemben vett Ausztria és Stájerország.

3) Tartomány kialakulhatott grófságok összeolvadásából is, ilyenkor új egységes terület alakult ki. Salzburg esetében az egyházi birodalmi fejedelem a grófsági jogokat kumulálta a saját kezébe, és várnagyi függő helyzetben maradtak.

4) Az egyházi birodalmi fejedelem egyik várnagya volt az, aki egyesítette a grófsági jogosultságokat, és egyben a korábbi hatalmi formát ki is kapcsolta. Ez történt Tirol esetében.

5) Vorarlberg esetében a Habsburgok az egyes uradalmi-uralmi területeket szinte felvásárolták szívos gazdasági politikával.

6) A már meglévő territórium-tartománynak a kettéosztásából jött létre Alsó és Felső- Ausztria.

2. A reformhullámok (modernizációs kísérletek)

Ausztria alkotmánytörténetét az újkortól kezdve reformhullámok, modernizációs kísérletek (a burgundi államépítési kultúra átvétele, a felvilágosult abszolutizmus kora, végül a XIX. századi neoabszolutizmus időszaka sorolható ide.) és stagnálások váltakozó periódusaként is le lehet írni.

Az első időszakban, az 1500-as években konszolidálódtak kül- és belpolitikában egyaránt. Csak egy laza kötelék tartotta össze az egyes területeket, annyi, hogy a tartományúr mindenütt a Habsburg-házból származott. A XV. század végén a burgundi házassággal, majd ezeknek a területeknek a megöröklésével új dimenzió kezdődött. Az uralkodóház szerteágazó politikát folytatott azzal, hogy különböző dinasztikus házasságokat kötött. Az 1526-os mohácsi vész és a török előtörés következtében úgy tűnt, hogy végre a Habsburgok az összes tartományuk birtokában tudnak koncentrálni az Oszmán Birodalom elleni harcra. Ez maga után vonta volna azt is, hogy egységes cél érdekében összefogták volna az összes birodalmi területet. Köztük az újabban szerzetteket: a cseh és a magyar korona uralma alatt álló területeket is.

Azonban nem ez történt. Az újkor elején meredek fordulatot vett a nagyhatalmi politika iránya. Ez súlyos következményekkel járt. Miksa, miután elvette a burgund örökösöt, európai és világpolitikai célokkal (spanyol trón) egészítette ki az eddigi német birodalmi politikát, utódai követték ezt. A XVI. és XVII. század folyamán a kelet-közép-európai szempontok, beleértve a magyar érdekeket is, egyre inkább háttérbe szorultak.

Az évszázadok alatt kifinomult, európai szinten is elismert, munkastílust és szervezési megoldásokat egyesítő burgundi államépítési művészet eredményei nemcsak a Habsburg örökös-, hanem a magyar tartományokban is fellendülést, modernizációt hoztak. Ezek leginkább a kormányhatóságok (dikasztériumok) felállításában érhetőek

tetten. Ezek kollegiális szervek voltak. Közülük a legjelentősebb - pénzügyi-gazdasági szinten - az Udvari Kamara (majd a Magyar Kamara) volt.

A korszerűsítő tevékenység nemcsak pénzügyi-gazdasági, hanem hadügyi szempontból is jelentkezett. Az Udvari Haditanács, a hadügyek intézésének központi szerve lett. Ezek a reformtörekvések megjelentek a felvilágosult abszolutizmus uralkodóinál is. Az osztrák jogtörténetírás a Habsburg-dinasztia tartományait 1749-ig rendi államok monarchikus uniójának tekinti. Az abszolutista törekvések azonban egyre inkább gátat szabtak az egyes territóriumokban lévő rendi hatalmi tényezőknek. Ezeket a külön tartományokat hatalmi szervezet fogta össze, amely a közös tartományúron túl megnyilvánult a központi hatóságokban. (pl. Udvari Kamara, Udvari Haditanács). Ezáltal sokszor közös jogrend is megvalósult. Ezt követi egészen az ancien régime (a régi rend) összeomlásáig, 1848-ig a monarchikus állam, ami differenciált föderalizmussal rendelkezik. Itt mélyreható szervezeti és hivatali reformok mentek végbe. „Általános törvények” rangjára igényt tartó központi normákat bocsátottak ki. Ez a monarchikus unió így jól szervezett állammá vált. Ez a törekvés azonban nem számolta fel a hatásköreiben szándékosan legyengített tartományokat. Ismételt reformok próbáltak, kívántak modernebb berendezkedést adni ennek az ilyen módon tömörülő tartomány-együttesnek. A középkortól kezdve kiemelendő az Udvari Kamara és az Udvari Haditanács hatásköre. Ez utóbbi igen erősen összekapcsolta a Habsburg-tartományokat. Ennek a dikasztériumnak a hatásköre már de jure kiterjedt a Magyar Királyság területére, nemcsak de facto, mint az Udvari Kamaráé. Az Udvari Haditanács ezen kívül a katonai ügyeken kívül a XVIII. századig sajátos módon a potenciális katonai ellenfelekkel szemben folytatott diplomáciai tárgyalásokra is hatással bírt.¹

Magyarország a Habsburg Birodalomba az 1526-os mohácsi csatavesztést és az ország három részre szakadását követően tagozódott be Habsburg Ferdinánd magyar király jóvoltából. A török elleni védelem kiadásai (hadügy, pénzügy) tették Magyarországot a birodalom ügyévé. A magyar király a török elől áttette a székhelyét előbb Pozsonyba, majd Bécsbe, és innen irányította a törökellenes küzdelmeket. Így a Habsburgok udvari hatóságai egyre inkább beleszólhattak a magyar ügyekbe, a katonai védelem közös üggyé vált. Így valóságosan működő kapcsolat alakult ki az örökös tartományok és a Magyar Királyság között. E kapcsolat alapja tehát a törökellenes katonai, pénzügyi, diplomáciai küzdelem.² Az uralkodó magyar ügyekben is az udvari tanácsosaira hagyatkozott.³

IFJ. PINTÉR ISTVÁN

¹ KAJTÁR ISTVÁN 2005. 133-135.

² KAJTÁR ISTVÁN: Egyetemes Állam és jogtörténet I. Dialóg-Campus Kiadó, Bp.-Pécs, 1997. 187.

³ Elhangzott a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület konferenciáján, Szegeden a Dugonics András Piarista Gimnáziumban 2011. március 25-én.

Az első önálló vásárhelyi főispán hányattatásai *Thoroczkay Viktor főispánsága (1898–1901)¹*

1898. június 12. nem csupán Kállay búcsúzása miatt fordulópont a vásárhelyi főispánság történetében, hanem azon okból is, hogy a helyére kinevezett báró Thoroczkay Viktor lett Hódmezővásárhely első önálló főispánja, akinek nem volt másik stalluma, így minden idejét és energiáját a város érdekében kamatoztathatta. A korábbi, idősebb és nagy közigazgatási rutinnal rendelkező főispánok korszakát pedig felváltotta a fiatal, hivatali pályájuknak még viszonylag az elején járó tehetségek időszaka, akik nem titkoltan ugródeszkának tekintették csupán karrierjükben ezt a tisztséget. Új volt a helyzet a tekintetben is, hogy szomszédos törvényhatóságok vezetőiként az addigi főispánok személye többé-kevésbé ismert volt vásárhelyi kinevezésük időpontjában a helyiek előtt, ellenben most olyan főispánok jöttek, akikkel szinte teljesen az alapoktól kellett kezdeni az ismerkedést Hódmezővásárhelyen; így a 38 éves, főrendiházi titkárként főispánná kinevezett Thoroczkayval is. Érkezését először a fővárosi Magyar Hírlap szellőztette meg 1898 májusában, ezt átvette a helyi kormánypárti sajtó is azzal, hogy „illetékes helyről nyert értesüléseink szerint a hír minden alapot nélkülöz”. Ugyanakkor az ellenzéki Vásárhely és Vidéke arról tudósított, hogy az állítólag érkező Thoroczkay már fogadja a fővárosban a gratulációkat, és csupán azért kérdéses még az érkezése, mert „a felesége nehezen válik meg a fővárostól”.²

Júniusban a Szegedi Napló is megírta, hogy Vásárhely külön főispánt kap Thoroczkay Viktor személyében,³ majd a június 12-én kelt királyi felmentés (Kállay) és egyúttal kinevezés (Thoroczkay) tett pontot a feltételezésekre.⁴ A főúri családból szár-

¹ Részlet a szerző „A hódmezővásárhelyi főispánság története (1873–1950)” című PhD-értekezéséből, 108–164. AZ ALKALMAZOTT RÖVIDÍTÉSEK: Acsev: Arad–Csanádi Egyesült Vasutak. – AÚ: Alföldi Újság. – CSML HL: Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltára. – DMKE: Délvidéki Magyar Közművelődési Egyesület. – HMV: Hód-Mező-Vásárhely, utóbb Hódmezővásárhely (újság). – Hmv. tört.: Hódmezővásárhely története. – Hmv. tört. alm.: Hódmezővásárhely Törvényhatósági Jogú Város történeti almanachja 1873–1950. – MANSz: Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége. – MÉP: Magyar Élet Pártja. – MN: Magyar Nemzetőr. – NEP: Nemzeti Egység Pártja. – NÚ: Népújság. – VH: Vásárhelyi Híradó. – VNó: Vásárhelyi Napló. – VV: Vásárhely és Vidéke.

² HMV 1898. máj. 19.; VV 1898. máj. 19., máj. 22.

³ HMV 1898. jún. 9.

⁴ OL BM Eln. ir. 3518/1898.; CSML HL Közgy. jkv. 319/1898. (06. 27.); HMV 1898. jún. 19.; VNó 1898. jún. 19., jún. 21.; VV 1898. jún. 19.

mazó, de a família egyes ágai közti viszálykodás nyomán elszegényedett, afféle „self made man”-ként aposztrofált Thoroczkay Viktor közigazgatási pályafutását 1885-ben annak a Bánffy Dezső beszterce-naszódi főispánnak a titkáráként kezdte, aki emellett Szolnok-Doboka vármegye főispánja is volt (ott bizonyított rideg adminisztratív erélye kifejezetten hírhedtté tette, sokatmondó eredménye a „dobokai basa” elnevezés), Thoroczkay vásárhelyi kinevezésekor pedig már Magyarország miniszterelnöke.⁵ A helyiek nevezetes fordulópontként, rangemelkedésként értékelték az önálló főispán kinevezését, bízva abban, hogy ez a rendszer állandósul, s a jövőben nem kell más törvényhatóságokkal „osztzkodnia” főispánján Hódmezővásárhelynek. A felröppent hírek szerint pedig a Vásárhelyen a közelmúltban szerveződött szociális mozgalmak vezették a kormányt arra, hogy ide „le nem kötött egész erőt” nevezzen ki. A tanács a belügyminiszteri leirat vétele után azonnal táviratban üdvözölte a „tehetséges, munkabíró és ambíciózus” emberként ismert új főispánt.⁶

Június 23-án Juhász Mihály polgármester, Kmetykó József főjegyző, Pokomándy Imre tanácsnok és Hódi Mózes főügyész Szegedre utazott köszönteni a Tisza Szállóban tartózkodó Thoroczkayt és nejét. A polgármester felkérte a főispánt posztja mielőbbi elfoglalására, mire Thoroczkay válaszként elmondta, Vásárhelyre kívánnak költözni, hogy minél közvetlenebb ismereteket szerezhessen a helyi viszonyokról. A tanáccsal és a törvényhatósággal együttműködve fog dolgozni, egyébként sem pihenni jön: a munka embere. A látogatás hivatalos részének végétével Thoroczkay még hosszasan elbeszélgetett a város helyzetéről a küldöttség tagjaival.⁷

Az új főispán beiktatását 1898. július 7-re tűzték ki. Elődeihez hasonlóan Thoroczkay is Szeged felől érkezett, ahová külön fogadóbizottság utazott Nagy Sándor főkapitány vezetésével. A főkapitány a rókusai állomás várótermében üdvözölte Thoroczkayt, akit a vásárhelyi vasútállomáson már a polgármester vezette küldöttség fogadott. A beiktató díszközgyűlés kezdetén Juhász Mihály tolmácsolta a törvényhatóság üdvözlését a zsúfolásig telt díszteremben „fényes, arannyal átvert kék selyem díszmagyarban megjelent” új főispánnak, aki a hivatalos eskü letétele után ismertette elképzeléseit. A főispán egyénisége, valamint a közállapotok sebeire nyíltan rámutató, a munkáskérdéssel külön foglalkozó, jelszóként a munka, igazság, becsület szentháromságát hangsúlyozó székfoglalója mély benyomást tett a törvényhatósági bizottság tagjaira. Mindenekelőtt a munkásmozgalom akut kérdéskörével foglalkozott, programja e mozgalmak „pacifikálásában” első helyre tette az atyai jóakaratot, türelmet és gondoskodást, nem feledkezve meg a munkások állandó foglalkoztatásának szükségességéről. Ugyanakkor világossá tette: elsősorban a jog, az igazság és a meggyőzés fegyverével, de ha szükséges, egyéb eszközökkel is küzdeni fog a társadalmi rend, az erkölcsök és a közbéke ellen irányuló mozgalmakkal szemben. A szocializmus szót

⁵ VV 1898. jún. 29.; CSORBA LÁSZLÓ i. m. 224.; PÖLÖSKEI FERENC i. m. 424–425.

⁶ HMV 1898. jún. 19.; VV 1898. jún. 29.

⁷ CSML HL Közgy. jkv. 319/1898. (06. 27.); HMV 1898. jún. 26.; VNó 1898. jún. 24.

egyetlen alkalommal sem mondta ki, csak egyértelműen utalt rá „világpolgáris áramlatként”, amely a korszak „beteges kinövése”. Thoroczkay újított abban az értelemben, hogy székfoglalója egy része kifejezetten politikai állásfoglalás volt: méltatta az elmúlt három évtized fejlődésének nagy eredményeit, a magyar nemzet minden területen nyomon követhető izmosodását. Véleménye szerint mindenki, aki politikai pályára lép, tartozik valamelyik irányzathoz; különösen igaz ez a kormányzat által kinevezett megbízottként a főispánra, akinek „kötelessége is politikai hovatartozását nyíltan demonstrálni”. Az ő politikai meggyőződése az 1867. évi kiegyezés alapján áll, és a szabadelvű párt hívének vallja magát. Ugyanakkor leszögezte: olyan vidéken született (Mezőszentmihálytelkén, a Székelyföldön), ahol nagy hagyományai vannak mind a politikai, mind a vallási türelemnek, s ennek szellemében is szeretné végezni főispáni teendőit. A vallási türelem, a lelkiismereti szabadság és a politikai meggyőződés védelme mellett örködni fog a polgárok személy- és vagyónbiztonsága felett a köz- és magánérdekek megfelelő egyensúlya biztosításával. A közigazgatás kérdéseivel Thoroczkay székfoglalójában kevesebbet foglalkozott: szerinte annak gyorsnak, igazságosnak, részrehajlás nélkülinek és becsületesnek kell lennie. A korábbi rossz tapasztalatok hatására ő is nagy hangsúlyt kíván fektetni a város háztartása, a közvagyon és a hivatalos értékek megfelelő kezelésének szigorú ellenőrzésére.

Válaszként a törvényhatóság üdvözlőbeszédét Kmetykó József főjegyző mondta el.⁸ A tisztikar küldöttségének tisztelgése alkalmával a főispán már bővebben szolt a közigazgatással kapcsolatos elképzeléseiről: felügyeleti jogának roppant szigorú gyakorlását jelentette be nekik, megköveteli a tisztviselőktől a közönséggel szembeni humánus bánásmódot. A főispáni fogadóteremben a helyi tisztikar képviselői mellett a szomszédos törvényhatóságok küldöttségei, a különböző egyházak helyi vezetői, a helyben állomásozó huszárszázad tisztikara, különböző testületek és egyesületek képviselői tisztelegtek a főispánnál (a tisztelgések sorrendjét az előzetes jelentkezések alapján Nagy Sándor főkapitány állapította meg). A napot a gimnázium tornacsarnokában rendezett 190 fős bankett zárta, melynek érdekes új színfoltja volt, hogy meghívtak rá egy helybéli szocialistát is Szilágyi Albert személyében, aki még a fővárosi és vidéki lapok figyelmét is kivívta azzal, hogy pohárköszöntőjében éltette az új főispánt.⁹ Az atyai jóakarattal, a türelem és a gondoskodás mellett Thoroczkay főispán egyéb módokon is biztosítani óhajtott a munkásmozgalom „pacifikálását”. 1885-ben a város a régi serházat 50 ezer Ft költséggel kaszárnyává alakította, melyben általában egy huszárszázad állomásozott ideiglenesen. A főispán kinevezésekor a városban tartózkodó századot azonban a temesvári hadtestparancsnokság 1899 tavaszán végleg Debrecenbe helyezni szándékozta (erre végül 1900 nyarán került csak sor), mire Thoroczkay 1898 októberében hosszan megindokolt előterjesztésben kérte a honvédelmi minisztertől egy állandó gyalogezred

⁸ CSML HL Közgy. jkv. 380/1898. (07. 07.); CSML HL Főisp. ir. I. 7/1898., I. 35/1898.; OL BM Eln. ir. 4053/1898.; HMV 1898. júl. 10.; VNó 1898. júl. 8.; VV 1898. júl. 10.

⁹ HMV 1898. júl. 10.; VNó 1898. júl. 6., júl. 12., júl. 13.

Hódmezővásárhelyre helyezését. Indoklásában első helyen a város társadalmi viszonyait, szocializmus felé hajló törekvéseit említette, ennek ellenére állandó katonaságot még hosszú ideig nem helyeztek Hódmezővásárhelyre. Az elutasítást tartalmazó miniszteri leirat indoklása szerint Hódmezővásárhely bel- és külterületén ebben az időszakban megnyugtató módon emelték az állandó csendőrség létszámát, ráadásul külszöbön áll a város rendőrségének újjászervezése is.¹⁰ 1900. július 1-jétől megvalósult a külterületi csendőrség felállítása a helyi létszám emelésével. A belügyminiszter engedélye alapján egyrészt 8 fővel emelheték a város belterületén a csendőrök számát, másrészt pedig a külterületen háromszor 8 fős lovas csendőrség felállítására nyílt lehetőség, amit a helyi kormánypárti sajtó kifejezetten „főispánunk legsajátabb érdemének” nevezett.¹¹ 1901. július végén pedig Fejérváry Bertalan honvédelmi miniszter arról értesítette a várost, hogy belátható időn belül nincs lehetőség katonai csapattest Hódmezővásárhelyre költöztetésére.¹²

Utasítások és rendeletek

Hódmezővásárhely egyöntetű lelkesedéssel és bizakodással várta az első önálló főispán munkába állását, és Thoroczkay Viktor igyekezett is megfelelni e várakozásoknak. Kifejezetten lelkesítően hatottak azok a mondatok, melyeket székfoglalója alkalmával hallhattak tőle a vásárhelyiek: „Új vért akarok a társadalom és közélet ellankadt ereibe önteni. Felszabadítani akarom a maradiság nyomása alól, mely a haladó kor keretébe be nem illik.”¹³ Az elmondottak értelmében óriási lendülettel fogott teendőihez, s korábban szokatlan módszereket alkalmazva igyekezett bizonyítani, hogy tényleg új időszámítás kezdődött a helyi főispánság történetében. Ez volt vele szemben az elvárás: a korábbiakkal ellentétben nem passzív szemlélő, más városok érdekeit előtérbe helyező főispánt várt Vásárhely, hanem „cselekvésében erélyes, céljaiban öntudatos, intézkedéseiben akaraterős kormányzót”.¹⁴ Megkapták; más kérdés, hogy utóbb éppen e lendületes, céltudatos, ellenben kellően talán át nem gondolt, s bizonyos érdekeket sérítő cselekvések jelentették a főispán végzetét.

Thoroczkay egyik első és legfontosabb rendelete az 1897 végére esedékes új szervezeti szabályzat mielőbbi végleges elkészítésével állt kapcsolatban. 1896 januárjában már bizottságot küldött ki e célból a közgyűlés, de a munkálatok hamar megakadtak, és Kállay Albert időszakában nem is készült el az új szabályrendelet. A frissen beiktatott főispán utasítására 1898. július 21-én ült össze újra a szabályzat elkészítésére kijelölt bizottság. Thoroczkay deklaráltan arra törekedett, hogy a város kezdjen magának közigazgatási tisztviselőket nevelni, alkalmazzon minél több gyakornokot e célból, akik ké-

¹⁰ OL BM Eln. ir. 6260/1898., 4006/1899., 1945/1900.; CSML HL Főisp. ir. I. 135/1898.; VV 1898. nov. 3., nov. 10., 1899. márc. 12.; VNó 1899. márc. 21., márc. 22.; CSML HL Közgy. jkv. 295/1899. (06. 30.)

¹¹ CSML HL Közgy. jkv. 307/1900. (05. 09.); HMV 1900. febr. 18.; VV 1900. febr. 18.

¹² HMV 1901. aug. 1.

¹³ HMV 1898. júl. 10.

¹⁴ HMV 1898. júl. 7.

sőbb kvalifikált hivatalnokként teljesedhetnek ki munkájukban.¹⁵ A szervezőbizottság azonban – Thoroczkay hivatalba lépése óta Vásárhelyen először – ellentmondott a főispánnak: mivel megbízatásukat a közgyűléstől kapták, munkájukat az addigi alapokon kívánják folytatni, a főispán pedig észrevételeit e munkálatok befejezése után is megteheti majd. Az „addigi alapok” ugyanis azt jelentették, hogy a szervező bizottság kijelentette: nem hajlandók szaporítani a hivatali személyzet létszámát; márpedig a főispáni elképzelés a közigazgatási gyakornokok rendszeresítéséről éppen ezzel járt volna.¹⁶

1899 októberében hét napos tárgyalás után fogadta végül el Hódmezővásárhely rendkívüli közgyűlése a szervezeti szabályzat végleges szövegét,¹⁷ majd még novemberben külön a tiszti fizetések ügyét.¹⁸ A belügyminisztérium – számtalan módosítási javaslattal – csak 1901 márciusában küldte vissza a városhoz az új szervezeti szabályzatot, a módosításokat pedig már rögtön a márciusi vásárhelyi közgyűlés tárgyalta.¹⁹ A szabályzat végleges minisztériumi jóváhagyására mégis csak 1901. szeptember 5-én került sor – amikor lassan már egy új szabályzat elkészítése vált volna aktuálissá.²⁰

A főispáni kinevezésekhez kötött tisztségek betöltésénél új módszert alkalmazott Thoroczkay: a megüresedett tisztségekre nem a helyi közigazgatásból nevezett ki új embereket, hanem máshonnan – főleg a fővárosból – hozott magával kevésbé ismert, fiatal, de legfőképpen erélyes tisztviselőket, akiknek jelentős része azonban a főispán leköszönése után hamarosan szintén továbbállt a városból. Így került a nyugdíjazások útján megüresedett főszámvevői posztra Bibithi Horváth László, a főkapitányi állásra Hadady Endre, az első almérnöki tisztségre Kubina András, majd Környei Lajos.²¹ Közülük a főszámvevő kinevezése komoly botrányt okozott, ugyanis Bibithi Horváth megbízásával a főispán nem várta meg az előd nyugdíjaztatásának jogerőre emelkedését, s mellőzte az ilyenkor megszokott, bár nem előírt nyilvános pályáztatást is. Mindent azzal indokolta, hogy a főszámvevői állás fontossága nem engedi meg azt sem, hogy a végleges rendezésig hátralévő néhány hétben üresen álljon, de eljárása rögtön magával vonta a helyi politikai ellenzék támadássorozatát; főispáni túlkapásként, a törvényes formáknak éppen a törvényesség őre által történt megsértéseként értelmezték. Bibó Lajos törvényhatósági bizottsági tag, a Vásárhely és Vidéke felelős szerkesztője meg is fellebbezte mind a Banga nyugdíjazását elrendelő közgyűlési döntést, mind a főispán eljárását. Thoroczkay erre egy szombati napon váratlanul Vásárhelyre érkezett, és hatályon kívül helyezte az új főszámvevő kinevezését Banga Péter nyugdíjazásának jogerőre emelkedéséig.²²

¹⁵ VNó 1898. júl. 23., 1899. márc. 28., ápr. 11.; CSML HL Főisp. ir. I. 10/1898.

¹⁶ VNó 1898. júl. 26., júl. 27.; VV 1898. okt. 9.

¹⁷ CSML HL Közgy. jkv. 540/1899. (10. 04.), 543/1899. (10. 05.), 546/1899. (10. 07.), 549/1899. (10. 09.), 552/1899. (10. 10.), 555–558/1899. (10. 11.), 561/1899. (10. 13.)

¹⁸ CSML HL Közgy. jkv. 676/1899. (11. 23.)

¹⁹ HMV 1901. márc. 7., márc. 10., márc. 14.

²⁰ VV 1901. szept. 15.

²¹ OL BM Eln. ir. 4006/1899.

²² CSML HL Közgy. jkv. 65/1899. (02. 09.); VV 1899. márc. 19., márc. 25., márc. 30.

Az 1901-ben elfogadott szervezeti szabályzat a városi állásokat alkalmaztatásuk mikéntje szerint immár külön is bontotta kilenc kategóriára:²³ a közgyűlés által 6 évre választott tisztviselők,²⁴ a főispán által élethossziglan kinevezettek,²⁵ a belügyminiszter által kinevezett tisztviselők,²⁶ a közgyűlés által élethosszig választott segéd- és kezelő-személyzet,²⁷ a polgármester által kinevezettek,²⁸ a tanács által választottak,²⁹ a polgármester által felfogadottak,³⁰ a házi pénztárnok. A főispán által kinevezettek jelentették a legtöbb problémát a városi törvényhatóságok, így Hódmezővásárhely esetében is. Egy kellően önféjű főispán a megüresedett álláshelyeket akár teljesen kénye-kedve szerint tölthette be: Thoroczky Viktor esetében előfordult, hogy pályázat kiírása nélkül nevezett ki valakit tisztviselői állásra, de még az elődjénél kompromisszumkésebb Lukács György is pályázat nélkül nevezte ki élethossziglan a város rendőr főkapitányává Szalay Józsefet.³¹ Sőt, Lukács később tovább is ment: azzal kereste meg a tanácsot, hogy olyan előterjesztést tegyen a közgyűlés elé a szervezeti szabályzat módosítására, amely szerint a rendőrkapitányi teendőket is végző városi alkapitányok esetében jogi végzettséget kívánjanak meg a jövőben, valamint kinevezési joguk ettől kezdve a főispánt illesse meg.³² A Vásárhely és Vidéke vezércikkében Endrey Gyula ezt az átiratot a város önkormányzati jogainak újabb súlyos csorbításaként értékelte: megint le kellene mondania a törvényhatóságnak egyik legfontosabb jogosultságáról, a tisztviselők szabad választásának jogáról, s átruháznia azt az államot képviselő főispánra. Ekkorra már úgy érezték, hogy az önkormányzati jogokat a főispánok és a kormányhatalom javára már éppen eléggé megnyirbálták: „egy egész sereg olyan tisztviselőt nevez ki ugyanis már mai napság is a főispán – és pedig a törvényhatóság minden megkérdezése nélkül, – a kiket a törvényhatóság nem csak fizet, de a kiknek a mi közigazgatásunkba beleszólá-

²³ Hódmező-Vásárhely t. h. j. város szervezési szabályrendelete. Hódmezővásárhely, 1901. 153–161.

²⁴ Polgármester, főjegyző, 4 tanácsnok, főügyész, alügyész, 3 aljegyző, házipénztári ellenőr, két könyvelő, adópénztárnok, adópénztári ellenőr, birtoknyilvántartó, községi bíró, 2 alkapitány, kamarás, mértékhtelestítő, 2 rendőrbiztos, árvaszéki elnök, 2 árvaszéki ülnök, közgyám és leltárbiztos.

²⁵ Rendőrkapitány, főszámvevő, 3 alszámvevő, főmérnök, első- és másodmérnökök, főorvos, kórházi orvos, szemkórházi orvos, 4 kerületi orvos, 2 külterületi orvos, szemkórházi alorvos, levéltárnok, első állatorvos, kül- és belterületi útbiztosok.

²⁶ Anyakönyvvezető, anyakönyvvezető-helyettes, külterületi anyakönyvvezető, külterületi anyakönyvvezető-helyettes.

²⁷ Polgármesteri fogalmazó, 3 kapitányi fogalmazó, 2 kapitányi segédfogalmazó, 6 ügyosztályi fogalmazó, segéd-birtoknyilvántartó, közigazgatási iktató, közigazgatási kiadó, 2 számvevősségi számtiszt, árvaszéki iktató-kiadó, pénztári tiszt, 4–4 első, második, harmadik és negyedik osztályú adótiszt, 11 első osztályú írnok, 15 második osztályú írnok, rendőrhadnagy, tűzoltóparancsnok, építkezési felügyelő, kórházi gondnok, 2 írógépkezelő, mértékhtelestítési ellenőr, 4 belterületi szülésznő, 9 külterületi szülésznő.

²⁸ 8 adóvégrehajtó.

²⁹ Szeretetházi gondnok.

³⁰ Rendőrőrmester, 2 rendőr szakaszvezető, 3 rendőr tizedes, 15 első osztályú rendőr, 43 második osztályú rendőr, tűzoltó-őrparancsnok, helyettes tűzoltó-őrparancsnok, cs. vezető, cs. vezető-helyettes, 6 első osztályú tűzoltó, 14 második osztályú tűzoltó, közigazgatási őrmester, vágóhidőr, rakparti díjszedő, sokszorosító-gép-kezelő, szállásolási szolga, dobos, 7 külterületi kézbesítő, 6 belterületi kézbesítő, főispáni hivatalszolga, 14 közigazgatási hivatalszolga, anyakönyvi szolga, árvaszéki szolga, mértékhtelestítő. Hivatali szolga, kocsis, igás kocsis, udvaros, szemkórházi szolga, kórházi szolga, 2 szemkórházi ápolónő, 2 kórházi ápolónő, 5 vámőr, 2 toronyőr, 2-2 bel-és külterületi fertőtlenítő szerződéses személyzet.

³¹ VH 1902. jan. 26.

³² VV 1902. ápr. 10.

suk is van [...], a mi már magában véve is igen tág körű és semmivel sem indokolható jogot biztosít a főispán részére, a ki elvégre is csak egy ember, szolgálatában a kormányhatalomnak, semmiféle érdekekkel nem fűződve a törvényhatósághoz s kitéve folytonosan annak, hogy a politikai viszonyok változtával állásától bármely pillanatban megválhat”. Az adott helyzetben pedig bármikor előfordulhat, hogy egy főispán teljesen alkalmatlan egyént ültet egy életre a város nyakára, akitől ha valami főbenjáró bűnt el nem követ – aztán meg sem tudnak szabadulni. Szintén igen nagy gyakorisággal alkalmazott tiszteletbeli kinevezéseket is, amely lehetőséget biztosított arra, hogy figyelmen kívül hagyják a tisztviselőkre vonatkozó minősítési törvényt.

Hasonló alapokon támadták egyébként az egyes főispánok által szintén igen nagy gyakorisággal alkalmazott tiszteletbeli kinevezéseket is, amely lehetőséget biztosított arra, hogy figyelmen kívül hagyják a tisztviselőkre vonatkozó minősítési törvényt. Így fordulhatott elő, hogy az 1904. évi tisztújítás alkalmával egy jogvégeztséget igényelő állásra csak azért meg tudtak választani egy négy középiskolát végzett egyént, mert ő korábban már a főispán által kinevezett tiszteletbeli tisztviselője volt a városnak azon a poszton.³³ Hódmezővásárhely törvényhatóságának 77 éves története alatt a főispánok összesen 406 tiszteletbeli kinevezést tettek, a legtöbbit az 1920-as évek végén és az 1930-as évek elején Farkas Béla (83) és Mokcsay Zoltán (82), míg több főispán (Jócsák Kálmán, Kászonyi Richárd, Magyar-Kossa Aladár) – általában csak idő hiánya miatt – nem élt a kinevezések törvény biztosította jogával. A helyi közvélemény eleinte egyöntetű, elismeréssel követte Thoroczkay főispán erélyes fellépését, a tisztviselők nagy része fülének szokatlan „elvárom” és „megkövetelem” kitételek használatával készült rendelkezéseit. A közeledő rendszerváltozás jeleit vélték Thoroczkay lépéseiben felfedezni: „van azokban a rendeletekben valami, a mi sejtenünk engedi, hogy a munkátlanlás, a nemtörődömség, a húzás halasztás korszakának a végéhez közeledünk”.³⁴ Bár már rögtön az elején érezhető volt, hogy az új főispán munkásságára is igaz a „kevesebb több lenne” elve, a sajtó és a helyi ellenzék erői igazán csak akkor fordultak vele szembe, amikor nemcsak mások, hanem immár saját érdekeik is sérültek a nagy rendcsinálás közepette. Thoroczkay Viktor következő rendeletével ugyanis a helyi újságíróknál szerezte meg első rossz pontját. A vásárhelyi lapokat jellemzően a helyi közéletben aktív szerepet játszó törvényhatósági bizottsági tagok szerkesztették, akik megfelelő napi kapcsolatban álltak a helyi tisztkarral és hivatalnokokkal ahhoz, hogy akár ők, akár lapjaik munkatársai a városházán bármikor betekinthessenek aktuális ügyek irataiba. Ez biztosított lehetőséget arra, hogy a lapok közérdekű helyi információkkal tölthessék fel hírrovatukat, azonban mindezt gyakran szabályellenesen tették, amennyiben a közzététel nem egyszer veszélyeztetett fontos állami, városi vagy egyéni érdekeket. Thoroczkaynak ez szűrt szemet és elrendelte, hogy a hírlapírók a jövőben csak polgármesteri engedéllyel nyerhetnek városi ügyekről ilyen értesülést, és az engedély-

³³ VV 1902. ápr. 13., 1905. máj. 28.

³⁴ VV 1898. júl. 21.

lyel a birtokukban is csak az egyes hivatalfőnökök közvetítésével, azaz személyesen már nem tekinthetnek be többé a folyó ügyek irataiba. E kettős nehezítés komoly problémákat okozott a sajtó munkatársainak, de nyilván többletterhet jelentett a hivatalfőnökök számára is, akiknek egyfajta kommunikációs csatornává is kellett válniuk: ettől kezdve nekik kellett pl. eldönteniük, hogy mely információk tartoznak a nyilvánosságra, és melyek nem.³⁵ Kmetykó főjegyző rögtön szabályozta is írásos utasításával a városi ügyekre vonatkozó hírek jövőbeni kiadását. A lapszerkesztők az iktatókönyvekbe tekinthettek csak be, majd ezek bejegyzései alapján kérhettek az előadóktól felvilágosítást, s ha szükségessé vált, akkor az előadók engedélyével nézhettek bele magába az iratba.³⁶ A Thoroczkay Viktor által vezetett első közgyűlés idejének legnagyobb részét e rendelet tárgyalása tette ki, Bibó Lajos lapszerkesztő törvényhatósági bizottsági tag indítványára. A polgármester utasította Juhászt, és rajta keresztül a kapitányi hivatalt a – különösen a külső városrészekben – „piszkos, szemetes, állati és növényi hulladékokkal” éktelenkedő utcák, a fű által benőtt járdák rendszeres tisztán-és karbantartására.³⁷

1899-től valamelyest csökkent ugyan a polgármesterhez intézett főispáni rendeletek száma, de Thoroczkay továbbra is előszeretettel élt ezzel az eszközzel. 1900 januárjában pl. arra hívta fel Juhász Mihály figyelmét, hogy a városnál alkalmazott díjnokok munkáját már régóta figyelemmel kíséri: sem olvashatóan, sem a helyesírás szabályait betartva nem tudnak írni, számtalan másolatot elrontva ezáltal. Arra utasította a polgármestert, hogy a jövőben olyan díjnokokat vegyenek fel, akik „legalább olvashatóan és helyesen tudnak írni”.³⁸ A polgármester válaszában utalt arra, hogy a nagymennyiségű leírómunka ellátásához időnként kénytelenek alacsonyabb képzettségű díjnokokat is alkalmazni, mivel ekkora munka elvégzéséhez e fizetésért Vásárhelyen nem kapnak elegendő jó képességű munkaerőt. Ugyanakkor Juhász „elégé erélyes hangon, de kellő tisztelettel” utasította vissza a főispán által rendeletében a városvezetéssel kapcsolatban használt „nepotizmus” és „lokálpatriotizmus” kifejezéseket, melyek jelei az ő polgármesteri eljárásaiban soha nem voltak felfedezhetők.³⁹ Thoroczkay nemcsak a polgármesterrel és a városi hivatalnokokkal szemben gyakorolta az erélyes fellépés elvét, hanem a társadalmi élet egyéb területein is. Rögtön beiktatása után megtiltotta, hogy a fából épült, így szerfelett gyúlékony nyári színpadon „petróleum lámpákkal szerencsétlenkedjenek”. Csak abban az esetben engedi a nyári szezonra megnyitni a színházat, ha augusztus 1-jéig bevezetik oda is a villanyvilágítást.⁴⁰ A tanács sürgönyére a Ganz cég vállalta is, hogy mérnöke azonnal hozzáfog a villamos berendezés beszereléséhez,⁴¹ ami meg is történt az első színházi premierig – igaz, minisztériumi engedély nélkül...⁴²

³⁵ CSML HLFőisp. ir. I. 39/1898.; H MV 1898. aug. 11.; V V 1898. aug. 11.; V Nő 1898. szept. 7.

³⁶ CSML HL Főisp. ir. I. 39/1898.; H MV 1898. aug. 25.

³⁷ V Nő 1898. okt. 27.

³⁸ CSML HL Főisp. ir. I. 9/1900.; H MV 1900. jan. 14.; V V 1900. jan. 14.

³⁹ V V 1900. jan. 18.

⁴⁰ V Nő 1898. júl. 21.

⁴¹ V Nő 1898. júl. 22.

⁴² V Nő 1898. okt. 13.

Főispáni rendeletei mellett új alapokra helyezte az egyre kiterjedtebb vásárhelyi há-
lózattal rendelkező állami oktatásügy ellenőrzését is. Az állami tanintézeteket szemé-
lyesen felügyelte, a tanfelügyelő kíséretében megtekintette épületeiket bel- és külterüle-
ten éppúgy, mint az azokban folyó nevelést.⁴³ Az iskolákkal együtt a főispán megtekint-
tette a városi szeretetházat is, ahol megdöbbségtől megtárgyalta a polgármesterrel, hogy gondoskodni kell a különböző korú ápoltak elkülönítéséről, élel-
mezésük javításáról, szeretetházi segédtanítói állás rendszeresítéséről.⁴⁴ A főispán be-
vezette a városi hivatalok ad hoc megvizsgálását is, így pl. 1898 decemberében a mér-
tékhitelesítőkét, ahol mind a hivatal vezetésében, mind pénzkezelésében hiányosságok-
kat észlelt, így elrendelte a mértékhitelesítő és az ellenőr elleni fegyelmi vizsgálatokat.⁴⁵

Politika a közgyűlésben

Főispánként Thoroczkay Viktor járt a legmesszebről, a fővárosból Hódmezővásár-
helyre, ennek ellenére az önálló vásárhelyi főispáni kinevezésének megfelelt abban az
értelemben, hogy a közgyűlések közel 80 %-át személyesen vezette, és ez arány legin-
kább a különösen botránnyoson sikerült, leváltásához vezető 1901. évben romlott le,
amikor már csupán az ülések felén jelent meg. Ez az aktív jelenlét is nóvumnak számí-
tott Kállay Albert után a városban. A közgyűléseket az egyéb fellépésein is tőle meg-
szokott szigorú racionalitással vezette az új főispán: a tárgysorozatot igyekezett gyors-
san, vég nélküli viták mellőzésével befejezni. Thoroczkay idején az egy- és kétnapos
közgyűlések dívtak, ritkán nyúlt háromnaposra az ülés. Mindez még úgy is igaz, hogy
a vásárhelyi törvényhatóság leghosszabb, hét napig tartó közgyűlése is Thoroczkay fő-
ispáni korszakára esett, ez azonban vis maiornak számított: 1899. október 4–5-én, 7-én,
9–11-én és 13-án tárgyalták ugyanis a már korábban esedékessé vált szervezeti szabály-
rendelet végleges formába öntését a bizottsági tagok. Az új főispán székfoglalójában
külön kitért a politika és a közigazgatás szétválasztásának szükségességére, és bár saját
hovatarozását világosan leszögezte, lényegesnek tartotta a napi politika távoltagezését a
városi közgyűlési tárgyalásoktól. A helyi közvélemény éppen ezen az alapon nehez-
ményezte, hogy Kovács János törvényhatósági bizottsági tag 1898. november 9-én tett
indítványában bizalmi szavazást kért Hódmezővásárhely közgyűlésétől a kormány
iránt, a képviselőházi obstrukció megfékezése kapcsán. A Vásárhelyi Napló vezércikke
szerint ezzel a lépéssel Kovács és társai gyakorlatilag a főispán programját tagadták
meg.⁴⁶ A közgyűlésen 20 bizottsági tag kérelme alapján a főispán név szerinti szavazást
rendelt el, s Hódmezővásárhely törvényhatósága szűk 29 fős szavazattöbbséggel (91:62)
bizalmat szavazott Bánffy Dezső kormányának, amiben komoly szerepe volt annak is,
hogy a közgyűlésen szavazati joggal bíró 22 városi tisztviselőt a főispán kötelezte a

⁴³ HMV 1898. okt. 13.; VNó 1898. okt. 12.; VV 1898. okt. 13.

⁴⁴ VNó 1898. okt. 27., 1899. febr. 25.

⁴⁵ HMV 1898. dec. 18.

⁴⁶ VNó 1898. nov. 6.

megjelenésre, az pedig nyilván nem volt kérdés, hogy ők ilyen körülmények között „legjobb meggyőződésüket” a szavazásnál milyen irányban gyakorolták.⁴⁷

Thoroczkay Viktor kemény politikai viták keresztüzébe került 1898. december 2. kapcsán is, amikor Hódmezővásárhely törvényhatósága rendkívüli közgyűlésen emlékezett meg I. Ferenc József osztrák császár és magyar király trónra lépésének 50. évfordulójáról. Vezércikkében még a kormánypárti helyi lap is számot vetett azokkal a kritikákkal, amelyek az uralkodó ünneplését kísérhették – és kísérték is – Magyarországon. A Hód-Mező-Vásárhely végül arra az álláspontra jutott, hogy a királyt nem 1848, sokkal inkább 1867 alapján kell megítélni, ünneplésekor sem az 1867 előtti, hanem utáni tevékenységét kell tekinteni; annál is inkább, mert a kiegyezési törvény végül szentesítette 1848. évi trónra lépését.⁴⁸

A díszközgyűlés összehívására a főispán rendeleti úton utasította a polgármestert, mire az addig Thoroczkay szinte minden lépését hosszú vezércikkekben éltető Vásárhelyi Napló is hangot váltott: „sajnálattal vagyunk kénytelenek konstatálni, hogy a törvényhatóságot így újabb politikai demonstrációkba eróltetik”. A lap – a Vásárhely és Vidékéhez hasonlóan – egyértelműen leszögezte, hogy ők nem 50, hanem csupán a koronázástól számított 31 éves uralkodásnak tekintik I. Ferenc József magyar királyságát; miként azt is, hogy „a polgármesternek nem kell okvetlenül engedelmeskednie minden politikai intencziójú ügyben a főispán rendeleteinek”.⁴⁹ Megjegyezték, hogy díszközgyűlést egyedül Hódmezővásárhely tart az országban december 2-án: „Ha kedvét találja br. Thoroczkay Viktor úr abban, hogy a tisztviselői kar – kénytelen kellelten –, és a szabadelvűség helyi falanxa bevonul hódoló feliratot szerkeszteni az ausztriai császár 50 éves jubileuma alkalmával – ám örüljön, mert a célját elérte. Hanem annyit mondhatunk, hogy a díszközgyűlések ünnepi hurrájával sem felejtethetik el egyetlen magyar emberrel sem, hogy tulajdonképpen hát mik is történtek 1848. december 2-ikán.”⁵⁰

A rendkívüli közgyűlésre 1898. december 2-án „zajos külső fény nélkül, nemes egyszerűséggel”, a főispán nyitóbeszédével került sor. A királyt éltető beszéd után Kmetykó József főjegyző olvasta fel az uralkodóhoz a város által intézendő hálafeliratot, majd a főispán megköszönte a bizottsági tagoknak, hogy az esemény fényéhez illő nagy számban jelentek meg az ülésen (kb. 80–100 bizottsági tag jelent meg, szinte kizárólag a szabadelvű párt soraiból).⁵¹ A Vásárhelyi Napló vezércikke december másodikának magyar földön való ünnepeltetését nem tartotta egyébnek merő „szervilizmusnál”, „muszájünnepnél”. A közgyűlés ellenzéki, függetlenségi frakciója, több mint száz ember nem volt jelen a hódoló felirat elfogadásakor, holott a lap szerint az ilyen ünnepélyes alkalmaknak éppen az egyöntetűség adja meg a lényegét. Emellett a városban szinte mindegyik vallásfelekezet tartott 2-án istentiszteletet, a főispán – a polgármester, a

⁴⁷ CSML HL Közgy. jkv. 593/1898. (11. 09.); VV 1898. nov. 10.

⁴⁸ HMV 1898. dec. 1.

⁴⁹ VNó 1898. nov. 29., nov. 30.; VV 1898. dec. 1.

⁵⁰ VNó 1898. dec. 1

⁵¹ CSML HL Közgy. jkv. 624/1898. (12. 02.); HMV 1898. dec. 4.; VNó 1898. dec. 3.; VV 1898. dec. 4.

tisztikar és a tanács kíséretében – a római katolikus templomban jelent meg, a Bernátsky Ferenc plébános által celebrált misén.⁵² Az ellenzéki Vásárhely és Vidéke hasábjain Endrey Gyula is a főispánt támadta az uralkodói jubileum megünneplése kapcsán, melyet „vastag tapintatlanságnak” nevezett.⁵³ A Hód-Mező-Vásárhely nem is felejtette el megjegyezni, hogy ha valaki valamikor is „tapintatlanságot” követett el törvényhatósági életünkben, akkor az éppen Endrey Gyula volt, mikor az ő meghívására rendkívüli közgyűlésen ünnepelték a hazatérő függetlenségi pártvezért, Kossuth Ferencet.⁵⁴ A Vásárhelyi Napló december 2-ai, Gonda József hírlapíró által jegyzett említett vezércikke miatt Thoroczkay főispán feljelentést tett a szegedi ügyészségen, s az ügyészség sajtórendészeti vétség miatt eljárást is indított a lap ellen. A szegedi törvényszék előtt 1899. április 18-án tartották a végtárgyalást, Lévai Fülöp nyomdatulajdonost kaució nélküli politikálás vétsége miatt 50 Ft fő és 20 Ft mellékbüntetésre ítélték.⁵⁵

A Gazdasági Egyesület élén

Báró Thoroczkay Viktor hódmezővásárhelyi főispáni működésének három esztendeje szinte folyamatosan a korábbi metódusoktól eltérő, új irányokat kereső lépések időszaka. Így történt ez a helyi közéletben való megjelenése kapcsán is. Elődeinek helyi közéleti szereplése gyakorlatilag kimerült a törvény által rájuk ruházott feladatok elvégzésében, azokon túl maximum addig terjedt, hogy tagfelvételt nyertek a helyi kaszinóba, ahol pl. Rónay Lajos nagyszerűen el tudta ütni a többnapos közgyűlések levezetése közti hosszú holtidőt. Az önálló főispán intézményéhez ragaszkodni kívánó vásárhelyiek ennél többet akartak. 1898 ősze végén széleskörű mozgalom indult meg a 18 esztendeje működő helyi Gazdasági Egyesület tagsága körében, hogy a küszöbön álló tisztújítás alkalmával az egyesület elnöki pozíciójára a távozó Draskóczy Lajos helyett – a mezőgazdasági jólét felvirágoztatását célzó munkássága elismeréseként – Hódmezővásárhely új, önálló főispánját nyerjék meg maguknak. Küldöttség kereste fel hát Thoroczkayt, aki engedélyt is adott, hogy jelöljék e posztra.⁵⁶ Az ötletgazda Papy József volt, azért tanácsolta az egyesületnek a főispán elnökké választását, hogy a kormányzat helyi megbízottja testközelből tapasztalhatta meg nehézségeiket, majd azoknak a főváros befolyásos köreinél támogatója legyen.⁵⁷

A kormányzat anyagi támogatását is élvező, a helyi szabadelvű párt tagjai által meghatározott Gazdasági Egyesület 1899. januári közgyűlésén mind a 148 szavazó Thoroczkay Viktort ajánlotta elnöknek, így 3 évre a főispán állt az egyesület élére.⁵⁸ Az egyesület választmányának január 22-ei ülését pedig „a tagok részéről az új elnök, báró

⁵² VNó 1898. dec. 3.

⁵³ VV 1898. dec. 4., dec. 11.

⁵⁴ HMV, 1898. dec. 8.

⁵⁵ VNó 1899. ápr. 19.

⁵⁶ HMV 1898. dec. 4., 1899. jan. 19.

⁵⁷ HMV 1900. jan. 18.

⁵⁸ HMV 1899. jan. 19.; VNó 1899. jan. 18., jan. 19.

Thoroczkay Viktor főispán rokonszenves egyénisége iránti tüntetés” előzte meg. A főispán kijelentette, hogy az egyesület egyöntetű bizalma „csak fokozza erejét és kitartásra buzdítja”. Ez alkalommal osztotta ki Thoroczkay 3–3 gazdasági cselédnek és mezei munkásnak a földművelésügyi miniszter által felajánlott egyaránt 50 Ft jutalmat, díszoklevél kíséretében.⁵⁹ 1899 márciusában a Gazdasági Egyesület elnökeként Thoroczkay Vékony József alelnök kíséretében felkeresett Hódmezővásárhely határában 16 tanyát, az ott folyó gazdálkodás menetét tanulmányozandó,⁶⁰ április 11-én pedig a szeszgyártásról és a cukorrépa-termelésről tervezett felolvasást az egyesületben, amelyet azonban – Abbáziából megüzent... betegsége miatt – végül kénytelen volt elhalasztani, s később sem került már rá sor.⁶¹ 1900 januárjában az egy éve elnök főispán nagyszabású beszédet tartott az egyesület éves közgyűlésén. Elismerte, hogy az irányításával elmúlt egy esztendő nem hozott komoly eredményeket a legnagyobb városi testület életében. Számára az eltelt egy év a helyi viszonyok megismeréséhez volt szükséges, és a Gazdasági Egyesülettel kapcsolatban arra jött rá, hogy az jelen szerkezetében nem képes megfelelő működésre. Egyrészt nem megfelelő a vezetőség szervezettsége és programja, a gyors és kiszámított működéshez hiányzik a rugalmasság. Másrészt a gazdaközönség közönyös az egyesület iránt, márpedig a megfelelő társadalmi érdeklődés nélkülözhetetlen az eredményes tevékenységhez. Harmadrészt pedig az egyesület nem rendelkezik kellő anyagi erővel céljai megvalósításához, így nem végezhet, pl. mezőgazdasági kísérleteket, melyek eredményeit aztán értékesíteni lehetne a város és gazdatársadalmá érdekében. Ugyan néhányszor megpróbált az egyesület érdekében a kormánynál eljárni, de ezek nem jártak a kellő eredménnyel. Beszámolója végén bizalmat kért a tagságtól az egyesület vezetése iránt.⁶² Egy hónap múlva azonban a főispán már az elnöki tisztségéről és az egyesületi tagságról való lemondólevelét nyújtotta át Lázár Lajos egyesületi titkárnak.⁶³ Az egyesület választmánya azonnal „válságtanácskozásra” ült össze, melyen úgy határoztak, hogy küldöttség útján próbálják meg lemondása visszavonására bírni a főispánt.⁶⁴ Ez csak részleges eredménnyel járt: Thoroczkay visszavonta a tagságról való lemondását, elnöki leköszönése kapcsán azonban ragaszkodott a kérdés közgyűlés elé viteléhez, egyfajta bizalmi szavazást kérve önmaga ellen, így a választmány úgy döntött, március 18-ára elnökválasztó közgyűlést hív össze.

A főispán lemondása és a bizalmi szavazás kérése okaként azt jelölte meg, hogy egyrészt a választmány bizonyos kérdésekben az övétől eltérő véleményt nyilvánított, másrészt „hallomása és tudomása szerint” vannak olyan egyesületi választmányi tagok, akik szívesen betöltenék helyette az elnöki posztot.⁶⁵ A titkos „bizalmi szavazás”

⁵⁹ HMV 1899. jan. 26.; VNó 1899. jan. 25.; VV 1899. jan. 26.

⁶⁰ HMV 1899. márc. 12.; VNó 1899. márc. 11., márc. 12.; VV 1899. márc. 12.

⁶¹ HMV 1899. márc. 30., ápr. 9., ápr. 13.; VNó 1899. márc. 29., ápr. 11.

⁶² HMV 1900. jan. 18.; VV 1900. jan. 18.

⁶³ HMV 1900. febr. 18.; VV 1900. febr. 18.

⁶⁴ HMV 1900. febr. 22.; VV 1900. febr. 22.

⁶⁵ HMV 1900. márc. 8., márc. 22.; VV 1900. márc. 8., márc. 25.

egyértelmű eredményt hozott: Thoroczkay elnök-főispánra csupán 3 szavazat érkezett, nagy többséggel Vékony József alelnököt választották a Gazdasági Egyesület élére. Az egyik szegedi lap meg is jegyezte érdekességként, hogy ugyan 10 városi tisztviselő is szavazott az egyesület közgyűlésén, ennek ellenére is csak 3 voksot gyűjtött a főispán. A hírt átvevő helyi ellenzéki lap nem is tagadta kárörömét: a tisztviselők „mindenike bizonykodik, hogy a főispánra szavazott és pedig meggyőződésből, a minthogy a törvényhatósági közgyűléseken is a tisztviselők mindig meggyőződésből szavaznak, ha a szavazás felállással történik, és a főispán látja a szavazásokat. Ha a gazdasági egyesületben is felállással történt volna a szavazás, milyen más eredménye lett volna az elnökválasztásnak!...”⁶⁶ Mivel azonban a választás előtt Thoroczkay úgy nyilatkozott, hogy többek közt azért mond le, mert tudomása szerint a választmányban vannak az elnöki posztra aspirálók, a frissen megválasztott Vékony azonnal lemondott e tisztségéről, hogy ne rá mutogassanak, mint az elnök-főispán megbuktatójára. A Gazdasági Egyesület így április 1-jére újabb elnökválasztó rendkívüli közgyűlést hívott össze.⁶⁷ Ekkor ismét Vékony Józsefet választották a megrendült egyesület élére, aki ezúttal már el is vállalta a tisztséget.⁶⁸

A főispáni lakás ügye

Thoroczkay Viktor hároméves főispáni működése szinte a folyamatos ügyek és botrányok időszakára volt, melyek közt középponti szerepet vitt a főispáni lakás felújításának, átalakításának kérdése. Az üdvözlésére június végén Szegedre utazó városi küldöttségnek mind a főispán, mind felesége elmondta: Hódmezővásárhelyen szeretnének majd lakni, „a székház emeleti jobb szárnyában lesz a főispáni iroda és ugyanott lesz a főispán lakosztálya is”.⁶⁹ Kinevezése után Thoroczkay azonnal kikérte a városházi főispáni lakás helyrajzát. Mivel a lakosztályt a Szegeden élő Kállay Albert nem vette igénybe, azt hivatalos helyiségekként használták döntően a főispáni ügyintézés ellátására, egy részét azonban az 1895-ben felállított anyakönyvi hivatal céljaira.⁷⁰ A mérnöki hivatal első elképzelése szerint az átalakítás költsége 1500 Ft lett volna, s a munka végeztével a főispán rendelkezésére állt volna a városháza emeletén 6 szoba, egy-egy fürdőszoba, konyha és kamra, a pincében – külön lépcsőlejárattal mellett – egy mosókonyha, maga a pince és a faskamra. A hivatalok költöztetésének költségeit ekkor 810 Ft-ra becsülték.⁷¹ Első közgyűlésén, 1898 augusztusában a Budapest és Hódmezővásárhely között rendszeresen vonattal ingázó főispán világosan leszögezte: a főispáni lakás megfelelő átalakítása, igazán lakhatóvá tétele a tisztség hódmezővásárhelyi állandóságának egyik alapvető előfeltétele. Az ő átalakítási elképzelése azonban az anyakönyvi

⁶⁶ VV 1900. márc. 25.

⁶⁷ HMV 1900. márc. 22.; VV 1900. márc. 22.

⁶⁸ HMV 1900. ápr. 5.; VV 1900. ápr. 5.

⁶⁹ CSML HL Főisp. ir. I. 57/1898.; VNó 1898. jún. 24.

⁷⁰ HMV 1898. jún. 26.; VNó 1898. jún. 26.

⁷¹ VV 1898. júl. 17.

hivatal teljes elhelyezésével járt volna együtt. A közgyűlésen Deák Mihály főmérnök terjesztette elő a főispáni hivatal helyiségeinek lakássá alakításának terveit, melyek azonnali megvalósítását a törvényhatósági bizottság csak igen szűk többséggel, 45:40 arányban rendelte el. Cserébe az átalakítási költségekhez való hozzájárulásaként Thoroczkay főispán felajánlotta a városnak évi 600 Ft-os, a belügyminisztérium által neki utalványozott lakbérét (Thoroczkay Viktor éves főispáni fizetése egyébként 4000 Ft volt, a lakbér ezen felül járt neki, valamint elődeihez és a későbbi főispánokhoz hasonlóan az összes hazai vasútvonalon érvényes éves bérlet). A lakássá való átalakítás a gyakorlatban a megfelelő helyiségek rendelkezésre bocsátása (azaz az ott működő hivatalok máshová költöztetése) mellett a fűtéssel és világítással való ellátásukat jelentette, emellett pedig a főispán rendelkezésére álló fogat elhelyezésére alkalmas istálló és kocsiszín berendezését.⁷²

A tényleges áthelyezési munkálatok – további módosításokkal – 1898. szeptember-október fordulóján kezdődtek meg, s velük párhuzamosan megindult a főispáni lakosztály átalakítása is.⁷³ Az átalakítás költségei az 1898. decemberi közgyűlésen kerültek a törvényhatósági bizottság tagjai elé: összesen 4245 Ft 67 kr-t tettek ki a munkálatok, amelyből ekkor még csak kb. 2240 Ft-ra volt – közgyűlési határozat alapján – fedezet. Az átalakítást igyekeztek már eleve a haladó korszellem szerint szervezni, így a városban éppen bevezetés előtt álló villanyvilágítás alapján már a főispáni lakosztályt is villanyvezetékekkel ellátva tervezték.⁷⁴ A hiányzó költségek fedezésének módja (a regálékötvények árából kívánták kölcsönként felvenni) azonban komoly közgyűlési vitát generált leginkább annak kapcsán, hogy a tanács már miért nem eleve e nagyobb összeg elfogadtatásával lépett eredetileg is a közgyűlés elé? Endrey Gyula ellenzéki képviselő vizsgálatot sürgetett, hogy minden tervezett átalakítási munkára tényleg szükség van-e a főispáni lakosztálynál, és mi indokolja a tervezett költség kétszeresének elköltését. A közgyűlés végül csak 59:54 arányban fogadta el a tanács javaslatát.⁷⁵ A belügyminiszter 1899 márciusában hagyta jóvá a regálékötvények árára a város 4 és fél százalékos kamatra történő kölcsönkérelmét, melyből nemcsak a főispáni lakás átalakításának a pluszköltségeit kívánták fedezni, hanem a nyári színekör pótmunkálatait is.⁷⁶

1899 februárjában már a fővárosi ellenzéki sajtó is felfigyelt a vásárhelyi főispán lakásügyére, mégpedig annak berendezési költségei kapcsán. Akként interpretálták a kérdést, hogy „közpénzekből, regale kötvények árából vonják be a szobái kárpitjait és az utadóból készítenek neki nagy tükörablakokat”. A dühöngő politikai elfogultság lenyomataként kezelt írások valóság alapját az adta, hogy a beszerzendő kellékek között a főispán újabb 224 Ft értékben felsorolt olyan cikkeket is, melyekre tényleg el le-

⁷² CSML HL Közgy. jkv. 395/1898. (08. 19.); CSML HL Főisp. ir. I. 65/1898.; HMV 1898. aug. 20.; VNó 1898. aug. 20.; VV 1898. júl. 10.

⁷³ HMV 1898. okt. 2.

⁷⁴ CSML HL Közgy. jkv. 642/1898. (12. 16.); HMV 1898. dec. 11.; VNó 1898. dec. 17.

⁷⁵ CSML HL Közgy. jkv. 642/1898. (12. 16.); HMV 1898. dec. 18.; VV 1898. dec. 15., dec. 18., dec. 22.

⁷⁶ VV 1899. márc. 16.

hetett mondani, hogy nem feltétlenül a legszükségesebb berendezési tárgyak voltak (pl. szivarszekrény, tányérmelegítő, függönydíszek a női szalon ajtajai fölé, rozetták aranyozott lécekkel), ráadásul további pluszköltséget jelentettek. Thoroczkay báró szóbeli rendelkezése a lakás „díszesebbé tételét” célozta, s a főispánt hívei ekkor még azzal védték, hogy ő az évi 600 Ft lakbére átengedésével fizet a lakhatásért a város törvényhatóságának, miközben elődje 400 Ft-os lakbérét teljes főispáni időszaka alatt Hódmezővásárhely városa állta.⁷⁷

Az 1900. augusztusi közgyűlés legfontosabb tárgya a főispáni lakás átalakításával kapcsolatos újabb többletköltségek elfogadtatása volt. Ekkorra már a helyi szabadelvűek is Thoroczkay főispán ellen fordultak, ami érezhető volt a közgyűlési tárgyalás hangnemén. A költségek tételes kimutatását még a zárszámadást tárgyaló júniusi közgyűlés rendelte el, a már engedélyezett 4245 Ft mellett ugyanis újabb 524 Ft-os túllépés jelentkezett. A városi tanács ködösítő, a többletet elbogatellizáló jelentésére reagálva Halmi János törvényhatósági bizottsági tag bocsátkozott részletekbe. Adatokkal fűszerezve hosszasan sorolta, hogy a közgyűlés által elfogadott költségvetés dacára a főispán miként tartotta sakkban a városi tanácsot újabb és újabb többletkiadásokat okozó kívánságaival. Bár az elfogadott terv szerint csak egy szobát tapétáztak volna a többi kifestése mellett, Thoroczkay utólag az összes lakóhelyiség tapétázását követelte, ezt követően pedig a konyha és a fogadóterem berendezését, a helyiségek villanyvezetékekkel való ellátását, villansodronyok beszerzését, vagy éppen a már említett luxuskiadásokat, élükön a szivarszekrény beszerzésével. Korruptiógyanúsúnak tűnt, hogy a pluszmunkák egy részének elvégzésére a főispán konkrétan ajánlott egy budapesti céget, amely kétszer annyiért végezte volna el e munkálatokat, mint az ugyanarra szakosodott hódmezővásárhelyi vállalkozó. Thoroczkay rendszeresen több új ötlettel állt a tanács elé, amely ha következő ülésén valamelyiket nem fogadta el, a főispán később újra beterjesztette ugyanazt az elképzelését, szinte addig, amíg a tanács végül rá nem bólintott. Ilyen előzmények után kérte a tanács az 1898. december 16-ai közgyűléstől „kényszerhelyzet közepette” az addigra már 2000 Ft fölé ugrott többletköltségek elfogadását. Indítványa végén Halmi javasolta a történeteknek a belügyminiszterrel való közlését is. 20 bizottsági tag kérelmére a főispán név szerinti szavazást rendelt el a kérdésben, míg a szabadelvű párt tagjai a szavazás elhalasztását kérték. A főispán e kérelemnek nem adott helyet, mire a szabadelvű közgyűlési tagok (a főispánt támogató 5 fő kivételével) kivonultak a teremből, így mind az 56 szavazó (közte városi tisztviselők és tanácstagok) a tanácsi előterjesztés elfogadása mellett döntött. Halmi János és társai, összesen 64 törvényhatósági bizottsági tag meg is fellebbezte a belügyminisztériumnál a közgyűlési határozatot. A tanács külön jegyzéket mellékelte az eseményekről a fellebbezés mellé, kérve egyúttal a belügyminisztert a fellebbezés elutasítására, ami 1900 szeptemberében be is következett. Halmiék

---

⁷⁷ VNó 1899. febr. 23.; VV 1899. febr. 12.

ennek ellenére nem voltak elégedetlenek: elsősorban céljuk ugyanis az volt, hogy a vásárhelyi problémák a miniszter tudomására jussanak.⁷⁸

A főispáni lakás átalakítási munkálataival párhuzamosan a főispán folyamatosan ingázott Budapest és Hódmezővásárhely között, családja pedig egyáltalán nem mutatkozott a városban. 1899. június elején jelent meg az első hír arról, hogy mindez a főispánné betegsége miatt történt így, egészségi állapotának javulása azonban a hónap közepén immár lehetővé teszi a Vásárhelyre költözést. Ezzel kapcsolatban szükségessé válik a főispáni háztartás állandó berendezése.⁷⁹ Thoroczkay és felesége június 20-án érkezett meg – ekkor még csak egyhónapos tartózkodásra – a városba; az asszony ekkor járt életében először Hódmezővásárhelyen (a helybeli dalárda rögtön meg is lepte zászlóval és lampionokkal előadott szerenádjával).⁸⁰ Egy év múlva azonban ismét csak a nyári hónapokban tartózkodott az év elején gyermekáldásban is részesült – főispáni pár Hódmezővásárhelyen. Thoroczkay felesége ekkor kapcsolódott be először a helyi társadalmi életbe, amikor az 1898 őszen meggyilkolt Erzsébet királyné emlékezetére a fővárosban építendő Örökimádás templomának helyi gyűjtését szervezte meg. 1900 júniusában meg is alakult a vásárhelyi bizottság Thoroczkay Viktorné vezetésével, a helyi római katolikus hölgyközönség számos tagjának részvételével.⁸¹ És bár a főispáni lakosztály kialakítása folyamatosan központi kérdés volt Thoroczkay Viktor időszakában, a főispáni pár a valójában egy-egy hónapnyi itt-tartózkodásoktól eltekintve sohasem költözött Budapestről Hódmezővásárhelyre. Lemondásával együtt nyilvánvalóvá vált, hogy az önálló vásárhelyi főispánság megszűnik, így értelmetlen dolog volt a teljes, nagy költségekkel lebonyolított lakosztály-átalakítás. Az állandó főispán kinevezése azonban nemcsak lakása megfelelő állapotba hozatalát követelte meg, hanem értelemszerűen együtt járt a főispáni hivatal kifejlesztésének fokozatos megindulásával is. Korábban önálló vásárhelyi főispáni hivatalra nem volt szükség, a havonta egy-két napot itt töltő főispánok döntően saját székelyükön intézték a vásárhelyi ügyeket is. A csak helyi főispánként működő Thoroczkay a lakás átalakítása után segéderőről is gondoskodott.

1898 júliusában Juhász polgármester ideiglenesen Vörös Lajos ügyosztályi fogalmazót rendelte ki a főispáni hivatalnál felmerülő irodai teendőik ellátására,⁸² majd Thoroczkay egy állandó napidíjas alkalmazását kérte „a felszaporodott írásbeli munkák elvégzéséhez”, amit a közgyűlés meg is szavazott október 11-től azzal, hogy ha a főispáni hivatal nem látja el elég munkával, abban az esetben egyéb városi hivataloknál is alkalmazható lesz. A főispán az elfogadott határozat alapján ifj. Ammer István másodéves joghallgatót nevezte ki állandó díjnoknak maga mellé, napidíját 1 Ft 20 kr-ban ál-

⁷⁸ CSML HL Közgy. jkv. 470/1900. (08. 17.), 609/1900. (10. 17.); H MV 1900. aug. 19., szept. 6., szept. 27.; VV 1900. aug. 19., szept. 16., szept. 23., szept. 27., szept. 30., okt. 14.; V H 1900. szept. 27., szept. 30., okt. 4.

⁷⁹ H MV 1899. jún. 4.

⁸⁰ H MV 1899. jún. 22., jún. 25.

⁸¹ H MV 1900. jún. 17., jún. 21.; V V 1900. jún. 21.

⁸² V Nő 1898. júl. 14.; V V 1898. júl. 14.

lapították meg. Ammer 1898. szeptember 27-től 1900. február 10-ig dolgozott díjnokként a főispáni irodán.⁸³ A Thoroczkay megbuktatásában később közvetett szerepet játszó, apjával együtt ismert szélhámos ifj. Ammer – díjnoki szerepkörét igencsak félreértve – előszeretettel nevezte magát főispáni titkárnak, holott ilyen tisztséget csak belügyminiszteri kinevezés létesíthetett, és Hódmezővásárhelyen még hosszú évekig nem működött egyetlen főispán mellett sem kinevezett titkár.⁸⁴ A helyi sajtó tudósítása szerint elsőként Fábry Sándor főispán nevezett ki maga mellé titkárt Juhász Ferenc városi fogalmazó, tb. aljegyző személyében, azonban ő sem volt hivatalosan főispáni titkár, a Belügyminisztériumban a titkárokat helyettesítő személyek közt tartották nyilván.

A szolgálai teendőket a főispán mellett ideiglenesen egy városi tűzoltó látta el, aki-re azonban eredeti munkahelyén is szükség volt, így Thoroczkay 1898 októberében állandó főispáni szolgálai állás létesítését is kérvényezte a tanácstól. A polgármester javaslatára létre is hozták ezt az új tisztséget, közigazgatási szolgálai fizetéssel ellátva.⁸⁵ A főispán mellé Sinka József városi tűzoltót rendelték ki szolgának, aki e minőségében a városháza pincehelyiségében lakott egy szoba-konyhás lakásban, illetménye pedig fűtésre és világításra évi 26 Ft volt.⁸⁶ 1904 tavaszán Sinka azt kérte a várostól, hogy az addig fűtésre és világításra készpénzben kapott 52 K illetményét a jövőben természetben szolgáltatassák ki neki, emellett a főispáni szolga 40 K éves lakbért, és amíg főispáni szolgálatot teljesít, addig további 40 K éves illetményt élvezett.⁸⁷

Pártszakadás

Thoroczkay Viktor főispán személyisége, intézkedései, az általa alkalmazott vezetési módszerrel összefüggő egyre gyakoribb botrányos ügyek, mindenekelőtt a főispáni lakás elhúzódo és egyre vitatottabb átalakítása azt eredményezték, hogy kétévi főispán-ság után 1900 nyarára gyakorlatilag elfogyott körülötte a levegő. Egy évvel később bekövetkezett lemondása után a helyi közélet Thoroczkay mellé szegődött szereplői hosszú írásokban taglalták gyorsan véget ért főispáni korszakának küzdelmeit. Szerintük Thoroczkay kinevezésekor a helyi szabadelvű párt „keményvonalas” tagjai azt várták az új főispántól, hogy kérlelhetetlenül szembeszáll majd az ellenzékkel, és leszámol, a helyi politikában ellehetetleníti a vásárhelyi függetlenségieket úgy, hogy munkája végén végre sikerülhet a szabadelvűeknek újra országgyűlési képviselőválasztást is nyerniük Hódmezővásárhelyen. Annyira bíztak ebben, hogy Thoroczkay beiktatási bankettje nagyszabású, boldog pezsgőzésbe torkollott, miközben a 11 és fél év után távozott, túlságosan lojálisnak tartott Kállay Alberttől szinte elbúcsúzni sem nagyon akartak. Azonban idővel kiderült, hogy Thoroczkay tartotta magát főispáni székfoglalójakor tett

⁸³ CSML HL Közgy. jkv. 522/1898. (09. 27.); CSML HL Főisp. ir. I. 99/1898.; VNó 1898. szept. 25., szept. 29.; HMV 1898. okt. 13.

⁸⁴ VH 1902. márc. 13.

⁸⁵ VNó 1898. okt. 10.; HMV 1898. okt. 13.

⁸⁶ CSML HL Közgy. jkv. 236/1899. (05. 12.), 580/1899. (10. 19.)

⁸⁷ VH 1904. máj. 13.

ígéretéhez, mely szerint – amennyire lehet – számúzi a politikát a helyi közigazgatásból, és a város fejlődése érdekében bármelyik erővel hajlandó együttműködni. Egyre féltékenyebben nézték a főispán és a helyi függetlenségi párt között megindult párbeszédet, majd megijedtek attól, mekkora népszerűséget mutatva nyerte el Thoroczkay a Gazdasági Egyesület elnöki székét is. A fordulat akkor következett be, amikor 1899 áprilisában a helyi szabadelvű párt élén Fári Antal takarékpénztári igazgató váltotta Kovács János ügyvédet. Megkezdődött a személyeskedést sem nélkülöző nyílt harc a párt egy része és a főispán között. Előbb különféle intrikákkal elérték, hogy Thoroczkay távozzon a Gazdasági Egyesület éléről, majd sikerükön felbuzdulva immár a főispáni posztról való eltávolítása lett a cél. Összességében – bár kétségtelen, hogy módszereik egy része igen vitatható volt, és nagyon nem elegáns – a tények a szabadelvű párt főispánellenes szárnyát igazolták, és végül fényes sikert is értek el Thoroczkayval szemben.⁸⁸ Bár már 1900. március végén az a hír terjedt a városban, hogy a főispán lemondani készül tisztségéről,⁸⁹ a bukásához vezető első lépcsőfok mégis a főispán által elintéztet szubvenció révén 1899. január 1-jétől kifejezetten politikai orgánumnak működő⁹⁰ kormánypárti helyi lapban 1900. augusztus 15-én, A szabadelvű párt és a főispán címmel megjelent vezércikk volt. A szerző ebben világosan rámutatott arra, hogy a közelmúltban megromlott a viszony a szabadelvűek alkotta kormány helyi megbízottja, valamint a párt vásárhelyi vezetősége, sőt a helyi párt nagyobbik része között. A párt kinevezésekor teljes bizalommal fogadta a soraikból kijelölt első önálló vásárhelyi főispánt, s e bizalmat a kezdeti időszak kisebb félreértései, valamint a főispán „nem egészen előkészített vagy átgondolt intézkedései” sem ingatták meg. Higgadt nyugalommal kísérték a főispán működését még úgy is, hogy bizonyos rendelkezései azért „nyugtalanogatót és aggodalmat” okoztak a párt néhány helyi képviselőjénél; őket a pártvezetés türelemre intette, a főispán tevékenységéből majdan kidomborodó végleges irányra várva. Az idő előre haladtával azonban egyre általánosabbá vált a vásárhelyi szabadelvűek körében az a tudat, hogy Thoroczkay vezetésével a város kormányzata „végzetes úton halad”, olyan lejtőre tévedt, melyen a párt már nem követheti Vásárhely érdekeinek kockáztatása nélkül főispánját. Átgondolt, egységes, rendszeres program nélküli e kormányzás, a város polgársága előtt általában rejtve maradó hatalmi ösztönök vezérlik. A szabadelvű párt helyi erői a közgyűlésben megszavazták a főispáni lakás átalakításának költségeit abban a tudatban, hogy ez előfeltétele az önálló vásárhelyi főispáni tisztség huzamosabb ideig történő fenntartásának. Nem gondoltak ekkor arra, hogy az átalakítás a legszükségesebb teendők mellett drága bútoroknak és berendezési tárgyakkal a város költségén történő beszerzését jelenti majd, amiről aztán „megdöbbenéssel” voltak kénytelenek meggyőződni a városi tanács által beterjesztett iratokból. Főispáni kinevezéséhez hasonló örömmel fogadták Thoroczkay Viktort a Gazdasági

⁸⁸ VV 1901. máj. 5., júl. 7., júl. 14., júl. 18., júl. 21., júl. 25.; VH 1901. júl. 11., júl. 14.

⁸⁹ VV 1900. ápr. 1.

⁹⁰ VV 1901. júl. 18.

Egyesület elnöki székében, hiszen a századforduló időszakában nagy közgazdasági problémákat vetett fel világszerte, így Hódmezővásárhelyen is e kérdések kerültek – nyilván a város életében meghatározó mezőgazdaságon keresztül – előtérbe. A nagy kérdések megoldása helyett azonban az elnökké választott főispán egy jelentéktelen személyi kérdésben olyan erőteljesen tolta előtérbe saját álláspontját, hogy az majdnem az egyesület szakadásához, ehelyett végül a főispán elnöki posztról történt lemondásához vezetett.⁹¹ A Hód-Mező-Vásárhely című cikke kivívta egyrészt az ellenzék kritikáját, másrészt szinte pártszakadáshoz vezetett a vásárhelyi szabadelvű szervezeten belül, ahol ettől kezdve egyre élesebben állt szemben egymással a főispán személyét és tevékenységét védő kör az azzal szemben kritikát megfogalmazókkal.

A párt helyi tiszteletbeli elnöke, Garzó Imre rögtön felismerte ezt a veszélyt, és egy héttel az ominózus vezércikk után szót kért a lap címlapján, *Suum cuique*⁹² című többrészes írása első fejezetével. Ebben az általánosságok helyett Garzó a „jellemző és döntő tényeknek tüzetes egybeállítását” révén kívánta konkretizálni, egyértelművé tenni a kialakult helyzetet. A helyi közéletben meghatározó elméleti tekintélyként még ellenfelei által is tisztelt szerző Thoroczkay legfőbb hibájaként azt róta fel, hogy ajtóstól rontott a házba: „alig lépett be, még körül sem nézhetett, már oly rendeleteket bocsátott ki, a melyek méltán közmegebotránkozást okoztak, s a melyeket rögtön vagy visszavonni, vagy módosítani kellett”. Garzó szerint világos, hogy ezekre a hibákra a helyi ellenzék hatalmas rohammal támadt a közgyűlésben, ám még a reflexből a főispánt védeni kezdő szabadelvűeket is megdöbbenetette Thoroczkay ekkor tanúsított, „végtelenül lehangozó”, tapintatlan, ízléstelen viselkedése (a helyi sajtóval kapcsolatos intézkedései ellen interpelláló Bibó Lajost lenézően „néptanítóságából is kimaradt egyénnek” nevezte).⁹³ Ilyen előzmények után jött Garzó szerint a java: a főispáni lakás átalakításának botrányos folyamata. Úgy kezdődött, hogy e munkákra jóváhagyott a közgyűlés 1500 Ft-os költséget. Nem telt el fél év, és már 2000 Ft-nyi többletköltség utólagos jóváhagyásáról kellett tárgyalniuk. A helyi szabadelvű párt vezetősége azonban még ekkor sem kutatta, hogy mennyire jogosak vagy sem a főispán e követelései, mennyire szabályosak vagy sem a városi tanács lépései. Ha megtagadják a pluszköltségek fedezését, nagy bonyodalmakat okozhattak volna, hiszen ezek már megkezdett munkák utólagos elszámolásai voltak. Thoroczkay a tanács asszisztálásával rendre kész helyzet elé állította, s így sakkban tartotta a törvényhatósági bizottságot.

Nem akartak az alig fél éve Vásárhelyen lévő új főispánnal szembeszállni; az 1898. decemberi közgyűlés szabadelvű támogatással elfogadta a többletköltségeket. A főispáni önkénynek azonban már semmi sem szabott határt, Thoroczkay követelni kezdte a helyi szabadelvű vezetőktől, hogy nyíltan támogassák egyre vadabb elképzeléseit. Ha valaki ellentmondott akár a közigazgatási bizottság, akár annak fegyelmi válaszmánya

⁹¹ HMV 1900. aug. 15.

⁹² Latin kifejezés, teljes alakjában: *sum cuique tribuere*, ami magyarul: kinek-kinek a magáét.

⁹³ HMV 1900. aug. 23.; VV 1898. aug. 20.

ülésén, a főispán rögtön azzal revolvertelte a „renitens” tagot, hogy ha nem a neki tett döntés születik, azt azonnal meg fogja fellebbezni a belügyminiszternél. Ekkor már nyíltan szembeszálltak Thoroczkayval. Előkerültek egyéb régi sérelmek, pl. amikor „egy rendőrségi altisztnek parancsolta meg, hogy a városháza főkapuján csak úri embereket bocsássonak be”, máskor „a városi kamarástól izente meg a gazdasági tanácsnoknak, hogy milyen paplant szerezzenek az ő számára”, vagy „mikor a vasúti pályaháznál a város kocsijáról leszállván, a körülálló publikum hallatára, a kocsiától izente a polgármesternek, hogy vegyen már tisztességesebb lovakat”. De Thoroczkay önkénye megnyilvánult a Gazdasági Egyesület élén is. Itt 200 Ft éves díjazással akarta alkalmaztatni saját főispáni írnokát „elnöki irodai munkák” végzésére, de az egyesület az összeg felét is csak nagy nehézségek árán tudta előteremteni. Mikor a közgyűlésen szembesült ezzel, Thoroczkay „oly indulatba jött, hogy az asztalra mért ökölcsapásokkal hangsúlyozta azt a kijelentését, miszerint megköveteli, hogy a mit ő kíván, az teljesíttessék” – nem kis megdöbbenést kiváltva ezzel a közgyűlésen jelenlévő egyesületi tagokból.⁹⁴

Nem meglepő tehát, hogy idővel konfliktus tört ki Thoroczkay főispán, valamint a vásárhelyi szabadelvű párt frissen megválasztott elnöke, Fári Antal között is. A Szegedi Napló hasábjain ugyanis névtelen írások jelentek meg, melyek erősen bírálták a vásárhelyi főispán működését, s mivel Thoroczkay a cikkek szerzőjeként információi alapján Fárit azonosította, megszakított vele minden kapcsolatot. A pártelnök e feszültség kapcsán a párt központi végrehajtó bizottságától kért véleményt, amely neki adott igazat. Ekkorra döböntek rá a helyi szabadelvűiek, hogy „alig lehet kilátás arra, hogy ez a főispán más útra térjen”, de abban maradtak, egyelőre nyilvánosan nem terjesztik ellenérzéseiket, a főispánnak azonban a tudomására hozzák. Ez hiba volt, ugyanis Thoroczkay kiadta az információt több lapnak, amelyek már úgy ábrázolták a vásárhelyi állapotokat, hogy a szabadelvűiek által vakon támogatott pártelnök személyes okokból veszett össze a főispánnal. Garzó Imre 1900. augusztus végén kijelentette, hogy a vásárhelyi szabadelvű párt „a főispántól egészen különvált, arra van utalva, hogy mintegy lidércnyomástól megszabadulva összeszedje magát, kezdjen önálló tevékenységet”.⁹⁵ 1900. október 28-án a vásárhelyi szabadelvű párt nagygyűlést tartott, melyen az elnök ellenzéke mindenáron azt szerette volna elérni, hogy helyreálljon a párbeszéd és a munkakapcsolat a főispán és a párt között. Erre azért is volt égető szükség, mert közeledett az országgyűlési képviseléválasztás időpontja. A nagygyűlésen azonban – ahelyett, hogy megoldódtak volna – csak tovább mélyültek az ellentétek: a felszólalni óhajtó Kenéz Sándort Fári elnök először szóhoz sem akarta engedni, majd amikor a lapszerkesztő mégis teret kapott, az események hatására még inkább kárhoztatta Fárit – mint „a főispán és a szabadelvű párt között felmerült differenciák egyenes előidézőjét” –, felszólítva az elnöki pozíciójáról való lemondásra. Ekkor Fári hívei közbeléptek, s megakadályozták Kenéz beszédének folytatását, majd bizalmat szavaztak a pártelnök-

⁹⁴ HMV 1900. aug. 23.; VV 1900. jan. 21.

⁹⁵ HMV 1900. aug. 26.; VV 1900. aug. 2., aug. 5.

nek.⁹⁶ A pártszakadás teljessé vált: a főispán körül csoportosuló magban mintegy 5–10 régi szabadelvű párttag képviseltette magát (pl. Kovács János, Kun Miksa),⁹⁷ immáron nemcsak a függetlenségi párti ellenzék, hanem a Garzó és Fári fémjelezte, ellenfeleik által csak „klikk”-nek vagy „szövetkezet”-nek nevezett főispánellenes szabadelvűekkel szemben is. A főispánnal egyre kritikusabb kormánypárti újság, a Hód-Mező-Vásárhely ellen pedig indítottak egy új lapot, a Kenéz Sándor által jegyzett, Thoroczkay tetteit dicsőítő, szinte főispáni közlönnyé vált – ekként is csúfolt – Vásárhelyi Híradót. A Vásárhelyi Híradóban elsősorban Fári Antal helyi szabadelvű pártelnököt támadták és rágalmazták keményen, míg a Hód-Mező-Vásárhely hasábjain Garzó Imre vezette vezércikkeivel a harcot. Ez utóbbi lap a Kenéz-féle újság fellépése mögött egyértelműen a főispánt és Baksa Lajos volt polgármestert sejtette: „mindazért, ami a társadalmi béke fölzavarásában, egyéneknek egymással szembeállításában és a viszonyok elkeserítésében történt a »Vásárhelyi Híradó« című újság működése nyomán, az azért való felelősség a város főispánját terheli”. E belső mizériák az ellenzék számára is felcsillantották a reményt, hogy megbontható a helyi szabadelvű párt, így a függetlenségek elkezdtek védeni, vagy legalábbis sokkal elnézőbben megítélni a korábban általuk is keményen bírált főispánt. A Vásárhely és Vidéke szerint Thoroczkay nem a saját feje után ment, amikor ideérkezése után meghozta sokat vitatott rendeleteit – pl. a sajtó városközi információszerzésének nehezítéséről –, hanem csupán rossz és intrikus tanácsadókra hallgatott; a függetlenségek szerint ugyanazokra, akik most olyan látványosan befordultak vele.⁹⁸

Döntő levelek: a főispán bukása

A Gazdasági Egyesület kapcsán említett főispáni írnok, ifj. Ammer István és családja jelentette végül a kulcsot Thoroczkay Viktor főispán megbuktatásához. A Suum cuique alig egy bekezdése foglalkozott még csak azzal, hogy a nevezett írnok (akit a főispán hozott maga mellé) édesapja olyan befolyást tulajdonított magának Hódmezővásárhelyen, hogy egy általa ismert mérnöknek (Kubina Andrásnak) előbb néhány ezer, majd mivel ennyi pénze nem volt, néhány száz forintért elvállalta, hogy elintézi Thoroczkay főispánnál kineveztetését az éppen üresedésben lévő vásárhelyi első almérnöki állásra. Ez az elképzelése az idősebb Ammernek ugyan tartósan nem valósult meg (vizsgálat lett belőle, melynek végén Kubina nem maradhatott állásában), de mély nyomot hagyott a hír a helyi közéletben.⁹⁹ 1901. április végén fővárosi lapok ismét cikkezni kezdtek a hódmezővásárhelyi főispán közeli lemondásáról, amit a Tho-

⁹⁶ VH 1900. nov. 1.

⁹⁷ VH 1900. okt. 4., nov. 22.

⁹⁸ OL BM Eln. ir. 3347/1900.; H MV 1900. szept. 23., szept. 30., nov. 4., 1901. jan. 6.; VV 1900. aug. 12., 1901. aug. 8.

⁹⁹ H MV 1900. aug. 23. 1900. október 1-jén Thoroczkay főispán szűk körű ebédet adott lakásán, melyen Dobossy Lajos, Imre József, Baksa Lajos, Kun Miksa, Kovács János, Bereczk Péter és Szeles János vett részt. Sokan ezzel a társasággal azonosították a főispán vásárhelyi „belső körét” (Imre József kivételével, aki később nyíltan a Fári-féle vonulat mellé állt).

roczkayt támogató helyi sajtó intenzíven cáfolt. A főispánnal élesen szembenálló Hód-Mező-Vásárhely nem foglalkozott a híresztelésekkel, mondván: „rendíthetetlen a bizalmunk a miniszterelnök úr bölcsességében, hogy tudni fogja, mikor vesse végét a városunkra és pártunkra reájuk szakadt súlyos megpróbáltatásoknak”. Ugyanakkor világosan leszögezték, hogy békülésről Thoroczkayval szó sem lehet, lévén „a helybeli szabadelvű pártot és a város főispánját oly szakadék választja el, amelynek áthidalása elképzelhetlen és nem lehetséges”.¹⁰⁰ Mivel a miniszterelnöki bölcsesség csak nem akart ebben az ügyben megnyilatkozni, a lap végül a saját kezébe vette az események irányítását. 1901 májusában a Magyar Nemzet közölte, hogy a Vadnay Andor halálával megüresedett Csongrád megyei főispáni posztra a kabinet egyelőre nem nevez ki senkit, mivel azt a hamarosan szintén üresedésbe jövő vásárhelyi főispánsággal együtt töltik majd be.¹⁰¹ Pár nap múlva azonban már olyan hírek keringtek a városban, hogy Thoroczkay nemhogy nem távozik, hanem még a Csongrád megyei főispáni posztot is ő látja majd el.¹⁰² Így nem volt mit tenni, lépni kellett: 1901. július 7-én a Hód-Mező-Vásárhely hasábjain Garzó Imre Döntő levelek címmel közzétette Thoroczkay Viktor főispán két, id. Ammer Istvánnak Bécsbe írt magánlevelét, melyek tartalma egyértelmű volt. A levelekből kiderül, a főispán megígérte Ammernek, hogy a vásárhelyi villanyvilágítás kiépítésének kérdését úgy rendezzi, hogy az üzlet Ammerék kezébe kerüljön, s rajtuk keresztül a közpénzek egy része a főispán magánzsebébe is vándoroljon. A nem sokkal beiktatása után, 1898. augusztus 17-én kelt első levélben Thoroczkay sajnálattal tudatja Ammerrel, hogy a világítás kiépítése eldőlt, a munkára a város a Ganz és Társa céggel kötött szerződést, holott „sajnálom, hogy a dolog így ütött ki, mert nekem van legtöbb károm benne, hisz ez oly biztos és szép üzlet volt, a milyen ritkán jön elő.” Az idő rövidsége azonban nem tette lehetővé, hogy a főispán másképp alakítsa a dolgokat: mivel Ammerék két hónap alatt nem tudták előteremteni a szükséges összeget – Thoroczkay meg is rója őket: „körülbelül 2 milliós üzletet elpaczoltak, pedig 2 hónap alatt volt rá idő pénzt szerezni”, a szerződést meg kellett kötni a Ganz és Társával. Szó esett a közös jövőről is: „A későbbi üzletekre nézve csak akkor tárgyalhatok, ha azok aktuálisak lesznek, gyárak építésébe szívesen belemegyek valamint bankok létesítésébe is bármikor”. A második, október 20-án kelt levélből kiderül, hogy Ammer a főispán hitelezője volt, és hogy a Thoroczkay által Vásárhelyen létesíteni szándékozott cukorgyár ötlete¹⁰³ sem csupán a helyi ipar fellendítését célozta, hanem egyúttal komoly üzletet jelentett volna Ammerék üzleti körének is. A kézzel írt két levél mellett további három küldeményt ismertetett Garzó tartalmilag, valamint utalt még két újabb, szintén a birtokában lévő levélre is.¹⁰⁴ A Szegedi Híradóban a főispán hamisnak nevezte a Garzó Imre által közzétett leveleket, egyúttal megbízta Baksa Lajos ügyvédet, hogy a kellő in-

¹⁰⁰ HMV 1901. máj. 2.; VV 1901. ápr. 28., máj. 5.; VH 1901. ápr. 25., máj. 5.

¹⁰¹ HMV 1901. máj. 16.; VV 1901. máj. 16.

¹⁰² HMV 1901. máj. 19.; VV 1901. máj. 19.

¹⁰³ CSML HL F□isp. ir. I. 144/1899.

¹⁰⁴ HMV 1901. júl. 7.

tézkedéseket a bíróságnál megtegye. Garzó válaszképp közölte, hogy összesen 9 levél van immár a birtokában, melyek valódiságához egyetlen esetben sem férhet kétség.¹⁰⁵ Rövidesen azonban változott Thoroczkay védekezésének tartalma: levéltitok megsértése miatt tett ugyanis feljelentést Garzó Imre, Imre József, Halmi János, Draskóczy Lajos, ifj. Szilágyi Gyula és Wilhelm Arnold ellen, amivel közvetve elismerte, hogy a levelek nem hamisak; magánleveleknek minősítette a két iratot, melyeknek közzétételét a lovagiasság szabályai tiltják. A helyi ellenzék a Vásárhely és Vidékében a levéltitok nyílt és durva megsértését emlegette, amely a vásárhelyi közélet „visszataszító elvadultságát” bizonyítja, míg a Thoroczkayt dicsőítő Vásárhelyi Híradó vezércikke címében Garzó eljárása kapcsán egyenesen „briganti-tempót” említ. A Szegedi Napló máshol látta a kérdés lényegét: „ha a közzétett levelek valódiak, az esetben azok közzétételét a közérdek parancsolta, és az esetben egyáltalán nem vonhatók egy főispánnak ilyen fajta írásai azon magánlevelek megítélése alá, melyeknek nyilvánosságra hozását a lovagiasság tiltja”.¹⁰⁶ Az ügyre a fővárosi sajtó is felfigyelt: a Pester Lloyd elismerte, hogy ha a levelek valódiak, abban az esetben kétségtelen, hogy a főispánra nézve „mélyen kompromittáltak”. Ennek okán abban több újság is egyetértett, hogy az egyedüli kérdés az, hogy eredeti-e az elsőként közzétett két levél?¹⁰⁷ Mivel a főispán – házkutatásoktól sem visszariadva – mindent megtett azért, hogy az inkriminált iratokat megszerezze, Garzó úgy érezte csak biztonságban magát, ha a Hód-Mező-Vásárhely hasábjain fotómásolatban is megjelenteti az eredetisége okán különösen támadott első levelet, az összehasonlítás céljából melléhelyezve egy Thoroczkay által szintén kézzel írt, az ügy szempontjából semleges levelet. Ettől kezdve pillanatnyi kétsége sem lehetett senkinek arról, hogy az Ammernek írt főispáni levelek valódiak-e vagy hamisítványok.¹⁰⁸ Nem segített Thoroczkay helyzetén az sem, hogy az eset kirobbanásával egy időben a címzett, id. Ammer István éppen vizsgálati fogságban ült Bécsújhelyen. A bécsújhelyi törvényszék végül 1902 márciusában csalásért és okirathamisításért az idősebb Ammert kétévi, fiát 16 hónapi börtönre ítélte.¹⁰⁹ Thoroczkay báró vásárhelyi főispánsága így a lehető legdicstelenebb véget ért: az ideiglenesen a belügyminiszteri tisztséget is ellátó Széll Kálmán miniszterelnök előterjesztésére az uralkodó 1901. július 30-ai hatállyal a főispánt „saját kérelmére” felmentette, s helyére egyúttal ideiglenesen kinevezte Lukács György Békés megyei főispánt.¹¹⁰

80 évesen, 1939. március 24-én, Budapesten bekövetkezett haláláról a hódmező-vásárhelyi sajtó is megemlékezett.¹¹¹

VARSÁNYI ATTILA

¹⁰⁵ H MV 1901. júl. 11.; V V 1901. júl. 11.

¹⁰⁶ H MV 1901. júl. 14.; V V 1901. júl. 11., júl. 14.; V H 1901. júl. 11., júl. 14.

¹⁰⁷ H MV 1901. júl. 14.

¹⁰⁸ H MV 1901. júl. 21.

¹⁰⁹ V H 1902. márc. 13.

¹¹⁰ O L B M Eln. ir. 2261/1901.; H MV 1901. aug. 4., aug. 8.; V V 1901. aug. 8.; V H 1901. aug. 4.

¹¹¹ H MV 1898. aug. 4., aug. 18.

FELHASZNÁLT IRODALOM

19. századi magyar történelem, 1790–1918. Szerk. GERGELY András. Budapest, é. n.
- A Belügyminisztériumi Levéltár 1867–1945 (1949). Repertórium. Összeáll. SZINAI Miklós. Bp., 1973.
- ANTAL Tamás: Hódmezővásárhely szervezési és működési szabályzatának ügye a két világháború között. Szeged, 2010. (Kézirat)
- ANTAL Tamás: Hódmezővásárhely törvényhatósága (1919–1944). Fejezetek a magyar városigazgatás történetéből. Szeged, 2010. (Dél-Alföldi Évszázadok 27.)
- BLAZOVICH László: Az önálló városi jog elnyerése. In: Vásárhelyi Tanulmányok IV. Hódmezővásárhely, 1974.
- BÖLÖNY József: Magyarország kormányai 1848–1992. Bp., 1992.
- Csanád vármegye tíz évvel Trianon után. Összeáll. VERMES Ernő. Gyula, 1929.
- CSIZMADIA Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Bp., 1976.
- CSORBA László: A tizenkilencedik század története. (Magyar századok) Bp., 2000.
- Életrajzi kislexikon. Szerk. BÍRÓ József. Hódmezővásárhely, 1974.
- FEJÉRVÁRY József: Vásárhely főispánjai. Hódmezővásárhely, é. n. (Kézirat)
- FEJÉRVÁRY József: Vásárhely története családok tükrében. Hódmezővásárhely, 1929.
- FÉL Edit: Népviselet. Budapest, 1962.
- FÖLDVÁRI László: Ábrai Károly polgármester pere. In: A hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve, 2000. Hódmezővásárhely–Bp., 2001.
- GAÁL Endre: A hódmezővásárhelyi munkásmozgalom története, 1917–1919. március 21. Szeged, 1961.
- GERGELY Jenő– IZSÁK Lajos: A huszadik század története. (Magyar Századok) Bp., 2000.
- HABERMANN Gusztáv: Személyi adattár a szegedi polgárcsaládok történetéhez. Szeged, 1992.
- HALMÁGYI Pál: Csanád és Torontál vármegyék tisztségviselői 1779–1944. In: A Makói Múzeum füzetei, 100. Makó, 2001.
- HÉJJA Julianna Erika: Békés vármegye archontológiája (1699) 1715–1950: Fő-ispánok és alispánok. Gyula, 2002. (Közlemények Békés megye és környéke történetéből, 8.)
- A helytörténetírás levéltári forrásai II. 1848–1944. Szerk. KOMORÓCZY György. Debrecen, 1972.
- Hódmezővásárhely története I: A legrégebb időkől a polgári forradalomig. Főszerk. NAGY István. Hódmezővásárhely, 1984.
- Hódmezővásárhely története II/1–2: A polgári forradalomtól az őszirózsás forradalomig, 1848–1918. Főszerk. SZABÓ Ferenc. Hódmezővásárhely, 1993.
- Hódmezővásárhely történeti kronológiája. Összeáll. SZABÓ Gábor, BORUS Gábor és KŐSZEGFALVI Ferenc. Szeged, 2003.
- Hódmezővásárhely Törvényhatósági Jogú Város történeti almanachja 1873–1950: Országgyűlési, nemzetgyűlési képviselők, felsőházi tagok, polgármesterek, főispánok. Szerk. KOVÁCS István. Hódmezővásárhely, 2003.
- Hódmezővásárhely város levéltára 1691–1950. Szerk. KRUZSLICZ István Gábor. Szeged, 1994. (Csongrád Megyei Levéltár kiadványai – Segédletek, IV.)
- Hódmezővásárhelyi életrajzi lexikon. Szerk. KŐSZEGFALVI Ferenc és BORUS Gábor. Szeged, 2002.
- Jeles vásárhelyiek: Életrajzgyűjtemény. Összeáll. KŐSZEGFALVI Ferenc. Hódmezővásárhely, 1993. (Vásárhelyi Téka, 2.)
- JÓNÁS Károly: Pártpanoptikum: 35 választás, 256 párt Magyarországon 1848–1990. Budapest, 1990.
- KEMPELEN Béla: Családkönyv I. Nemes családok, polgárcsaládok. Bp., 1940.
- KOZMA György: A leveldi Kozma-család története. Bp., 1940.
- KRUZSLICZ István Gábor: Adatok a hódmezővásárhelyi városigazgatás történetéhez. In: Tanulmányok Csongrád megye történetéből XIV. Szeged, 1989.
- KRUZSLICZ István Gábor: Százhusz éve, a szegedi „nagyvíz” idején épült Hódmezővásárhely árvízvédelmi téglafala. In: A hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve, 1999. Hódmezővásárhely–Bp., 2000.
- KULINYI Zsigmond: Szeged újkora. Szeged, 1901.
- LÁSZLÓ Jenő: A forradalom története Hódmezővásárhelyen. Hódmezővásárhely, 1924.

- LUKÁCS György: Életem és kortársaim. Budapest, é. n. [1936]
- Magyar életrajzi lexikon. Főszerk. KENYERES Ágnes. Bp., 1967.
- Magyar politikai lexikon (Magyar politikusok), 1914–1929. Szerk. T. BOROS László. Bp., é. n. (1929).
- Magyarország története 1918–1990. Egyetemi tankönyv. Szerk. PÖLÖSKEI Ferenc, GERGELY Jenő, IZSÁK Lajos. Bp., é. n.
- A magyarországi polgári államrendszerek. Szerk.: PÖLÖSKEI Ferenc és RÁNKI György. Bp., 1981.
- MAKÓ Imre: Életünket és vérünket! Az első világháború hódmezővásárhelyi áldozatai. Hódmezővásárhely, 2004.
- MAKÓ Imre: Hódmezővásárhely díszpolgárai 1944 előtt. In: A hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve, 2003. Hódmezővásárhely–Bp., 2004.
- MAKÓ Imre–KATONA Lajos: A második világháború és a fasizmus hódmezővásárhelyi áldozatai. Hódmezővásárhely, 1991.
- MAKÓ Imre – KATONA Lajos: A második világháború és a fasizmus hódmezővásárhelyi áldozatai. Hódmezővásárhely, 1991.
- MUDRÁK József: Magyarország főispánjai 1867–1944. In: Fejedelmek, forradalmak, vasutak: Tanulmányok Erdély történetéből. Szerk. TAKÁCS Péter. Debrecen, 2000. (Erdély-történeti könyvek, 3.)
- A munkásmozgalom Csongrád megyei harcosainak életrajzi lexikona. Főszerk. ANTALFFY György. Szeged, 1987.
- NAGY Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pest, 1860.
- ORMOS Mária: Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. 1–2. kötet. Bp., 2000.
- ROMSICS Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp., 2000.
- SARLÓS Béla: Közigazgatás és hatalmpolitika a dualizmus rendszerében. Bp., 1976.
- SCHLETT István: A „munkáskérdés” és a szocializmus a magyar politikai gondolkodásban 1848–1906. Bp., 1987.
- Százéves a hódmezővásárhelyi városháza. Szerk. KRUSZSLICZ István Gábor, KOVÁCS István és SZIGETI János. Hódmezővásárhely, 1994. (Vásárhelyi Téka, 4.)
- Szeged. Szerk. KISS Ferenc, TONELLI Sándor és Sz. SZIGETHY Vilmos. Budapest, 1927. (Magyar városok monográfiája, 1.)
- Szeged története 3/2. Szerk. GAÁL Endre. Szeged, 1991. Szeged története 4: 1919–1944. Szerk. SERFŐZŐ Lajos. Szeged, 1994.
- SZEREMLEI Sámuel: Hód-Mező-Vásárhely története V. Hódmezővásárhely, 1913.
- SZLUHA Márton: Nyitra vármegye nemes családjai I. Bp., 2003.
- Tanulmányok Hajdúszoboszló történetéből. Szerk. GAZDAG István. Hajdúszoboszló, 1979.
- Tisza Lajos és udvara Szegeden. Fény- és árnyképek. Írta: egy ismeretlen. Bp., 1880.
- VARSÁNYI Attila: Hódmezővásárhelyi mezőgazdasági termelészövetkezetek, 1948–1990. In: A hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 2005. Hódmezővásárhely–Bp., 2006.
- Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből: A Csongrád megyei munkásmozgalom, 1868–1917. Szerk. GAÁL Endre. Szeged, 1980.
- Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből: A Csongrád megyei munkásmozgalom, 1917–1919. augusztus 1. Szerk. GAÁL Endre. Szeged, 1969.
- Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből: A Csongrád megyei munkásmozgalom, 1919. augusztus 1. – 1944. október 10. Szerk. SERFŐZŐ Lajos. Szeged, 1977.
- VIDA István: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Almanachja, 1944–1945. Bp., 1994
- VÖRÖS Károly: A polgári kori magyar törvényhatósági közigazgatás. Bp., 1956.

Radnóti Miklós szegedi éveiről

A Szegeden eltöltött évek – szűken értelmezve az 1930 szeptembere és 1934 decembere közötti periódus – jelentőségét a Radnóti Miklós életrajzával, költészetével, irodalmi és tudományos munkásságával foglalkozó szakirodalom már régóta elismeri és számon tartja. Erre az időszakra esett Radnóti poétikai, kulturális és személyes útkeresésének meghatározó szakasza, hiszen egyrészt a szegedi egyetem világának részeként, másrészt – ezzel szoros összefüggésben – a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tagjaként olyan, egész életét és költői gondolkodásmódját befolyásoló hatások érték, amelyek számbavétele és áttekintése nem mellékes. A Szegeden Radnótit ért szellemi hatások, az itt kialakított

emberi kapcsolatok nemcsak személyiségének, lelki alkatának, de költői, írói, irodalomtörténeti alapállásának és programjának is kimutathatóan befolyásoló tényezői voltak. Pomogáts Béla *Radnóti Miklós* című kötetében megfogalmazta: „Szeged ott-hont és műhelyt adott Radnótinak, nemcsak az egyetemi előadóterem, a könyvtári olvasó és a szemináriumi szoba keretei között. Barátokat is szerzett, mindenekelőtt a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tagjait.”¹ Ezt ismételte és erősítette meg Vilcsek Béla ugyanilyen című munkájában: „Radnóti életében és pályáján mindenestre a Szegedre érkezéskor szerzett személyes és közösségi, kulturális és politikai hatások meghatározónak bizonyulnak.”²

Zsuzsanna Ozsváth – az *Orpheusz nyomában. Radnóti Miklós élete és kora* című könyv szerzője – szerint Radnótit a szegedi egyetem „az első naptól kezdve valósággal felvilányozta. Először is az intézmény majd szétpattant a szellemi energiáktól, másodsor pedig magában hordozta a korszak valamennyi politikai feszültségét, ami jótékony ösztönzést adott jó néhány hallgatójának ahhoz, hogy szenvedélyes önmeghatározásra, szellemi vitára, művészi önkifejezésre törekedjék.”³ A legújabb és legalaposabb Radnó-

¹ POMOGÁTS BÉLA: *Radnóti Miklós*. Bp., 1977. 19.

² VILCSEK BÉLA: *Radnóti Miklós*. Bp., 2000. 30.

³ ZSUZSANNA OZSVÁTH: *Orpheusz nyomában. Radnóti Miklós élete és kora*. Ford.: Hernádi Miklós. Bp., 2004. 70.

ti-monográfia készítője, Ferencz Győző is az előbbiekhez hasonló állásponton van: „Radnótit szegedi éveiben döntő szellemi hatások érték. Ez a szellemi hatás többrétegű volt. Jelentette magát az egyetemi képzést: a rendszeres irodalomtörténeti, nyelvészeti és pedagógiai stúdiumokat. Ezek mellett életre szóló befolyást jelentett Sík Sándor barátsága és katolicizmusa, valamint a Szegedi Fiatalok baloldali mozgalma.”⁴

A szegedi egyetemen – az Erdélyből az impériumváltás miatt menekülni kénytelen kolozsvári egyetem jogutódján – az 1930-as években modern szellemiségű, nyitott gondolkodásmódú, európai látókörű és ismertségű professzorok oktattak. Radnóti Miklós tanárai között volt Sík Sándor (magyar irodalomtörténet), Zolnai Béla (francia nyelv és irodalom) és Várkonyi Hildebrand Dezső (pszichológia és pedagógia).

Sík Sándor (1889–1963) költő, műfordító, irodalomtörténész, akadémikus piarista szerzetes volt, akit Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter 1929 végén nevezett ki a szegedi egyetemre a magyar irodalomtörténet tanárává. Sík 1930 és 1944 között volt Szegeden professzor, s ezekben az években széles tanítványi kört alakított ki. A második világháború után a Kegyes Tanítórend magyarországi tartományfőnökeként és a *Vigília* című katolikus folyóirat szerkesztőjeként tevékenykedett.⁵ Radnóttal hamar jó kapcsolatba került, szűkebb tanítványi köréhez tartozott, gyakran tartott „magánszemináriumokat” tehetségesebb és érdeklődő hallgatóinak. Radnóti Miklóson kívül ezeken az 1930-as évek első felében Tolnai Gábor, Baróti Dezső, Ortutay Gyula vett részt. Radnóti költői és személyes útkeresését szeretettel kísérte figyelemmel Sík, s szimpátiáját csak erősítette, hogy maga is asszimilálódott és keresztény hitre tért zsidó családból származott. Egész későbbi kapcsolatukra jellemző első, 1930. szeptember 12-i találkozásuk, amelyről Radnóti Gyarmati Fanninak levélben számolt be. A professzor már ismerte a költőt, az 1929-ban megjelent *Jóság* című antológiából. Amikor a beszélgetés közben kiderült, hogy Radnóti budapesti, megkérdezte tőle: „miért jött ide?”. „Kicsit elkeseredve mondtam neki – írja Radnóti levelében –: mert van egy hibám főtisztelendő úr, zsidó vagyok, kénytelen voltam. Fölállt, odajött a karosszékhez, amiben ültem, és két kezét a két vállamra tette. Nehéz bizony, de nem baj az öcsém, vigasztalt.”⁶ Radnóti Sík Sándorhoz írta irodalomtörténeti doktori értekezését, s élete végéig kapcsolatban maradt vele.

Zolnai Béla (1890–1969) irodalomtörténész, nyelvész, akadémikus 1925 és 1940 között volt a szegedi egyetem professzora (később a kolozsvári, majd a budapesti egyetemen tanított). Szegedi éveiben barátságot kötött Juhász Gyulával. Támogatta a pályakezdő Radnótit, s a szerkesztésében 1927 és 1942 között megjelent *Széphalom* című fo-

⁴ FERENCZ GYŐZŐ: Radnóti Miklós élete és költészete. Kritikai életrajz. Bp., 2005. 173.

⁵ Életrajzáról, művészi és tudományos pályájáról bővebben: BARÓTI DEZSŐ: Sík Sándor. Bp., 1988.; MÁTÉ ZSUZSANNA: Sík Sándor – a szépirodalomtudós és az esztéta. Szeged, é. n. [2005].; A százgyökerű szív. Levelek, naplók, visszaemlékezések Sík Sándor hagyatékából. Vál., s. a. r., jegyz.: SZABÓ JÁNOS. Bp., 1993.

⁶ Idézi: FERENCZ GYŐZŐ i. m. 174.

lyóiratban a fiatal költő több versét publikálta. Irodalomtörténészként szellemtörténeti megközelítésmódot alkalmazott. Foglalkozott nyelvészettel is, s a francia irodalomtörténeten kívül a tizenhat–tizennyolcadik századi magyar irodalmat kutatta.⁷ Radnóti hozzá írta francia szakos diplomamunkáját, s a professzor tanítványa doktori értekezését is érdeklődve olvasta, a doktori szigorlaton pedig vizsgáztatóként működött közre. Szegedi professzorainak (Sík Sándor és Zolnai Béla) nagy és életre szóló hatására mutat, hogy Radnóti Miklós Zolnai Bélát kérte meg a keresztapaságra, a katolicizmus legfontosabb beavató szentségében pedig – Gyarmati Fannival együtt – Sík Sándor részesítette 1943. május 2-án a budapesti Szent István bazilikában. A keresztelőn Zolnai professzort távollétében Radnóti egyik legjobb barátja, Ortutay Gyula helyettesítette.

Várkonyi Hildebrand Dezső (1888–1970) filozófus, pszichológus, pedagógiai tudós 1929 és 1940 között lélektant és neveléstudományt tanított a szegedi egyetem bölcsészkarán. Bencés szerzetes volt (szerzetesi neve a Hildebrand), 1947-ben azonban elhagyta rendet és a papi pályát, s megnősült. Szegeden Tettamanti Bélával megalapította a *Nevelésügyi Szemlét*, 1934-től 1944-ig pedig a *Magyar Pszichológiai Szemle* szerkesztője volt.⁸ Várkonyi a legmodernebb pszichológiai iskolák – Sigmund Freud, Carl Gustav Jung és Jean Piaget – módszertanát és eredményeit ismertette előadásain. Támogatta a Szegedi Fiatalok falukutató, lélektani és szociológiai tevékenységét. A csoport egyik tagja, Tomori Viola hozzá írta doktori értekezését 1935-ben, ami – akárcsak Radnótié – a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának gondozásában meg is jelent.⁹

A Ferenc József Tudományegyetem beíratási díjnaplója 1930–31. évi első félévi kötetének 526. sorszámú bejegyzése szerint Radnóti Miklós 1930. szeptember 13-án iratkozott be a szegedi egyetem bölcsészkarára. Összesen 147 pengőt fizetett (ez tartalmazta a 102 pengő tandíjat és 45 pengő egyesületi illetéket).¹⁰ A második szemeszterre 1931. január 27-én iratkozott be, ekkor azonban – a díjnapló 1100. számú bejegyzése alapján – már csak 62 pengőt fizetett (ebből 25,50 pengő tandíj, 36,50 pengő pedig egyesületi illeték volt), ugyanis „fél mentességet” és tisztviselői tandíjkedvezményt kapott.¹¹ A dolog érdekessége, hogy nem lett volna jogosult, hiszen nem köztisztviselő, illetve közalkalmazott családból származott. A kedvezmény biztosítása mögött atyai jó barátja és pártfogója, Sík Sándor állhatott, aki ebben az időben a tandíjkedvezményekért felelős tagja volt a bölcsészkar professzori testületének.

⁷ Lásd bővebben: BENKŐ LÁSZLÓ: Zolnai Béla élete és munkássága. 1890–1969. Bp., 1990.; MISKOLCZY AMBRUS: Szellem és nemzet. Babits Mihály, Szekfű Gyula, Eckhardt Sándor és Zolnai Béla világáról. Bp., 2001.

⁸ RÓKUSFALVY PÁL: Várkonyi Hildebrand Dezső életműve. In: Várkonyi (Hildebrand) Dezső emlékkötet. Szerk. ZAKAR ANDRÁS. Szeged, 1988. 151–161.

⁹ TOMORI VIOLA: A parasztság szemléletének alakulása. Szeged, 1935.

¹⁰ Csongrád Megyei Levéltár. A Szegedi Tudományegyetem questori hivatalának iratai. Beíratási díjnapló. VIII. 9. (a továbbiakban: CSML VIII. 9.) 89. kötet 1930–31./I. félév 19. Egyetemi anyakönyvi lapján az 1930. szept. 12-i dátum szerepel.

¹¹ CSML VIII. 9. 90. kötet 1930–31./II. félév 39.

Az 1933–34. tanév 1933. szeptember 11-én tartott első rendkívüli kari tanácsán a 3. számú napirendi pont a hallgatók tandíjkezdvezményének és tandíjmentességének ügye volt. Az erre javaslatot tevő bizottság tagjai Buday Árpád (archeológiai professzor, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumát szervező Buday György – Radnóti barátja – apja), Zolnai Béla (Radnóti kedves tanára) és Fógel József (történeztudományi professzor) volt. A tandíjmentességet vagy tandíjkezdvezményt kapó rendes hallgatók listáján 30. számmal szerepel Glatter Miklós neve, mellette a „Kt. tk.”, azaz közalkalmazotti tandíjkezdvezmény rövidítéssel.¹² Érdekes, hogy egy évvel korábban – amikor a bizottság elnöke Sík Sándor volt, tagjai pedig Zolnai Béla és Fógel József – Sík Sándor négy kedvelt tanítványa közül Radnóti kivételével mindenki (Baróti Dezső, Ortutay Gyula és Tolnai Gábor) teljes tandíjmentességben részesült.¹³

A hallgatók között is hamar megtalálta a helyét a fiatal Radnóti, s bekapcsolódott a később országos hírűvé váló és a magyar művelődéstörténetbe is bekerülő Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának munkájába. Ugyancsak a szegedi egyetem – akkor még Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem – bölcsészkarán szerzett doktori fokozatot. Értekezésének témája és címe *Kaffka Margit művészi fejlődése* volt, s ezzel az első jelentős modern magyar női író és költő első monográfiájává vált. (Kaffka Margit egyébként szintén kötődött Szegedhez. Második férje volt ugyanis a szegedi Bauer Ervin orvos, Balázs Béla – eredeti nevén Bauer Herbert – világhírű esztéta és filmelméleti író testvére.)¹⁴

A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma – amelynek történetéről Csaplár Ferenc írt kismonográfiát,¹⁵ Lengyel András pedig értékes tanulmányokat¹⁶ – munkaprogramjában szerepelt a nyilvánosság bevonása tevékenységükbe, illetve újabb (kutatási, művészeti, elméleti, esztétikai stb.) eredményeik és szempontjaik megismertetése a szélesebb közönséggel. Ennek jegyében vitaesteket, illetve vitaindító előadásokat szerveztek; kiállításokat, színpadi eseményeket rendeztek; valamint kiadványokat jelentettek meg. Radnóti mindhárom tevékenységi körből aktívan kivette részét. Többször is előadást tartott a „művkoll” által szervezett rendezvényeken, kórusverseket írt a Hont Ferenc által vezetett szavalókórusnak, a Kollégium pedig két verseskötetét – *Lábadózó szél* (1933), *Újhold* (1935) – és egy irodalomtörténeti tanulmányát – a már említett Kaffka Margitról szóló disszertációját (1935) – publikálta.

¹² Csongrád Megyei Levéltár. A Ferenc József Tudományegyetem bölcsész-, nyelv- és történettudományi karának iratai. VIII. 2. (a továbbiakban: CSML VIII. 2.) 8. doboz 154/1933–34. 4. A kari tanács 1933–34. évi első rendkívüli ülésének jegyzőkönyve, 1933. szept. 11.

¹³ CSML VIII. 2. 7. doboz 183/1933–34. 4. A kari tanács 1932–33. évi második rendkívüli ülésének jegyzőkönyve, 1932. szept. 20.

¹⁴ LENGYEL ANDRÁS: „És egyszerre Itália lett a lusta, magyar város” Kaffka Margit és Szeged. Szeged [folyóirat], 2002. 6. sz. 20–25.

¹⁵ CSAPLÁR FERENC: A Szeged Fiatalok Művészeti Kollégiuma. Bp., 1967.

¹⁶ LENGYEL ANDRÁS: Útkeresések. Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. Bp., 1991. 209–491.

A „művkoll” 1932–33. évi második előadásorozatának 1933 januárja és májusa között megrendezett második ciklusában Radnóti is tartott előadást. Ennek a sorozatnak a menetrendje a következő volt. Január 29-én Ortutay Gyula (*A magyar lélek alapvonásai népi kultúránkban*), február 5-én Hont Ferenc (*Korunk színháza*), február 12-én Erdei Ferenc (*A parasztművészetről*), február 19-én Radnóti Miklós (*Az új magyar költészet és irodalmi problémák*), április 2-án Bálint Sándor (*Szeged a magyar kultúrtörténetben*), április 22-én Berczeli Anzelm Károly (*Az újjászülető dráma*), május 21-én Széll István (*Társadalom és szerelem*) referátumát hallgathatták az érdeklődők.

Radnóti előadása tehát február 19-én volt, mégpedig este hat órakor a szegedi egyetem központi épületében a második emeleti 3. számú tanteremben. A szöveg szerkesztett formában nem maradt fenn, csak vázlatosan, amit Baróti Dezső adott közre.¹⁷ Arról, hogy mit mondott a költő, a *Délmagyarország* című lap 1933. február 21-i számában számolt be. A tudósítást Péter László közölte. „Rámutatott azokra az összefüggésekre, amelyek az irodalom és az ezt kitermelő társadalom között vannak, és kereste annak okait, hogy a mai közönség miért áll távol a művésztől, de különösen a lírától? S a feleletet szociális és gazdasági okokban találta meg. Vannak írók, akik teljesen kiszolgáltatják magukat az átlagközönség ízlésének, és szórakoztató árucikké süllyesztenek az irodalmat. Azok az írók pedig, akik a mai, átalakuló, tehát megnyilvánulásaiban sokszor zavaros kor lelkét fejezik ki, sokszor a közönség idegenkedésével találkoznak. Áttekinthető és világos képet adott az új magyar költőkről és ezeknek törekvéseiről. Az új magyar költészet szoros kapcsolatban áll a mai élettel és ennek problémáival, és határozott világnézeti alapot keres, mely nem individualista, mint az előző korszaké volt, hanem a közösség felé fordul.”¹⁸ Kétségtelen, hogy ez a tudósítás (nyilván az újságíró felületessége és érdektelensége miatt) nem sok konkrétumot árul el az előadás tartalmából. Nem tudjuk meg például – ami pedig Radnóti költői pályájának alakulása szempontjából egyáltalán nem volna mellékes –, hogy mely „új magyar költőkről” beszélt, és hogyan értelmezte „ezeknek törekvéseit”. Az utolsó mondat azonban figyelmet érdemel. A közösség szerepe jelenik meg ebben a mondatban, s kimutathatóan Radnóti lírájában is a szegedi évek alatt. Nemcsak a szegedi fiatalokkal, mint sajátos intellektuális közösséggel és a helyi munkásmozgalommal került kapcsolatba itt Radnóti, de a „művkoll” falujárásai és szociográfiai, társadalomföltérképező tevékenysége nyomán megismerkedik a paraszti élettel, a hárommillió koldus Magyarországára agrárproletárságának és szegényparasztságának nehéz életkörülményeivel, nyomorával. Ebben az archaikusabb társadalmi rétegben pedig a tradicionális közösségérzés és összetartozás tudat jóval erősebb, mint más csoportoknál. Az ilyen jellegű vidéki szociológiai tanulmányutak eredményeként nem csoda, hogy számos probléma mögött, az irodalmi élet egyes problematikus kérdései mögött is, „szociális és gazdasági” okokat látott.

¹⁷ BARÓTI DEZSŐ: Kortárs útlevele. Radnóti Miklós. 1909–1944. Bp., 1977. 342–349.

¹⁸ Idézi: PÉTER LÁSZLÓ: Szóregi délutánok. Írások Szegedről. Bp., 1994. 467.

Mint Ferencz Győző monográfiájából kiderül, a konzervatív keresztény nemzeti *Szegedi Új Nemzedék* 1933. február 22-i számában ugyancsak beszámolt Radnóti előadásáról, de mind az előadót, mind a szervező csoportot, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollegiumát erőteljesen bírálta. A cikk névtelen szerzője Radnótit szélsőbaloldalisággal vádolta, és szemére vetette, hogy nem emelte ki előadásában a korában népszerű papköltőt, Mécs László irodalmi szerepét. Két nappal később a „művkoll” tiltakozott a lap hasábjain a vádak ellen, de a szerkesztőség válaszcikkében ekkor már az antiszemitizmus is megjelent, és Radnótit következetesen Glatter (Radnóti) Miklósként említette.¹⁹

Az *Újmódi pásztorok éneke* című kötet miatt vallásgyalázás és szeméremsértés vétsége miatt indult eljárás Radnóti Miklós ellen. A budapesti törvényszék, majd a fővárosi ítélőtábla az előbbi tartotta megalapozottnak, s emiatt a költőt nyolcnapos elzárásra ítélte, amit azonban egy év próbaidőre felfüggesztett.²⁰ A szegedi egyetem bölcsészkarának kari tanácsa 1932–33. évi első rendes ülését 1932. szeptember 29-én tartotta. Ekkor a dékán ismertette a budapesti büntetőtörvényszék a szegedi egyetemhez intézett levelét, amelyben arról tájékoztatta az universitas vezetését, hogy Radnótit sajtóperben elítélték. A jegyzőkönyv szavai szerint: „Elnök bemutatja a budapesti Büntető Törvényszéknek és a Kir[ályi]. Ítéltáblának Glatter (Radnóti) Miklós b[ölcsész]h[allgató]. sajtóvétsége ügyében hozott, a Rector Magnificustól áttett, 3 évre felfüggesztett ítéletét. Tudomásul szolgál.”²¹

Radnóti Miklós Sík Sándor professzorhoz írta irodalomtörténeti doktori értekezését *Kafka Margit művészi fejlődése* címmel. Az értekezést Radnóti 1934. május 4-én fejezte be, s május 15-én adta nyomdába, hogy a védés és a szigorlat idejére már könyv alakban is kézbe vehető legyen. Másik vizsgáztatója – francia szakos diplomamunkájának témavezetője - Zolnai Béla volt.²² A kari tanács 1933–34. évi 10. rendes ülése jegyzőkönyvének felterjesztéseit körözüvényként kapták meg a professzorok 1934. június 20-án. Ebben a másnapi kari tanácsülés napirendje szerepelt, többek között a doktori ügyek is: tizenkettedik sorszám alatt Radnóti Miklós kérelme a doktori szigorlatra bocsátásra. „12. RADNÓCZI (GLATTER) MIKLÓS bölcsészdoktori szigorlat iránti kérése. Előadó: dr. Sík Sándor és dr. Zolnai Béla. (669).”²³ Ugyanekkor szerepelt a napirenden Baróti Dezső és Ortutay Gyula hasonló tartalmú kérvénye is, kilencedik, illetve tizenegyedik sorszámmal. „9. KRATOCHFILL (BARÓTI) DEZSŐ bölcsészdoktori szigorlat iránti kérése. Előadó: dr. Sík Sándor és dr. Zolnai Béla. (672).” „11. ORTUTAY GYULA bölcsészdoktori szigorlat iránti kérése. Előadó: dr. Sík Sándor és dr. Solymossi Sándor. (670).”²⁴

¹⁹ FERENCZ GYŐZŐ i. m. 197–198.

²⁰ FERENCZ GYŐZŐ i. m. 246–246.

²¹ CSML VIII. 2. 7. doboz 776/1932–33. 11. A kari tanács 1932–33. évi első rendes ülésének jegyzőkönyve, 1933. szept. 29. – A végrehajtást nem három év, hanem egy év próbaidőre függesztették föl.

²² FERENCZ GYŐZŐ i. m. 290.

²³ CSML VIII. 2. 8. doboz 693/1933–34. 3. Körözüvény, 1934. jún. 20.

²⁴ CSML VIII. 2. 8. doboz 693/1933–34. 3. A kari tanács 1933–34. évi tizedik rendes ülésének jegyzőkönyvének felterjesztése. Körözüvény, 1934. jún. 20.

A másnap tartott tanácsülés jegyzőkönyvében olvashatjuk, hogy a bölcsészkar elfogadta a disszertációt, és Radnóti Miklóst doktori szigorlatra bocsátotta. „462. sz. *Dr. Sík Sándor és dr. Zolnai Béla* előterjesztik RADNÓCZI (Glatter) MIKLÓS bölcsészdoktori szigorlat iránti kéréséről szóló véleményes jelentésüket, melyben ajánlják a benyújtott doktori értekezésnek SUMMA CUM LAUDE fokozattal való elfogadását.” A Kar az előterjesztés alapján RADNÓCZI (Glatter) MIKLÓS-nak: *Kaffka Margit művészeti fejlődése* című doktori értekezését SUMMA CUM LAUDE fokozattal elfogadja, és a jelöltet a magyar irodalomtörténetből, mint fő-, a francia irodalomtörténetből és a pedagógiai-lélektanból, mint melléktárgyakból szóbeli doktori szigorlatra bocsátja.”²⁵ Radnóti doktori védésére 1934. június 23-án, szombaton került sor reggel nyolc órai kezdettel. A vizsgáztatók Sík Sándor és Zolnai Béla voltak. Radnóti Miklós filológiailag rendkívül megalapozott, kétszázhetven lábjegyzetet tartalmazó értekezése – Ferencz Győzöt idézve – „irodalmi igénnyel, áttetszően tiszta stílusban megírt tanulmány”.²⁶

1934. július 5-én a bölcsészkar dékánja, Bartók György kimutatást küldött a rektori hivatalnak „a m[agyar]. kir[ályi]. Ferencz József-Tudományegyetem Bölcsész-, nyelv- és történettudományi Karán az 1933/34. tanévben kitüntetéssel: SUMMA CUM LAUDE eredménnyel bölcsészdoktori szigorlatot tett jelöltekről”.²⁷ A lista tizenegy nevet tartalmazott, köztük Baróti (akkor még Kratochfill) Dezsőét, Ortutay Gyuláét, Tolnai Gáborét. Radnóti akkor már hivatalos nevén, Radnóczy Miklós alakban szerepel a dokumentumon, bár zárójelben megadták eredeti családnevét is.²⁸ A lista egyébként ellentmond Ferencz Győző azon állításának, miszerint „abban az évben három disszertáció kapta a legmagasabb fokozatot, Radnótyián kívül Baróty Dezsőé és Ortutay Gyuláé”,²⁹ hiszen a bölcsészkaron – mint látjuk – az 1933–34-es tanévben tizenegyen védtek meg summa cum laude minősítéssel doktori értekezésüket.

Radnóty már 1930 szeptemberében, beiratkozása napján kapcsolatba került az akkor még éppen csak létrejött (inkább formálódó) Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumával. A félév eleji beiratkozásnál a rektori hivatalban ugyanis mellette állt a csoport egyik alapító tagja, Ortutay Gyula. Ekkor, a várakozás közben, szóba elegyedtek, és Radnóty Miklós a „művkoll” iránt érdeklődött, s amikor megtudta, hogy beszélgetőtársa közéjük tartozik, elővette táskájából első, nemrégiben megjelent verseskötetét – *Pogány köszöntő* (1930) – és dedikálta Ortutaynak. Az ajánlásban az olvasható, hogy „Ortutay Gyulanak kollegiális üdvözlettel Radnóty Miklós”. Később mindketten úgy

²⁵ CSML VIII. 2. 9. doboz 567/1933–34. 13–14. A kari tanács 1933–34. évi tizedik rendes ülésének jegyzőkönyve, 1934. jún. 21.

²⁶ FERENCZ GYŐZŐ i. m. 291.

²⁷ CSML VIII. 2. 8. doboz 609/1933–34.

²⁸ 1. Barna (Blau) Katalin, 2. Benkő László, 3. Dobozy Hajnal, 4. Fischer Julianna, 5. Ifj. Holló Domokos, 6. Kratochfill Dezső, 7. Latzkovits László, 8. Mokcsay Julianna, 9. Ortutay Gyula, 10. Radnóczy (Glatter) Miklós, 11. Tolnai Gábor. CSML VIII. 2. 8. doboz 609/1933–34.

²⁹ FERENCZ GYŐZŐ i. m. 290.

mesélték (s ez terjedt el irodalomtörténeti anekdotaként is), hogy a fiatal költő már az első találkozáskor „öreg szeretettel” dedikálta a verseit a későbbi néprajzkutatónak.³⁰

Radnóti Kortárs útlevelére című versét a „művkoll” tagjainak címezte. Mint az ajánlásban fogalmazott: „A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának, a növelő közösségnek, a barátainak” A szöveg utolsó strófájának gondolatait talán Radnóti Miklós rövid életútja, s költészetének nagy elméleti háttere, gazdag formavilága és mély humanizmusa is igazolhatja.

*Gondold el! Hogyha lázadsz, jövődő
fiatal koroknak embere hirdet
s pattogó hittel számot ad életedről;
számot ad és fiának adja át
emléket, hogy példakép, erős fa
legyen, melyre rákúszhat a gyöngye növendék!*

Radnótinak Szegeden több helyen volt albérlete hosszabb-rövidebb ideig. Először a Jerney-házban lakott a Széchenyi tér 8. szám alatti házban. Az I. emelet 15. számú lakás egyik szobáját bérelte. A lakrész eredetileg cselédszoba volt, még ablaka sem volt. A lichthofra néző piciny szellőzőablakból fényt nyerő szoba szegényesen volt berendezve: csak egy vaságy és egy szekrény volt a bútora. Radnóti nem szerette, ezért napját inkább az egyetemen, a könyvtárban, a kávéházakban töltötte, s csak aludni járt haza. Özvegye, Gyarmati Fanni 1969. október 18-i levelében így írt erről a szobáról Péter László irodalomtörténésznek. „Miklós voltaképpen a nagy ház egy ablaktalan cseléd-szobájában lakott az egyetemi időszak elején, és nem valami igazi lakásban. Magam sohasem láttam a helyet. Miklós gyűlölte és valójában csak aludni tért haza.”³¹

Ebben a barátságtalan szobában több verse született: *Októberi vázlat* (1930. október 6.), *Zaj estefelé* (1930. október 12.), *Tápé, öreg este* (1930. december 6.). Ezek a művek a táj, a természet és a benne élő, azt uralma alá hajtó ember közötti harmóniát fogalmazzák meg, s finom frivolitással ábrázolják a férfi és nő közötti örök vonzódást.³² Talán ezzel kompenzálva a költőt az őt körülvevő sivár lakásért.

A szürke, kopár, nedves szoba szintén megörökítést nyert költői szövegeiben. 1931 tavaszán ugyanis ebből a kis helyiségből kobozták el második könyvének (*Újmódi pásztorok éneke*) példányait. Ennek a rendőri házkutatásnak az emlékét elevenítette föl – egyetemi professzorának, a piarista szerzetesnek, későbbi magyarországi tartományfőnöknek és esztétikai gondolkodónak, Sík Sándornak ajánlott – *Tört elégia* (1933. július 30.) című versében: „Most estébe fordult a sánta vasárnap / és itthon ülök. Bé-

³⁰ ORTUTAY GYULA: Fényes, tiszta árnyak. Tanulmányok, emlékek, vázlatok. Bp., 1973. 186–187.

³¹ Idézi: PÉTER LÁSZLÓ: Szeged irodalmi emlékhelyei. Szeged, 1974. 111–112.

³² Radnóti szegedi motívumairól és inspirációiról bővebben: BORI IMRE: Radnóti Miklós költészete. Újvidék, 1965. 23–36.; BARÓTI DEZSŐ: Írók, érzelmek, stílusok. Bp., 1971. 376–390.

kés és harcos könyveim fölött / a polcokon s fiókjaim lukán / lidércként imbolyg a házkutatás riadalma / és apró fényekkel tétovázik: / villanjon-é vagy várjon-e még?"

Péter László *Szeged irodalmi emlékhelyei* című könyvéből tudjuk, hogy Radnóti második szegedi albérlete – amelyben egyetemi könyvtári olvasójegye szerint 1932 áprilisa és 1934 februárja között lakott – a Zrínyi utca 8. szám alatti földszintes épületben volt, egy kispolgári, iparos család házában. Téglalap alakú, hosszúkás szoba volt, amelyben mindig alkonyati félhomály honolt. Az egykoron a Zrínyi utca és az Eötvös utca sarkán álló házat 1961-ben lebontották, ma az Apáthy Kollégium áll a helyén. Barátja – a jeles néprajzkutató, később a koalíciós évekbeli (az egyházi iskolák 1948-as államosításával hírhedtté vált) vallás- és közoktatásügyi miniszter –, Ortutay Gyula visszaemlékezéséből tudjuk, hogy barátainak szokása volt az esti borozás után bekopogni az alvó költőhöz, akinek pontos és kiszámítható életvitelét ezzel megzavarták. „...földszintes ház ez még az árvíz előtti időkből. A kis szoba ablaka az utcára néz, s bizony mi elég sokszor visszaéltünk az alkalommal, hogy boros kedvünkben álmából fölzörgessük. Kedvetlen volt ilyenkor: korán kibontakozott benne a rend, a mérték és a tisztaság iránti igény.”³³

Ezután a költő rövid ideig a Bánomkert sor 7. szám alatti emeletes ház egyik hónapos szobájában lakott. Az épületben korábban a tulajdonosáról elnevezett „Angyal” nevezetű bordélyház működött. Amikor a nyilvánosházakat megszüntették, az egymás mellett cellaszerűen sorakozó szobákat átalakították bérszobákká. A belső elrendezés és a megmaradt hatalmas tükrös szalon minden látogató számára világossá tette, hogy korábban a házat – Ortutay szavaival – „reszketeg hetedik gimnazisták és kaján öregurak látogatták”.³⁴

Radnóti a negyedik – és kétségtelenül legjobb – albérleti szobáját a külön, világjáró Wolf Károly tisztí főorvos Bokor utca 2. számú házának magasföldszintjén bérelte szegedi egyetemi tartózkodásának utolsó két évében, 1934–35-ben. A házat – a szegedi (népi) építészeti hagyományokhoz egyáltalán nem illő – székely kapu díszítette. Az első emeleti szobát barátja és diáktársa, Tolnai Gábor lakta, aki később így emlékezett a költő szobájára:³⁵ „Miklós kicsiny szobájában mindig rend honolt, akár egy patikában. Mint ahogy előbb és később is, legalább maga körül igyekezett rendet tartani, rendet teremteni: a fasizmus végső elaljasodása idején tragikus ellentmondásként a fenekestül felfordult világgal. Rend volt körülötte itt is, a Bokor utcai albérleti szobában, ahol jól érezte magát: szerette ezt a házat, az erdélyi építészetre emlékeztető konstrukcióját. Kedvelte a környék csendjét...” Ortutay Gyula – először a Hatvany Lajos által szerkesztett *Beszélő házak* című 1957-ben megjelent gyűjteményben – így írt a Bokor utcai albérletről: „Ez már szép szoba volt, mind a kettő, tágas. Jó bútorok a szobákban, s az ablakokból vidéki kisvárosi tájakra láthatni, a ház alatt húzódott a vasúti töltés, s mindegyre hallatszott a vonatok hars füttyszava: közel volt a nagyál-

³³ ORTUTAY GYULA i. m. 192.

³⁴ ORTUTAY GYULA i. m. 191.

³⁵ TOLNAI GÁBOR: *Örökség és örökösök*. Bp., 1974. 214.

lomás. Szerette Miklós ezt a szobáját, a furcsa házat is, a világot járt főorvost, aki magányosan sétáltatta hatalmas kutyáját.”³⁶

Radnóti ebben az – alkotói légkört teremtő, nyugodt, csöndes – alsóvárosi szobában írta doktori értekezését, az 1934-ben megvédett és publikált *Kafka Margit művészi fejlődése* című tanulmányt. Számos verse íródott itt, köztük a – neki igényes, méltó szellemi miliót és baráti kapcsolatokat adó Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának ajánlott – *Kortárs útlevelére* (1934. február 5.) című mestermunka. A már idézett lakótárs, Tolnai Gábor szerint a *Pontos vers az alkonyatról* (1934. szeptember) című – Tisza-parti naplementét megörökítő – versben a Bokor utcai ház ablakából látható vasúti töltés zöldellésében fölfedezhető pipacsok jelennek meg.

<i>Híven tüntet két pipacs, nem</i>	<i>s mosolyg a szálldosó sötét,</i>
<i>bánja, hogy őket látni még,</i>	<i>hogy nem törik, csak hajlik a</i>
<i>de büntet is rögtön az ég:</i>	<i>virág, s könnyedén aligha</i>
<i>szuronyos szellővel üzen;</i>	<i>hagyhatja el piros hitét.</i>

Az idézett kortársi visszaemlékezések is igazolják, hogy a fiatal szegedi egyetemistát éppúgy a rend, a tisztaság, az átláthatóság igénye jellemezte, mint a már régóta klasszikussá vált költőt. Radnóti számára szegedi lakásai az alkotó mindennapok díszletei voltak, s ezekben az albérleti szobákban filológiai pontosságú tanulmányok és kivételes gondolati mélységű versek születtek.³⁷

Radnóti Miklóst a Szegeden eltöltött évek alatt gondolkodásmódját, világnézetét és költészetét (ha ez utóbbit nem is nagymértékben) befolyásoló hatások érték. A szegedi egyetemen alapvetően modern és nyitott szellemi légkört tapasztalt, noha az 1930-as években nem voltak ritkák az antiszemita mozgolódások és a „zsidóverések” sem a város felsőoktatási intézményének falai között.³⁸ Radnóti életre szóló kapcsolatokat és barátságokat kötött ebben az időszakban. Atyai jó barátai, irodalmi mesteri lettek profeszorai, Sík Sándor és Zolnai Béla. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma tagjai nemcsak művészi és társadalomkutató szellemi kört, de baráti közösséget is jelentettek számára, a tizenöt fős csoport tagjai közül Ortutay Gyula, Baróti Dezső és Tolnai Gábor állt hozzá legközelebb. A szegedi években mélyült el kapcsolata (nem elhanyagolható mértékben Sík Sándor hatására) a katolicizmussal. Ugyanakkor – ambivalens módon – ekkor ismerkedett meg a szocialista ideológiával és a baloldali mozgalmakkal is.³⁹

MIKLÓS PÉTER

³⁶ ORTUTAY GYULA i. m. 193.

³⁷ Radnóti Miklós szegedi lakásairól bővebben: PÉTER LÁSZLÓ: Radnóti szegedi lakásai. Délmagyarország, 1969. nov. 7.; APRÓ FERENC: [Radnóti Miklós] Szegedi szállásai. Szegedi Műhely, 2009. 2. sz. 75–84.

³⁸ FERENCZ GYŐZŐ i. m. 199–204.; NYILAS PÉTER: Zsidóverések a szegedi egyetemen Radnóti Miklós levelei és a szegedi lapok tükrében. Szegedi Műhely, 2009. 2. sz. 97–103.

³⁹ Elhangzott a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület konferenciáján, Szegeden a Dugonics András Piarista Gimnáziumban 2011. március 25-én.

Forradalom vagy valami más? 1848. március 15.

Március 15-e első évfordulója alkalmából született korabeli nyomtatványokat kutatva kezembe került egy dokumentum: Kossuth Lajos egy levele, melyet 1849. március 15-én írt feleségének. E levelében március 15-ét egy kis pesti lármának nevezte. Azt írta, akkor lesz majd mit ünnepelni, amikor a hadsereg megmenti a hazát.¹ Itt fölmerül több kérdés: Nevezhetjük-e az 1848. március 15-én, Pesten történeteket forradalomnak, vagy Kossuthnak volt igaza, s csupán egy kis láрма volt? Mit értettek az akkori magyarok forradalom szó alatt? Mennyire történt Magyarországon más, mint 1789-ben Franciaor-

szágban, és miért? Vajon a magyar társadalom tudatát mennyire hatotta át az ún. francia szellem? Hogyan jutottak el ezen francia eszmék a társadalom szélesebb tömegeihez? Mennyire váltak franciává a márciusi ifjak, ahogy ők ezt magukról állították, vagy mennyire maradtak meg magyarnak? A szabadság-eszme akkoriban vajon valóban francia-export volt csupán, vagy gyökere a magyar történelmi múltban keresendő? Bár írásom terjedelmi okok miatt nem tud minden kérdésre kimerítő választ adni, azért gondolataimat szeretném megosztani az olvasóval.

Március 15-e Pesten

Mi volt az ún. „márciusi ifjak” célja? Irinyi József március 11-én megfogalmazta azokat a pontokat, amelyek Kossuth március 3-i beszédének szellemében az átalakulás keresztülvitelét követelték. Az ifjak – Kossuthékkal egyeztetve – szerették volna e „Tizenkét pontot” a pesti polgárok tömegének aláírásával eljuttatni Pozsonyba, hogy így támogassák az országgyűlésen tevékenykedő reformellenzék. Mindezért március 19-ére, a József-napi országos vásár napjára Rákos mezején nagygyűlést és bankettet akartak szervezni, aláírásgyűjtéssel. A bécsi forradalom hírére azonban úgy döntöttek, hogy már másnap, 15-én megismertetik a pontokat a néppel, és érvényt szereznek első pontjának, a sajtószabadságnak. Március 15-én reggel a Pilvax (akkor már Fillinger János bé-

¹ MÓD ALADÁR (főszerk.): Kossuth Lajos összes munkái XIV. Akadémiai Kiadó, Bp., 1953. 655.

relte) Kávéházból elindultak az ifjak, a közben csatlakozott egyetemistákkal, járókelőkkel Landerer és Heckenast nyomdájához. Landerer tanácsára (!) lefoglaltak egy gépet, és így a tizenkét pontot, a Nemzeti dalt cenzori engedély nélkül több ezer példányban kinyomtatták, és szétosztották. A nyomda épületétől mintegy kétszáz méterre volt a Károly laktanya, de a hatóságok nem mozgósították katonáit. Délután három órakor a Nemzeti Múzeumnál nagygyűlést tartottak, majd a tízezres tömeg a pesti Városházához vonult. Útközben az ifjúság vezetőihez csatlakozott Nyáry Pál és Klauzál Gábor is. Csatlakozásuk oka az volt, hogy az előző napon részükről ellenzett azonnali fellépés sikereit látva, annak esetleges radikalizálódását megakadályozzák. Jelenlétük ugyanakkor megkönnyítette a városi tanács helyzetét, hiszen a népgyűlés küldöttségében ily módon tekintélyes személyek is megjelentek. A tanácsurak többsége nem nagyon örült az ifjaknak, viszont Rottenbiller Lipót alpolgármester sietett a megjelenteket a tavasz első hírhozójaként üdvözölni, majd aláírta a tizenkét pontot „az országgyűlésben intézendő kérelmezésként”. A városi tanács tehát elfogadta a tizenkét pontot és választmány alakult, melyet a városi tanács küldött a Helytartótanácsához, hogy oda továbbítsa a követeléseket. A választmány indulása előtt a Városházához érkezett Almásy Móric gróf, aki Pozsonyból jött a nádor megbízásából, s beszámolt arról, hogy az országgyűlés küldöttsége aznap (március 15-én!) vitte a felirati javaslatot Bécsbe. Másrészt tolmácsolta a Helytartótanács üzenetét: A Helytartótanács kész az engedményekre (!), de a tömeg ne vonuljon át Budára. Ezt a kérést már nem lehetett teljesíteni, de azt igen, hogy a Városházán megválasztott választmány terjessze elő a Helytartótanácsnak a pontokat. A választmány vezetői: Nyáry Pál, Pest megye alispánja, Rottenbiller Lipót, Pest város alpolgármestere, és Klauzál Gábor ismert ellenzéki nemes. Zichy Ferenc gróf, a Helytartótanács elnöke fogadta a hatalmas tömeg kíséretében érkező választmányt, és elfogadta a követeléseket. Azonnal eltörölte a cenzúrát, de azzal a kikötéssel, hogy a sajtótörvény megszületéséig egy, a köz bizalmát élvező, s a Helytartótanács által kinevezett (!) bizottság látja el a sajtó ellenőrzését. Majd a Helytartótanács kijelentette, hogy a katonaság nem fog a rend fenntartásába avatkozni, hanem az a pesti polgárőrség feladata lesz. Táncsics Mihályt – Nyáry kezessége mellett – szabadlábra helyezték. A Helytartótanács tudomásul vette, hogy a pesti Városházán megalakult Rendre Ügyelő Választmány vállalja magára a főváros rendjének megőrzését. A tizenhárom tagú választmányban a radikálisoknak csak három képviselőjük volt: Petőfi, Vasvári, Irányi. Március 16-án a tizenkét pont, mint petíció, jelentősen megnőtt súllyal indulhatott Pozsonyba.² Az április 14-én berekesztett utolsó rendi országgyűlés után Pestre érkezett Batthyány-kormányt a hajó kikötőben az ifjúság ünnepélyes fogadtatást rendezett, és Vasvári mondott köszöntőt.

² HERMANN RÓBERT (szerk.): Az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc története. Videopont Kiadó, Bp., 1996. 27-29., KOSÁRY DOMONKOS: Újjáépítés és polgárosodás. 1711-1867. Magyarok Európában. III. k., Háttér Kiadó, Bp., 1990. 330-331.

Április 15-én a Rendre Ügyelő Választmányt feloszlatták, azokban az ifjak bázisait felszámolták. Az ifjúság ezután a közszereplésből visszavonult.³

Március 15-e Pozsonyban

A fentiekből kiderül, hogy Pozsonyban is fontos esemény történt 1848. március 15-én. Tehát két március 15-ével kell számolnunk, a pozsonyival is! Nézzük, mi is volt Pozsony szerepe, és mekkora volt súlya azokban az időkben!

Magyarországon politikai jogokkal a nemesség, a papság és a szabad királyi városok polgársága rendelkezett. Az alsótáblán a megyék és a városok követei foglaltak helyet, a felsőtáblán a bárók, grófok, érsekek, püspökök, az ország főméltóságai vehettek részt. Magyarországon a köznemesi ellenzék kezdeményezte a reformokat az 1832-36-os első reformországgyűlésen. Ez a nemzedék vitte vállán a reformkort, a márciusi ifjak nemzedéke csak beleszületett abba. A márciusi ifjak polgári származásuk miatt nem rendelkeztek a hivatalos politikai cselekvés színterére lépés lehetőségével.⁴ Amikor 1847 novemberében összeült a rendi országgyűlés, az alsótáblán már az ellenzék volt többségben. Az ellenzék soraiban először vett részt követként az országgyűlésen Kossuth Lajos. A felsőtáblán a konzervatívok voltak többségben, akik 1848. február végéig sikerrel akadályozták meg azt, hogy az országgyűlés érdemi eredményeket érjen el. 1848. március 3-án Kossuth az ellenzék nevében történelmi jelentőségű indítvánnyal lépett fel az alsótábla ülésén: követelte Magyarországon a közteherviselés, a politikai jogegyenlőség, a népképviselő és a független nemzeti kormány megteremtését. Egyszersmind alkotmányt követelt a Habsburg Birodalom örökös tartományainak is. A Kossuth beszéde alapján formázott felirati indítványt a felsőtáblán elfektették. Széchenyi István gróf még arra is fölajánlkozott, hogy teljhatalmú királyi biztosként katonai erővel lép fel a reformellenzék ellen. A párizsi forradalom híre megrettentette ugyan a hatalom birtokosait, de számíthattak I. Miklós cár segítségére. Ám Kossuth német nyelvre lefordított és kinyomtatott beszéde olyan erjedést indított meg a császárvárosban, hogy március 13-án Bécsben kitört a forradalom. Erre március 14-én a magyar főrendek hozzáállása megváltozott, és elfogadták Kossuth felirati javaslatát. Március 15-én országgyűlési küldöttség vitte azt Bécsbe, mit sem tudva még (!) a pesti eseményekről. Március 17-én Kossuth és Batthyány elérte, hogy István nádor kinevezze Batthyányt miniszterelnöknek, és a nádor e döntését az uralkodó még aznap jóváhagyta.

A magyar országgyűlés ezután sorban fogadta el a reformtörvényeket, melyeket az uralkodó április 11-én szentesített.⁵

³ KÖRMÖCZI KATALIN (szerk.): A márciusi ifjak nemzedéke. Bp., 2000. 17.

⁴ KÖRMÖCZI i. m. 12.

⁵ HERMANN RÓBERT: Forradalom és szabadságharc 1848-1849. Kossuth Kiadó, Bp., 2009. 8-16.

Következtetések

Meglátásom szerint nem történt forradalom 1848. március 15-én Pesten, ennyiben igazat adok Kossuthnak. Nagy tett volt az ifjak fellépése, de szerintem nem megalapozott a fogalomhasználat. Nem azért nem volt forradalom, mert nem folyt vér, hanem azért, mert az ifjúság nem vette át a hatalmat, nem alakították át az ország társadalmi és politikai intézményrendszerét. Nyáry Pál és Klauzál Gábor az ifjakhoz való csatlakozásukkal egyrészt megakadályozták az ifjak fellépésének radikalizálódását, másrészt e nemesek kivették a tömeg vezetését Petőfiék kezéből: a városházán megalakult választmányt már ők vezették, az alpolgármester Rottenbiller Lipóttal együtt. Így a választmányt két hivatalnok (Pest megye alispánja, Pest város alpolgármestere) vezette hivatalból egy másik hivatalba, a Helytartótanácsba, hogy fogadják el ott is a tizenkét pontot, mely Kossuthék felirati javaslatával lényegében megegyezett. A Helytartótanács alelnöke hivatalból ezt megtette. Tehát minden törvényesen zajlott: a nép kért a hivataloktól, és e hivatalok megadták a népeknek azt, amit kért. De a Helytartótanács azzal a kikötéssel törölte el a cenzúrát, hogy a sajtótörvény megszületéséig a Helytartótanács által kinevezett (!) bizottság látja el a sajtó ellenőrzését. Tehát a hivatal kezében maradt ennek az irányítása. Kompromisszumos megoldás született így. Jókai Mór *A magyar nemzet története* című művében ezt írta: „Mit más népek karddal vívtak ki maguknak, azt e nép..., elleneit nem legyőzve, de megtérítve, tette magáévá.”⁶ Tehát nem a hatalomátvétel, hanem a meggyőzés, „megtérítés” volt az ifjak célja. És a hivatalok hagyták magukat meggyőzni. Hogy miért tették, az más kérdés. Valószínű, hogy a párizsi és a bécsi forradalom híre félelemmel töltötte el őket, de lehet, hogy azért, mert Pozsonyban a magyar arisztokrácia is elfogadta az alsóház indítványát. Biztos vagyok benne, hogy ez nagy hatással volt a hivatalnokokra: Ha a felsőház is elfogadja a reformokat, ha az arisztokrácia is nevét adja hozzá, akkor már mindjárt más a helyzet. Így e hivatalok (városi tanács, Helytartótanács) március 15-én egyszerre két oldalról kapták ugyanazt a nyomást: a pesti polgárok követelték azt, amit a pozsonyi országgyűlés előző nap elfogadott.

Még mielőtt a nép elindult volna a Városházától követelésével a Helytartótanácsba, oda már megérkezett a hírrel a nádor megbízottja, Almásy gróf: a felsőház is elfogadta az indítványt, az országgyűlés küldöttsége reggel már elindult Bécsbe a felirati javaslattal. Tehát a pesti hatóságok ennek tudatában cselekedtek. Másnap, március 16-án a hivatalok által is elfogadott, aláírt tizenkét pontot, mint petíciót az ifjak jelentősen megnőtt súllyal küldhették Pozsonyba. Mondhatjuk azt, hogy megkésve, de mégsem hiábavalóan. Abban, hogy március 14-én a felsőház is elfogadta Kossuth indítványát, valóban nem volt szerepe a pesti eseményeknek, hiszen a pesti megmozdulás egy nappal később zajlott. De az országgyűlési rendeket némi aggodalommal töltötték el a pesti események hírei, ezért március 18-án küldöttséget menesz-

---

⁶ JÓKAI MÓR: *A magyar nemzet története regényes rajzokban*. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft. 448.

tettek Pestre a kedélyek lecsillapítására. Bár nem Pesten, hanem Pozsonyban dőlt el az ország sorsa, a pesti események jól jöttek Kossuthéknak: a bécsi forradalom miatt szorult helyzetben lévő császári családot sakkban lehetett tartani egy lehetséges pesti lázadás, felkelés rémképével. De a bécsi forradalomnak köszönhetően a magyaroknak nem kellett előrántaniuk kardjaikat, elég volt azokat csak megcsörgetniük, Kossuth szavával élve: lármázniuk.

Így visszatérve Kossuth leveléhez, fontos megállapítani, hogy Kossuth e levelét 1849-ben írta, akkor, amikor már a nemzet élet-halál harcát vívta. Ehhez a honvédő háborúhoz képest a pesti megmozdulás valóban eltörpült. De március 15-e még ekkor (1849-ben) is jó volt egy dolognak: jelképnek. Reményt adott több millió embernek: Ahogy egy magyart sikerült börtönéből kiszabadítani, úgy az egész nemzet fogóságából való kiszabadítása is bekövetkezhet. Így lélektani szempontból jelentős szerepe volt az egész honvédő háború alatt. Ezt Kossuth is látta, mert annak ellenére, hogy lekezelően nyilatkozott március 15-éről (egy magánlevélben!), nem akadályozta meg annak első évfordulójának megünneplését. Sőt, maga az Országos Honvédelmi Bizottmány rendelte el az ünnep nyilvános megtartását.⁷ Március 15-e már 1848-ban egyszerre jelentette mindkét márciust: a pozsonyit és a pestit is. Így a nemzet egységének tökéletes jelképévé válhatott. Írásom célja nem a pesti események kisebbitése. Egyrészt a pozsonyi márciust is szerettem volna hangsúlyozni, másrészt pedig a fogalomhasználat (forradalom) nem értek egyet, a helyzetet másként értelmezem. A márciusi ifjaknak nem állt szándékában a hatalom megszerzése, követelésük egy magyarokból álló kormány fölállítása, mely Buda-Pesten működik és a magyar országgyűlésnek felelős. Jókai így írt a pesti eseményekről: „A szabadelvűek hasonló reform-bankettet terveztek, mint aminő Párizsban megbuktatta a gyűlölt kormányt.”⁸ Csakhogy a magyaroknak nem volt kormányuk, amit megbuktathattak volna. A pesti ifjak célja nem egy kormány megbuktatása, hanem éppen ellenkezőleg, egy kormány fölállítása volt. Ezért a francia forradalomra való hivatkozás tévedés volt. Petőfiék a pozsonyi országgyűlésben tevékenykedő reformnemesség harcát kívánták segíteni, ami sikerült is nekik. Az ország sorsát a nemesség fordította meg, nem Petőfiék, és az akkor élők ezt még tudták.

Felmerül a kérdés: akkor hát Pozsonyban csináltak forradalmat a magyarok? A válaszom erre is: nem. A magyar országgyűlés feliratban kért az uralkodótól egy magyar kormányt, és az uralkodó megadta azt. A magyar nemesség így a törvények adta lehetőséggel elérte, hogy legyen saját kormányzata. E kormány tagjai nemesek voltak, élén egy gróffal, és a szintén gróf Széchenyi István mellett egy bárót, és egy herceget is ott találunk, akiket forradalmároknak nevezni semmiképpen sem lehet. Ez a nemesség jelentős hatalmat szerzett, hiszen az új alkotmány értelmében a király a

⁷ ERDÉLYI MÓNKA: Az első évforduló: 1849. március 15 a korabeli sajtó tükrében. In: Honismeret 1999/4.

⁸JÓKAI i. m. 444.

végrehajtó hatalmat csak ezen a független magyar minisztériumon át gyakorolhatta, rendeletei miniszteri ellenjegyzés nélkül érvénytelenek voltak. Hatalmas változás történt Magyarországon, de nem sorolhatjuk a forradalmak közé. De akkor minek nevezhetjük ezeket az eseményeket?

Mihó László, református segédlelkész 1848. április elején Kecskeméten így foglalja össze az ország helyzetét egyházi beszédében: „Árpád, a nép-apa, – melynek hősi vitézsége világhírű volt – honalkotásban könnyen boldogult, mert a dicső alkotmány alapjainak letételében akadályokra nem talált... De most a haza lánglelkeinek, nemzet-családunk ez idő szerinti vezéreinek, előbb egy három századon át mindig, de mindig fokként izmosult szellemóriással kell megbirkózniuk... Azzal, aki szelíd urát, az ausztriai házat a bukás örvényszélére juttatta: a zsarnok osztrák kormánnyal.” Mihó kifejti, hogy a magyar nemzet régóta igen elégedetlen a kormányával, mert hazánk az uralkodó-ház örökös tartományai mellett csak másodrendű ország, melyet Bécsből idegen nemzetbeli emberek kormányoznak, akik – mivel idegen nemzetből valók – a magyar haza érdekeit nem viselik szívéükön, és az ősi magyar alkotmányt mindinkább körülnyirbálják. Ugyanez a kormány gazdasági-társadalmi fejlődésünket is akadályozza, minek az lesz a következménye, hogy mint szegény és tanulatlan nemzet, nemzeti állásunkat is elveszítjük, megszűnünk magyarok lenni, és leszünk más hatalmasan előrehaladott nemzeteknek gyarmatai, meghódított rabszolgái.”⁹

Szabados József hittanár Szegeden, a Mars téren az első évforduló alkalmából elhangzott egyházi beszédében így foglalja össze március 15-e jelentőségét: A magyarok hét vezére még a honfoglalás előtt szerződést kötött. „E pontokban alapították régi alkotmányunk s ősi szabadságunk.” Aztán Árpád ősapánk gyűlést tartott azon a helyen, amelyet Szernek neveztek. Ezen az első országgyűlésen törvényeket hoztak őseink. E törvényekben volt letéve bővebb alapja a nemzet szabadságának, függetlenségének. A nemzet e szabadságát meg is őrizte mindaddig, amíg a mohácsi csata után a Habsburgok kerültek a magyar trónra. A magyar azzal a feltétellel adta az Habsburg háznak a koronát, hogy a nemzet továbbra is szabad, független és önálló marad, azaz a nemzet saját törvényei szerint kormányozandó. Az ausztriai házból 14 királya volt a magyarnak. Ezek mind megesküdték arra, hogy a nemzetet saját törvényei szerint fogják kormányozni. De esküjüket megszegve a nemzet törvényeit megsértik, szabadságát csorbítják. A magyarok ez ellen minden időkből szót emeltek, és többször fegyverre is keltek. A nemzet ősi alkotmánya már nem tudta a nemzet szabadságát biztosítani, és a világ is sokat változott, így új alkotmányra volt szükség. Szabados szerint ez az új alkotmány 1848. március 15-én született meg, és biztosítja a nemzet szabadságát, függetlenségét, a nemzetnek különféle osztályainak minél összefogottabb kap-

⁹ Egyházi beszéd, melyet Magyarhon szerencsés átalakulása emlékére tartatott háláünnepegy alkalmával, a kecskeméti reformált hívek templomában, ápril 9-dikén 1848. mondott Mihó László ref. segéd-lelkész. Kecskemét, 1848. Nyomtatott Sziládi Károlynál.

csolását, így válva részeivé a közhatalomnak. Március 15-e Szabados szerint felejthetetlen nap, mert a király ezen a napon egyezett bele azon új alkotmányba, melyet az országgyűlés küldöttei elébe terjesztettek. Szabados József nyomtatásban megjelent előadásának címében is az áll, hogy március 15-én új alkotmányunk első évfordulóját ünnepeljük.¹⁰ Bíró Sándor református lelkész Sepsiszentgyörgyön, 1849-ben a református templomban mondott ünnepi beszédében ugyanezt mondja: azért kell megünnepelni március 15-ét, mert a király által szentesített magyar minisztériumot e nap „teremtette”.¹¹

Bár a magyar minisztériumot pár nappal március 15-e után nevezték ki, mégis jól látták ezen egyházi személyek a helyzetet. Magyarországon a közigazgatás ügyeit a Helytartótanács, a pénzügyi igazgatást a Magyar Kamara, az uralkodóház és a birodalmi kormánysszervek közötti kapcsolattartást a bécsi Magyar Udvari Kancellária intézte. Ezek elvileg független kormánysszékek voltak, gyakorlatilag azonban a Magyarországra vonatkozó legfontosabb döntések a Habsburg Birodalom központi kormánysszerveinél születtek.¹² Gergely András ezt írja a magyar nemességről: „politikai értelemben magára hagyatva érezte magát: noha neki kellett volna elfoglalnia az államélet vezető pozícióit, erre nem kerülhetett sor, egyszerűen azért, mert nem volt teljes körű a magyar államélet. A Habsburg Birodalomban a Magyar Királyság különállással rendelkezett, de a lényegi döntések e királyság intézményei felett, Bécsben születtek.”¹³ Tehát a magyar nemesség saját érdekeit nem tudta érvényesíteni. A magyar országgyűlés kéréseivel, felirataival a Habsburg uralkodók nem foglalkoztak, a bécsi bürokráciában magyart csak ritkán alkalmaztak, aki pedig felkerült oda, az már nem a magyar érdekeket képviselte, hanem a birodalomét. Egyszóval Magyarország különállása csak látszólagos, valójában az ország alávett állapotban volt. Ezen az állapoton kívánt változtatni a nemesség és a nemtelen polgárok jobbik fele. Ez nem forradalom, hanem a nemzeti önállóság, függetlenség megteremtése, amely szabadságharcba, honvédó háborúba torkollott.

Petőfi és a francia szellem

Kosáry Domonkos ezt írta a márciusi ifjakról: „A pesti radikálisok valóban nem rendelkeztek igazán széles bázissal az ország társadalmában. Még a városok lakóira sem számíthattak teljesen... A régies szellemű közvélemény még megriadt, amikor Petőfi március végén egy népgyűlésen felolvasta a királyok ellen írt versét.”¹⁴ De ne-

¹⁰ SZABADOS JÓZSEF: Egyházi beszéd, melyet 1849. évi martius15-én, midőn új alkotmányunk évünnepe tartanék, Szegeden a Mars téren mondott. Szeged, 1849.

¹¹ BÍRÓ SÁNDOR: Tábori szónoklat martius 15-én1849-be. Mondatott Rétyi és Tábori szonok által. Sepsiszentgyörgyön a Reformátusok Templomában. Brassó. 1849.

¹² HERMANN i. m. 9.

¹³ GERGELY ANDRÁS: A nemzeti ébredés kora 1790-1848. Kossuth Kiadó, Bp., 2009. 33.

¹⁴ KOSÁRY i. m. 331-332.

héz is úgy forradalmat csinálni, hogy a „forradalmárok” betartják a hatályos törvényeket és a rendet. Egressy Gábor, a márciusi ifjak egyike így nyilatkozik 1848. március 26-ai írásában: „Másnap, 16-án a küldöttség elrendeltetett, Pozsonyba, s Bécsbe megviendő kívánatainkat. (...) A forradalom kérni ment, még akkor is midőn követelhet, kérni egy kaszt képviselétől, kérni fejedelmétől, a hűség bizalmával”. Tehát a törvényességet és az együttműködési készséget hangsúlyozta. Kovács Lajos Széchenyi titkára március 22-i levelében a márciusi ifjak jellemzői között megemlíti: a rend és a törvények tiszteletét, irtózásukat a vértől.¹⁵ A legradikálisabb, legforróbb fejű Petőfi így írt 1848. március 11-én a dicsőséges nagyurakhoz,¹⁶ miután felvillantja lemeszárlásuk lehetőségét:

*Nemes urak, ha akartok
jöjjetek,
Itt a kezünk, nyújtsátok ki
Kezetek,
Legyünk szemei mindnyájan
egy láncnak,
Szüksége van mindnyájunkr'a
Hazának.*

Ugyanebből a versből kiderül, hogy Petőfi a franciák által annyira hangoztatott testvériség-eszmét mennyire őszintén és mennyire másként gondolta:

*Felejtjük az ezer éves
Kínokat,
Ha az úr most testvérének
Befogad;
Ha elveti kevelységét,
Címerit,
S teljes egyenlőségünk el-
Ismeri.*

És a megbocsátani tudó Petőfi ugyanebben a versében akarva-akaratlanul a véreskezű forradalmárokat is jellemzi, minősíti:

<i>Állatoknak tartottátok</i>	<i>Ki a síkra a kunyhókból</i>
<i>A népet;</i>	<i>Miljomok!</i>
<i>Hát ha most mint állat fizet</i>	<i>Kaszát, ásót, vasvillákat</i>
<i>Tinéktek?</i>	<i>Fogjatok!</i>
<i>Ha megrohan, mint vadállat</i>	<i>Az alkalom maga magát</i>
<i>Bennetek,</i>	<i>Kínálja,</i>
<i>S körmét, fogát véretekkel</i>	<i>Ütött a nagy bosszúállás</i>
<i>Festi meg?</i>	<i>Órája!</i>

¹⁵ KÖRMÖCZI i. m. 14-16.

¹⁶ PETŐFI SÁNDOR összes versei. Osiris Kiadó, Bp., 2007. 890.

Ezer évig híztak rajtunk
 Az urak,
 Most rajtok a mi kutyáink
 Hízzanak!
 Vasvillára velök, aztán
 Szemétre,
 Ott egyék a kutyák őket
 Ebédre!...

Hanem még se!... atyafiak,
 Megálljunk!

Petőfi szerint tehát mégsem kell erőszak. Hogy miért nem, azt ugyanitt, a Dicsőséges nagyurak című versében egyértelműen leírja:

Hogy az isten gyönyörködve
 Nézzen ránk,
 S örömében mindenható
 Kezével
 Fejeinkre örök áldást
 Tetézzon.

Mennyire más ez, mint a francia mentalitás és szellem! Figyelemre méltónak tartom ezt a verset, és nem csak az első versszakát, de minden sorát. És egy másik fontos vers: Petőfi 1848. március 15-e után két héttel A királyokhoz címmel verset írt,¹⁷ melyet így zárt:

Nem lázítok, mert nincs erre szükség,
 Mért ráznám meg erőszakosan
 Azt a fát, amelynek a gyümölcse
 Már túlérve, rothadásba' van?
 Ha megérik a gyümölcs, fájáruul
 Magátul a földre hull alá...

Petőfi az Akasszátok föl a királyokat című versét 1848 decemberében, a honvédő háború kellős közepén írta, akkor, amikor már a magyart ölték a saját hazájában. Az 1848. március 15-én elszavalt Nemzeti dal című versében nem találok semmilyen ún. „osztályharcos” gondolatot. Petőfi a magyarok istenére esküdött e napon több ezer emberrel együtt, hogy rabok tovább nem lesznek, és áprilisban A magyarok istene című versében is azt bizonygatta, hogy él a magyarok istene, és ő védelmez minket már ezer éve.¹⁸ És még egy megjegyzés: Petőfi március 15-e éjjelén nem azt írta naplójába, hogy ma született a népszabadság, hanem azt, hogy: „Ma született a magyar szabadság”. Tehát nem polgárháborúra buzdít, és itt nem „osztályharcról” van szó.

¹⁷ PETŐFI i. m. 897.

¹⁸ PETŐFI i. m. 909.

Körmöczi Katalin így fogalmaz: „Sem a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány, a Kossuth és Batthyány vezette volt nemesi ellenzék taktikai lépései, sem a márciusi ifjúság helyzetfelmérő képessége nem engedte a szélsőség irányába vinni a mozgalmat, maguk az ifjak legradikálisabbjai (Petőfi és Vasvári) által fogalmazott proklamáció is a rend fenntartására intett, és Pozsonytól, azaz Kossuthtól várta a meghatározó lépés megtételét.”¹⁹ Még Petőfi sem buzdított a nemesség lemeszárlására, bár felvillantja annak lehetőségét, ha az urak nem fogadják el a feljűk nyújtott kezét. Így zárja a Dicsőséges nagyurak című versét:

*Ha bennünket még mostan is
Mevettek,
Az uristen kegyelmezzon
Tinektek.*

Mert kettőn áll a vásár. A magyar nemességen is múltott, hogy vérengzés helyett összefogás lesz-e. A magyar nemesség pedig jól döntött: kiváltságairól önként lemondott, és a jogkiterjesztés elvét követve az alsóbb osztályokat mintegy beemelte a nemzetbe. Franciaországban nem ez történt. S bár az ún. francia eszmék hatással voltak a magyar értelmiségre, figyelemre méltó tény, hogy maga Petőfi is 1848. március 15-e után pár hétre nem egy francia gondolkodóról, vagy politikusról, forradalmárról írt verset, hanem egy magyar nemesről, egy fejedelemről: II. Rákóczi Ferencről.²⁰ Rákóczi szellemétől kéri, hogy jöjjön és fejezze be azt a harcot, amelyet annak idején elkezdett.

*Szállj le hozzánk hősi szellemeddel,
Ha kezdődik majd az ütközet.
Vedd a zászlót, vedd szellemkezedbe,
S vidd előttünk, mint hajdan vivéd,
...
S majd ha eljön győzedelmünk napja,
A szabadság dicső ünnepe,
Így kiállt föl millióknak ajka:
Aki kezdte, az végezte be!*

Rövid írásomat csupán gondolatébresztőnek szántam, és arra igyekeztem fölhívni a figyelmet, hogy a helyes fogalomhasználat mennyire fontos. Egyben szükségesnek tartom e történelmi korszak újragondolását.²¹

ERDÉLYI MÓNKA VILLŐ

¹⁹ KÖRMÖCZI i. m. 16.

²⁰ PETŐFI i. m. 905. Itt megjegyzem: Petőfi ahhoz a Rákóczihoz szólt, aki mentesíteni kívánta a harcoló jobbagyokat a közterhek és a földesúri szolgáltatások alól, és aki először mondta ki a szót: *köztereh*.

²¹ Elhangzott a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület konferenciáján, Kisteleken a Művelődési Házban 2012. március 30-án.

Szentes az 1848/49-es szabadságharcban

A legszebb és legdicsebb nemzeti ünnepünkön a megemlékező szónokok általában részletesen ismertetni szokták 1848. március 15-e pesti eseményeit: a Pilvax kávéházban történeteket, Petőfi Sándor és a márciusi ifjak elért sikereit, a Nemzeti dal és a 12 pont cenzúra nélküli kinyomtatását, Táncsics Mihály kiszabadítását, a Nemzeti Színház esti előadását. Engedjék meg, hogy én eltérjek ettől a forgatókönyvtől, és a szabadságharc hadtörténeti eseményeire építsem fel mondandómat, külön kiemelve a helytörténeti vonatkozásokat, valamint a kevésbé ismert szentesi katonai hőseket: talpasokat és tiszteket egyaránt.

Azzal kezdeném, hogy a véletlen folytán, 1848. március 15-én Boros Sámuel szentesi főbíró éppen Pesten tartózkodott, így hazatérése után közvetlen élmények alapján számolhatott be a fővárosi eseményekről és azok várható következményeiről. A főbíró a március 21-én tartott népgyűlésen ismertette a fővárosban történt forradalmi eseményeket, valamint a nemzet kívánságait tartalmazó 12 pontot. Az egybegyűlt szentesi nép lelkes éljenzések közepette kinyilvánította, hogy a felsorolt pontokat: „Óhajtjuk, kívánjuk, magunkévá tesszük és elfogadjuk!”

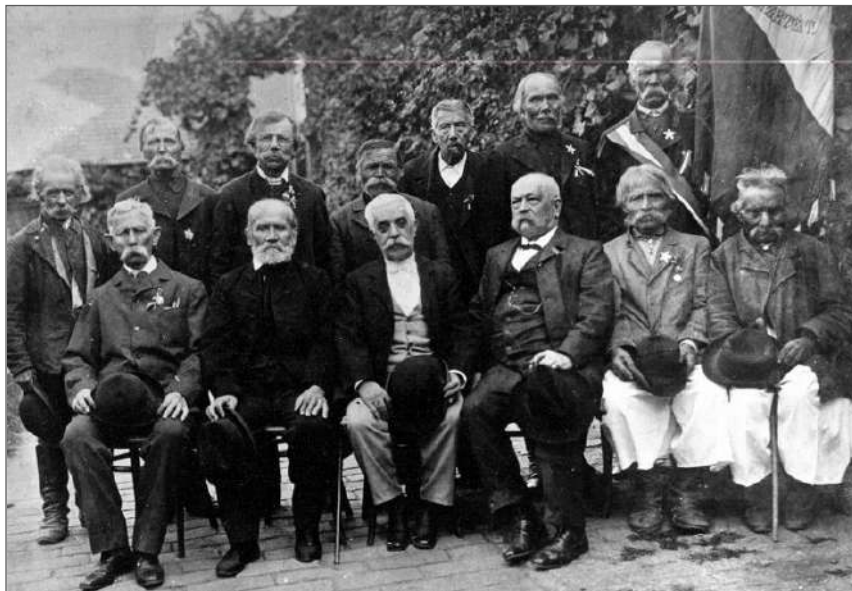
A pesti példa nyomán a város vezetői a legsürgősebb teendőnek tekintették a nemzetőrség megszervezését. A közcsend, a közrend- és vagyonbiztonság megőrzése érdekében Boros Sámuel már március 24-én indítványozta a nemzetőrség felállítását, békés jellemükről ismert lakosokból. Másnap a tanács kinevezett egy összeíró bizottságot, amely utóbb közcsend-i választmányá alakult. Ezzel Szentes megelőzte a megyei intézkedéseket. A közcsend-i választmány működésének két hete alatt kb. 500 nemzetőrt írt össze, de létszámuk folyamatosan szaporodott. Május végén a szentesi nemzetőrség letette az esküt Kárász Benjamin főispán előtt, és átvette a honvédelmi minisztérium küldeményét: 300 szuronyos puskát, 3600 töltényt és 3 csomag gyutacsot. Az ünnepélyes eskütétel alkalmából 8 gyalogos, 2 lovas és 1 vadász nemzetőr század – közel 900 fő – sorakozott fel a zászlók alatt, nemzetiszínű karszalaggal és kokárdával.

A szentesi nemzetőrség első bevetésére 1848. július közepén került sor a délvidéken. A 300 gyalogos kocsikon indult Törökbecsére, élükön Hadzsy György századosal; a lovasszázadot Beliczay Pál kapitány vezette. A hiányosan felszerelt szentesiek közvetlenül nem vettek részt az ütközetekben; őrszolgálatot teljesítettek és rendfenntartó feladatokat láttak el. Általában kéthetenként váltották egymást az alakulatok. Említést érdemel, hogy 1848 augusztusában már közel 2000 gyalogos és 200 lovas nemzetőrt tartottak nyilván. A gyalogságnak 566 szuronyos puskája volt, a többiek lándzsát és kiegyenesített kaszát kaptak. 162 lovasnak volt pisztolya és kardja, a többiek fokossal voltak fölfegyverezve.

Amint ismert Jellasics horvát bán támadását követően Batthyány Lajos miniszterelnök kinevezte Kossuth Lajost teljhatalmú országos népfölkelési biztossá, aki szeptember 24-én megkezdte toborzó körútját az Alföldön. Október 1-jén Szentesre érkezett, ahol hívó szavára 554 főből álló gyalogos csapat szállt táborba. (Utóbb értesülve a pákozdi csata kedvező kimeneteléről, Kossuth a népfölkelést feloszlatta.) Október közepén ismét meghirdették a népfölkelést. Szentesről ezúttal 10 gyalogos és 1 lovas nemzetőr század indult Aradra; az összes létszám meghaladta a 3000 főt.

A honvédség szervezése 1848 májusában vette kezdetét. Csongrád megye településeihez legközelebb a szegedi „gyűlhely” esett, vagyis a 3. zászlóalj gyülekezési helye. Szentesen május utolsó napjaiban került sor az első „nemzeti katonai újoncok” (honvédek) toborzására. A városnak 40 újoncot kellett kiállítania és Szegedre szállítania. Az ekkor bevonult szentesiek június végétől részt vettek a Tisza-vonal védelmében, majd az egyre keményebbé vált délvidéki harcokban. Amikor a képviselőház – Kossuth Lajos előterjesztésére – július közepén megszavazta a kormány által kért 200 000 újoncot, Csongrád vármegyének összesen 1615 újoncot kellett kiállítania. Szentesre ebből 328 fő esett. Népgyűlésileg kimondták, hogy a városra kirótt létszámot nem sorozás, hanem toborzás útján állítják ki, a felcsapó újoncokat pedig 42 Ft jutalomban részesítik. A szeptember közepén megkezdett toborzás az elkövetkező hónapokban szinte megszakítás nélkül folyt, egészen a végnapokig. 1849 márciusáig a város összesen 371 katonát állított ki, akik közül 235 fő az újonnan szervezett honvéd zászlóaljakra, 136 fő pedig a Hunyadi-, Turszky- és Rákóczi csapatokba nyert besorolást. Április közepén a város újabb 162 újoncot állított ki, házhelyet és 1 hold földet adva jutalmul az önként bevonultaknak. A szentesi honvédek – akiknek összesített létszáma 500–600 fő között lehetett – ott voltak szinte minden nevezetes csatában. A legtöbben Perczel Mór és Guyon Richárd alakulataiban szolgáltak, de sokan harcoltak Görgei, Damjanich, Bem, Klapka, Leiningen, Kmetty, Dembinszki, Nagy-Sándor, Kazinczy és Vécsey seregében, a péterváradai várőrségben, valamint a szabadcsapatokban.

Az 1867-es kiegyezés után az elsők között alakult meg a *Szentesi Honvédegylet*, amely segítette a volt 48-as honvédek boldogulását. Működése megkezdésekor összeállította a volt honvédek és honvédtisztek névjegyzékét, feltüntetve azt is, hogy az érintett személyek kiknek a parancsnoksága alatt szolgáltak, és milyen ütközetekben, csa-

Öreg szentesi honvédek (1903)

táiban vettek részt. E jegyzék segítségével ismerkedjünk meg néhány „névtelen” hőssel, akik végigharcolták a szabadságharcot, közülük többen életüket áldozták a hazáért.

Kezdjük a sort ARNÓT MIHÁLY napszámossal, aki 18 évesen állt be közvitéznek Perczel Mór seregébe, s részt vett Új-Arad és Szenttamás ostromában, valamint a titei, becsei és becskerekai csatákban. BAKTAI ZSIGMOND lakatos főtrombitás volt Perczel 5. huszárezredében, és 1848 decemberétől a fegyverletételig szolgált tizedesi rendfokozattal. SZILÁGYI SÁNDOR napszamos közvitézként szolgált Perczel táborában, szintén az 5. huszár ezredben. Részt vett két szőregi, a becskerekai, uzdini, perlaszi és több más csatában, a Bánságban. A becskerekai csatában a bal szemére kardvágást kapott, szeme ép ugyan, de nem lát rajta – írják a honvédegyleti névjegyzékben. FEHÉR JÁNOS 18 éves közvitézt édesanyja jelentette be a Honvédegyletnél. Eszerint fia Perczel táborában, a 30. zászlóaljban szolgált 1848 szeptemberétől. Az Ó-Arad melletti sáncok ostromlásánál puskalövés által mellbe lövettet, s 1866-ban nyomorékul Szentesen elhalt.

Folytassuk a sort KANYÓ IMRE szabómesterrel, aki a 14. zászlóalj 5. századában szolgált Görgei táborában. 1848 szeptemberétől Világosig harcolt, őrmesteri rendfokozatot ért el. Ott volt a pákozdi, schwechati, nagyszombati, parndorfi, iglói, branyiskói, szini, kápolnai, mezőkövesdi, hatvani, váci, nagysallói, győri, komáromi, miskolci és a keszthelyi csatákban. Mindössze 22 éves volt, amikor letette a fegyvert. TÖRÖK ISTVÁN közvitézként szolgált Görgei táborában, a József huszároknál, 1848. augusztustól végig. Csatai: Szolnok, Vác, Buda ostroma, Komárom. Büntetésből besorozták a cs. kir. hadseregbe; 1853-ban meghalt Bécsben.

Megemlíthetjük RÁCZ BÁLINT 17 éves parasztfiút, aki élete első ütközetében Titelnél elesett. BARTHA JÁNOS tanácsnokot, aki önként állt be a 102. vásárhelyi honvéd zászlóaljba, ott hadnagyi rangot kapott. Utóbb büntetésből besorozták a 61. császári gyalogezredbe, ahonnan két év múlva szabadult. CSUPPAI MÁRTON tanító Klapka táborában, a 19. zászlóaljnál őrmesterként szolgált 1848. novemberétől a szabadságharc végéig. Csatai: Keresztúr, Nagykáta, Isaszeg, Komárom, Vác és Miskolc. DONGÓ NAGY BÁLINT földműves 15. életében járt, amikor beállt közvitéznek Guyon 104. zászlóaljába, s 1849. áprilistól részt vett a szikicsi, verbászi, hegyesi, szegedi és temesvári ütközetekben. SZALAI JÁNOS 43 éves földműves tizedesként szolgált Guyon Richárd 104. zászlóaljnál. A szikicsi és titeli csatákban vett részt; a titeli csatában elesett. Három gyermek maradt utána. HORVÁTH MIHÁLY közvitéz szintén Guyon táborában szolgált. 1849 júniusában a szikicsi csatában elesett. Négy gyermeke maradt árván. FÉLEGYHÁZI TÖRÖK JÓZSEF közvitézt özvegye íratta be a névjegyzékbe. Elmondása szerint férje Guyon táborában szolgált. Szekerész volt, a nagybecskereki csatában a lováról lelövetett, s ott meg is halt. (Egy gyermek atyja volt.) UDVARDI JÓZSEF ÉS UDVARDI SÁNDOR napszámos testvérek ugyancsak Guyon 104. zászlóaljánál szolgáltak közvitézként. Részt vettek a szikicsi, verbászi, titeli, szegedi és temesvári csatákban. Kettejük közül József a szegedi csatában elesett. KOMENDÁT BÁLINT földműves 15 évesen állt be Bem József táborába. Tüzérként szolgált egy 12 fontos ütegnél. Csatai: a piski hídnál, később Magyarbecsén, Komárom alatt, Gödöllőnél. (A piski hídnál jobb keze feje lövés által félig nyomorék lett.) Az ismertebb személyek közül való ZOÓ JÁNOS festőművész, tanár, aki egyszerű zsellér családból származott. Kibontakozó művészeti pályáját a szabadságharc akasztotta meg, amelyet tüzérőrmesterként küzdött végig Damjanich III. hadtestében, a 11. gyalog 6 fontos ütegnél. Csatai: Szolnok, Isaszeg, Vác, Bicske, Nagysalló, Komárom, Buda bevétel. 1852-ben belekeveredett a Noszlopy Gáspár-féle összeesküvésbe, amelynek az volt a célja, hogy az első magyarországi körútjára induló császárt, Ferenc Józsefet elfogják, és az 1848-as alkotmány helyreállítására kényszerítsék. A szerencsétlen kimenetelű vállalkozás leleplezése után Zoó Jánost várfogságra ítélték, ahonnan 1854-ben amnesztiával szabadult. Utóbb a Szentesi Iparos Tanonciskola igazgatója lett.

Ismerjünk meg néhány volt honvédtisztet is! Kezdjük a sort KAMOCSEY JÁNOSSEL, aki Szentesen született 1818-ban. Ő 1834–1848 között a Miklós orosz cár nevét viselő császári lovasezredben szolgált; 1848 májusában végelbocsátással, őrmesteri rendfokozattal szabadult. Hazatérésekor, mint kiszolgált katonát kinevezték a szentesi lovas nemzetőrök oktatójává. 1848 decemberétől a 13. Hunyadi huszárezredben hadnagyként szolgált. A szabadságharc leverése után előbb csendbiztos, levéltárnok, városi tanácsnok, majd 1862–67 között Szentés polgármestere. KISS ZSIGMOND későbbi ügyvéd szintén Szentesen született 1830-ban. A szabadságharc kitörésekor honvédként jelentkezett. A tavaszi hadjárat csatáit Damjanich tábornok seregében, a III. hadtest 11. gyalog 6-os ütegnél küzdötte végig tüzér hadnagyként. Részt vett a szolnoki, isaszegi, bicskei, váci, komáromi és nagysallói ütközetekben, valamint Buda visszavételében.

Várady Lajos

Kosztká Károly

Temesváry Antal

Cicatricis Pál

A szabadságharc leverése után, mint volt honvédtiszt őrizetbe került, de a komolyabb megtorlást sikerült elkerülnie. 1861-ben ügyvédi diplomát szerzett, és irodát nyitott Szentesen. 1867 májusában egyik alapítója, később elnöke a Szentesi Honvédegyletnek. 1911-ben hunyt el. 1932-ben utcát neveztek el róla.

VÁRADY LAJOS későbbi gyógyszerész Deszken született 1831-ben. 1848 tavaszán – 16 éves diákként – részt vett a honvédek toborzásában, majd maga is beállt a Szegeден felállított III. honvédszászlóaljba, Damjanich híressé vált vörös sipkásai közé. A délvidéki harcok után végigküzdötte a tavaszi hadjárat csatáit, vitézségével elnyerve a hadnagyi rendfokozatot. Sebesülése miatt a komáromi várba vezényelték. A megtorlást sikerült elkerülnie. 1856-ban gyógyszerészi oklevelet szerzett, és patikát nyitott Szentes központjában. Szentesen hunyt el 1913-ban. (Az ő fia volt Várady Lipót Árpád kalocsai érsek.) KOSZTKA KÁROLY tüzérszázados ugyancsak betelepült szentesi, de számon tartjuk 48-as hőseink között. Műszaki tanulmányokat végzett; 1842-ben mérnöki oklevelet nyert. 1848/49-ben Munkács várában teljesített szolgálatot: a fegyverarzenál vezetőjeként ágyúkat öntött. Ügyes gépész lévén, még ifjú mérnökként szerkesztett egy sorozatlövő fegyvert (a golyószóró elődét), amelyet utóbb felajánlott a Batthyány-kormánynak, de a gyártását nem tudták megvalósítani. (A találmány fából készült makettjét a szentesi múzeum őrzi.) 1880-ban Szentesen telepedett le. Itt hunyt el 1887-ben. Szólhatunk még TEMESVÁRY ANTAL ügyvédéről, aki a szabadságharc idején a 20. honvéd zászlóalj hadnagyaként szolgált. Utóbb a Szentesi Járásbíróság bírójá. CICATRICIS PÁL jegyzőről, aki 1848/49-ben a szegedi 3. honvéd zászlóalj főhadnagya volt, s az 1850-es évek végén telepedett le Szentesen. Előbb városi számvevő, aljegyző, majd 1868-tól főjegyző, a Szentesi Olvasókör elnöke, dr. Cicatricis Lajos későbbi főispán édesapja.

S végül szóljunk még MESZÉNA ISTVÁN báróról, aki Szentesen született 1825-ben. Apja – Meszéna János – hivatásos katona volt, a napóleoni háborúk idején vitézségért elnyerte a Mária Terézia Rendet és vele az osztrák bárói címet. Utóbb a császári-királyi hadseregben az őrnagyi rendfokozatig emelkedett. Két fia – Ferenc és István –

Meszéna István báró

szintén a katonai pályát választották. A szabadságharc kezdetekor mindketten a magyar oldalra álltak. Ferenc őrnagyi, majd alezredesi rendfokozattal Perczel Mór seregének vezérkari főnöke. 12 évi várfogságra ítélték, de 1855-ben kegyelmet kapott. Meszéna István 1843-tól a magyar nemesi testőrség tagja volt, 1848 tavaszától pedig a 6. huszárezred főhadnagya. A szabadságharc oldalára állva, 1848. június közepétől százados a 4. honvédszázalójnál, amelynek szeptembertől ő lett a parancsnoka, – őrnagyi rendfokozattal. 1849. január végén súlyosan megsebesült Nagyszabennél. Ezt követően alezredessé léptették elő, és kitüntették a katonai érdemjel 3. osztályával. Május elején ismét szolgálatba lépett: ő lett a hódmezővásárhelyi újonctelep parancsnoka. Június 24-től bajai dandárparancsnok. 1849 augusztusában Világosnál fogságba esett. A honvédelmi harcban való részvételért az Aradi Cs. Kir. Haditörvényszék 10 évi várfogságra ítélte, de 1852-ben kegyelmet kapott. Hátralévő életéről még annyit tudunk, hogy a kiegyezés után egy rövid ideig kereskedelmi államtitkár az Andrássy-kormányban, majd 1869-től honvéd alezredes, utóbb ezredes. Nagyváradon hunyt el 1881. február 1-jén.

Még hosszan folytathatnám a nevek sorolását, de talán a kiragadott életutak is igazolják, hogy a szentesiek kivették részüket a szabadságküzdelemből, emberi és véráldozat tekintetében egyaránt. Nekünk, kései utódoknak a feladata, hogy őseink helytállása előtt fejet hajtsunk, s tegyünk róla, hogy áldozatuk ne merüljön soha feledésbe. Ezt szolgálta ez a történeti visszapillantás is, remélve, hogy elérte célját.¹

LABÁDI LAJOS

¹ Elhangzott a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület konferenciáján, Kisteleken a Művelődési Házban 2012. március 30-án.

*„Feketekereskedés, rejtegetés, feketevágás”
A homokhátsági falvak parasztságának túlélési módszerei
a Rákosi-korszakban*

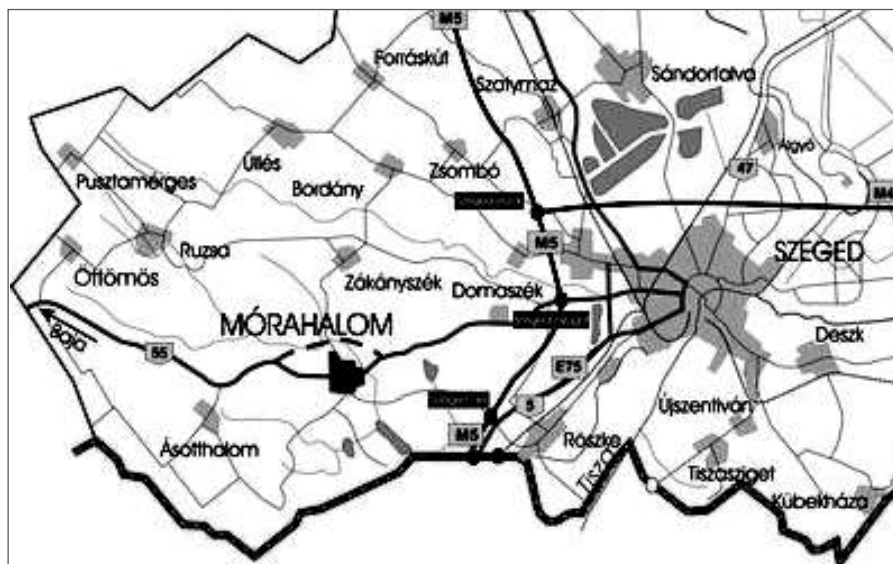

A Nagy Magyar Alföld Duna-Tisza közti homokhátságának parasztsága már a II. világháború utolsó éveiben kénytelen volt aktivizálni túlélési eszköztárának egy részét. Ezek részben a múltra vonatkozó paraszti tudásban gyökereztek (pl. ingóságok, termények elrejtésének módszerei), részben a háborús körülmények hívták életre az alkalmazkodás különböző adaptációs technikáit (pl. feketekereskedés, cserekereskedés). A paraszti társadalom védekező reakcióját az állam kötött gazdálkodásra való áttérése (beszolgáltatási rendszer, közellátási rendszer), majd a front átvonulása és az infláció váltotta ki.

1948 után a hatalom és a falu viszonya gyökeresen átalakult. A kommunista pártállam több ponton indított támadást a falusi társadalom és

hagyományos paraszti gazdálkodás ellen. A magántulajdon elleni támadások mellett a jövedelem-elvonás módszere: a kötelező terménybeszolgáltatás szinte eltörpül. Mégis ez utóbbi volt az egyik kiváltója annak, hogy a parasztság védekező reflexe új erőre kapott. 1948 és 1956 között tehát a vizsgált települések paraszti népessége az államnak a falu elleni akcióira változatos és újabb adaptációs módokkal válaszolt. Az alkalmazkodási módszereket a helyi paraszti társadalom valamennyi rétege és tagja kénytelen volt alkalmazni. A pártállam falusi társadalom megosztására tett kísérlete a gyakorlatban nem érte el a propagandaszerűen megfogalmazott célt, a kulákok (= vagyonosabb parasztok) és a „dolgozó parasztok” szembefordítását. A paraszti társadalom különböző rétegeit összekapcsoló patrónus-kliens kapcsolatok a hatalom minden próbálkozása ellenére nemhogy megszűntek volna, hanem felerősödtek és a túlélési technikák kereteként szolgáltak.

A második világháború alatt bevezetett beszolgáltatási rendszer több mint egy évtizedes fennállása alatt számos parasztgazdaságot juttatott az összeomlás küszöbére. A beszolgáltatási kötelezettséget a parasztság kezdetben a háború következményé-

nek tartotta, tisztában volt vele, hogy a közellátást a kormányzat a termény- és élelmiszerkészletek elvonásával és újraosztásával igyekszik megoldani. A háború során meggyötört falusi népesség bízott abban, hogy mindez átmeneti jellegű és hamarosan sor kerül a beadást szabályozó rendeletek eltörlésére. Ez azonban nem így történt. 1948-tól a kommunista hatalomátvételt követően fel sem merült a rendszer megszüntetésének gondolata, sőt a begyűjtés a pártállam egyik leghatékonyabb eszköze lett a hagyományos paraszti gazdálkodás és osztály felszámolásához.

A beszolgáltatás mértéke, a beadási kötelezettség számításának módja, a beadandó termények, termékek köre évről-évre változott. Míg kezdetben a kormányzat a módosabb paraszti gazdaságokat terhelte súlyosan, ezek kizsákmányolását követően a közepes- és kisparaszti gazdaságokat vette célba. A rendeletek egyre kevesebb mozgásteret hagytak a parasztságnak, gyakorlatilag gúzsba kötötték a (hagyományos) paraszti gazdálkodást.

Vizsgálataimat a Nagy Magyar Alföld Duna-Tisza közti homokhátságának DK-i részén végeztem. Az itt elhelyezkedő települések – Forráskút, Üllés, Csólyospálos, Kiskunmajsa, Kistelek, Balástya – népességének zöme a szűk iparos- és kereskedőréteg kivételével hagyományos paraszti gazdálkodást folytatott. A 20. század közepén a paraszti emlékezetben még élénken élt, hogy néhány emberöltővel korábban ősök milyen megfeszített munkával és kitartással telepedtek le ezen a vidéken. Kitapasztalták, hogyan lehet megélni, hogyan kell gazdálkodni ezen a terméketlen, homokos földön. A megtelepedéssel párhuzamosan közösségek alakultak ki, melyek értékrendjében kitüntetett szerepet foglalt el a föld, a birtok szeretete, a munka megbecsülése, a közösséghez tartozás tudata és nem utolsó sorban a törvény tisztelete.

A kutatási módszer

A paraszti túlélési módszerek, stratégiák, adaptációmódok vizsgálatához nélkülözhetetlenek a szóbeli források, vagyis a korszakot megélt emberek emlékei. Hamar bebizonyosodott, hogy az egyszerű kérdőíves adatgyűjtés mellett, illetve helyett, célravezetőbb életút interjúk készítése, illetve az élettörténeti módszer alkalmazása. A szubjektív történelem, a tapasztalattörténet hordozói az élettörténetek. Ezek segítségével kapunk képet az értékrendről, a mentalitásról, és így érhetők tetten a magatartásformák, viselkedések, cselekvések mozgatórugói is. A téma- és egyben módszer választás aktualitását indokolja, hogy az idő előre haladtával egyre kevesebb esély van arra, hogy az adott témáról és időszakról „első kézből” való információkat szerezzünk. Az élettörténeti szövegek tartalmazzák az adatközlő életút eseményei mellett annak értékelő megjegyzéseit is. A paraszti gazdálkodás, a beszolgáltatás, a túlélési- és alkalmazkodási módszerek köré csoportosítható tematikus és szerkesztett élettörténeti szövegeket kétféleképpen hasznosítottuk. Egyrészt párhuzamba állítottuk az adatközlőktől kapott, különböző jelenségekre, résztemakörökre vonatkozó adatokat. Másrészt az élettörténeteket egységként kezelve, az egyén életútját vizsgáltuk, figyelve az abból kibontakozó túlélési stratégiákra, életút megoldásokra. A szóbeli közlés által nyert adatokat összevetettük az írott, illetve makro- és mikrotörténeti forrásokkal. Ezáltal arra törekedtünk, hogy a történelem objektív tényei mellé, a személyes tapasztalat tényeit felsorakoztatva megrajzoljuk a homokhátsági falvak 1945-1956 közötti „hétköznapi történelmét”, a benne élő kisember mikrovilágán keresztül.

A háború után, hangsúlyosan pedig 1948 után a hatalom egyre erősebben avatkozott be a paraszti erkölcs- és értékrend szerint működő falu életébe. A parasztság számára ekkor a „törvények” betartása az egyéni paraszti életforma felszámolásának veszélyét jelentette. Ezzel a konfliktushelyzettel a parasztság a beszolgáltatás kapcsán napról-napra szembesült. A tét az egyes ember szintjén az életben maradás, a paraszti életforma megőrzése vagy feladása volt. A (homokvidéki) parasztembernek tulajdonsága a nagyfokú alkalmazkodási képesség. Erre tanította a természet, e nélkül nem tudott volna megmaradni ezen a tájon. Természetére jellemző, hogy bár a „maga urának” vallja magát, a történelem során megtanulta, hogy a hatalommal nem érdemes ujjat húzni. Nyíltan legalább is semmi esetre sem, mert annak nagy valószínűséggel ő lesz a vesztese. Ezek ismeretében mozgásteret az adott korszakban igen szűk határok közé szorult, hiszen ekkoriban, aki élni akart, lépten-nyomon a törvénytelenység mezsgyéjére sodródott. A parasztság beszolgáltatás éveiben tanúsított magatartása - akár alkalmazkodásként, akár ellenállásként definiáljuk - túlélési ösztönében gyökerezett. Ez hozta működésbe azt az eszköztárat, melynek segítségével a hatalom minden kényszerítő ereje ellenére a beszolgáltatás éveiben általában képes volt megmaradni a hagyományos paraszti értékek szerint szerveződő életformában.¹ A túlélési eszköztár elemei a múlt-

¹ A hagyományos paraszti társadalom felbomlásának folyamatáról lásd: VALUCH 1987. 43.; NAGY 2009. 314-327.

ban gyökereznek, a közös kultúrában, a történelmi tapasztalatban, részei a nemzedékről-nemzedékre öröklődő paraszti tudásnak. Azt azonban, hogy ebből a paraszti tudásból az egyén mit tudott alkalmazni, a körülményektől, például a társadalmi kapcsolatoktól, és nem utolsósorban az egyén mentalitásától függött.

Tanulmányom a paraszti túlélési eszköztár kellékeit veszi szemügyre, a beszolgáltatás kapcsán megnyilvánuló magatartásformák bemutatásán keresztül. A beszolgáltatással kapcsolatos paraszti magatartásformákat természetesen befolyásolta, hogy a törvények kire nézve és milyen mértékben voltak betarthatók, illetve milyen szankciókat helyeztek kilátásba a törvény megszegőinek.² A kommunista hatalom nem hagyott mozgásteret a rendszer ellenségeinek kikiáltott jómódú gazdáknak (kulákok). Nekik nem volt érdemes kockáztatni a hatalommal való szembekerülést semmilyen formában, így a paraszti túlélési technikák közül nem válogathattak úgy, mint a helyi káderek látóterének szélén levő kisebb gazdák vagy az új rendszert támogató rétegek. Az alkalmazkodás és ellenállás két végpontja között létezett még néhány variáció, ezek a paraszti mentalitásban tetten érhető rejtett szembeszegülés megnyilvánulási formái.

A termények rejtegetése

Szerencsésebb esetben a gazdálkodó a megtermelt terményekből megtarthatta a jövő évre való vetőmagot, valamint a családtagok fejadagját, majd a beszolgáltatás után fennmaradó résszel szabadon rendelkezett.³ A hatósági árak meg sem közelítették a szabadpiaci árakat, miközben a földműveléshez és állattartáshoz bevételekre lett volna szükség. Ennek híján mind a gazdagparaszti, mind a szegényparaszti gazdaságok a tönk szélére kerültek. 1952-ben rendkívül gyenge termést takarítottak be a magyar mezőgazdaságban. A kormány a beadást a rangsorban legelső helyre tette, vagyis ettől kezdve a gazdálkodónak a beadást kellett legelőször teljesíteni, csak utána következett a fejadag és a vetőmag.⁴ A parasztság 1952/53 telére válságos helyzetbe került, 800 ezer gazdaság ellátottsága volt hiányos, azaz a beszolgáltatás után a háztartási szükséglet és a vetőmag sem maradt meg.⁵ Az 1952-es év természeti csapásai, a késő tavaszi fagy, majd a nyári aszály és a kommunista hatalom parasztságot kiszákmányoló politikája a parasztságot túróképessége határához juttatta.

A rejtés az ember ősi ösztöne. Tudománya egyesek szerint apáról fiúra szállt, mások szerint az első világháború alatti rekvirálások kényszerítették a parasztságot a dugdosásra.⁶ A második világháború történései, a front átvonulása, a szovjet katonaság rekvirálásai kellőképpen felélesztettek ezt az ősi ösztönt. A rákövetkező évek be-

² A büntetések kiszabásánál a perbefogott osztályhelyzetét vették figyelembe. Lásd: MAGYAR 2007. 414.

³ ERDMANN 1992. 87. 101.

⁴ Csongrád Megyei Levéltár (a továbbiakban: CSM) XXIII. 746. Üllés Községi Tanács VB ülésének jegyzőkönyve 1950-1952. 1952. júl. 19.

⁵ ERDMANN 1992. 114.

⁶ NAGY 1983. 185.

szolgáltatási rendszere pedig gondoskodott róla, hogy a paraszti tudás ezen része ne-hogy feledésbe merüljön. Az oroszok elől rejtteni kellett mindent, ami kézzelfogható volt: élelmet, terményt, jószágot, ingóságokat. A Rákosi-rendszer is igényt tartott a paraszti háztartás minden kellékére. Aki termény és állatbeadását teljesíteni nem tudta, annak hátralékát forintosították, és adó módjára, ingóságain vagy ingatlanán behajtották.

Hogy a parasztság mégis át tudta vészelné a válságos éveket, életösztönének és kényszer szülte leleményességének köszönhetően. A háborús időszakot követő paraszti rejtési gyakorlatot megnehezítette, hogy a parasztember a hatalom ellenőrzésének folyamatosan ki volt téve, így a mezőgazdasági munkák elvégzésének időpontját is központilag határozták meg. Ez sokszor ellent mondott a józan észnek és az időjárás körülményekhez igazodó paraszti gyakorlatnak.⁷ A pártállam minden ésszerű paraszti megnyilvánulás mögött rendszerellenes cselekményt látott. 1951 májusában a Szegei Járás Tanács például utasítást adott ki a községi tanácsoknak, melyben felszólította őket, hogy minden eszközzel akadályozzák meg, azt a terjedő gyakorlatot, miszerint a parasztek a megdőlő gabonát levágják, az ilyeneket haladéktalanul jelentsék föl.⁸

A kormány legszigorúbban a cséplést ellenőrizte. Célja a megtermelt készletek nyilvántartásba vételével a szabályok kijátszásának megakadályozása volt, ezért erőltették a közös szérún való cséplést, és ezért állítottak ellenőrt a cséplőgép mellé. Nem véletlen, hogy igen gazdag eszköztára alakult ki a gabonával való feketezésnek, a betakarítástól az őrlésig terjedően. A feketezésre szánt gabonát érdemes volt még a cséplés előtt, lehetőleg aratás, rakodás közben eltüntetni. „Gyakran ponyvát, pokrócot terítettek a szekér aljára és vasvillával csapkodták a gabonakévéket rakodáskor, hogy a gabonaszemek kipotyogjanak a kalászból.” (V. Ö.) Ezt a módszert is kellő körültekintéssel kellett alkalmazni, mert ha a szemvesztés a jogszabályban megengedettnél nagyobb mértékű volt, büntetést helyeztek kilátásba. Szankcionálták azt is, ha valaki gabonát engedély nélkül kézi erővel, nyomtatással vagy kalákában cséplelt.⁹ Az ilyen „feketén előállított” gabonát aztán el kellett rejtetni, nehogy megtalálják. Sok tanyán ekkor alakítottak ki titkos padlásokat, rejtéshelyeket. Előfordult, hogy az istálló vagy a kamra egy részét falazták el, a terményhez néhány kivehető téglán keresztül fértek hozzá.

A kommunista hatalom megpróbált éket verné a helyi közösség működésébe azáltal, hogy ideológiai alapon ellenségnek kiáltotta ki a falu jómódú gazda rétegét.¹⁰ A vizsgálószításhoz a rendszer támaszának tekintett „dolgozó” szegényparasztek nagygazdáktól elszenvedett vélt vagy valós sérelmeit használta föl. Nem számolt viszont kellőképpen azzal, hogy a falusi társadalom paraszti rétegei egy-egy helyi közösséget alkot-

⁷ NAGY 2001. 1085-1099.

⁸ CSM L XXIII. 716. Forráskút Községi Tanács Végrehajtó Bizottság iktatott iratok 82-51/1951. máj. 21.

⁹ Begyűjtési Értesítő V. évf. 32. sz. 1955. júl. 16.

¹⁰ A kulákhatar 25 kat. hold, vagy 350 aranykorona jövedelmű gazdaság. A gyümölcsös területét négyeszeresére, a szőlőt ötszörösére szorozták föl, így sokan emiatt kerültek kuláklístarára. ERDMANN 1992. 96.

nak, melynek tagjait rokoni, jószomszédi kapcsolatok és nem utolsó sorban egymásra-
 utaltság fűz össze, mely nemcsak az alkalomszerű nagygazda-szegényparaszt kapcsola-
 tok működtetője, hanem a tartós, állandósult patrónus-kliens kapcsolatoké is.¹¹ „Vol-
 tak olyanok, akiknek 5-6 holdjuk volt, azon megélni nem tudtak. Amikor épült
 Sztalinváros, elmentek oda dolgozni, hogy meg tudjanak élni. Például a Kajlinger Pista
 bácsi onnan hozott nekünk zsírt, mert én ekéztem a földjeit.” (V. Ö.)

Az 1950-es évek paraszti túlélési módszereinek alkalmazását, alkalmazhatóságát
 ezek a kapcsolatok nagyban meghatározták. Mivel a támadások, ellenőrzések kereszt-
 tűzésében a nagygazdák álltak, érthető módon igyekeztek nem konfrontálódni a hata-
 lommal, hiszen lelepleződés esetén sokkal súlyosabb büntetésre számíthattak, mint a
 „feketéző” közép- vagy szegényparasztok. Utóbbiak által alkalmazott feketevágás,
 feketekereskedelem, rejtegetés valamivel kisebb kockázattal járt.

„Minden gazdának volt egy szegényember ismerőse, oda vitte a gabonáját, mert a
 szegényebbeket nem háborgatták úgy. Régen más volt az egymás iránti tisztelet.
 Amelyik gazda megérdemelte, azon segített a szegényember. (O. J.) Tömeges jelen-
 ség, hogy a végrehajtástól tartó nagygazdák ingóságait, terményeiket ismerős sze-
 gényparasztnál rejtik el. Ezek a módszerek működésképtelenek lettek volna a biza-
 lomra, az összetartozás tudatra, az egymásrautaltságra épülő, múltban gyökerező he-
 lyi társadalmi kapcsolatok nélkül. A szolidaritásként is értelmezhető nagygazda-
 szegényparaszt kapcsolatok a vizsgált időszakban új tartalommal telítődtek, sok eset-
 ben dinamikusabbak lettek, és a túlélés forrásává váltak.

Meg kell említeni a hasonló gazdasági felszereltséggel rendelkező azonos társa-
 dalmi szinten lévő gazdák kölcsönösségre épülő kapcsolatait is, amik gazdasági síkon
 az ún. „közösködésben”, kölcsönmunkában nyilvánultak meg. „Sok olyan kisgazdaság
 volt, ahol csak egy ló volt, azzal ugye nem lehetett szántani, nem lehetett vetni, kocsi-
 ni. Ilyenkor összefogtak, befogták mindkettejük lovát, és megszántották a földet először
 az egyiküknél, aztán a másiknál. Úgy mondják ezt, hogy »közösködtek«”. (K. S.) A vál-
 ságos években ezek a kapcsolatok is a túlélés forrásai lehettek a bajba került gazda
 számára. A zaklatásoktól elsősorban a kuláklisra került gazdáknak kellett tartania. A
 helyi pártvezetés viszont mindent megtett az efféle „visszaélések” leleplezéséért. Ennek
 köszönhetően a paraszti önvédő akciók sokszor kudarccal végződtek. 1952-ben a
 csólyospálosi Szögi Lajost azért csukták le, mert saját termésű 200 liter borát elásta.
 Rajczi Istvánt pedig azért, mert tengerijét más padlásán tárolta.¹² Gyakorlatilag viszont
 az említett vétségek csak ürügyként szolgáltak a kulákküldözéshez. Hasonló „bűnért”
 egy „dolgozóparaszt” jóval enyhébb büntetést kapott. 1955-ben a csólyospálosi begyűj-

¹¹ HOFER 1991. 150-153. A patrónus-kliens kapcsolat fogalmát a különböző társadalmi-gazdasági pozíciókon
 alapuló aszimmetrikus kapcsolatra használja a tudomány. A patrónus-kliens viszony sokszor a fogatot tartó
 gazdák és gyalogemberek tartós egymásrautaltságára épült. Bővebben lásd: FÉL-HOFER 2001. 237-255.

¹² A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (továbbiakban: BKMÖL) XXIII. 716. Csólyospálos köz-
 ség tanácsülési jegyzőkönyve 1952. márc. 6.

tési megbízott megállapította, hogy: „Községünkben elég nagy a kulákspekuláció, ami kihat még a dolgozó parasztságra is. A kulákoknál a gabonakereszteket össze kell számolni, és alá kell írni az illetővel, hogy ne tudja elvinni valamelyik jó barátjához.”¹³ A hatalom kijátszása a szankciók ellenére korszakunkban végig élő gyakorlat maradt.

A gabona eltitkolásához a rakodást követően már csak a cséplésnél kínálkozott lehetőség. Ez viszont kockázatosabb volt, hiszen a tevékenység „sokszereplős” volt, és a szereplők nem egy oldalon álltak. A cséplési ellenőrt még meg lehetett vesztegetni, de a cséplőmunkásoknak nem volt érdeke, hogy a cséplető gazdának „lehagyjanak” titokban gabonát, hiszen ők abból nem részesedtek, hacsak be nem avatták őket. A fejadag búzából 1946-tól 200 kg, 1947-től 220 kg volt egy évre, ezt a mennyiséget önellátói igazolványra lehetett a malmokban megőrletetni.¹⁴ A feketén meghagyott gabona őrltetése azonban gondot jelentett, hiszen a malom hivatalosan csak a termelői fejadagot őrlhette meg. Ennek ellenére a tanyavilágban voltak olyan malmok, ahol „feketeórlést” is végeztek. Máskor a paraszti leleményesség kerekedett felül: a gabonát nem a malomba vitték, hanem megdarálták, darálóból egyébként is több volt a környéken és ezekre kevésbé figyelt a hatóság.

Ha valaki önellátó volt gabonából, a fejadagot megtarthatta, viszont nem vásárolhatott kenyeret. Kenyérjegy csak az ellátatlanoknak járt, akik már éjszaka sorba álltak a boltok, pékségek előtt, hogy hozzájussanak a csekély adaghoz. A korabeli kommunista sajtó, és propaganda e téren is a kulákok ellen uszított: „Az ellenség ma közellátás formájában támad... A múlt héten az ellenőrzés során megállapítást nyert, hogy hordta ki a kulák a boltból a kenyeret, pedig otthon nagy mennyiségű lisztet tárolt és elvonta a dolgozók elől, mint pl. N. G. kulák, T. I. kulák fia, és még sokan mások.”-hangzott el a kisteleki VB titkár kultúrházi szónoklatában, 1953 februárjában.¹⁵

Régi rejtési mód volt az élelem, a termés, egyéb használati tárgyak elásása. A módszer kívánt némi hozzáértést, főként a romlandó cikkek esetében. „A lisztet elásták, letakarták szalmával és földdel, de gyakran szellőztetni kellett. Ha az egyik dűlőn jöttek a tanács emberei, szóltak a szomszédok, hogy vigyázz, mert jönnek a végrehajtók. Ha az ember nem bírta teljesíteni, ami ki volt szabva, dunnát, párnát is elvittek. Azért főleg az élelmet ástuk el, meg aztán a ruhaneműt.”(F. A-né)

A szeszt a fináncok elől régóta rejtteni kellett. Bár nagy kockázattal járt a szeszfőzés és kereskedés, akadtak vállalkozói az 1950-es években is. Pálinkafőzéssel több szegény-paraszti származású asszony is foglalkozott. Valószínűleg nem tekinthető általánosnak, de az egyik kulákküldözés során meggyötört és szétzüllesztett csólyospálosi család a 2,5 hold szőlő terméséből, illetve bor és pálinka kereskedésből tudott ismét erőre kapni. Ők rendszeresen a közeli Mindszent településre szállították titokban a bort és pálinkát, a bevételből 1956-ban házat építettek a faluban. A borbeadás 1952-től általánosan kötele-

¹³ BKMÖL XXIII. 716. Csólyospálos község tanácsülési jegyzőkönyve 1955. júl. 9.

¹⁴ ZÁVADA 1986. 311.

¹⁵ CSML XXIII. 721/b. Kistelek Községi Tanács VB ülésének jegyzőkönyve 1953. febr. 8.

zó lett a 400 négyszögölt meghaladó szőlőterület után. A kulákok teljesíthetetlen holdankénti 6-9 hl-t jelentő terhelését csökkentették, ugyanakkor az addig borbeadással nem terhelt szegény- és középparasztokat és a téeszeket is beadásra kötelezték.¹⁶ A feketén szűrt bort szárkúpba, szénaboglyába rejtették, a pálinkát elásták. „Nálunk egy nagy szárkúpba volt három 100 literes hordó; szárkévvel körbe lett támogatva, a kúpon volt egy rés, amit kévével mindig betámasztottak.” (K. Gy.)

A feketevágás

„Akkor az volt a szlogen a börtönökben: - Talán feketén vágta disznót?”

A házi sertésvágás régóta a paraszti önellátás része volt. Még kisföldű szegényparasztok is törekedtek rá, hogy évente legalább egy malacot meghizlaljanak, és így biztosítsák a háztartás minimális szintű hús és zsír szükségletét. Módosabb gazdaságban, ahol idegen munkaerőt is foglalkoztattak, évente több hízót vágtak. A beszolgáltatás idején a sertésvágást engedélyhez kötötték, és minden levágott sertés után meghatározott mennyiségű zsír beszolgáltatására kötelezték a termelőt. Sertést vágni engedély nélkül legfeljebb akkor lehetett, ha kényszervágásra volt szükség. 1946 decemberében Csólyospáloson a gazdák feltűnően sok esetben hivatkoztak kényszervágásra, ezért elrendelték az ilyen esetek ellenőrzését.¹⁷ Az 1955. évi vágási rendelet is tiltotta a malac, süldő magánfogyasztásra történő levágását, ez alól továbbra is csak a kényszervágás jelentett kivételt, amit a begyűjtési megbízottnak előre jelenteni kellett állatorvosi igazolással alátámasztva. Kényszervágás esetén a 80 kg alatti sertésnél a beadást a begyűjtési megbízott elengedhette. Ha a vágási engedélyt kérő a zsírt nem adta be 5 napon belül, helyszíni behajtást folytattak le ellene. A takarmányra is kiterjedő beszolgáltatás miatt, rendkívül nehézkes volt a jószágtartás, főként a hizlalás. A kis súlyú sertést pedig nem érte meg levágni, mivel a beadás teljesítése után alig maradt belőle saját fogyasztásra. A parasztság helyzetét nehezítette az is, hogy a második, harmadik sertés után még több zsírt kellett beszolgáltatni, mint az első után. Ha a család kis létszámú volt, ugyancsak nagyobb beadási kötelezettség terhelt. Ha a termelőnek beadási hátraléka volt vágási engedélyt nem kaphatott.¹⁸

Ilyen körülmények között természetes reakció volt a törvény megkerülése, legtöbbször úgy, hogy a termelő sertésvágási szándékát eltitkolva nem kért vágási engedélyt a helyi tanácstól. Az engedély nélküli állatvágást nevezték feketevágásnak, ami többnyire sertés feketevágást jelentett, de sor került így juh- és borjú vágására is. Az akció végrehajtását nehezítette, hogy a jószágállományt is nyilvántartották. Vagyis az erre szánt jószágot titokban kellett nevelni, nem véletlen, hogy sokszor növendékállatokot, borjút, 70-80 kg-os hízót vágta le rejtve. A kissúlyú növendékállat levágását a

¹⁶ ERDMANN 1992. 112.

¹⁷ BKMÖL XXII. 317. Csólyospálos község képviselőtestületi ülés jegyzőkönyve 1946. 65/1946. kgy. sz.

¹⁸ CSML XXIV. 613. Csongrád Megyei Begyűjtési Hivatal iratai 3. d. 1955-1956. a 2/1955. Bgy. M. sz. rendelet (vágási rendelet) ismertetése.

rendelet egyébként is tiltotta. „No, de csak sikerült néha egy-egy malacot meghizlalni titokban, olyan 70-80 kilósra, ezzel könnyen el lehetett bánni.” (F. A-né)

A feketevágást ajánlatos volt titokban tartani, sokszor még a szomszédok előtt is. A cselekmény általában az éj leple alatt, szűk családi körben zajlott, az istállóban, vagy más épületben az árulkodó jelek kiiktatásával.¹⁹ „Vigyázni kellett ám, mert éjszaka a mezőőrök járták a határt, figyelték, hogy melyik disznóólban világít a lámpa.” (N. J.) Az ólból kiszűrődő fény csak az egyik árulkodó jel volt, a nagyobb gondot az jelentette, hogy a műveletet lehetőleg zaj nélkül kellett végrehajtani. „A disznót megittatták borral, ettől elkábult, utána fejbe vágták, utána szúrták le. Így nem sivalkodott. Aztán bevitték a házba, elsötétítették az ablakokat és megkopsztották. Perzselőt kockázatos volt használni.” (B. P-né) A feketevágások egy része az önellátást szolgálta, másik részük értékesítési céllal zajlott a feketekezeskedelelem keretében, mivel a rendelet állatforgalmi korlátozásokat is tartalmazott. Magántermelő csak tenyésztés, továbbtartás és saját fogyasztás céljára vásárolhatott sertést, eladás céljából nem. Tiltották a marha, borjú, juh vágási célú vásárlását is. Továbbértékesítési céllal csak az Állatforgalmi Vállalat vásárolhatott, illetve közfogyasztásra is csak ezek a vállalatok vághattak.²⁰

„Magam is feketéző voltam. Földünk nem volt, hadirokkant voltam. Disznóhizlálással és malacokkal foglalkoztam. Volt két anyakocám, ennek a szaporulatát nem adtam el, hanem föl hizlaltam. Megbízható ismerősök vették meg tőlem. Éjszaka jöttek érte, leszúrtuk a hízót, beletettük a nagy kasba. Aztán kinéztünk az utcára, én az egyik sarokra álltam, édesanyám a másik sarokra. Mikor csönd volt mindenütt, integettünk, vagy fütyültünk és megindult a talicska (...) és ment az üzlet, fizettek érte és vitték. Nem volt semmi különös problémám a hatósággal. Ám másoknál, főleg a kulákoknál, az én keresztapám is az volt, más volt a helyzet.” (P. I.)

A korabeli ítélkezési gyakorlat a büntetés mértékét az elkövető osztályhelyzetéhez igazította. Ez azt jelentette, hogy a kulákszarmazású feketevágót gyorsan börtönbüntetésre ítélték, míg egy szegényparaszti származású könnyebben megúszta pénzbüntetéssel. Utóbbiaknak kisebb kockázattal kellett számolni, így gyakrabban fogtak „üzleti céllal” feketevágásba. A feketevágások felderítése az 1950-es években a községi tanács feladata volt. A feketevágás felderítésében közreműködő besúgót az elkobzott hús 10 %-ával jutalmazták.²¹ „Följelentgetés volt, ez alapján kapták el azt, aki feketén vágott. Irigységből, haragból jelentette föl egyik a másikat. Embere válogatta, ha valaki jó szándékú volt segített a másikon.” (B. L.) A vágási rendelet megszegőit a 8.800/1946. M. E. sz. rendelet alapján büntették. Az „elkövető” osztályhelyzetétől függően akár bört-

¹⁹ Vö. SZILÁGYI 1989. 33-39. Az orvhalászok mentalitásával kapcsolatban tett megállapításai pl. a tevékenység leplezése, a bujkálás, a cselekmény idejének megválasztása, a figyelmeztető jelzések adása párhuzamot mutatnak a feketevágást, majd feketekezeskedést elkövető parasztok magatartásával.

²⁰ CSM LXXIV. 613. Csongrád Megyei Begyűjtési Hivatal iratai 3. d. 1955-1956. a 2/1955. Bgy. M. sz. rendelet (vágási rendelet) ismertetése

²¹ 255.5555/1951. É. M. sz. r. – BEGYŰJTÉSI ÉRTESÍTŐ 1952. dec. 26.

tönbüntetés is járhatott érte.²² 1953 júniusában az egyik 7 holdas gazdát közellátás érdekének veszélyeztetése miatt 1500 forint pénzbüntetésre ítélték, mely nem teljesítés esetén 60 nap börtönre volt változtatható. Lefoglaltak tőle 10 kg sonkát, 2 kg kolbászt, 10,5 kg zsírt. Az ítéletből kiderül, hogy Sz. J. 1952 decemberében 40 kg sertésbeadási kötelezettsége teljesítésével hátralékban volt, így vágási engedélyt nem kapott volna, ezért egy 110 kg körüli sertését vágási engedély nélkül vágott le.²³

A feketekereskedelem

A feketekereskedelem és a paraszti mentalitás kapcsolatát vizsgálva érdemes a jelenség bemutatását a háború végén kibontakozó cserekereskedelem térnyerésével kezdeni. Az alacsony beszolgáltatási árak miatt a parasztság érdekei folyamatosan ütköztek a kormány politikájával. A körülmények rászorították a parasztságot a feketepiac előnyeinek kihasználására, melynek hasznát persze a közvetítőkereskedelem fölözte le.²⁴ A háború végén a központi és a helyi igazgatás is tisztában volt vele, hogy a zűrzavaros körülmények között a cserekereskedelemnek meghatározó szerepe van a lakosság ellátásában, ezért bizonyos szintig tűrte azt, ugyanakkor a spekuláció és üzérkedés megfékezésére törekedett. A háború alatt és közvetlenül utána a közellátási célra biztosítani kívánt készletek védelmét, a feketekereskedelem megakadályozását szolgálták a forgalmi kötöttségek.

1944 decemberétől rohamosan csökkentek az élelmiszer-tartalékok. Ahogy nőtt az áruhiány, úgy emelkedtek az élelmiszerárak. Élelmiszerrel a kemény télben csak a parasztság rendelkezett. Náluk pedig hiányzott a gyufa, só, élesztő, cukor, petróleum, ruha és más sokféle iparcikk. A forgalomban lévő pénzeket – az orosz hadsereg által kibocsátott hadipengőt, illetve rubelt, továbbá az egyre jobban elértéktelenedő pengőt a parasztság nem fogadta el fizetőeszközként, így aztán a városi munkások pénzben kapott bérüket nem tudták élelmiszerre váltani.²⁵

1944 utolsó hónapjaiban a vasúti forgalom megindulásával a kiskunmajsaiak egyre nagyobb mennyiségben kezdtek zsírt, szalonnát szállítani Kecskemétre, ezért 1945 januárjában az előljárásság az élelmiszer kiszállításának korlátozásáról döntött, mely sze-

²² CSML XXIV. 613. Csongrád Megyei Begyűjtési Hivatal iratai 5. d. Csongrád Megyei Begyűjtési Hivatal beszámolója a Begyűjtési Minisztérium Felügyeletei Főosztályához 1956. júl. 6. Már maguk a bíróságok elégették meg a politikai alapon túlbujánzott kisembereket sújtó ítélezési gyakorlatot. A büntető kollégium a közellátás érdekeit veszélyeztető bűncselekmények miatti büntetéseket szabályozó 8.800/1946 M.E. sz. rendeletet tárgyalása kapcsán javaslatot tett a forgalmi korlátozások, és az állatvágást korlátozó rendelkezések enyhítésére.

²³ CSML XXIII. 706. Balástya-Felsőközpont Községi Tanács VB iktatott iratok 170-20/1953. Szegedi Járásbíróság ítélete 1953. máj. 29.

²⁴ PETŐ-SZAKÁCS 1985. 42-47.

²⁵ HUSZKA-NAGY 1988. 363. A munkások a feketepiacon sem tudtak vásárolni. 1945-46 fordulóján az ipari munkásság az ország számos pontján éhség(elleni)-sztrájkba lépett. BOTOS-GYARMATI-KOROM-ZINNER 1988. 67.

rint engedély nélkül lehetett szállítani személyenként 2 kg szalonnát, vagy zsírt, 1 db hízott kacsát, 1 db hízott libát, 1 pár vágnivaló csirkét, 1 db pulykát és 20 db tojást.²⁶ Hasonló korlátozások valamennyi településen voltak, a közeli Kiskunfélegyházán és tanyáin korlátozták az élő- és vágott marha, borjú, sertés és gabona kivitelét is.²⁷

A félig legális cserekereskedelem hasznát a közvetítőkereskedelem fölözte le. A falvakat, tanyákat járó „cserélők” zömében városi alkalmi kereskedők voltak, a városban összegyűjtött iparcikkeket vitték és cserélték élelmiszerre vidéken. Környékünkre többnyire pesti, és Pest környéki cserélők jártak, közülük többen monoriak voltak. A Kisteleken, Kiskunmajsán áthaladó vonatok tetején utaztak. „Kisteleken leugráltak a vonatról a batyujukkal, aztán mentek itt a környéken a szélrózsa minden irányába: Balástyára, Csengelére, Kömpöcre, Csólyospálosra.” (F. A-né) Előfordult, hogy a cserélők csapatokban érkeztek, vagy a célállomáson társult 8-10 fő, szereztek egy kocsit és azzal járták a vidéket. „Fölpakolták a kocsira a batyut, egy részük fölült rá, másik részük meg tolt a kocsit, mert ló nem volt ám eléfogva!” (F. A-né) A cserélők házaló kereskedést folytattak, járták a falut utcáról utcára és házhoz menve kínálták portékájukat. A cserélő kezdeményezte az üzletet, vagyis ő mondta meg, hogy az adott árucikkért konkrétan mit és mennyit kér, ami az alku során természetesen módosulhatott, attól függően, hogy a kínált fogyasztási cikke a vevőnek adott helyzetben mennyire volt szüksége. Ruházati cikkekhez például csere útján viszonylag olcsón hozzájuthatott ekkortájt a falusi lakosság. A cserélők és a falubeliek között „állandósult”, rendszeres kapcsolatok is kialakultak, akiben megbíztak annak szállást is adtak, de kezdetben bizalmatlanul fogadták az idegeneket. „Az öcsém járt Kecskemétre, baromfit, tojást hordott oda, sóért, cukorért, petróleumért. A pestiek jártak házról-házra, hozták a ruhát. Az öcsém akkor egy hízott libáért egy nagykabátot kapott. Betyár helyzet volt az, mert a pénz elértéktelenedett.” (V. Ö.) Mivel Kistelek nemzetközi főútvonal mentén feküdt a batyuzás és a feketézés is jobban érintette. A batyuzók és a feketézők közreműködőinek napi 200-300 pengős napszámot fizettek, és a munkahiány miatt sokan ebből éltek.²⁸

A háború végén kibontakozó cserekereskedelem hozzájárult a falusi népesség és a háború által megtépázott paraszti gazdaságok túléléséhez. Az viszont, hogy milyen anyagi haszonnal járt az átlagos falusi háztartás, ill. parasztszalád számára már összetettebb kérdés. Egyik adatközlőnk kissé sarkos megfogalmazását idézve csak arról volt szó, hogy: „A városiak se haltak éhen, meg mi se jártunk meztelen”, vagy ennél többről? Azok a parasztok, akik bekapcsolódtak a „közvetítésbe”, csak alkalmi vagy átmeneti haszonra tettek szert. Az infláció vagy egyéb okok miatt nem tudtak tőkét gyűjteni az üzletből. A háborús körülmények, az első beszolgáltatások, az infláció és a cserevilág megtapasztalása a parasztság alkalmazkodási hajlamát befolyásolta, más piaci magatar-

²⁶ BKMÖL XXII. 349. Kiskunmajsa közgyűlési jegyzőkönyve 1. kötet (1945-1946.) 1945. jan. 29.

²⁷ BÁLINTNÉ-SZABÓ é. n. 480.

²⁸ KANYÓ 1991. 377.

tásra ösztönözte, felélesztve és előkészítve az elkövetkező évek túlélési eszközének a „feketézés” bármينemű formájának kényszerű alkalmazását.

A feketekereskedelem a beszołgáltatási rendszer fennállása alatt folyamatosan jelen volt. Ez összefüggött azzal, hogy a begyűjtésben részt vevő mezőgazdasági termelvényekre sorozatosan forgalmi korlátozásokat vezettek be. A forgalmi korlátozások a beadás teljesítésével voltak kapcsolatban. Ha a termelő egyéni beadási kötelezettségét nem teljesítette, nem értékesíthette szabadon termékét a piacon. Ha a községi szintű begyűjtésben volt lemaradás, akkor az egész községet „zár alá helyezték”, és megtiltották az adott termény forgalmazását, kiszállítását. A szállítási tilalmat csak akkor oldották föl, ha a begyűjtési terv teljesült.²⁹

A feketekereskedelem régtől fogva jelen van a paraszti gyakorlatban, általában olyan termékekre terjedt ki, melyekre az állami jövedelem növelése érdekében közvetett adókat vetettek ki vagy csak állami monopóliumként forgalmazható, jövedéki adóval terhelt termékek voltak, mint a dohány vagy a szesz.³⁰ A beszołgáltatás évei alatt viszont az állam a paraszti gazdaságban előállított termelvények mindegyikét forgalmi korlátozás alá vonhatta, lehetetlen helyzetbe hozva ezzel a kismértékben piacozó, és áruterelő parasztságot is. Ilyen körülmények között, aki élni akart, előbb vagy utóbb a feketekereskedelem szereplőjévé válhatott. A helyi káderek mindent megtettek a feketézők leleplezése érdekében, a piacokat rendszeresen ellenőrizték, és igyekeztek lecsapni azokra, akik zárolt terméket árusítottak.³¹ Az értékesítéssel a parasztság részben a megszokott módon és helyeken próbálkozott. Így például a Szeged vonzaskörzetéhez tartozó falvakból továbbra is a városi piacokra jártak értékesíteni, autóbusszal, vonattal szállították termékeiket.³² Mások a kevésbé forgalmas útvonalakon kerékpárral, kocsival jártak piacra. A hatalom éberségének köszönhetően azonban ellenőrzésre bármikor, bárhol lehetett számítani.

Feketekereskedelemmel, üzérkedéssel a kulákokat vádolták, de a valóságban talán éppen ők voltak azok, akik leginkább igyekeztek betartani a törvényt, és a kockázatos tevékenységet tömegesen közép- és szegényparasztok végezték. „(...) sok tanyai termelő, ki úgy gondolja, hogy a tanácsot könnyen ki tudja játszani, a tanyák között megvásárolja a baromfit és a terményfeleslegeket, és a piacon kereskedik vele. Javasolja, hogy vegyük fel a kapcsolatot a rendőrőrssel és a tűzoltó parancsnoksággal, annak érdekében, hogy terepjárás közben figyeljenek föl erre a ténykedésre és azonnal jegyezzék fel, ha rendellenességet tapasztalnak, és a tanácsnak jelentésük.”³³ A rendszer ellenségnek tekintette az üzérkedéssel vádolt kofákat is. Legfőbb bűnük a

²⁹ Sándorfalvát 1952 tavaszán a begyűjtésben tapasztalható lemaradás miatt zárta ki a Begyűjtési Minisztérium a szabadpiaci forgalomból 3 hétre. DÉLMAGYARORSZÁG VIII. évf. 82. sz. 1952. ápr. 8.

³⁰ SZILÁGYI 2000. 718-720.

³¹ CSML XXIII. 746. Üllés Községi Tanács VB ülésének jegyzőkönyve 1951. jan. 13.

³² CSML XXIII. 746. Üllés Községi Tanács VB ülésének jegyzőkönyve 1951. ápr. 28.

³³ CSML XXIII. 721/b. Kistelek Községi Tanács VB ülésének jegyzőkönyve 1953. jan. 3.

piaci árak felferése volt. Ezek foglalkoztak baromfi és tojás felvásárlással is. Megjegyzendő, hogy a baromfitartásnak Kistelek, Kiskunmajsa környékén egyébként is hagyományai voltak a háború előtt. Kisteleken az 1950-es években bevett gyakorlat volt, hogy a kofák a piacon felvásárolt árut egy-egy helybeli ismerős házához rakták be, és innen szállították el délután, amikor az ellenőrzéstől már kevésbé kellett tartani.³⁴ A baromfit és tojást felvásárló kofákat szinte mindenhol üldözte a hatalom, így Forráskúton sem látták szívesen őket.³⁵

A feketekereskedelem zajlott „kicsiben” és „nagyban”. A parasztember általában kis tételben szállított, minél kisebb feltűnést keltve, minél kevesebb személy bevonásával, sokszor meggyőződve a vásárló személy megbízhatóságáról, jól bejáratott csatornákon keresztül. Azonban nem csak a viszonteladóhoz vagy házhozszállítást alkalmazták, hanem az értékesítés formális tereit is használták, vagyis piacoztak. Ilyenkor a legálisan árusítható termék mellett, megfert a tiltott portéka is. Ezeket sokszor mintából árusították, például amikor zárólva volt a hagyma, „zsebből árultak”, vagyis így kínálták a vevőnek, miközben az értékesítendő mennyiséget valamelyik ismerős házához tették be. A parasztember „kicsiben” és óvatosan feketézett. A szeszitalal való feketekereskedésre, ami „békeidőben” is tiltott volt, azonban csak a legbátrabbak vállalkoztak. „A lócsös kocsi megpakolták szárral, elrejtették benne a kövidinkát, és vitték át komppal Mindszentre. Veszélkák lerakták a cuccot a kocsijára, dunnákkal ráagyazták, rátették a kisgyereket, mintha vinnék az orvoshoz, fölül volt a gyerek, alul a szajré. Leleményes volt a paraszt, meg hát lélek volt a kereskedelemben. Mindszentre, Tasnik Jóska bácsiékhoz hordták a bort, olyan jó kapcsolat alakult ki, hogy vendégségbe is eljártunk egymáshoz.” (Cz. F.)

A paraszti visszaemlékezésekben gyakran szerepel a hússal való feketekereskedelem, melynek során az alkalmi árusítók saját feketén levágott jószágukon próbáltak túladni. Az így előállított terméket igyekeztek helyben, gyorsan házhoz szállítva eladni, de voltak, akik kockázatos hosszabb utat vállalva a környező településekre is szállítottak megbízható helyre pl. üzletbe, sőt előre felvett rendelésekre, a hetipiacokra is.

Patrónus kliens viszony

A feketekereskedelemben is fontos szerepe volt a korábban kialakult patrónus-kliens kapcsolatoknak. Egy csólyospálosi fiatal, 15 holdas középparaszt, bizalmasával, a néhány holdas szegényparaszt ismerősével vágta a borjúkat, akinek egyébként igásmunkát végzett, gyalog munkáért cserébe, a kölcsönös segítségen túl pedig kapcsolatuk a közös ünneplésre, szórakozásra, kártyázásra is kiterjedt. Ez a közepes gazda ebben a kapcsolatban a patrónus szerepét töltötte be, ugyanakkor egy másik kapcsolatában, egy helyi kulák gazda kliense volt. Az 1950-es években az említett nagy-

³⁴ CSM L XXIII. 721/b. Kistelek Községi Tanács VB ülésének jegyzőkönyve 1953. jan. 31.

³⁵ CSM L XXIII. 716. Forráskút Községi Tanács VB iktatott iratok 82-64/1951. jún. 8.

gazda volt a „feketén értékesített hús” egyik törzsvásárlója. A feketekereskedelemnek ez a paraszti variációja a bizalomra épülő hierarchikus kapcsolatrendszerben, a kockázatok minimalizálásával dinamikusan működött.

Tanulságok

A kommunista Rákosi-rendszer mindent elkövetett a hagyományos paraszti gazdálkodás, közösség és életforma felbomlasztásáért. Célját az 1950-es évek közepéig nem tudta maradéktalanul véghezvinni. A falu a hatalom és az egyén, ill. helyi közösség konfrontációjának színhelyévé vált, ahol az egyén a megmaradásért, a paraszti létformáért küzdött, többnyire a rejtett szembeszegülés módszereit választva.

A levéltári források és a korabeli sajtó feketéző, szabotáló kulákokról szólnak. Az összegyűjtött szóbeli emlékek alapján viszont azt látjuk, talán ők voltak azok, akik kevésbé alkalmazták ezeket a módszereket, egyrészt mert a hatalom látószögében voltak, másrészt rendelkeztek olyan tőkével, ami segítette a túlélést. Ugyanakkor a kisparasztok, ha ellensúlyozni akarták az állami elvonást, hamarabb rákényszerültek az ilyen fajta túlélési módszerek alkalmazására. A túlélési technikákat, alkalmazkodási módokat az egyének hatalomhoz, törvényhez való viszonyát nézve, az alkalmazkodás-ellenállás tengelyén három csoportba sorolhatjuk. Az elsőbe azok a megoldások tartoznak, melyek során az egyén viselkedését a hatalom elvárásaihoz igazítja, teljesíti a rá rótt kötelezettségeket, és ha végképp nem tud megfelelni, akkor a hatalom által számára kijelölt utat vagy utakat választja. Pl. megvásárolja a terményt, hogy be tudja szolgáltatni, feladja a paraszti életformát és ipari munkás lesz, felajánlja földjét az államnak, hogy mentesüljön a beszolgáltatás alól stb. A másik két kategóriába sorolható akciók a hatalommal való szembefordulásként, egyértelműen ellenállásként definiálhatók. Az egyik a nyílt szembeszegülés, melyre a vizsgált területen egyéni eseteket találtunk. Ezek a megnyilvánulások többnyire kudarcra voltak ítélve. A káderek elleni tettegesség szankciókat vont maga után ugyanúgy, mint a rendszerkritikával felérő szóbeli megnyilatkozások. A legváltozatosabbak a harmadik csoportba sorolható módszerek, a hatalommal való rejtett szembeszegülés eszközei. Ez a hozzáállás ti. a hatalommal nem érdemes nyíltan ujjat húzni, a régi paraszti mentalitásból eredeztethető.

Az életrajzi visszaemlékezéseken alapuló kutatásom a beszolgáltatás éveiben tanúsított paraszti ellenállás ezen megnyilvánulási formáit vette szemügyre. Bár a paraszti visszaemlékezéseket sokszor csattanóval végződő igaz történetek színesítik, az elbeszélések valóságos és tragikus paraszti sorsokról szólnak.³⁶

NAGY NETTA

---

³⁶ Elhangzott a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület konferenciáján, Kisteleken a Művelődési Házban 2012. március 30-án.

IRODALOM

- BÁLINTNÉ MIKES Katalin – SZABÓ Sándor (szerk.) é. n.: Így kezdődött. Dokumentumgyűjtemény Bács-Kiskun megye 1944-45. évi történetéhez. Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványai 1. Kecskemét.
- BOTOS János–GYARMATI György–KOROM Mihály –Tibor 1988: *Magyar hétköznapiak. Rákosi Mátyás két emigrációja között 1945-1956*. Minerva, Bp.
- ERDMANN Gyula 1992: Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon 1945-1956. Tevan, Békéscsaba.
- FÉL Edit–HOFER Tamás 2001: Tanyakertek, patrónus-kliens kapcsolatok és politikai frakciók Átányon In: HOFER Tamás (szerk.): Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 237-255.
- HOFER Tamás 1991: Patrónus-kliens kapcsolatok a paraszti társadalomban In: UTASI ÁGNES (szerk.): Társas kapcsolatok. Műhely 1. Gondolat, 148-158.
- HUSZKA Lajos- NAGY Ádám 1988: Pénzforgalom Szegeden 1944-1945-ben In: *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1987-1*. Szeged, 353-376.
- KANYÓ Ferenc 1991: A népi demokratikus átalakulás korszaka. In: BLAZOVICH LÁSZLÓ (szerk.): Kistelek története a kezdetektől 1970-ig. Szeged, 353-418.
- MAGYAR Bálint 2007: A Dunánál. Dunapataj 1944-1958, dokumentumszociográfia I.-II. Jelenkutató Alapítvány - Új Mandátum Könyvkiadó, Bp.
- NAGY Gyula 1987: Az orosházi parasztek rejtési tudománya. Tanulmányok Orosházáról és környékéről. Békés Megyei Múzeumok Közleményei 7. Békéscsaba, 185-200.
- NAGY József 2001: A szántóföldi művelés állami irányítása és a paraszti gazdálkodás feltételei az 1950-es években (1949-1956). Századok, 2001.135. évf. 5. sz. 1075-1124.
- NAGY JÓZSEF: 2009: A paraszti társadalom felbomlásának kezdetei 1945-1956. Napvilág Kiadó, 314-327.
- PETŐ Iván – SZAKÁCS Sándor 1985: A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945-1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka 1945-1968. Bp.
- SZILÁGYI Miklós 1989: Néphagyomány - népi mentalitás - állami igazgatás az orvhalászat tükrében. Életmód és Tradíció 3. Bp. 2000: Törvények, szokásjog, jogszokás. In: PALÁDI-KOVÁCS ATTILA (főszerk.): Magyar Néprajz VIII. Társadalom. Akadémiai Kiadó, Budapest, 693-759.
- VALUCH Tibor 1987: A hagyományos világ alkonya. Homokméggyi műhelytanulmányok 3. Országos Köz-művelődési Központ
- ZÁVADA Pál 1986: Kulákprés. Dokumentumok és kommentárok egy parasztagazdaság történetéhez Művelődéskutató Intézet. Bp.

ADATKÖZLŐK:

Bárkányi Lajos (szül.: 1934.) Csólyospálos. Bodor Péterné Bagi Mária (szül.: 1916.) Csólyospálos. Bozóki Istvánné Bene Anna (szül.: 1925.) Csólyospálos. Czifrik Ferenc (szül.: 1945.) Csólyospálos. Dömsödiné Rózsa Etelka (szül.: 1937.) Forráskút. Farkas Andrásné Menyhárt Erzsébet (szül.: 1926.) Csólyospálos. Katona Sándor (szül.: 1936.) Csólyospálos. Kónya György (szül.: 1933.) Csólyospálos. Nagymihály József (szül.: 1927.) Csólyospálos. Oláh János (szül.: 1923.) Csólyospálos. Pap István (szül.: 1922.) Kistelek. Tari Józsefné Antal Ilona (szül.: 1920.) Forráskút. Tóth Ferencné Tóth Matild (szül.: 1930.) Balástya. Vas Márk (szül.: 1935.) Forráskút. Vas Ödön (szül.: 1927.) Kiskunmajsa. Vas Ödönné Csóti Mária (szül.: 1935.) Kiskunmajsa

Nyilasy Sándor, Szeged és Tápé festője (1873–1934)

150 éve született Ferenczy Károly (1862–1917), a 20. század magyar festészetének egyik legjelentősebb egyénisége, a nagybányai művésztelep egyik alapítója.¹ Ez az évforduló reflektorfénybe állítja a nagybányai művésztelepet és annak többi festőjét is, köztük Nyilasy Sándort, aki Szeged városának elismert festője volt.

Gyermekkor és tanulóévek

Nyilasy (Nyilassy) Sándor² (Szeged, 1873. dec. 2. – Szeged, 1934. jan. 6.) élete nagy részét Szegeden töltötte.³ Jómódú iparoscsaládba született, apja, Nyilasy (Pfeilschifter) Ferenc neves asztalosmester volt. Az 1879-es szegedi nagyárvíz azonban anyagilag tönkretette a szülőket. Anyja, Telbisz Anna, Sándor és Károly fiaival Nákófalvára (ma: Nakovo, Szerbia) menekült, és csak egy év múlva, 1880-ban tértek vissza Szegedre, amikor a kis Nyilasy iskoláztatása megkezdődött.⁴ Művészi tehetsége már korán megnyilvánult: A tanfelügyelő egy látogatása alkalmával megkérdezte a fiúcskát, hogy mit látott a szegedi árvízből. Nyilasy pedig válaszképpen lerajzolta az elöntött várost az iskolai táblára.⁵ Középiskolai tanulmányait a szegedi piarista gimnáziumban végezte.⁶ Az érettségi és az egy évig tartó budapesti Mintarajziskola⁷ elvégzése után 1893-ban a müncheni akadémián folytatta művészeti tanulmányait.⁸ Mivel azonban csalódott a müncheni művészeti akadémia megcsontosodott oktatási rendszerében, átment Hollósy Simon mün-

¹ SZABÓ 2002. 318.

² A szegedi Móra Ferenc Múzeum (MFM) Nyilasy Sándor önarcképén kívül őrzi Rippl-Rónai József Nyilasy Sándor arcképe (1901) című pasztellképét is. A magyar posztimpreszionizmus vezető egyénisége, Rippl-Rónai József 1901-ben Szegedre látogatott, ahol barátságot kötött Tömörkény Istvánnal és Nyilasy Sándorral. Ennek a barátságnak az emléke a fiatal szegedi festőről készült műve. (SZELESI 1975: 90.)

³ RÉTI 2004. 119.; VÁSÁRHELYI 1940. 8.

⁴ SZELESI 1975. 69.

⁵ SZELESI 1955. 74.

⁶ Szelesi 1975. 69.

⁷ A Mintarajziskola, hivatalos néven Országos Magyar Királyi Mintarajztanoda és Rajztanárképezde, 1908-ban az Országos Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskola nevet vette fel. (NÉMETH 1981: 155., 158.)

⁸ SZELESI 1955. 74.

cheni magániskolájába. Nyilasy 1894-ben és 1895-ben Münchenben Hollósynál tanult, majd később Párizsban a Julian Akadémián.⁹ A Julian Akadémián ismerkedett meg Thorma Jánossal, aki meghívta őt Nagybányára.¹⁰

Irányzatok a magyar festészetben a 19. és 20. század fordulóján

A századforduló magyar festészetében két irányzat a meghatározó. Az egyiknek a forrása Munkácsy Mihály (1844–1900) művészete volt, és az általa képviselt kritikai realizmus szellemét vitte tovább. Ennek az irányzatnak fő képviselője az alföldi festőiskola,¹¹ amely a 20. század első harmadában, elsősorban Szentesen és Hódmezővásárhelyen dolgozó festők elnevezése.¹² Ennek a szentes-hódmezővásárhelyi művész körnek, melyre a komor, sötét tónusú alkotások jellemzőek, jeles tagjai: Endre Béla, Koszta József, Rudnay Gyula és Tornyai János.¹³ A szegedi Nyilasy lírai, derűs hangvételi festészetével nem tartozhatott az alföldi iskolához. Az alföldi festőket és őt azonban mégis összeköti a földrajzi közelség, a témaválasztás rokonsága, és az a törekvés, hogy Nyilasy is kereste a népiiben a nemzetit, de legalábbis az általa jellegzetesen magyarnak vélt festői nyelvet.¹⁴

Nyilasy Sándor: Napsütésben¹

MFM Ltsz. 61. 4. 1., fotó: Dömötör Mihály

A századforduló magyar festészetének másik irányzata a plein air és az impresszionizmus, kiindulópontja Szinyei Merse Pál (1845 – 1920) művészete volt.¹⁵ A korábban szokásos műtermi festéssel szakító plein air festészet (francia, „szabad levegőn festés”) az impresszionizmus előzménye. A plein air jelentős magyar képviselői Szinyei Merse Pál és a nagybányai (ma: Baia Mare, Románia) iskola művészei.¹⁶ A

⁹ SZELESI 1975. 69

¹⁰ MURÁDIN 1986. 86.

¹¹ NÉMETH 1981. 261.

¹² VÉGH 1997. 14.

¹³ THEISLER 1978. 7ff.

¹⁴ THEISLER 1978. 9.

¹⁵ NÉMETH 1981. 261.

¹⁶ VÉGH 1997. 211.

nagybányaiak nevéhez fűződik tehát a modern művészet első átütő támadása az akadémizmus ellen.¹⁷ Nyilasy Sándor a nagybányaiak első generációjának festője,¹⁸ aki 1934 vízkeresztjén bekövetkezett haláláig hű maradt a plein air festészetéhez.¹⁹

Nyilasy és a nagybányai művésztelep

A nagybányai művésztelep (az első magyarországi művésztelep!) 1896-ban jött létre, mint Hollósy Simon (1857–1918) müncheni magániskolájának nyári munkatelepe.²⁰ Hollósy Simon szuggesztív egyéniségével Münchenben és Nagybányán összefogta, és kiváló pedagógiai érzékkel új törekvések felé vezette a magyar festőket.²¹ A nagybányai művésztelepet Hollósy Simon Ferenczy Károllyal, Grünwald Bélával,²² Réti Istvánnal és Thorma Jánossal alapította meg.²³ A művésztelep idővel Európa egyik legegységibb jellegű és egyik legjelentősebb festőiskolájává vált.²⁴ Nyilasy Sándor – Thorma János meghívására – 1897 áprilisának végén érkezett Párizsból Nagybányára. Egy ideig ismét a Hollósy-iskola növendékeihez csatlakozott. Érettebbnek érezte azonban magát náluk, és a tanítványi sorból kinőve csakhamar önállósult.²⁵ Két nyarat, 1897 és 1898 nyarat töltötte Nagybányán, ahol Ferenczy művészete és egyénisége lett a példaképe.²⁶

Nyilasy részt vett a nagybányaiak mind a négy budapesti csoportkiállításán. Ezek a csoportkiállítások nagyban hozzájárultak a Budapesten uralkodó müncheni akadémista stílussal szemben, egy bensőségesebb, lírai, röghöz kötött művészet érvényre juttatásához.²⁷ Az első budapesti csoportkiállítást (1897. dec. 15. – 1898. jan. 15.) a régi Múcsarnok (ma: Magyar Képzőművészeti Egyetem) Andrássy úti helyiségeiben rendezték meg. A kiállításon 11 művész (Csók István, Faragó József, Ferenczy Károly, Glatz Oszkár, Grünwald Béla, Hollósy Simon, Horthy Béla, Kubinyi Sándor, Nyilasy Sándor, Réti István, Thorma János) 141 művet, a Hollósy-iskola pedig 88 művet állított ki.²⁸ Nyilasy ezen az első csoportkiállításon öt képpel szerepelt: Betlehem, Esti harangszó és 3 tájkép.²⁹ A „Betlehem” még Rembrandt hatását mutatta, és eléggé kiütöközött a természetelvű nagybányai összhangzatból.³⁰ Következő nagyméretű alko-

¹⁷ NÉMETH 1981. 261.

¹⁸ RÉTI 2004. 18.

¹⁹ THEISLER 1978. 9.

²⁰ ZÁDOR–GENTHON 1983. 425.

²¹ SZABÓ 2002. 465.

²² 1906-tól Iványi Grünwald Béla (RÉTI 2004. 163.)

²³ ZÁDOR–GENTHON 1983. 425.

²⁴ SZABÓ 2002. 465.

²⁵ MURÁDIN 1986. 86.

²⁶ MURÁDIN 1986. 87.

²⁷ SZABÓ 2002. 465.

²⁸ RÉTI 2004. 18.)

²⁹ RÉTI 2004: 152.

³⁰ MURÁDIN 1986. 87.

tása, az „Esti harangszó”, és a három kisebb méretű tájfestmény már Nagybánya hatása alatt keletkezett.³¹ A második budapesti csoportkiállításon (1898. dec. 15. – 1899. jan. 15.), amelyet szintén a régi Múcsarnokban rendeztek meg, az első kiállítással ellentétben nem két év anyagát, hanem értelemszerűen csak egy év anyagát tudták kiállítani. A kiállításon az első generációhoz tartozó, már említett 11 festőből Hollósy, Faragó és Thorma nem vett részt. A többiek összesen 78 képpel szerepeltek, a Hollósy-iskola pedig 40 darabbal.³² A második budapesti csoportkiállításon Nyilasynek tíz képe volt kiállítva: Magvetők, Rákász, Kertrészlet, Holdvilág, Ligetben, Réten, Tanulmányfej, Falu végén és 2 arckép.³³ Ezek közül a legjelentősebb, és általában is az egyik legjelentősebb alkotása a „Magvetők” című olajfestmény.³⁴

A nagybányaiak a harmadik csoportkiállítást (1899/1900 tele) már a mai Múcsarnokban rendezhették meg, a Képzőművészeti Társulat téli kiállítása keretében, külön teremben.³⁵ Ez alkalommal 7 művész (Csók István, Ferenczy Károly, Glatz Oszkár, Grünwald Béla, Nyilasy Sándor, Réti István, Thorma János) 26 festményt mutatott be. Hollósy és iskolája, Hollósynak a nagybányai művészekkel való konfliktusai miatt, a nagybányaiaktól külön, a Nemzeti Szalonban állított ki.³⁶ A harmadik csoportkiállításra Nyilasy Szegedről küldött – mivel 1899 nyarát már nem töltötte a művésztelepen³⁷ – öt olajfestményt: Vásárra menők, Csordakút, Országúton, Tavaszi munkálkodás, Őszi táj. Az utolsó, negyedik együttes kiállítás (1900/1901 tele) alkalmával a Múcsarnok megtagadta a nagybányaiaktól a külön termet, és a csoport képeit különböző termekbe szórta szét. Ennek ellenére 8 nagybányai (Csók István, Faragó József, Ferenczy Károly, Glatz Oszkár, Grünwald Béla, Horthy Béla, Nyilasy Sándor, Réti István) részt vett a Képzőművészeti Társulat téli tárlatán, és 40 olajfestményt, valamint egy rajzot állított ki.³⁸ A negyedik csoportkiállítással és azzal, hogy Hollósy Simon 1901 őszén végleg távozott Nagybányáról, véget ért a művésztelep történetének első korszaka.

Nyilasy is elszakadóban volt Nagybányától, bár fontosnak tartotta, hogy ha csak egy festménnyel is, de kifejezze kötődését a művésztelephez. Nyilasy a negyedik közös kiállításon már csak egy képpel, a „Cigányok” című olajfestménnyel vett részt.³⁹ Ezen a nagyméretű festményen, amely ma a szegedi Móra Ferenc Múzeum⁴⁰ emeleti folyosóján tekinthető meg, erősen érezhető Munkácsy hatása.⁴¹

³¹ SZABÓ 2002. 194.

³² RÉTI 2004. 19.

³³ RÉTI 2004. 153.

³⁴ SZABÓ 2002. 194.

³⁵ NÉMETH 1981. 269.

³⁶ RÉTI 2004. 19.

³⁷ SZABÓ 2002. 194.

³⁸ RÉTI 2004. 22.

³⁹ RÉTI 2004. 155.

⁴⁰ Nyilasy Sándor képeinek többsége ma a Nemzeti Galériában és a Móra Ferenc Múzeumban található.

⁴¹ SZELESI 1975. 70.

Nyilasy Sándor: Vasárnap
(hu. wikipedia.org/wiki/Nyilasy_Sándor)

Nyilasy Sándor: Leány rózsaszín ruhában
(hu. wikipedia.org/wiki/Nyilasy_Sándor)

A nagybányaiak közösségéből való kiszakadással Nyilasy új alkotói korszakába lépett.⁴²

Nyilasy művészi magára találása Szegeden és Tápén

Nyilasy 1899, 1900 körül Szegeden letelepedve talált művészileg igazán önmagára.⁴³ Vett Tápén egy parasztházat (ma: Szeged-Tápé,⁴⁴ Nyilasy u. 3.) és átalakította műteremmé.⁴⁵ A születésének 100. évfordulója alkalmából 1973-ban rendezett megemlékezés sorozat keretében 1973 dec. 1-jén emléktáblát helyeztek el a tápéi ház falán,⁴⁶ amely tanúsága szerint 1918 és 1934 között alkotott ott Nyilasy. Az arisztokratikus hajlamú, exkluzív életet élő festő nagyon jól érezte magát Tápé falusi népe között.⁴⁷

Nyilasy a tápéi emberek életének megörökítője lett,⁴⁸ elsősorban a tápéiakat megörökítő népeletképeket festett. A paraszti életnek azonban egysíkúan csak a napfényes, idilli nyes, idilli oldalát láttatja.⁴⁹ A falusiakat többnyire vasárnapi nyugalomban, ünneplőben, leányalakjait jellegzetes rózsaszínes népviseletben ábrázolta.⁵⁰ A színpompás, napfényes, derűs zsánerképek (pl. Legények – leányok, Leány rózsaszín ruhában, Vasárnap) mellett tematikájára még a kevés motívumot tartalmazó tájképek (pl.: Tavasz a földeken, Alföldi tavasz) és a portrék (pl.: Mikszáth Kálmán arcképe, Reizner János arcképe, Tömörkény István arcképe) jellemzőek.

⁴² MURÁDIN 1986. 88.

⁴³ SZELESI 1975. 75.

⁴⁴ Tápé 1973-tól közigazgatásilag Szeged részét képezi.

⁴⁵ SZELESI 1975. 146.

⁴⁶ Emléktábla-avatás. In: Délmagyarország. 1973. dec. 1. 8.

⁴⁷ VÁSÁRHELYI 1940. 13.

⁴⁸ SZELESI 1973. 13.

⁴⁹ THEISLER 1978. 9.

⁵⁰ SZABÓ 2002. 194.

Nyilasy Sándor: Alföldi tavasz
hu.wikipedia.org/wiki/Nyilasy_Sándor)

Mikszáth Kálmán arcképe
 MFM Ltsz. 50.17., felvétel: Dömötör Mihály

A sikeres és a mellőzött Nyilasy

Nyilasy művészileg és anyagilag is elismert festő volt. Sikereiről és életmódjáról így írt a „Szeged” című napilap 1920. október 3-án: „...Nyilassy Sándort nem találtuk, a nyáron többnyire Tápén festegetett, még pedig szép és gazdag eredménnyel. ... Mert Nyilassy képei ma a legkelendőbb portékák a művészi piacon, nagyon jó márkájuk van. És a mester még mindig szorgalmas, termékeny, pedig az életnek is művésze a javából...” Nyilasy egyik legnagyobb sikere, hogy 1908-ban „Vasárnap” című festményével elnyerte a Lipótvárosi Kaszinó 1000 koronás díját.⁵¹ I. Ferenc József 1912-ben magánképtára számára megvásároltatta a „Játszó fiúk” című festményét.⁵² 1929-ben megkapta az Országos Képzőművészeti Társulat nagydíját, és törzstagja lett a társulatnak.⁵³

Nyilasy a 20. század első éveitől kezdve nemcsak a helyi tárlatokon szerepelt rendszeresen, hanem Szabadkán, Aradon és Budapesten is. Első gyűjteményes kiállítását azonban meglehetősen későn, 57 éves korában, 1930 tavaszán rendezte meg a szegedi Kass Szállóban.⁵⁴ A kiállítás legkiemelkedőbb képei Mikszáth Kálmán, Tömörkény István és Reizner János portréi, valamint az „Alföldi paraszt” című olajfestmény voltak.

Sikerei ellenére Nyilasy élete utolsó évei nélkülözésben teltek. Anyagi gondjainak legfőbb oka a világgazdasági válság (1929–1933) volt: „... Az embereknek nincs pénzük. Kerestetük se. ... Ezek vegyenek festményt? Akár részletfizetésre is? Mert azok, akik tudnának, s akiknek bizonyos mértékben kötelességük is lenne venni, nem vásá-

⁵¹ SZELESI 1975. 145.

⁵² VÁSÁRHELYI 1940. 11.

⁵³ SZELESI 1975. 149.

⁵⁴ Az egykori Kass Szálló épülete a Dózsa György utca és a Stefánia találkozásánál áll, Dankó Pista szobra mögött. (www.delmagyar.hu/szegedi_setak/kass_szallo/41449) SZELESI 1975. 145., 147.

rolnak...⁵⁵ Nyilasy, aki átélte a nagyárvíz és az első világháború traumáját, nem tudott sikerrel megküzdeni a világgazdasági válság megpróbáltatásaival. Kölcsönökből élt, és abból, hogy korábbi festményeit kis változtatással többször megfestette. Kedvelt témájú képei ugyanis a műkereskedelemben keresettek voltak, és a gondokkal küzdő Nyilasy nem tudott ezeknek a művészi szempontból semmilyen kihívást nem jelentő rendeléseknek ellenállni.⁵⁶

Nyilasy 1934. január 6-án, 61 évesen adta fel a küzdelmet a megalázó létbizonytalansággal szemben. Szeged városa saját halottjaként, nagy tiszteletadás mellett temette el a Belvárosi Temetőben.⁵⁷ Sírkerecszje talapzatán a következő áll:

NYILASSY SÁNDORNAK
AZ ALFÖLDI NÉPÉLET
KÖLTŐI LELKŰ FESTŐJÉNEK EMELTE
HÁLÁS SZÜLŐVÁROSA:
SZEGED SZ. KIR. VÁROS

A szerző ezúton is köszönetet mond a szegedi Móra Ferenc Múzeumnak azért, hogy támogatta a kutatómunkáját, és engedélyezte a tulajdonát képező festmények publikálását.⁵⁸

KOPASZ FILOMÉLA

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- MURÁDIN JENŐ: Nyilasy Sándor pályakezdése. In: Szegedi Könyvtári Műhely. 1986/1-2. 86-89.
NÉMETH LAJOS (szerk.): Magyar művészet 1890-1919. I. kötet Akadémiai Kiadó, Bp., 1981.
NYILASSY SÁNDOR: Alföldi tavasz, Leány rózsaszín ruhában, Vasárnap. In: hu.wikipedia.org/wiki/Nyilassy_Sándor
RÉTI ISTVÁN: A nagybányai művésztelep. Vince Kiadó, 2004.
SZABÓ ÁKOS ANDRÁS (szerk.): Magyar festők és grafikusok életrajzi lexikona. I. kötet NBA Kiadó, Nyíregyháza, 2002.
Szeged története. 4. kötet In: www.sulinet.hu
SZELESI ZOLTÁN: Nyilasy Sándor. In: Szabad Művészet. 1955. 2. sz. 73-78.
SZELESI ZOLTÁN: Festészet a Tisza partján. In: Művészet. 1973. 8. sz. 13.
SZELESI ZOLTÁN: Szeged képzőművészete. In: A Móra Ferenc Múzeum évkönyve. 1972/73-2. Szeged, 1975.
THEISLER GYÖRGY: Támpontok és kételyek (Az alföldi festészet klasszikusairól). In: Művészet. 1978/12. 7-9.
VÁSÁRHELYI JÚLIA: „Magyar táj, magyar ecsettel.” Nyilasy Sándor emléke. Szeged, 1940.
VÉGH JÁNOS (szerk.): Művészeti szótár. Corvina Kiadó, Bp., 1997.
ZÁDOR ANNA–GENTHON ISTVÁN (főszerk.): Művészeti lexikon. III. k. Akadémiai Kiadó, Bp., 1983.

⁵⁵ NYILASSY. In: Délmagyarország. 1934. jan. 9. 1-2.

⁵⁶ SZELESI 1975. 149.

⁵⁷ Szerdán délelőtt kísérik el utolsó útjára Nyilassy Sándort. Tápé megható részvéte. In: Délmagyarország. 1934. jan. 10. 3.

⁵⁸ Elhangzott a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület konferenciáján, Kisteleken a Művelődési Házban 2012. március 30-án.

Kovács Mária, a parasztlány, akit Tornyai János támogatott

„Mári”: így szignálta képeit. Így ismerte mindenki Kovács Máriát, akit Tornyai János tanítványaként ismert meg az ország. „Akarom, vagy nem akarom, vállalom, vagy nem vállalom, én rám tapad a felelősség, hogy Máriból piktor lett. Rám tolták a pesti újságok és azok után a vidékiek. Hát inkább akarom és vállalom. Utoljára is megtisztelő dolog, ha az Úristen dolgát az emberre hárítják. Azt is mondják és hiszik sokan, hogy Mária az én tanítványom, én pedig azt mondom, hogy nagyon sokkal többet tanultam én Máritól, mint ő én tőlem. Ez a kijelentésem pedig korán sem olyan álszenteskedő, szerénykedő valami, hanem a legbecsületesebb meggyőződéselem. Aki nem hiszi, nézze meg a Mária kiállítását, és higgyen a saját szemeinek” – írta Tornyai János 1913-ban Mária hódmezővásárhelyi kiállításáról.¹

Kovács Mária 1883-ban született Hódmezővásárhelyen, itt is halt meg 1977-ben. Hosszú élete során több generációt megért. Tornyai mellett az első nagy nemzedék (Endre Béla, Pásztor János, Rudnay Gyula) munkásságát figyelhette, de aktív tagja volt a Kohán György, Almási Gyula Béla, Füstös Zoltán, Csikós Miklós képviselte második nagy korszaknak, és együtt örült (Szalay Ferenc, Németh József, Erdős Péter, Fodor József, Hézsó Ferenc, Csikós András, Fülöp Erzsébet stb.), az akkor fiatal, „feltörekvő” művészek sikerének. Márit 7 éves korában adták ki először tanyára: tavasztól őszig libapásztornak, majd teheneket őrzött, és ezt követte a cselédsors. 1905-ben szegődött el Tornyaihoz. Soha nem járt korábban műteremben, eleinte csak lábujjhegyen járt. Először csak takarított, mosott, beszerzések után járt, később betegségekben ápolta a festőt, aztán emberi és érzelmi közelségbe kerültek, és együtt maradtak másfél évtizeden át. „Aki festőhöz szegődik, mögkínlódik érte” mondta többször is visszaemlékezéseiben.

Leghűségesebb és legodaadóbb társa lett a festőnek.

¹ Felhasznált irodalom: FÜLÖP ERZSÉBET: Mária. - DR. DÖMÖTÖR JÁNOS: Városról, művészetről. - BODNÁR ÉVA: Az újra felfedezett Tornyai.

Kovács Mária
 www.kieselbach.hu
www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/100falu/Martely/pages/018_alkoto_kepzomuveszek.htm

Ha kellett, modellt is állt. Kiss Lajos „Vásárhelyi művészelet” című munkájában írt le egy esetet, amelyben Mária feltétel nélküli engedelmisségét dicsérte. Tornyai Nagy Bercsényi Miklós portréjához Rudnay Gyula állt modellt mindaddig, míg meg nem unta a pózolást. Tornyai Márit öltöztette be a „kuruc gúnyába”, csizmát húzott a lábára, parókát tett a fejére, arra a süveget, és kardot adott a kezébe. A két hét alatt, míg Máriának modellt kellett állnia, a kánikulai hőségben kétszer is elvágódott. Tornyait nem hatotta meg az elszédülés, ahogy magához tért Mária, újra pózba állította. „Mit tehetett szegény feje: pózolt, ha nem is egészen generálishoz méltóan.”

Mária

Mária 1911 nyarán kezdett el festeni, Tornyai eldobált deklíjeire, megkopott ecsettel, a palettán maradt festékkel. Eleinte lopva készítette képeit, eldugdosta azokat, míg egyszer Tornyai rajta nem kapta. A képek láttán teljesen lázba jött, olyannyira, hogy még ugyanez év őszén, a maga képei mellett bemutatta Mária 36 legsikerültebb festményét is Budapesten, a Művészházban. A siker nagy volt. A művészet akkori útkeresésében, zavarában Mária gyermekien tiszta, egyszerű festészete nagy hatást gyakorolt.

Tornyaiékban felmerült a gondolat, hogy Márit elküldik tanulni, de erről gyorsan lemondtak, mert a tudás pontosan ezt az öntudatlanságot, ösztönösséget, romlatlanságot, tiszta lelket verte volna ki belőle. Tornyai köztudottan nem szerette Benczúr Gyulát. Ezt írta egyik írásában: „Benczúr a gazdag, a templomban is hivalkodó, ékes beszédű írástudó, Mária az alázatos szegény lévita, aki a maga nyelvén, de egész lelkéből imádkozik.”

Valószínű a *Szél lesz* című képe is szerepelt a budapesti kiállításon. Ez nagyon expresszív erejű festmény. Mária képein nagyon kevés az alak. Rajzolni nem tudott, vonalat nem látott, „csak” színfoltot, de ezen a képén a foltokban felrakott női figura remek rajzolatúvá sikerült. Méltán vívta ki a festők elismerését. Néhány véleményt idézek. Mednyánszky László: „Ha én még egyszer a Mária tiszta gyereklelkével tudnám látni a természetet, ha csak egy pillanatra is!” Rippl-Rónai József: „Ember a Mária.” Endre Béla: „Ott ült Mária kint a nagy pusztán, ecsettel a kezében, és rászállott a harmat.” Képet vett tőle Bródy Sándor, Herczeg Ferenc. Fadrusz Jánosné, aki aranylánccal is megajándékozta, báró Mednyánszky Lászlóval az asztalukhoz ültették. A közönség viszont nem igazán értette a látottakat. Tornyai a naplójában ír le egy párbeszédet, mely jellemző Mária gondolkodására. „Nem értenek mög minket a népek Pestön, majd möglássá.” „Miért?” „Nagyon sok kalapos nagysága van itt.”

Virágzó orgonák

www.museum.hu/museum/temporary_hu.hph

Mári első önálló kiállítását 1913 decemberében a Fekete Sas első emeletén rendezték meg. A közönség nagy része itt is értetlenül állt a művek előtt, lekezelő megjegyzések is elhangzottak. Endre Béla és Tornyai János írásai viszont hitet tettek Mári festészete mellett. Még ebben az évben Tornyai Mártélyon vett egy telket. 1914 őszén tudtak beköltözni a „büszke villa, hóttig nyögöm” házba. Az itt eltöltött pár év boldog időszak volt mindkettőjük életében. (Ma óvoda.)

Mári számára 1918-ban kezdődtek a keserves évek, amikor Tornyai beiratkozott Budapesten a Mesteriskolába. A festő beleszeretett az egyik modellbe, és Máritól végleg elfordult, 1920-ban Budapestre költözött. Mári idegösszeroppanást kapott, Koszta Józsefék és Endre Béláék segítségével tudott talpra állni. Nyomorúságos évek következtek, de festett. 1935 nyarán az Alföldi Hét rendezvényei között szereplő kiállításon ezüstéremmel jutalmazták, mert „tehetsége legnagyobb az autodidakták között.”

Nyugalmas évek öreg korára következtek be. 1955-ben meghalt verekedős, részeges élettársa, Kocsis Pál, akivel a család kérésére lettek társak. Innentől kezdve többen is felkarolták. Öregségi nyugdíjat kapott, bevezették hozzá a villanyt, rádiót hallgathatott. Leghívebb segítője Kiss Lajos néprajztudós volt, aki éveken át anyagilag is segítette. 1963-ban tagja lett a Képzőművészeti Alapnak Kiss Lajos, László Gyula, Lyka Károly és Barcsay Jenő ajánlásával, ahol számára megélhetést biztosító nyugdíjsegélyt is megítéltek. Ettől az évtől kezdődően rendszeres kiállítója lett az Őszi Tárlatoknak. 1968-ban neki ítéltek a Tornyai-plakettet. Mári művészetét vizsgálva két fő korszakot különböztethetünk meg.

Az első korszak munkáin – bár Tornyai soha nem befolyásolta – érződik a mester hatása. Elsősorban széles, lendületes ecsetkezelés jellemzi ezeket a munkákat. A *Virágzó orgonák* egy szép, színfoltokkal „összerakott” kompozíció, melyen a hideg színek uralkodnak egy meleg barna, lazúrosan fölvitt háttérben. A *Szántás* című műve már az első korszak összefoglalása is lehet. Nem részletez, a finom színátmenetek világos és sötét foltjaival, a színperspektíva alkalmazásával a végtelen alföldi tájat érzékelteti, megfestve a „sömmit”. Érett korának ecsetkezelése aprólékosabbá vált, több rétegben vitte föl a festéket, munkái vibrálóbbá lettek. Ezeknek az éveknek a világa már nem a határ, csak a ház, amelyben élt, az udvar, a kis szoba. Különösen kedvelte a virágzó fákat. A *Ház hátulja* című képen két virágzó fa uralja a kép előterét. Viráguk tömegét a

Ház hátulja

www.historiaantik.hu/index.php

Szántás

www.axioart.com/index.php

mögöttük álló ház vörös színű tetőzete emeli ki. Ecsetkezelése a mondanivaló kiemelésével változik, vastagon felhordott a virág, lazúros a ház. Kedves, örömtől sugárzó alkotás. A *Szobám ajtaja* című képe egy kisméretű, de annál monumentálisabb alkotás. Egyik legfestőibb képe. A hidegmeleg, sötét-világos színek ilyen könnyed alkalmazása, játékos, lírikussá teszi a festményt. Ennél egyszerűbb téma talán már nincs is, de ebben benne van Mári egész világa, szeretete, egyszerűsége, lelke végtelen tisztasága.

A 90 éves Mári tiszteletére 1973-ban a Tornyai János Múzeumban kiállítást rendeztek, melyet Pogány Ödön Gábor nyitott meg. Többek között így méltatta őt. „A környezetről szóló valomásnak egy ilyen meghitt és valójában intenzív, a maga módján rengeteg tartalmi mondanivalóval telített változata: ez az, ami

az ő sajátja. Ezzel vívta ki a maga helyét az alföldiek között általában, Vásárhelyen különösen, de a magyar festészet történetében egyetemesen is.”²

ORMOS ZSUZSANNA

FELHASZNÁLT IRODALOM:

FÜLÖP ERZSÉBET: Mári. Múzeumi Műhely 2., Tornyai János Múzeum, Hódmezővásárhely, 2003.

DÖMÖTÖR JÁNOS: Városról, művészetről. Hódmezővásárhely, év nélkül.

BODNÁR ÉVA: Az újra felfedezett Tornyai. Gondolat, Bp., 1986.

² Elhangzott a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület konferenciáján, Kisteleken a Művelődési Házban 2012. március 30-án.

II. HAGYOMÁNY ÉS EMLÉKEZET

Székely sziget Belgrád alatt

Trianon előtt Torontál vármegye legészakibb községe Szőreg, legdélibb Székelykeve (mai szerb nevén Skorenovac) volt. Most gépkocsim kilométer-számlálójával megmértem a távolságot: szőregi házamtól székelykevei szállásomig 253, 8 km. Ilyen hosszú megye talán csak Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye volt még. A régi megyeszékhely nagyjából a közepén van: Nagybecskerek. (Mai névadója szerb partizán volt: Zrenjanin.) A járási székhelyünk a mintegy 25 km-re eső Törökkanizsa (Novi Kneževac). Székelykevének 2500 lakója van; ebből 2200 székelymagyar, 300 palyán, azaz katolikus bolgár. Ők mind tudnak magyarul; iskolában, házassalással jórészt a székelyekhez asszimilálódtak.

Az al-dunai székelyek most ünnepelték idetelepülésük 125. évfordulóját. 1882-ben Rákosi Jenőnek, a Budapesti Hírlap főszerkesztőjének szorgalmazására bizottság kereste föl őket Bukovinában, tájékozódni, át akarnak-e települni a Kárpát-medencei anyaországba. Őseik a madéfalvi veszedelem (1764) miatt kényszerültek elhagyni Székelyföldet. A bizottság, Odescalchi Artúr herceg, Szádeczky-Kardoss Lajos történész (később szegedi egyetemi tanár) és Benedek Elek, a Budapesti Hírlap munkatársa, utóbb a neves író, szerkesztő (az egyetlen fővárosi székely újságíró), fölkereste Andrásfalva, Hadikfalva, Józseffalva és Istensegíts lakóit. Volt ötödik község is, Fogadjisten, de lakossága az idők folyamán eloszlott a másik négy közt.

A bizottság összeírta azokat, akik vállalkoztak az áttelepülésre. Kiváltotta őket a bojárok rabságából: kifizette adósságaikat. 1983 tavaszán a hadikfalvi állomásról indult a kitelepítő vonat. Benedek Elek így számolt be emlékeiről önéletrajzában: „Napszámosember a hazavándorlók zöme, lehetnek vagy négyezren; hazavándorlók és itt maradók keserves sírása felhat az egekig.”

Szolnoktól hajón jöttek a Tiszán. A Víz (1879) után újjáépült Szeged ünneplőben várta őket. „Este köt ki Szeged mellett a hajó. A szőke Tisza partja nappali világosságban ragyog; az alig három esztendeje romokban hevert város díszbe öltözött: zászlók lengenek a frissen épült palotákon, gyertyák lobognak az ablakokban...” „Nem tudom, milyen volt Szeged az árvíz előtt, milyen az árvíz idején, most csakugyan szép volt, szebbnél is szebb.” Benedek Elek eddig kísérte székely testvéreit.

A folytatás már kevésbé volt ilyen lelkesítő. A tőkés, nagybirtokos Magyarország az Al-Duna mocsaras tájaira telepítette a jobbat váró bukovinaiakat. Kemény lecsapolási munkák, erdőirtás, kubikolás várt rájuk. Sokan visszamenekültek Bukovinába. Akik maradtak, emberpróbáló áldozatok árán valóban kultúrát teremtettek a tájon. Az első helyüket ott is kellett hagyniuk az árvíz miatt: Székelykeve csak 1886-ban született meg mai helyén. Mérnöki terv szerint: párhuzamos és merőleges utcákkal. Mellette még Sándoregyháza (Ivanovo) és Hertelendyfalva (Vojlovica) települt bukovinaikkal. Ez utóbbi, mint Szőreg Szegedhez, ma már Pancsovához tartozik.

A jubileum alkalmából, augusztus 9-én és 10-én, szombaton és vasárnap rendezték meg a Székelykevéről elszármazottak első találkozóját. Az általános iskolát együtt végzettek is ekkor jöttek össze. Gazdag kézimunka-kiállítás bizonyította a székely hagyomány eleveenségét. Almási Sámuel természetfotóiból, Mezei Erzsébet, Léphaft Pál, Péter László és a palyén Decsov Pál festményeiből, grafikáiból is kiállítás nyílt.

Ez a Péter László nem én vagyok. Névrokonom Székelykeve szülötte, most múlt ötvenéves. Rajztanár volt a helyi iskolában, amikor a délszláv háború miatt el kellett hagynia szülőföldjét. Az ő könyvének bemutatójára voltam én is hivatalos. A régi, az igazi *Székely himnusz*ből vett címmel jelent meg az ünnepi kiadvány: *Vándor fecske hazatalál?* Ezt volt alkalmam kéziratban olvasni, lektorálni, s ezért hívtak az ünnepi bemutatóra. Szerzőjén kívül szólt a kiadója is, a topolyai Solymossy Lajos.

A könyv összefoglalja Székelykeve történetét a madéfalvi veszedelemtől napjainkig. Beszámol a későbbi kirajzásokról, a Bácskába telepített, majd a szerbek elől menekült tolnai székelyek sorsáról is. Sőt, szerzője nemrég kétszer is ellátogatott őseinek földjére, Bukovinába.

Ez a kis magyar sziget, Belgrádtól délkeletre, példát mutat a nyelvéhez, nemzeti és székely hagyományokhoz való hűségére.

PÉTER LÁSZLÓ

Apor

2011. július 2-án az Elpusztult és Pusztuló Magyar Falvakért Egyesület karöltve Mindszent város Önkormányzatával, valamint a mindszenti Városvédő és Szépítő Egyesülettel a mindszenti napok egyik rendezvényeként téглаoszlop állításával hívták fel a figyelmet a mai város területén egykor létezett Apor településre. Az ügyért pénzzel és munkával fáradozók nemes ügyet szolgáltak: erősítették a helyi azonosság-tudatot, élesztették a *genius loci*-t, ugyanis Mindszent története egy részének állítottak maradandó emléket. Maga az ötlet Mezőhegyesen született egy disznóöléssel egybekötött osztálytalálkozón Papp József városgazda majorjában a Mezőhegyes-Fűperreg(k)re álmodott, azóta megvalósult, a középkori település emlékére állított síratóoszlop tervének megbeszélése során Pozsár Endre felvetéséből. Az avató ünnepségen már tapasztalatszerzés szándékával részt vett Zsótér Károly jelenlegi polgármester. A jó szándékú és közösségükért fáradozó emberek okos gyülekezete a legyszerűbb körülmények között is képes nemes ügy megvalósításáról dönteni.

Apor település, amelynek neve bizonytalan jelentésű magyar személynévi eredetű, a középkorban a Tisza mentén kialakult település-lánc egyik tagjaként született. Helyét a mai Kápolna utca tájékán kereshetjük. Az apori kápolna a Szent kereszt kápolnával azonosítható, amelyet az 1600-as évek közepén a törökök felgyújtottak, ám a hívek összefogásával újjáépült. A település léte jóval megelőzte első említésének (1332) idejét, amikor egy apori Bodor nevű királyi ember, *homo regius*, neve került be az írásos anyagba. A királyi ember, mint megyei nemes hivatalosan járt el főképp olyan birtokügyekben, amelyek valamilyen oknál fogva bíróság elé kerültek. Mivel ezt a feladatot csak nemesek láthatták el, ebben az időben feltehetően nemes, vagy nemesek is élhettek a jobbágyság mellett Aporon. Bodor, akinek neve göndör vagy hullámos hajút jelent, a Baar-Kalán nemzetség birtokperében járt el, amelynek három ága, a Szeri Póság, az Elésiek és Tiszai Pál 1329 óta perlekedtek, és végül birtokaikat a következőképpen osztották fel: Szeri és tartozékait ez előbbi két fél kapta, míg Tiszai Pál Szentest és Sajtót (nevében a só szó rejtőzik), a csongrádi vár sószállító népei élhettek itt. Az oklevél, amely eljárásjogi szempontból ugyancsak érdekes, az említett vidékről számos helynevet tartalmaz, Aporról azonban nem tudunk meg többet belőle.

Ezután hamarosan újabb adat került elénk a faluról. Ha elfogadjuk, a pápai tizedjegyzék (1332-1337) hibás adatát (Opir), akkor Mihály nevű papjának két márka jövedelme volt, ami abban a korban falusi plébánián ritkaságnak számított. Éppen ezért kételkedhetünk ebben az adatban. A pápai tizedjegyzékben püspökségenként azt jegyezték fel, hogy az egyes plébániák és egyházi méltóságok évi jövedelmükből mennyi

Az elpusztult falu emlékjele

tizedet fizettek a pápának. Így került be Apor az egyháztörténeti és topográfiai szempontból pótolhatatlan forrás-együttesbe.

Apor falu, bár csak a 15. század második évtizedében tűnik fel újra, immáron Szeri Pósa fi birtokaként, feltehetően már korábban, átkerülve a kismemesektől, a Baar (Bor)-Kalán nemzetség birtokai közé tartozott. A nemzetség ősi szállásterülete a Tisza Csongrád megyei szakasza mentén feküdt. Anonymus írja, hogy Árpád a Szeren tartott országgyűlés alkalmával „... ezt a helyet ... Ondnak, Ete apjának adta a Tiszától a Botva mocsárig, és a Körtvélytől Alpár homokjáig.” Ete pedig felépíttette Csongrád várát. Nem kételkedhetünk abban,

hogy a Tisza mindkét partja mentén húzódó birtokok, amelyek közé még Kalánkőröse, a mai Nagykőrös középkori elődje is tartozott, sorában állt Apor. A Baar-Kalánok Tisza menti birtokainak láncolatát egyháziak (dömösi prépost, garamszentbenedeki, zalavári apát, egri, váci püspök és mások) birtokai törték meg. A nemzetség Baranya és Esztergom megyékben ugyancsak birtokolt, ám Csongrád megyei őshonos voltára utal, hogy két nemzetségi monostort: Szer és Ellés monostorát a mi vidékünkön emelték. A Baar-Kalánok, miután kiegyeztek államalapító királyunkkal, Szent Istvánnal, megtarthatták birtokaikat, és szinte az egész középkoron át bírták azokat, ugyanis a család Szeri Pósa fi István krassói főispán elhunytával 1471-ben halt ki férfiágon. Jeles tagjai közé tartoztak továbbá Nána ispán, Kalán pécsi püspök, Pósa udvari ember, akitől a Pósa fi ág származik és mások. A hagyomány Bánk bánt ugyancsak a nemzetség tagjaként tiszteli.

Míg a nemzetség élete a nemesség világában telt el, jobbágyaik, beleértve az aporiakat, éltek mindennapi életüket, amelyeket időnként birtokviták zavartak meg, amelyek alkalmából maradtak fenn írásos emlékek róluk, mint részvevőkről vagy kárt szenvedőkről. Nyolcvan évet kellett várnunk erre az első említések után. 1411-ben Körtvélyes birtokon beszedendő járandóságok miatt támadt vita, amely során (Kórógy) Szentgyörgy közelében az egyik fél az apori népekkel és másokkal ellenlbasára támadva annak familiárisát az országúton megölte. Hogy miként záródott a jogvita, arról nincsenek ismereteink.

1415-ben a garamszentbenedeki apát, aki Csanyt birtokolta, és Szeri Pósa fia Péter között támadt vita Csanytelek birtok, valamint a Nándortó és Osztró halászó helyek miatt. A hatalmaskodás során Csany birtokon belül a földet felszántatta, az erdőt kivágatta, és a rétet lekaszáltatta jobbágyaival, köztük az aporiakkal. Ezen oklevélből a korabeli Aporon élt jobbágyok nevei kerülnek elő: István fia János, Kenulnak mondott Pál, Lőrinc, Fábián, Márton, Gál, Illés, Demeter és Miklós. 1416-ban Tömörkényen, Szeri Pósa fiainak birtokán tettek kárt mások mellett az aporiak, valamint a Kurca és a Tisza halászó helyein, továbbá Halászteleken. A határviták és az idegen földek használata egyrészt a pontosan nem megjelölt birtokhatárok miatt következtek be, másrészt a megélhetés kényszere vitte rá az erőszakos cselekedetekre a birtokosokat és jobbágyaikat, akik valamiképpen mindig egyezségekre jutottak. Nekünk, utódoknak azért tűnik oly veszedelmesnek ez a világ, mert róla igen ritkán maradtak fenn az egyes jogügyleteket és jogvitákat rögzítő okiratokon kívül más írásos emlékek. 1467-ben Apor ugyancsak Pósa fi birtokaként tűnt fel, amely adattal lezárult Mohács előtti története mindaddig, amíg újabb adatokat nem derít fel róla a kutatás.

Apor túlélve a magyar-török hatalomváltást, a török világban fennállt egy ideig. Az 1560. évi török fejadó (harács, forintadó, császár adója) összeírás szerint tíz hane (a családfőre és gazdaságára kivetett adó) után szedtek adót. Álljon itt az adófizetők listája: Molnár András, Erdélyi Orbán, Gál Tamás, Pál fia legény, Balog Bálint, Gergely testvére, legény, Szabó István, Márton Gergely, Pap Demeter (ötven juha van), István fia legény, Bozi Tamás, András fia legény, Kaszás Balázs, Pétör fia legény. Ők mindösszesen 2135 akcse adót fizettek. Az aporiak a többi település népéhez hasonlóan földművelésből és állattenyésztésből tartották fenn magukat. Búzát és kétszerest (búza és rozs keveréke, kenyérsütésre természetették, más néven elegybúza) vetettek a szántóföldeken, valamint lent és kendert, a bosztán-kertben (konyhakertben) pedig konyhára szükséges zöldségeket és káposztát. Erdő- és legelőhasználat után szintén fizettek adót, ahol juhot és disznót, valamint bizonyára szarvasmarhát tartottak, amelyet nem jegyeztek fel az összeírók. Apor ezen időben a vásárhelyi náhije kisebb települései közé tartozott, a mellette lévő Mindszenttel azonban a közepesek közé számíthatjuk.

Az 1570-es defterben már lakatlan helyként tüntették fel, területét Mindszent lakói tartották kezükön és (Kórogy) Szentgyörgy lakóival együtt művelték, 4835 akcse adót fizettek utána búza, kevert, valamint széna és legelőadó fejében. A tímár-defter szerint Apor szultáni hász-birtok volt. A két török adóösszeírás közötti időben a vásárhelyi náhijében település-koncentráció következett be, amelynek során több kis település megszűnt, lakói a nagyobbakba költöztek: Főképp a náhije székhelyére, Vásárhelyre, valamint Szentésre, amely ebben az időben mezőváros lett. Az aporiak pedig a közeli Mindszentre húzódtak.

Ezen fordulattal elindult Apor és Mindszent közös története. Mindszent nevét a mindenszentekről elnevezett templomától vette, azon szentektől, akik tiszteletükre nem kaptak külön napot a naptárban, és közös ünnepükként november 1-jét, min-

denszentek napját jelölte ki az egyház. 1570-ben 52 hane-t jegyeztek fel a faluban, ami a szokásos szorzószámmal 260 főt jelentett, amihez még vagyonnal nem rendelkezett napszamosokat és cselédeket számolhatunk, akikkel együtt 300 fő körül mozgott a település lakossága. Összehasonlítással: ugyanekkor Szentesen kétszer nagyobb népességet írtak össze, Vásárhelyen pedig hatszor többen laktak ekkor. Mindszent lakossága teljesen magyar volt ekkor, jóllehet a náhijében szlávok is éltek. Ezután Apor neve nem került elő önállóan az iratokból, 1665-ben például Apor-Mindszentként szerepelt, 1675-ben pedig már csak Mindszentet említették.

Az emlékoszlop avatásán ünnepi köszöntőt mondott Zsótér Károly polgármester, Blazovich László tartotta az ünnepi beszédet, a siratóoszlopot Szabó Zoltán Jenő plébános szentelte fel, Korom Éva Adrienn Kányádi Sándor Vannak vidékek... című versét mondta el, Cseh Adrienn pedig énekkel emelte az ünnepség hangulatát. Közben egyre fenyegetőbbben eredt el az eső, azonban a koszorúzás még lezajlott. Koszorút helyezett el a Városvédő és Szépítő Egyesület. A „Falvakért” egyesület nevében az alapító özvegye, Kovacsics Józsefné professzor asszony és Sója László koszorúztak.

Nem feledkezhetünk meg a támogatókról, akik nélkül nem állhatna ma az emlékmű. Az oszlop megépítésében oroszlánrészt vállalt Bereczki Attila, az ügy mellé állt az Ipartestület és a városvezetés, továbbá időt és anyagi ráfordítást áldoztak a megvalósításhoz: Takács Gábor építészmérnök, Dr. Ávéd János és családja, Urbaniczkiné Magdolna és férje, Gyula, Kovács Zoltán és neje, Gémes Lajos, Pozsár Endre, Szabó János, a Festékház, a Vastüzép munkatársai és Mikula József.

Ha a téглаoszlop - amely az elmúlást és a megmaradást egyaránt hirdeti - környéke helytörténeti kultikus tér lesz, amelynek megvalósulása a későbbiekben a mindszentiek odafigyelésén és városuk szeretetén múlik, akkor az ügyért fáradozók elnyerik méltó jutalmukat.

BLAZOVICH LÁSZLÓ

A FELHASZNÁLT IRODALOM JEGYÉKE

- ALMÁSI TIBOR: Az 1332. évi oklevél regesztája. Kézirat
 BLAZOVICH LÁSZLÓ szerk.: A Körö–Tisza–Maros-köz települései a középkorban. Szeged, 1996.
 GYÖRFFY GYÖRGY: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. A–Cs. 882-907. Bp., 1963.
 KÁLDY-NAGY GYULA: A szegedi szandzsák települései, lakosai és török birtokosai 1570-ben. Dél-alföldi Évszázadok 24. Szerk. BLAZOVICH LÁSZLÓ. Szeged, 2008.
 PAPP RÓBERT: A Bor-Kalán nemzetség birtokperének ítéletlevele 1332-ből Documenta Historica 78. Az SZTE BTK Történelem Diákkör kiadványa. Szeged, 2007.
 VASS ELŐD: A vásárhelyi náhije 1560. évi és 1570. évi török adóösszeírása. In: Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből IV. Szerk. FARKAS JÓZSEF. Szeged, 1980. 5-59.
 Zsigmond-kori oklevéltár III. (1411-1412), V. (1415-1416) Bp. 1973. 1997. MÁLYUSZ ELEMÉR kéziratát kiegészítette és szerkesztette BORSA IVÁN.

Elpusztult falvak a múltban és napjainkban

I.

A Csongrád Megyei Levéltár 2012. október 8-án tudományos ülést tartott Szentesen a Megyeháza Konferencia Központban a középkorban elpusztult *Ecser* faluról, valamint a napjainkban pusztuló településekről. A megjelent érdeklődőket *Szirbik Imre* polgármester köszöntötte, kiemelve, hogy az egykori megyeháza legrégebbi intézménye a szentesi levéltár, amely 1883/84 folyamán költözött az ódon falak közé. A rangos intézményben megtalálhatók Csongrád vármegye és Szentés város több száz évvel ezelőtt keletkezett dokumentumai, s ezáltal a térség írásbeli emlékeinek legfontosabb őrzőhelye. A régi iratok számos tanulságos információt hordoznak, amelyekből a mai szakemberek és politikusok is sokat tanulhatnak.

A tudományos tanácskozást *dr. Biernacki Karol* megyei levéltár-igazgató nyitotta meg, bejelentve, hogy a közelmúltban történt átszervezések következtében a megyei levéltári hálózat új neve: Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára. A Levéltári Napokat 35. éve tartják. Az idei programsorozat Szentesen indul, majd az elkövetkező napokban Hódmezővásárhelyen és Szegeden folytatódik. *Dr. Varsányi Attila* levezető elnök elmondta, hogy a Csongrád megyében működő levéltári hálózat egyedülálló az országban. Történetileg alakult ki, hisz a megye valamennyi régi városa (Csongrád, Szentés, Hódmezővásárhely, Szeged, Makó) egykor megyeszékhely is volt saját levéltárral. A helytörténeti kutatások eredményessége, valamint a lakossági igények kielégítése igazolták a hálózat létjogosultságát. Vigyázni kell, hogy valódi levéltárak, tudományos műhelyek maradjanak; ne degradálhassák le holmi külső raktárakká.

Az első előadó *Blazovich László* professzor volt, aki a középkori *Ecser* faluról beszélt. A település neve 1138-ban tűnt fel először az oklevelekben, amelynek területén Álmos herceg és fia, II. Béla kolostort alapított a dömösi apátságnak. A földek megművelését 65 kenyéradó szolga végezte, akiknek a neve is fennmaradt, pl.: Apati, Bandi, Bese, Beke, Bús, Bakatúr, Kuteles, Munka, Magdi, Szegun, Págán stb. A falu lakosainak száma a családtagokkal, cselédekkel és egyéb népességgel együtt kb. 350–400 fő lehetett. A tatárjárás idején a település elpusztult; 1266-ban mint terra (lakatlan föld) szerepelt a nyilvántartásokban. Később kunszállás lehetett, de nincs közelebbi adat. A török hódoltság idején, 1567-ben 28 portát írtak össze a defterdárok. A kb. 150–200 fős népessége földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozott. A 15 éves háború idején (1591–1606) a település teljesen elnéptelenedett.

A következő előadó *Nagy Géza Balázs* teológus-helytörténész volt, aki a „Középkori egyházi birtokok Csongrád vármegye északi részén” címen tartott értekezést.

Elöljáróban szól I. Szent István király országalapító és egyházépítő tevékenységéről. A korai egyházi birtokadományok közül három érintette vidékünket: a zalavári apátságnak (1019, 1024), a garamszentbenedeki apátságnak (1075) és a dömösi prépostságnak adott. (1107, 1138). Az elsőhöz utalt birtok volt Mártély, amelynek Szent Adorján mártír volt a védőszentje, akárcsak Zalavárnak. Az adományozó oklevelekről kiderült, hogy utólagos hamisítványok voltak, bár az adományozás ténye valós lehetett. Az 1075-ös adománylevelél Sáp és Csany falvakat, továbbá a tiszai Böldi rév és a Kurcai rév vámjait érintette. A dömösiek Ecsér és Leng falvakat kapták. Az apátság emberei utóbb templomokat építettek a környéken, kialakultak a plébániák, amelyeknek köszönhetően terjedni kezdett az írásbeliség.

A záró előadást *Kovacsicsné Nagy Katalin* professor emeritus, demográfus tartotta „Korunk pusztuló falvai” címen. A hallgatóság megtudhatta, hogy ma Magyarországon az 500 főnél kevesebb lélekszámú települések tartoznak a „pusztuló falvak” kategóriájába. Ha ezek rövid időn belül elvesztik népességük felét, szinte biztosra vehető teljes elnéptelenedésük. Ma a községek $\frac{1}{4}$ része ki van téve a teljes pusztulásnak. Számokkal alátámasztva: 1960-ban ebbe a kategóriába tartozott 671 település, 2003-ban 1027 település, 2010-ben pedig már 1045 település. Az országon belüli elhelyezkedés szerint: Baranya megyében a községek 67,8 %-a, Zalában 61,1 %, Vas megyében 60,2 %, Szabolcs-Szatmár megyében 14,8 %... Térségünk megyéi a kevésbé veszélyeztetettek közé tartoznak, amennyiben Csongrád és Bács-Kiskun megyék községei közül 6,7 % népessége csökken rohamosan, Békés megyében pedig 10,7 %-ának. E szomorú adatsor egyik kiváltó oka a városok számának mesterséges, meggondolatlan szaporítása. Az erős nagyközségek az utóbbi 15–20 évben városi besorolást nyertek, noha közel sem feleltek meg az urbanizációs kritériumoknak. Míg 1945-ben Magyarországon összesen 45 város volt, 1962-ben pedig 63, addig 1990-ben már 148, 1995-ben 200, 2012-ben pedig már több mint 300. Némelyik alig ezer lakossal rendelkezik. A továbbiakban szomorú adatok hangzottak el a kisfalvakban tapasztalható mostoha életviszonyokról.

A szentesi levéltári nap délután az ecséri templomromnál folytatódott, az ott létesített emlékhely felavatásával.

II.

Cserebökény mai területén a középkorban virágzó településnek számított *Ecsér*, *Pankota* és *Veresegyháza*, amelyek a török időkben teljesen elpusztultak, nevük csak határnévként maradt fenn. Ecsér falu neve 1138-ban tűnik fel először az oklevelekben Ecer alakban (utóbb 1266: Echey; 1553: Ether). Az érintett évben a dömösi egyháznak 65 kenyéradó szolgája lakott Ecséren. A tatárjárás idején a falu elpusztult, 1266-ban mint terra-t (puszta föld) említik. Később kunszállás, s mint ilyen, egyház-igazgatásilag közvetlenül az esztergomi érsekség felügyelete alá tartozott, a lelki gondozást a ferences barátok látták el. Eredetileg Békés vármegye része volt, de 1561-ben már Külső-Szolnok vármegyébe jegyzték fel. A falut és templomát 1566-ban a Gyula el-

len vonuló török-tatár hadak felperzselték. 1567-ben 28, 1579-ben 21 magyar adózójának nevét jegyezték fel a török összeírók. A 15 éves háború idején (1591–1606) néptelenedett el véglegesen. Egykori területét a szentesiek, mint pusztát használták. 1720-ban báró Harruckern János György birtokába került, s a szentesi határ részeként ezt követően sorolták át közigazgatásilag Csongrád vármegyébe.

A *Cserebökény* elnevezés külterületi határnévként 175 éve ismert. Amint Zsíros Katalin: Szentes földrajzi nevei című könyvéből megtudhatjuk, a csongrádi határral szomszédos Bökény pusztát 1721-től kezdve Szentes lakói földesuruktól, Harruckern János Györgytől bérelték más pusztákkal együtt. Az örökváltás után (1836/37) a bökényi pusztát a szentesieké maradt, helyette királtság földet adtak cserébe a Károlyi grófoknak. Királtságon a Bökény pusztáért kihaló terület neve lett Cserebökény. A nagykiterjedésű külterületi lakott helyet 1935-ben közigazgatásilag Kiskirályság község határához csatolták. 1946-ban a tanyai lakosok községgé alakuló törekvését siker koronázta: a belügyminiszter engedélyezte Cserebökény községgé alakítását. A rendelet kimondta, hogy az új község határát a Kiskirályság községhez tartozó Cserebökény és Terehalom egy része, a Szentes megyei városhoz tartozó Mucsihát, Külsőecser, Pankota, Belsőecser és Kaján egy része, továbbá az Öcsöd községhez tartozó Veresgyháza határrészek alkotják. A községgé alakulás időpontja 1947. március 1. A község területe 16 408 katasztrális holdat tett ki, a tanyai lakosság száma 1502 fő volt. Az 1949. évi népszámláláskor a község lakossága elérte az 1699 főt, a csúcspontot. Az erőfeszítések ellenére nem alakult ki a község belterülete, megmaradt szétszórta tanyás településnek, 10 külterületi egységgel. A mostoha lakhatási és ellátási viszonyok miatt lakossága rohamosan fogyott; 1970-ben már csak 941 lelket számlált. 1972-ben a falugyűlés egyhangúan kimondta Cserebökény község Szentes várossal történő egyesülését.

Az egykori Ecsér falu templomának romja ma is látható a Szentesről Szarvasra vezető út mentén, a szántóföld közepén. Egyes leírások szerint 1733-ban még a tornya is állott. A régészeti leletek alapján a templom építésének ideje a XIII. század második felére tehető. A templomról Gyalus László építész készített felmérési rajzot 1898-ban. Eszerint hajója téglalap alakú, a szentély a nyolcszög három oldalával záródik, az egyetlen támpillér későbbi hozzáépítés. A hajó ablakai, valamint a vegyes (terméskőtégla) falazási technika a román stílust sejteti. A középkori építmény romjainak megóvása régen foglalkoztatja a szakembereket és a környék lakóit. Az eddigi próbálkozások nem vezettek eredményre. Az új elképzelés az, hogy a templomrom környéke alakuljon emlékhellyé, egyfajta zárandokhellyé, ráirányítva a figyelmet az ősi templom maradványainak védelmére. A város főépítésze, Wittek Krisztina készítette a látványtervet, a megvalósítást a térség legalaposabb ismerője, Móra József önkormányzati képviselő vállalta, egy emléktábla elhelyezésével egybekötve. A megyeházi tanácskozás után került sor az ecséri emlékhely felavatására. Rövid beszédet mondott *Blazovich László*, majd a térséget bemutatta *Móra József*.

LABÁDI LAJOS

Szeged zsidó temetői

I.

A zsidóság nemcsak az életet becsüli nagyra, mint ajándékot, melyet a Teremtőtől kapott, hanem elhunytjainak és azok nyugvóhelyének is kiemelt figyelmet szentel. Ez a viszonyulás megmutatkozik a haldoklókról, halottakról való gondoskodás minőségében, gyászritusban és a sírkert – mint kegyeleti színtér – vonatkozásában is. A zsidóág hite szerint csak a test hal meg, a lélek tovább él, és visszatér Teremtőjéhez. A zsidó sírkert az Élők Háza (Béth Hachajim), az Öröklét Háza (Bét Olám); hogy a lét legjellemzőbb elnevezést emeljem ki, melyet a hitvilág e területre vonatkozó részét a legjobban tükrözi. A halál körüli teendőkre, a temetőkeretek gondozásának feladatára, valamint jótékonyásra szakosodott egyesületet a Chevra Kaddishát (Jótékonyágot Gyakorló Szent Egyletet) minden hitközség létrehozta már a megalakulása körüli időszakban. A Szegedi Chevra 1787-ben jött létre.

A szegedi zsidó temetői helyszínek – háromról van szó – a maguk egyedi sorsával nemcsak a kegyelet tárgyi megnyilvánulásai és mentalitástörténeti emlékek, hanem egyszersmind a közösség sorsának hű tükröi.

Az első, a *Régi temető* létrehozásának dátuma az 1794. év. A mai Kálvária sugárút és a Londoni körút sarkán húzódott e keskeny négyszög alakú terület. Noha hosszú időre tervezték használni, mégis csupán 38 éven keresztül szolgált nyugvóhelyül. Első temetkezési térség lévén, ide kísérték a hitközség korai időszakának elhunytjait; többek közt létrehozójának néhányát, valamint későbbi nagy dinasztiák őseinek holttestét (pl. a Czinner, Déri, Deutsch, Herzl, Holtzer, Pollák, Schweiger családok). Itt porladtak a hitközség megalapítójának, Pallak Michael Chajimnak földi maradványai is. 1981-ig működött a Régi temető. Ekkor lezárták és a zsidó halottak számára a város távolabbi részén jelöltek kis helyet. A sírkert azonban megmaradt, bár időközben (lévén a terület belváros) körbeépítették. Mivel szükség volt a helyre, 1867-ben kötelezték a hitközséget sírköveik eltávolítására, de az elhunytak testére ez nem vonatkozott. Lów Lipót és a vezetőség viszont nem hagyta ott hittestvéreit, és a teljes exhumálás mellett döntött. 42 férfi és 33 nő maradványait evakuálták. A kihantoltakat az új temetőben számukra kijelölt és bekerített (ma 7. sz.) parcellában helyezték végső nyugalomra. Az újratemetés során néhányan családi sírba kerültek, a többiek, 65-en, a nevezett földdarabban fekszenek. Létezik egy lista, mely a parcellán belül topográfiailag feltünteti a személyeket, ezen azonban már csupán 31 azonosítható név szerepel. A 7. parcellában – nem messze a rabbik sírjaitól – csendes magányukban, mint gyöngyfüzerek húzódnak a málladozó kövű sírsorok.

A temetők között különleges helyet foglal el az egykori elföldelési tér, melyet *Ideiglenes árvízi temető*nek lehet nevezni. A Kamaratöltés mellett elterülő városi sírkert délnyugati részét biztosították az 1879. március 12-én Szegedre tört árvíz alatt elhunytak elföldelésére. Abban az évben március 12-től augusztus 23-ig ott zajlottak a hantolások, szám szerint 24, közülük 5 személy lett a Víz áldozata. Később 7, majd a többi tetemet is átszállították az Új temetőbe. Helyük családi-, vagy egyéni sírhelyen lett. Az 1831. évtől működő *Új temető*t teljesen szabad téren jelölték ki. 1844-ben, majd 11 év múlva, 1855-ben tovább növelték, majd 18 év elteltével 1873-ban még 345 négy-szöglet csatoltak hozzá. 1833-ban Schäffer Mózes Joachim tervei szerint és indítványozására megkezdődött, majd folytatódott a fásítás. A temető rendjének tervei, kialakítása és a térképek fölvétele az ő több éves munkájának köszönhető. (Megjegyzem, síremlékét már nem találhatjuk.) A ciduk hadin házat (cinterem, búcsúztató) az árvíz elpusztította. Helyette 1880-ban épült fel az újabb Ház, melyet Lów Immánuel kezdeményezésére Baumhorn Lipót tervezett. A főrabbinak köszönhető továbbá a virágoskertté rendezett temetői küllem, valamint a sírversek is az ő költői vénáját dicsérik.¹ A Bét Olán jelenlegi terület nagysága 60 hektár, amely 106 parcellára van osztva. A kert története során zajlott temetések száma körülbelül hatezerre tehető.

A szegedi zsidó temető földje sok jeles ember porhüvelyének szolgált és szolgál nyugvóhelyül, kik az élet minden területén kiemelkedő tevékenységük révén hírnevet szereztek maguknak és közösségüknek. Itt kaptak helyet továbbá a hősök emlékművei: a Randeggből hazaszállított 99 áldozat síremléke. „Ide temettük a meggyaláztott tóratekerceket a lágerokban szappanná préselt véreink, névtelen mártírjaink és munkaszolgálatosaink emlékére” feliratú emlékkő. Alföldi városokból származó, a téglagyárban 1944 nyarán áldozattá vált hittestvérek. Szintén a szegedi téglagyárban halálukat lelők kertrésze. Az I. világháborús hősi halottak kis márványablái és szarkofágja. A mintegy hatezerből arányában kevés sírt látogatnak életben maradt utódai. A többieké, az elhagyottaké írásos-fotós rögzítésre vár, bízva abban, hogy ezen a módon megmenekülhetnek a feledéstől. A bibliai időkben fennmaradt szokás ma is élő megnyilvánulása, hogy a sírra kavicsot helyeznek. Ez jelzi, hogy az elhunyt emlékezete tovább él, vannak még, akik felkeresik a hantot és emlékeznek.

Végszól Lów Immánuel sírkőavató beszédéből következzen egy részlet: „Ide helyezők sírhantod mellé ezt a márványt s fölavatjuk síremlékedül, mert mégis jelkép a sírkő, vigasztos tanításnak, boldogító hitnek, öröklétnak, halhatatlanságnak jelképe: földben gyökerezik alapja, de ég felé emeli fejét, menny felé mutat, hová lelkedet az Úr visszahívta a megdicsőültek karába. (...) Maradandó fájdalom állandó emléke! Ha utánunk új ember nyom kél, állítsd meg, aki itt köröttes szereteteinek keresi sírját.”

¹ Ezzel foglalkozó kötetem: *Lów Immánuel sírversei*. Textusok a szegedi neológ izraelita temetőben. Magyar Zsidó Szemle Füzetek 3. Sorozatszerkesztő: LICHTMANN TAMÁS. Bp., MTA-ORZSE Zsidó kultúratudományi Kutatócsoportja és az Országos Rabbiképző Zsidó Egyetem, 2009.

II.

A kulturális folyamatok egyik látványos lenyomatát képezik a sírkövek feliratai és motívumai. Képeimen keresztül mutatom be a magyarországi zsidóság kulturális változásait. A zsoltárversek hagyományos héber szövegeiből összeállított feliratok a 19. század folyamán lassan német és magyar nyelvűvé váltak. A vidéki

közösségek esztétikai világát pedig a középrétegekbe emelkedő családok modern, művészi igényű sírjelei váltották fel. Többszörös munkásságom választékából a *temető* témakört emelem ki. A somogyi zsidó közösségek és temetőik feltárásán másfél évtizede dolgozom. Tevékenységem azonban nemcsak erre az egy megyére korlátozódik, hanem az ország más településein is jártam. Kutatómunkám eddigi eredménye a kérdéskörben írt mintegy félszáz közleményem, előadásaim és négy kötetem.

2006-ban Kaposváron jelent meg 139 oldalas könyvem: *„Hol sírjaink domborulnak...” Elhagyott zsidó temetők Somogy megyében*. Mint a cím közvetíti, írásomban Somogy elárvult zsidó sírkertjeivel foglalkozom. Könyvemben a temetők számát, helyszínét publikálom, továbbá a sírkertben föllelhető kövek száma, különleges sírrajzai, szimbólumai szerepelnek fotókkal illusztrálva. A temetéssel kapcsolatos rítusok szintén helyet kaptak az írásműben.

2008-ban Szegeden adtuk ki 208 oldalas munkámat: *A lengyeltóti zsidó temető szöveg- és motívumkincsének analízise*. Egy településre koncentrálva, – mely egykor hitközségi központ volt – mutatom be a helyi zsidóság történetét, temetőjét, annak szimbólumaival, sírszövegeivel. A kötet végén névmutató segíti a tájékozódást.

2009-ben Budapesten látott napvilágot 93 oldalas gyűjteményem a Magyar Zsidó Szemle Füzetek 3. számaként: *Lőw Immánuel sírversei. Textusok a szegedi neológ izraelita temetőben*. Monográfiámban sírfelirat-korszakokkal foglalkozom, majd az epitáfiumokat rendszerezem, valamint a keletkezésük mögött meghúzódó szándékot vizsgálom.

Zsidó temetők Szegeden c. kötetem kézírata nyomtatás előtt áll. A szegedi temetők történetét részletesen vizsgálva érintem a chevra történetét. Fotók, térképek, és még nem publikált dokumentumok mellett 9500 név adatbázisával bővítettem az anyagot.

Tanulmányaim különböző folyóiratokban, egyéb kiadványokban és web-lapokon jelentek meg, továbbá a Cfati Múzeum (Izrael) őrzi őket. (Honismeret, Somogyi Honismeret, Szeged, Kegyelet, Magyar Zsidó Szemle, Új Élet, azonkívül a Szegedi Zsidó Hitközség újságaiban: Hitközségi Hírlevél, Könyvtári Élet. Dusha Béla: Az élő zsinagóga). Előadásaim több helyszínen Somogy megyében, Budapesten és Szegeden zajlottak, illetve zajlanak. A zsidó temetők lenyűgöző világát minél szélesebb körben szeretném feltárni és megmutatni, ezzel közkinccsé tenni.

ÁBRAHÁM VERA

A szentesi városháza rövid története

A szentesi városháza azon középület, amelynek létesítését a legelsőik között határozták el elődeink, különböző okok miatt mégis szinte utoljára valósult meg. A városi tanács már 1834-ben szükségesnek tartotta volna a meglévő városháza kibővítését, de sürgősebb ügyek miatt nem került rá sor. 1836-ban Szentes örökváltság révén úrbéres mezővárosból szabad paraszt-polgár várossá vált, 1848-ban pedig elnyerte a rendezett tanácsú városi jogállást. A kibővült közigazgatási feladatok ellátása érdekében már ekkor felmerült az igény egy új, központi fekvésű városháza építése iránt, de anyagiak hiányában a megvalósítás elmaradt.

Az abszolutizmus éveiben a helyzet tovább romlott, mivel az addig használt épületet át kellett adni a császári hivatalok részére. A városi hatóságok bérelt helyiségekbe kényszerültek volna, ezért Szentes Város Községi Választmánya 1858 januárjában határozatot hozott *„egy emeletes, alól boltokkal, úgyszintén pénztári, levéltári helyiségekkel ellátott, felül pedig hivatalos szobákat tartalmazó új városház”* építése tárgyában. A tervek elkészítésére Ybl Miklós nagyhírű pesti építészet kérték fel, aki a vázlatterveket 1859 decemberében megküldte. A levéltárban ma is megtalálható tanulmányterv főhomlokzati rajza egy eklektizáló, toronybástyás romantikus palotát mintáz, amely díszére válhatott volna a műemlékekben szegény alföldi városnak. Az építkezés engedélyeztetése éveken át húzódott, de végül a kivitelezés a zavaros politikai viszonyok miatt elmaradt.

1869-ben Török János városi mérnökkel készítették tervet, mely egy meglévő épület bővítését jelentette volna emeletráépítéssel, de ez is megrekedt a tervezés stádiumában. A megyeháza építésével párhuzamosan ismét komolyan felmerült az új városháza építése, annál is inkább, mivel a megyeháza céljára felajánlott telken álló városi épületeket, melyek több hivatalnak adtak helyet, záros határidőn belül le kellett bontani. A közgyűlés 1881 augusztusában határozatot hozott az új városháza építéséről, a tervek elkészítésére felkérve *Makay Endre* műépítész, a megyeháza díjnyertes tervezőjét. Makay a terveket már az év végén bemutatta, az építési megbízás azonban váratott magára. A városháza megvalósítását ezúttal is hátrább sorolták, a pénzt elvitték a produktívabbnak gondolt beruházások (vasút, vendéglő, villanytelep).

Az ekkor 30 ezer lakosú, megyeszékhely státusú település közigazgatási egységei egymástól távol, 7 különböző helyen, szükségépületekben (volt vendéglő, régi magtár stb.) és bérelt helyiségekben (új megyeháza) működtek, lehetetlenné téve a zökkenőmentes helyi kormányzást. Az egyre tűrhetlenebb helyzet megoldására számos elképzelés született. 1902-ben például felmerült, hogy az alig négy éve átadott Petőfi Szállót alakítsák át városházává. A terveket *Nádas Aladár* városi mérnök el is készítet-

te, de az átalakítás túlzottan költséges lett volna, s egyébként is a városi szállóra és vendéglőre szükség volt. A képviselő-testület 1904 tavaszán megelégtelte a dolgot, s utasította a tanácsot, hogy 90 napon belül tegyen javaslatot egy megfelelő városháza felépítésére. Ettől kezdve – bár sok akadály között – folyamatosan haladt a városház-építés ügye.

A tanács előmunkálatai alapján a városi közgyűlés 1906. szeptember 24-én határozatot hozott a városháza építéséről, s a szükséges teendők ellátására *dr. Mátéffy Ferenc* polgármester elnöke alatt 16 tagú építési bizottságot alakított. A hely kijelölése (az 1894-ben megvásárolt ún. Jurenák-féle ház telke) és az építési feltételek összeállítása az év folyamán megtörtént. A városház-építési bizottság 1907. január 10-én országos pályázatot hirdetett, amelyben általános elvként hangsúlyozta, hogy: „A város nem kíván valami cifrán díszített, drága fenntartással járó épületet, hanem egy olyan szolid, nyugodt homlokzati kiképzésű városházát, mely mentes minden pazar külső díszítéstől, már komoly külsejével is kifejezésre juttatja az épület jellegét”. Első díjként 2000 koronát, második és harmadik díjként 1000, illetve 500 koronát tűztek ki. Az érdeklődést jelezte, hogy a polgármesteri hivatalból 138-an kérték ki a részletes feltételeket, a határidő lejártáig pedig (1907. márc. 30.) 38 pályázótól 47 építési terv érkezett. A bíráló bizottság – amelyben a Magyar Mérnök- és Építész Egyletet *Somló Emil*, a Magyar Építőművészek Szövetségét pedig *Fleischl Róbert* képviselte – többségi szavazattal *Bohn Alajos* aradi születésű építésznek ítélte az I. díjat, akit egyben felkérték a részlettervek kidolgozására, valamint az építési munkálatok irányítására. (Bohn Alajos hét éven át *Alpár Ignác* neves budapesti műépítész irodájában dolgozott, aki többek között őt bízta meg a városligeti Mezőgazdasági Múzeum építésének művezetésével. *Alpár* ajánlatára *Fellner* és *Helmer* bécsi építészek őt kérték fel a kolozsvári nemzeti színház építésének vezetésével, melyet sikeresen teljesített.) A II. díjat *Tóry Emil* budapesti műegyetemi tanár kapta, a III. díjat többszörös holtverseny miatt nem adták ki.

A kivitelezési tervek 1907 szeptemberére elkészültek, november elejére pedig befutottak a szakipari munkákkal kapcsolatos árajánlatok is. A legfontosabb munkákat szentesi mesterek nyerték el (pl. *Bene István* kőműves, *Budai János* ács, ifj. *Szathmáry Pál* asztalos, *Mócz Kálmán* üveges). Az építkezés várható végkölségét a közgyűlés 488 000 koronában állapította meg, amely közel 100 000 koronás túllépést jelentett az eredeti tervhez képest. Erre hivatkozva az egyik városi képviselő fellebbezést nyújtott be az építkezés ellen. Az ügy a Belügyminisztériumban kötött ki, ahol 8 hónapon át fektették az aktákat. 1908 júliusában végre megérkezett a végzés, amely 400 000 koronára szállította le a költségeket. A közgyűlés ennek eleget tett, s újból kiadta a munkákat a vállalkozóknak. Az építkezés azonban nem kezdődhetett meg, mivel újabb fellebbezés folytán az ügy ismét a BM-hez került, ahol ezúttal másfél évig rágódtak a válaszon. Végre 1910 júniusában megérkezett a jóváhagyás, így közel 3 évi aktatologatás után augusztus közepén kezdetét vehette az építkezés. *Bohn Alajos* kiváló szervezőképességére utal, hogy alig egy évvel később, 1911 szeptemberében a városi hiva-

talok beköltözhetnek új otthonukba. Az impozáns építmény alaprajzának elrendezése a Kossuth téri és Erzsébet téri vonalak teljes beépítésével két főszárnyat tüntet fel, melyek közül az Erzsébet téri főszárnyra merőlegesen két mellékszárny helyezkedik el. A késői barokk stílusjegyeket hordozó épület két, összesen 135 méter hosszú, manzárdtetős homlokzatát egy kerek, 37 méter magas saroktorony kapcsolja össze, ovális ablakokkal, oszlopokkal kiképzett főbejárattal. Főlépcsőháza elágazó, hajlott ívű, míg a tágas hivatali helyiségek a célnak megfelelő egyszerű, modern stílusban épültek. A közgyűlési nagyterem elkülönül a forgalmas hivatali helyiségektől, az épület főtéri homlokzatán mellékfeljáráttal és a közgyűlési terembe vezető külön lépcsőházzal. A nagyterem 250–300, az emeleti karzat 70–80 ülőhely kialakítására volt alkalmas. A 2076 négyzetméternyi (29 338 légrétegméter) beépített terület 92 helyiségre tagolódott, helyet biztosítva valamennyi hivatal számára. Az épület díszítő elemei a következő mesterek munkáját dicsérik: *Kálmán Ede* (külső és belső szobrász munkák), *Fey Rezső* (díszítő bádogos munkák), Budapesti Kőgyár (kőfaragó munkák).

A sok évtizedig nélkülözött új városháza ünnepélyes átadására 1912. május 27-én került sor. Az első köszöntőt dr. Mátéffy Ferenc polgármester mondta, aki 10 éven át keményen küzdött a megvalósításáért. A városházépítés előtörténetét *Bugyi Antal* főjegyző foglalta össze, majd *Fekete Márton* országgyűlési képviselő elemezte az átadási aktus jelentőségét. Üzenet értékű záró gondolata a mának is szól: „*Legyen ez az új hajlék felszentelt csarnoka a közügy szeretetének, az abban székelő városi képviselők és a város mindenkori tisztviselői kara pedig legyen világító fáklyája a haladásnak, az emberbaráti szeretetnek, az igazságosságnak és a könyörületességnek. Legyen ebben a hajlékban időtlen időkig csendesség és jó békesség!*”²

LABÁDI LAJOS

² Elhangzott Szentos város képviselőtestületének díszközgyűlésén 2012. május 25-én.

A katonaelet humora Tömörkény István novelláiban

Tömörkény novelláinak közel egyharmada katonai témájú. Ennek a nagy számnak egyik oka az, hogy szívesen emlékezik vissza a „spanyolviaszk országban” eltöltött időre. A másik oka pedig az, hogy élete utolsó két éve az I. világháború idejére esik. Ebből az időből a legtöbb novellája, érthetően, a katonákkal foglalkozik. Tömörkénynek e novelláit nem lehet elválasztani a paraszti tárgyúaktól, mert szereplői ugyanazok a Szeged környéki parasztok. A háború kitörése sem választóvonal ezekben a novellákban. Szereplői ugyanazok az „öreg regruták”, ugyanazok a „vén szentségek”, „öreg csontok”, mint a régebbi novellákban, csak most 25-30 évvel idősebbek. E novellákban igen sok a visszaemlékezés a Novibazárban eltöltött régi szép időkre.

A katonanovellák humora sokrétű. Humoros helyzet alakul ki például a német vezényleti nyelv miatt. Az egyszerű tanyai emberből lett katona, azaz – ahogy akkor hívták – *infanteriszt*, nem tudott ezen a „vadkacsanyelven” beszélni. Legtöbbje nem is gondolta, hogy ezek német szavak, hanem azt hitte, magyarok, csak éppen ő nem ismeri őket. Ez Kútásó János szavaiból tűnik ki legjobban, amikor a Priepoljéba érkezett lengyel tüzéreket irányító vezényszavakat hallotta. Örömmel jegyezte meg. „Nézze mán káplár úr, hát még ezöknek az ebadta polyákoknak is magyarul komandéroznak”. A katonák nem tudtak németül, a tisztek pedig nem beszéltek magyarul. Ez a kettősség adja meg a *Parádé* és *A bakancstalp* humorát. A mindkét novellában szereplő kapitány, Wolhinyaczký szónoklatait csak az érti meg, aki már hozzászólt a kapitány „javított és bővített magyar nyelvtanához”. A humoros helyzet a kihallgatáson is bekövetkezik. A kapitány ismét magyarul beszél: „*Én mil sok iszkoláztatást megtétettem a téli hónapokba bele, és mégis vagyok az számár!*” Ezeket a szavakat a szabadságot kérő „önkéntes dögész” nem bírja ki nevetés nélkül. Hatnapi egyest kap. Amikor viszi a „vasat”, egy barátja megkérdezi, miért került a fogdába. „Hát – mondja a medeciner –, beütött a nemzeti vívmány. Az öreg most kezdett el először magyar nyelven beszélni: hát mindjárt kijárt érte hat napi egyes”.

A katonahumor másik megjelenési formája a „*regimentsprache*”. „Valóságos külön nyelv ez, amelyre külön lingvistákat küldhetne ki az akadémia”, jegyzi meg erről a nyelvről Tömörkény. Az *Egy vidám katonáról* című novellában egész szótárra való humoros katonaszavakat állít össze Tömörkény. „Így a kanál az - pipa, a pipa pedig - kanál; a szanitéc - dögész; a huszár - kocsis; a jáger - pék; a hornista - lovas pék; a regemenbanda csehei - új-spanyolok; a kapitány - öreg; a kadét - csirke; a hegyi üteg - kisbolond; a mezei ágyú - nagybolond; a várágyú - ménkű; a bosnyák - számár; a számár - muli; a hegyi train katona, aki a számarat vezeti - dupla számár.” Ha valakit

a fogdába visznek, és megkérdezik tőle, miért kapta a büntetést, a legártatlanabb képpel feleli: „Nem akartam meginni a feketekávé”. Ha valaki kitört egy ablakot, és ezt ki kellett fizetnie: „utalvány jött Magyarországból”.

A *Magyarország* szó szerepéről a katonanyelvben Tömörkény a *Magyarországi című* elbeszélésében bővebben foglalkozik. „A gondolata (tudniillik katonának) hazajárt... Magyarország – mindig ez volt az eszekben. Még a tréfabeszéd is a ‘magyari ország’ gondolatával volt kapcsolatos, ... s mindnek az volt az alapja, hogy minél többször kimondhassák, hogy: Magyarország, mert azt olyan kimondhatatlanul jó kimondani”, magyarázza meg Tömörkény ezeknek tréfáknak az indítóokát. A későn, esetleg csak másnap visszaérkező patrult is Magyarországgal fogadták: „meggyűtt anyátok Magyarországbul, hozott kalácsot”. Ugyanezt mondják akkor is, ha kenyeret kapott a század.

A hátizsákot a katona *bornyúnak* nevezi. A bornyúnak van lába, körme és főleg nyelve, amivel „megnyalja” nyáron az őt cipelő katona hátát. A német katonai szavakat is megmagyarosította a katonanyelv. A csapatzászlót „regemenc Fáninak” nevezi, az aermelliebert (ujjas mellény) „öröm lajbi” névvel illeti. A katona moundourból pedig a tréfás „mondtabolondnevöddrád” lesz. Az ételeknek is új neveket találunk ki. A rizskása „rajz”, a kásaleves „ezerleves”, mert ezer szem kása van benne. A prózai krumplistészta „gránátmars”-nak mondja. A konzervhús pedig „pikszishús” lesz. Egyes fegyvernemeknek is más nevet adnak. Az utász „kutász”, a ladikos katona „vízityúk”. A különböző egységekhez tartozó katonák is tréfás gúnyneveket adnak egymásnak. Így kapta a bécsi bosnyák ezred – mert piros fezt hordtak – a „pipacs batalion” gúnynevet. A székesfehérvári ezred a „bakonybéli betyárbanda”, a 46-os ezred pedig a „szegedi bicskás testület” gúnynevet kapta a másiktól. A debreceni katona „nustyunak” nevezi a váradit, mert a román katona a kérdésekre „nu sciu” (nem tudom) szavakkal válaszolt. A katona pedig egyáltalán nem baka, hanem „vendég”: „csak úgy be van hívva három esztendőre vendégségbe”. A katonáknak a „vendégségben” eltöltött idő alapján külön nevük van. Az újonc: *suba*, a regruta: *csirke*, az öreg katona: *apám*. A tartalékos kiképzésre behívott katonák nevei is a szerint változnak, hanyadik kiképzésre vannak behívva. Az első „rezervista”: *vén harcos, öreg csatár, agg plenker*. A második kiképzésen részt vett katona neve már: *hős atya, öreg vendég*. Az utolsó kiképzés után pedig *vén szentség* lesz az ember.

A gúnynevek, ragadványnevek jelentős része a katonaság idejéből származik. A *Német szavak a pusztán* című újságcikkében Tömörkény példának hozza fel azt, egy a XVIII. század végéről való pör mind a háromszáz vádlottjának volt gúnyneve, és azok legnagyobb része a katonaságnál ragadt rá. Tömörkény elbeszéléseiben is találunk ilyen gúnyneveket. Alexander Bézső, mert sokat beszél, „Ruca” ragadványnevet kap. A káplár Maksa neve „Macska” lett. Az infanteriszt Keller pedig „Feller” melléknevet kapott, mert a lövészetben soha sem talált a célba. A magas homlokú „dobörhomlokú”, a nagyorrú pedig „bakancstalporrú”, „magazinorrú” csúfnevet kapott.

Az öreg katonák mindig gúnyolják a fiatalokat. „Ez ... olyan kölcsön, amit nem annak ad vissza az ember, akitől kapta, hanem másnak”. Kegyetlen humorral ugratják a fiatalokat: „tik vagytok a világ legutolsó katonái, mert most már nem lesz többet sorozás... a bornyú ökörré nő a hátatokon...” Tréfálják őket azzal is, akkor szerelnek le, ha a különböző szobrok megelevenednek, vagyis például: a szegedi híd madarai elrepülnek; a Dugonics-szobor, a bécsi „öreg püspök”, a Schiller-szobor kifordítja köpenyét; a kálvárián álló „kúszent” az utolsó lapot is elolvassa a kezében lévő könyvből. Ugratják a fiatal katonát azzal is, hogy akkor szerel le, ha a mesebeli griffmadár elhordja a hegyet vagy a laktanyát; azonban csak száz évenként egyszer jön, és akkor is csak annyit visz el, amennyit a körme közt el tud vinni. Ezzel a fordulattal a népmesékben is találkozunk. A fiatal katona ezeket a gúnyolódásokat, tréfákat nem mindig tudja elviselni, sírva fakad. A durva kaszárnyahumor ekkor még fokozódik azzal, pipát adnak a szájába, s tükröt tesznek elébe, nézze lehet-e sírva pipázni.

A katona, főleg ha idegenben szolgál, igen sok szabadidővel rendelkezik. Szabadidejében ráér különböző társasjátékokat kitalálni. Uralkodó elem bennük a csalafinta erő, a virtus és az ütleget. „S mindez csak játék, barátságos tréfa”, írja Tömörkény a *Vendég játékaiban* ezekről. Van olyan játékuk is, amelyben több a humoros elem. Ilyen az, amikor az egész szakasz teljes felszereléssel a saját mulatságára vezényszóra gyakorlatozik. Ebben az a humoros, hogy a katonákon csak felszerelés van, de ruha nincs.

A játékoknak egy másik része az otthoni élet eseményeinek – betlehemezés, disznótor, lakodalom, csök (keresztelő) – eljátszása. Ezekben a játékokban humorosnak hat az a komolyság, ahogyan kínálják egymást borral, (a pohárban persze víz van,) ahogyan a tányérban levő komiszkenyérdarabokat paprikáshúsként tálalják. Még arra is ügyelnek, a hús közt vezérhús is (nagyobb darab kenyér) legyen. A „rajzpaprikás” eltemetése „a bakafurfangnak, a humornak egyik legérdekesebb jelene”. Ezt írja le Tömörkény a *Temetésben*. Amikor a katonák megunják, hogy állandóan rizs az ebéd, eltemetik. A csajkába rakott étel dísztemetésével a katonai pompa paródiáját játsszák el. A temetés tökéletes. Van „banda” és van „conduct”, egy improvizált őrseg is fegyverbe lép a pioner ásókkal. A paródia annyira teljes, hogy még Beethoven gyászindulóját is (természetesen gúnyszöveggel) elfújják nyakatekerten: „Ó kott, ó kott, ó kott, kott, kott, kott, / Són vider ájne tott, tott, tott.” A temetés végén a díszlövés helyett berúgják a megunt ételt a Lim vizébe. Visszafelé vidáman jönnek, énekelnek, mint temetés után szoktak a katonák. Az ének éhségüket példázza: „Nem öttem én ma ögyebet, / Fekete, kenyeret... / Ludavért, / Meghalok a kedves babámér...”

Az 1886-ban bevonult katonák a számokkal tréfálkoznak. (Tömörkény 1888-ban vonult be katonának.) Akkor megyünk haza „mihelyt a hatos szám megfordul és kilencest mutat. Az utolsó tartalékos kiképzésre behívott katona humorosan számolja az időt, amit az „abfirolásig”, a végső leszerelésig a laktanyába kell töltenie. Ezt a különös számolási rendszert, amiben a tizenhárom nap három és fél lesz *Az utolsó* című novellából ismerhetjük meg. A novella szereplője így számol: a tizenhárom naptól

két nap ünnep, marad tizenegy; egy nap az öltözés, egy a vetkőzés, marad kilenc; egy nap eső, marad nyolc; egy nap lőni mennek, ami nem dolog, gyönyörűség, marad hét; a hét nap fele viszont éjszaka; ezért csak három és fél napot kell a laktanyában tölteni. Tömörkény a katonahumor indító okait mély emberismerettel ugyanebben a novellában így magyarázza meg: „elfelejti, hogy otthon baj van... mindent elfelejt és nevet. Pedig nevetni meg jobb, mint sóhajtozni, úgyis egy a fizetés.”

A világháború idején írt katonanovellák hangnemére jellemző, hogy a háború keserűvé teszi Tömörkény humorát. A harcterre induló, a szabadságra érkező katonának még nagyobb gondot okoz az otthon hagyott család, mint az eddig tárgyalt katonanovellákban. „Évődni kell és gúnyolódni kell, mert máskülönben nem ér az élet semmit sem az angyalbőrben” – változott meg Tömörkény véleménye a katonák tréfaíróiról. Az öreg regruták, akikkel együtt katonáskodott Tömörkény, ismét felvették a katonaruhát. Humoros helyzet alakult ki, amikor ezek a közel ötvenéves emberek egymást vizsgálják. „Hasban vállalás, a pókhasat a sturmolásnál nem lehet elhajítani, mint a bornyút” – ugratják egymást. Tanács Rovó Ádámot, aki annak idején huszár volt, azzal ugratják „mögülöd te a lovat a Mars térön a forgóskomédiába...” Erre válaszul megjegyzi: „Én nyereggel mög marsagyunsztirunggal együtt most se vagyok több, mint százötven kiló”. Cimborái kegyetlen humorral jegyzik meg: „Fényképön”.

Az újszegedi kendertermelési szakiskolát a népnyelv „kendőakadémiára” változtatta meg. A háború idején laktanya lett. A változást követte a népnyelv, a háború keserű humora „embőrakadály”-ra változtatta. Ez a kifejezés nagyon találó: a háború embőrakadály.

A háború harmadik évében az emberek már végképp megelégtették a háborút. A *kraszni csata* pihenőben itthon lévő katonái a kocsmában már nem veszik meg a novella címében jelzett csatáról készített képet. Egy őrmester, mikor megnézi a képet gúnyosan jegyezte meg: „Ilyen forma löhető. Ki ért rá akkor szétnézni!” Azt mondják az eladónak, olyan képet árusítson, amelyet a békekötésről készítettek, ahol „a királyok mög a császárok szerbuszólnak egymással”. Erre a keserű humorra sóhajt fel egy katona: „csak félóráig lehetnék guta...” A szabadságos katonáktól legtöbb esetben azt kérdezik meg, mikor lesz már vége a háborúnak. Erre is keserű hangon válaszolnak: „Tudom is én; hat-hat királyt mög császárt ide löhetne állítani, aztán megkérdezni tőlük, hogy pite hozzám fölség, mikor lösz vége a háborúnak, még azok se tudnák mögmondani”.

A világháborús novellák humora csak külsőségében humor, tulajdonképpen keserű vigasztalás. „Igen bizony, viccelünk, s épp ezek az élcek mutatják, hogy mily gyászos módon van igazunk. Viccelünk a tulajdon komédiánk fölött, miként örül az amputált lábú ember, hogy suszterkontója ezentúl a felére apad” – állapítja meg Tömörkény az ilyenféle humorról.

A régi életmód kincseinek megőrzése
A Mindszenti Keller Lajos Városi Könyvtár és Kulturális Központ
Helytörténeti Gyűjteménye

Mindszenti város története hosszú évezredekre nyúlik vissza az időben. Nem véletlen, hiszen minden megtalálható a környéken, ami az emberi élethez, az emberi közösség életteréhez szükséges. Bőven van víz, itt a nagy folyó, a Tisza és a hallal teli Kurca, a jó termőtalaj, a gazdag növényvilág a vizek mentén, benne a rengeteg állat. Törvényszerű, hogy a legrégebbi korokban is megtelepedett az ember ezen a vidéken. Ennek bizonyítékát megtalálták a szántó-vető emberek a Tisza-partján a Ludas-ér magas partján, a Mihási út környékén, a Koszorús-dűlő mentén a Tisza-Kurca torkolatának magasabb helyein.

Helytörténeti, régészeti és néprajzi tárgyi gyűjtést többen is végeztek és végeznek még ma is a településen. Gazdag magángyűjtemények keletkeztek. Ismert egy régészeti leletgyűjtemény az egyik magánháznál, mely díszére válna a városnak, ha a múzeumba kerülne. Érdekessége, hogy a gyűjtő szisztematikusan bejárta a város határát, rengeteg szórványleletet talált a legrégebbi korokból is. Ismerünk néprajzi-, helytörténeti tárgyi gyűjteményt is, amely megtekinthető bejelentés után. Többszobás házat tölt meg. Tulajdonosa szakszerűen rendezi, dokumentálja. Nagyon értékesek a népélettel, népi építészettel, kismesterségekkel kapcsolatos írásos interjúi. Több személy foglalkozik éremgyűjtéssel, szép gyűjtemények léteznek a városban. A gyógyítás régi technikai eszközeiből, egyéb gyógyászati anyagokból értékes gyűjteményt hozott létre a közismert háziorvos. A legrégebbi EKG-től a legújabbig, többféle sterilizátor, vérnyomásmérő és sok más orvostechikai eszköz őrzi az orvoslás múltját. Tudunk olyan nyugdíjas házaspárról, akik évtizedek óta videón és fényképeken örökítik meg a városi eseményeket. Egy másik család régi mezőgazdasági eszközöket, gépeket gyűjtött össze.

A település népéletének tárgyi és szellemi értékeit, emlékeit Kasznár Tóth Emma és Marton Istvánné pedagógus kezdte „hivatalosan” gyűjteni több évtizeden keresztül. Ezt folytatta Demeter Lajosné tanítónő, aki elkészítette az első kiállítást, Ő hozta létre tulajdonképpen a mindszenti közgyűjteményt, amelyet Benák Katalin könyvtáros fejlesztett tovább. Az összegyűjt nagy mennyiségű néprajzi tárgy és helytörténeti dokumentum tárolására, bemutatására épületet vásárolt a község 1978-ban. A jellegzetes téglával díszített polgárház kedvenc helye a városi civil közösségeknek. Nagy udvarán felépített nyitott oldalú pajtában tartják rendezvényeiket. A pajta melletti kemencét is gyakran használják a jó idő beálltával. Ugyancsak az udvaron helyezte el Kovács Ildikó

A Mindszenti Helytörténeti Gyűjtemény épülete
és egyik kiállítása

néprajzkutató, művelődési központ-vezető a látogatók által is megtekinthető „látvány raktárt”, amelyben a gyönyörű népi kerámiagyűjtemény mellett sok más néprajzi tárgy, használati eszköz látható, amelyek nem fértek bele a jelenlegi kiállításokba. Az udvar másik értékes építménye az „életös ház” (hombár) amit eredeti helyéről egészben és épen hoztak be teherautón mostani helyére. A lakosság által városi múzeumnak nevezett néprajzi és helytörténeti gyűjteményházban jelenleg a halászat eszközeit, tárgyait, régi halászok fotóit láthatjuk állandó kiállításban. Kiállítottuk egy mindszenti kubikos tárgyait, szerszámait, a talicskától a tarhonyás zacskóig. A világítóeszközök kiállítása egy teljes tárlót foglal el.

Régészeti kiállítást rendeztünk be a településen talált neolitikumi, rézkori, bronzkori, vaskori, népvándorlás kori és a magyar honfoglalás szórványleleteiből. Mindszenten eddig csak egy régészeti ásatást végeztek. Dr. Trogmayer Ottó tárt fel egy híressé vált bronzkori temetőrészletet a központi óvoda telkén 1976-ban. Ebből a régészeti leletanyagból a leletek rajzait állítottuk ki. Szép tárgyakat láthatnak a látogatók a honfoglalás idejéből.

Az első kiállító teremben egy teljes cipésműhelyt (csizmadia műhely) készítményeit, szerszámait, a takácsmesterség, a kender feldolgozás szinte teljes szerszámkészletét: szövőszéket, motollákat, rokkákat, gerebeneket, háziszóttéseket, finom szóttéseket tekinthetünk meg. Ebben a helyiségben rendezünk be egy *rőfösbolt*ot is. A következő kiállító helyiségben a teljesen berendezett polgári lakószoba látható. A városi iparos, kézműves polgárság nagy múlttal rendelkezik. Tovább haladva olyan helyiségbe jutunk, ahol különleges konyhai, kamrai eszközök, edények, berendezések nézhetők meg. Az utolsó kiállító helyiségbe a 19. században alakult *Katona-patika* bútorzata került. A berendezését folyamatosan bővítjük.

A városi helytörténeti és néprajzi gyűjtemény a helyi művelődési központ szerves része. Programjaikba rendszeresen beépítik, mint közösségi helyszínt. Önálló munkatársa nincs, látogatni előzetes bejelentés után lehet.

Klárika emlékére .....
Vaskó Gyuláné Oltvai Klára Mária 1949–2013

„...bocsássatok hát el, hadd menjek uramhoz!” Ter. 24. 56.

Hosszabb ideje aggódva figyeltük a küzdelmet, amelyet tagtársunk folytatott a rátámadt nagy betegséggel. A harcban, mint annyian, végül alul maradt. Vigasza korai halála előtt talán annyi lehetett, hogy teljes életet élt. Felnevelte gyerekeit, gondozta unokáit, és elérve a nyugdíjkorhatárt, megbékélve távozott munkahelyéről a számára rövidre szabott megérdemelt pihenő évekre. Klárika a gimnázium után Debrecenben végezte el a népművelés-könyvtár szakot, majd több helyen dolgozott. Pályájának utolsó húsz évét a Csongrád Megyei Levéltárban töltötte, olyan levéltárosként, aki besegített az adminisztrációban is. Élete munkahelyén a szolgálat jegyében telt el. A rábízott feladatokat mindig pontosan és alázattal látta el. Nem húzódozott a munkától. Precízen végezte az iratrendezést, illetőleg látta el helyettesítőként a titkársági feladatokat.

Édesapja emlékének ápolását az iránta érzett tiszteletből és szeretetből következően látta el, és élete fontos céljának tartotta. Az Oltvai Ferenc-díj átadásakor minden alkalommal virágcsokorral köszöntötte a díjazottat, és legnagyobb meglepetésünkre a mindig halk szavú, kevés beszédű és csendes munkatársunk az alkalomhoz illő hosszúságú, jól megszerkesztett orációt tartott méltatva édesapja és a kitüntetett érdemeit. A segítő szándék vezette élete során. Segített szüleinek, családtagjainak, munkatársainak, és ezt önzetlenül tette. Nagy műveltségű, festői tehetséggel megáldott tanárnoé édesanyját is gondozta annak utolsó éveiben. Egyesületünkbe a helytörténeti érdeklődése mellett édesapja emlékének az ápolása vezette, ugyanúgy, mint munkahelyén, csendesen és szelíden viselkedett, talán észre sem vették tagtársaink, hogy minden rendezvényünkön részt vett. Csendesen és hálásan örült a jól megszervezett, szellemi értékeket nyújtó programoknak. Ha nem rendezte volna a megyei népfront levéltárban lévő anyagát, a honismereti bizottság részletes története nem készülhetett volna el. Köszönet érte és a sok, szinte láthatatlan, ám pótolhatatlan munkájáért. Emlékét tisztelettel őrizzük.

BLAZOVICH LÁSZLÓ

Emlékműavatás a lengyel–magyar barátság jegyében

1944. szeptember 11-e kevés ruzsai ember számára jelent nevezetes dátumot, pedig e nap tragédiájának következtében 2012. szeptember 28-án Lengyelország és Magyarország jelentős figyelmet fordított Ruzsára.

A II. világháború szörnyűségeiről mindenki széleskörű ismeretekkel rendelkezik. Van, aki tapasztalatból, van, aki tanulmányaiból. Ezen időszak senkit és semmit nem kímélt, esztelen harcok, emberi életek kioltása, nyomorba döntése jellemezte azt a korszakot. 1944. szeptember 11-én éjszaka a Gerencséri erdő környékén élők maguk is megtapasztalhatták a háború érzését. Éjjel 3 óra körül lezuhant egy angol repülőgép, amelyen 7 lengyel katona teljesített szolgálatot. Mindannyian azonnal életüket veszítették. Az esemény megrázta a ruzsai embereket, hosszú évtizedekig beszédtema, emlékezet volt számukra a tragédia. Sajnos egyre kevesebben tudnak a 68 évvel ezelőtt történetekről hiteles, saját tapasztalaton alapuló beszámolóval szolgálni számunkra.

Szerencsére mindig akadnak olyan különleges kutatási vággyal bíró emberek, akik időt, energiát nem kímélve keresik az ehhez hasonló jelentőségű eseményekről megbízhatóan mesélőket. Ruzsa esetében is így történt. Oláh András Pál történész évekkal ezelőtt járta végig azokat a tanyákat, ahol még található emlékező embereket. Munkájának köszönhetően ismét a figyelem középpontjába kerülhetett 1944. szeptember 11-e, az akkori Csorván történt repülő tragédia. Természetesen ez önmagában még nem lett volna elegendő a szeptember 28-i emlékműavatáshoz.

Két és fél évvel ezelőtt kereste fel polgármesterünket dr. Karol Biernacki a Csongrád Megyei Levéltár igazgatója - ma már a Lengyel Köztársaság Szegedi Tiszteletbeli Konzulja - azzal a szándékkal, hogy létesítsünk egy emlékhelyet, esetleg állítsunk kopjafát az elesett katonák emlékére. Akkor meg is egyeztek a tragédia helyszínén egy emlékkereszt felállításáról, de Biernacki úr jelezte, hogy megpróbál támogatókat felkutatni egy emlékmű elkészítéséhez. Az ígéretet cselekedet követte és ez év tavaszán újra elkezdtek az egyeztetéseket, akkor már azzal a tudattal, hogy jelentős összegű támogatás érkezik Lengyelországból. A megvalósítás és az egyeztetések Biernacki úr irányításával, ruzsai igények figyelembevételével történtek. A helyszínt és a megvalósuláshoz szükséges minimális kiadásokat a képviselő-testület biztosította. A varsói Harc és Mártíromság Emlékét Őrző Tanács több mint félmillió forintot ajándékozott az emlékmű állításához, a talapzat elkészítésének anyagköltségét – ami nem éri el a százezer forintot – a ruzsai önkormányzat vállalta. Az emlékművet Brzózka Marek, lengyel származású szobrászművész készítette. A talapzat kialakítását Kúra István térítésmentesen vállalta, a szállításban segítségünkre volt Fődi Imre. Ezúton is köszönjük Nekik!

Sánta Gizella polgármester a következő szavakkal méltatta e jeles eseményt: „Az előkészületek után mindenképpen méltó avató ünnepségen szerettünk volna emlékezni a tragikusan elhunyt katonákra. Ebbéli törekvésünket – véleményem szerint – maradéktalanul teljesíteni tudtuk, ami szintén sok segítő szándékú embernek köszönhető. Mindenekelőtt hálás szívvel mondok köszönetet Csáki Béla úrnak, az esemény katonai vonatkozású részének koordinálásáért, és fáradhatatlan szervezéséért, egyeztetéséért, valamint összes javaslatáért! Ez az esemény bizonyítéka annak, hogy összefogással, segítő szándékú emberek támogatásával kicsik is tudnak nagyot alkotni. Köszönöm a mórahalmi fúvós zenekar játékát, a Polgárőr Egyesület tagjainak helytállását, az önkormányzati intézmények dolgozóinak munkáját. Természetesen köszönettel tartozom mindenkinek, aki szívügyének tekintette ezen rendezvényt, és a lebonyolításban segített. Mindig nagyon büszkén vallom ruzsainak magam, 2012. szeptember 28-án különösen jó érzés töltötte el szívemet, lelkemet. Megható és felemelő volt az avató ünnepség, de ami igazán büszkévé tett, az a támogatás, segítség volt, amit magam is tapasztaltam, és a vendégek is észrevettek, megjegyeztek. Mindennapjaink nehézségeinek elviselésében ezek nagy segítséget jelentenek.”

Erre a napra is sokan fognak emlékezni a helybeliek közül, nem csak az 1944-es szeptemberre. Meghatódtok embereket láttunk részt venni ezen a katonai díszelgés-sel, tiszteletadással rendezett emlékműavatáson. Többen néztük fájó, mégis hálás szívvel a megemlékezést. Beleéltük magunkat, mit érezhettek azok a szülők, azok a hazafi érzelmű lengyelek és magyarok, akik gyermeküket engedték a harcokba, mondhatni a halálba. Sose feledjük el őket, általuk élhetünk mi jólétben ott, ahol a hő-sök életüket adták értünk!

SÁNTA GIZELLA

Szent-Györgyi Albert Horgos-Kamaráson

Szent-Györgyi Albert (Budapest, 1893. szeptember 16. – Woods Haal, Massachusetts, 1986. október 22.) a szegedi egyetem Nobel-díjas tanára, a világháború idején, 1943-ban az isztambuli egyetemen előadást tartott. Részesen lévén a hitlerizmus elleni illegális szervezkedésnek, február 7-én tárgyalt az angol követségen Magyarország kilépéséről a német szövetségből, a háborúból. Eredménytelenül. Egyrészt, mert az angolok bizalmatlanok voltak vele szemben, másrészt, mert a követség titkára német kém volt. Így Hitler nyomban tudomást szerzett az eseményről, és április 7-én, amikor Horthyval Klessheimben találkozott, kérte Szent-Györgyi kiadatását. Horthy annyit tett, hogy házi őrizetbe helyezte a nemzetközi hírű tudóst: őriztette újszegedi házát.

Ezt a Gestapo is figyelte. Szent-Györgyinek 1944 húsvétján mégis sikerült elszöknie otthonról. Sógornőjénél, feleségének testvérénél, Vojnits Erzsébetnél (Szabadka, 1906. jún. 12. – München, 1970. dec. 18.), Reök Andor (Szeged, 1899. jan. 20. – Újvidék, 1944. nov. ?) agrármérnöknek, Szabadka és Bajmok főispánjának feleségénél, Horgos-Kamaráson, a Reök család villájában talált menedéket. E villát 1910-ben ugyanaz a szegedi Magyar Ede (1877–1912) műépítész tervezte Reök Andor édesapjának, Reök Iván (1855–1923) folyammérnöknek, mint 1907-ben szegedi palotájukat. Ez az épület ma a Reök családtól 1946-ban, az agrárreform és betelepítések idején a szerb államhatalom által elkobzott Bácska Mezőgazdasági Kombinát irodaépülete Horgoson.

A Reök-villában Szent-Györgyi a család tagjain kívül másokkal nem érintkezett. Július 2-án titokban visszatért Szegedre. Mivel a házába német tiszt költözött, ő valahol másutt bújt meg. Augusztus első napjaiban, titokban fölment Budapestre. Ott több lakásban bujkált, a svéd követségen is. Innen a nagykövet elvitte, mert megtudta, hogy csőcseléknek álcázott gestapósok megtámadják a követséget. Ez be is következett. A nyilasok is keresték Szent-Györgyit. Az őt kereső oroszok találták meg 1945. január 10-én. Házat adtak neki, majd kivitték Moszkvába. Onnan hazatérve tevékeny közéleti szerepet vállalt, míg rá nem döbbsent az új uralom igazi természetére. 1947 őszén

Svájcból Amerikába ment, onnan pedig 1948-ban írt levelet, hogy „nem jön haza”. Először 1973-ban látogatott szülőföldjére. Ekkor avatta díszdoktorává a Szegedi Orvostudományi Egyetem. Utoljára 1978-ban a Szent Koronát hazahozó küldöttség tagjaként járt itthon.

NAGYGYÖRGY ZOLTÁN

Ötven esztendő

Többszörös biztatásra fogok hozzá, hogy visszarévedezzek azokra az évekre. Sorssal kötődöm az induláshoz is, meg a folytatáshoz is. Kilenc évig hivatásos, tehát teljes-állású igyekezettel toltam a népművelés szekerét, és időnkénti bedolgozóként ott vagyok most is, ahol még elfogadnak. Mint akit a mozdony füstje megcsapott. Elérhet a vád: elfogult vagyok. Okom lenne rá. Miért kellett a többszörös biztatás? Arra gondoltam, jobb, ha mások szólnak róla. Egyre-másra azt hallom azonban, hogy ötven évvel ezelőtt alakultak-alakulgattak ezek meg azok a valamik a művelődési otthonok és művelődési házak berkeiben, de hogy mitől vagy miből alakultak, és ha jól indultak, miért hamvadtak el, vagy miért uralkodott el bennük az áltudomány és a középszerűség, arról is nagyokat hallgatunk. Ihletett esztendei voltak azok az évek a népművelésnek. Mintha résnyi hézag támadt volna a napi politika kegyetlen keménységén, és a kicsi hézagon éber lelkek jóvoltából egészséges lelkület türemkedett be. Akkor ezt úgy mondtuk, a „nagytermi rendezvényeket” fölváltva vagy legalább kiegészítve, az úgynevezett „kiscsoportos formák” kezdtek terjedni. És itt megint elakadhatnánk ugyanazokkal a kérdésekkel: miből és mitől?

Akkor egyszerűen belekeveredtem. A Hódmezővásárhelyen működő Megyei Könyvtár módszertani előadója voltam, amikor a szerveződés elindult. Kirschner Márton, a könyvtár igazgatója lett társadalmi megbízatással a Csongrád Megyei Népművelési Tanácsadó feje, és szintén társadalmi megbízatással engem is beválasztott a testületbe. Ő is az általa ismert, hozzá legközelebb állókból válogatott, karnyújtásra voltam tőle. Úgy folytatódott a dolog, hogy ugyanakkor az évek az őszén teljes-állású vezetője lett a Tanácsadónak, Miklós Sándor személyében. Vele még pusztamérgesi tanárkodásom idején találkoztam, meg is kért, módszertani főelőadói státusán csatlakozzam én is. Mérgesre madzagvasúton jártam, naponta legalább hat órát áldozva a ki-bejárásra, Vásárhelyre már igazi nagy vonattal mehettem, a Tanácsadó pedig szegedi telephellyel indult, tehát a mindennapos vonaton nyűglődés teljesen kimaradhatott életemből. Hová is csöppentem be? Sanyi a Szegedi Járás tanulmányi felügyelője volt előtte, a Zsótérházban volt az oktatási osztály, ott „örököltünk” ketten egy fél íróasztalt. Megtűrték bennünket, de megesett, hogy negyvenen zsúfolódtunk be az egyetlen terembe. Mi mást tehettem volna, igyekeztem „kiszállni”. Bázisnak tekinthető művelődési házakba látogattam, és tapasztalatcseréket, bemutatókat szerveztem. Kimondott célunk volt az új formák és új módszerek összegyűjtése és terjesztése. Mit is szólt az állítólagos orosz katona, amikor betévedt a katolikus templomba, és a pap éppen a szentbeszédet mondta? *Papa, duma dosztig, davaj muzik!* Mielőtt itt is sok lenne a duma, gyerünk a lényegre.

Tápén a honismereti szakkör ünnepelte fönállásának 50. évfordulóját. Ott is előjött a formula: fél évszázaddal ezelőtt alakult. De az, hogy miből és mitől, megint elsikkadt. Riszállhattam volna magamat, fölszóllhattam volna, hogy én testközelből ismerem a szakkör indulását is, de soha nem volt bennem föltúnési viszkettség. Hagyományai nyilván ennek is voltak, a két világháború között állítólag már történtek kezdeményezések az országban, de hogy mi is akar lenni a *honismeret* címszóval jelzett valami, forma vagy módszer, illetve forma és módszer egyben, azt nekünk is tanulnunk kellett. Meg kellett tudnunk többek között azt is, melyik faluban és városban ki oltódott már be ezzel a vírussal. Vírust mondok, mert valójában fertőzetest akartunk terjeszteni. Az orvostudomány hittal vallja, ártalmas betegségek terjednek járványszerűen. Eltüsszenti magát valaki valahol, és milliósámra küldi bele a levegőbe a magas lázat, a fejfájást és az orrfolyást. Arról azonban soha nem szól az orvoslás, hogy a betegség járványszerűen gyógyulna. Hogy elég lenne egy-két egészséges szervezetet beállítani valamelyik fertőzött területre, és az hasonló igyekezettel a gyógyítás csíráit szórná szét. A társadalom öngyógyító módszerének azonban megkerülhetetlen tartaléka az egészséges fertőzetest.

Emlékszem rá, Mindszentre mentünk először szakkörvezetőt keresni. Forgó Pál, a megyei tanács művelődési osztályának munkatársa mindszerenti tanyán kezdte tanítói pályáját, ő állította, Tóth Emma néni lenne rá a legalkalmasabb. Apácalelkületű tanítónő volt Emma néni, hangos szó el se hagyta talán az ajkát egész életében, és talán vallásossága is akadályt jelenthetett volna pár évvel korábban még, ugyan mit tud kezdeni a fölkéréssel? Igyekezett is kézzel-lábbal elhárítani ebbéli közeledésünket, mégis az ország egyik legjobban működő szakkörét hozta létre.

Tápén akkortájt ismertem meg Molnár Imrét és Török Józsefeket. Mindenre kinyitották a szemüket, amiben megörzendőt láttak. Imrét győzködnünk se kellett, szinte természetesnek vette, hogy fölfigyeltünk rá, Jóska pedig a régtől fogva működő népi együttest pártfogolta. Imre akkori dolgos igyekezetét őrszi kedves felesége, fia és lánya ötven év múltán is. Csanádpalotára vitt a következő utam, Asztalos P. Kálmánhoz. Mindenkit ismert, mindenki ismerte, könnyű a békát a tónak ugrasztani, ha úgyis arra áll a feje. Apátfalva következett, Szigeti György hasonló cipőben járt már évek óta, a falu hagyományait, szokásait, viseletét és konyháját kutatta, a legkisebb gond se volt vele. Nála is arra volt csak szükség, hogy valaki jelezze, észrevették nemes igyekezetét.

Hogyan lesz mindebből egészséges fertőzetest? Nyaranként továbbképzéseket tartottunk Csongrádon, a Piroska-városi iskolában. A színjátszó-körök nagyszerű vezetői és képzőművészeti szakkörök fejei, a kórusvezetők, az alakulगतó fotókörök vezetői és a honismeretiek is együtt töltöttek el ott évenként két hetet. Parancsal fölérő szokás volt ugyan elsőként leszúrni az eszmei lándzsát, nehogy eltérüljünk az egyetlen lehetséges útról, tehát az éppen aktuális politikai iránymutatással kellett kezdenünk, de utána már a szakma legismertebb képviselői jöttek hozzánk az ország minden részéből. Összereszelődünk tehát, hogy a népfőiskolák kezdetének jelszószerű szavát is kölcsön vegyem.

A kezdetek kezdetén szakbizottságok alakultak a Tanácsadón belül, a legkiválóbbak vezetőit kértük meg közreműködésre. Olyanokat, akiknek szakmai hitelét végzett munkájuk adta, és akik a (nem tudok rá jobb kifejezést hirtelenjében) a mozgalmi bozótokban is ösvényt tudtak vágni. Illene most fölsorolnom a szakreferensek neveit, de méltatlan vagyok rá, mert ha egyet is kifelejtök, haló poraikat is meggyalázom. Bálint Sándort, a néprajz tudós tanárát nem kérhettük föl a honismeretiek vezetésére, fekete bárány volt ő sokáig még a hivatalosság előtt, a famulusának tekinthető Börcsök Vincét viszont igen. Ha külön csatornán is, ha fű alatt is, ha lecsökkentve is, mégiscsak elértek hozzánk éltető szavai. Amikor már félig-meddig mozgalommá szélesedett a honismeret címszó alá mégis-mégis betuszkolható szakköri hálózat, akkor a számomra kedves egyetemi tanárt, Nyíri Antalt kértük föl a megyei hálózat fejevé. Akkoriban egyik jelentős ágazatunk, a földrajzi nevek gyűjtése is slágertéma volt, ennek a támogatásaként is kellett az ő nyelvészeti tudománya. A Népművelési Intézet megbízásából Dömötör Sándor patronált bennünket, és az ő munkáját vette át később fia, Ákos. Pénz is kellett hozzá. Ha csak péterfilléreket tudtak is adni a szakkörök vezetőinek, bőséges teret engedve a szívből jövő lelkesedésnek. Soha nem értettem a pénzügyekhez, ehhez tudnék a legkevesebbet szólni. Úgy emlékszem, akkor még nem szabta meg senki, mennyit kell megkeresniük a népművelés otthonainak, néha alantas és testidegen munkával, hogy fűteni, világítani és díjakat fizetni tudjanak, a költségvetésben volt némi fedezet. Hely kellett volna a hirtelen gyarapodó múzeumi gyűjteményeknek, de a nagytermi rendezvényekre szakosodott művelődési otthonokban éppen hely nem volt. Kis sufnikba hordták a régi használati tárgyakat. A mindszentiek például a terjedelmes eszközök kicsinyített másait is elkészítették, hogy vitrinbe lehessen tenni azokat, és kiállítani, ha a szerencse úgy hozza. Fájt a fogunk a székkutasi szélmalomra is, hogy ott helyezhessék el a tárgyi emlékeket, ez az igyekezetünk azonban nem járt sikerrel. Ahogy szinte törvényszerűen bővült a Népművelési Tanácsadó személyi állománya, a szinte egyszemélyes lóti-futi tisztségem is karcsúsodhatott, más vette át tőlem ezt a föladatot. Az ő barázdáiba szántanék bele, ha én akarnám előszámolni a dicsőséges folytatás részleteit.

Hogy miért sorvad el, amelyik nem állta ki az 50 esztendő koptató-erősítő szilárd-ság-próbáját? Ezer oka volt ennek. A kiöregedés nem jelentett gondot, szinte végkimerülésig állták a frontot az arra hivatottak, de a nagy kaszás az ő soraikat is tarra vágta. Új igazgatók jöttek-mentek a művelődési otthonokban, voltak, akik csak kacatokat láttak a dolgos igyekezet termékeiben. Aztán elérkeztek azok az idők is, sajnos, amikor kénytelen voltam úgy fogalmazni népművelési szakfelügyelőként, hogy akár laskagomba-termesztésre is átállhatnának, annyira nem történik érdemleges munka bennük. Import-bálaruhák alkalmi árusítása vagy a mindenféle „encsömbencsömök” bérleti hozadéka pótolta a hézagos támogatást, és a „közigenyre” hivatkozva egyre szélesebb kapukon szivárgott be a már emlegetett áltudomány, az átkos közepszer és a szélhámia.

Nehéz bilincs valamennyi.

HORVÁTH DEZSŐ

III. KÖNYVESPOLC

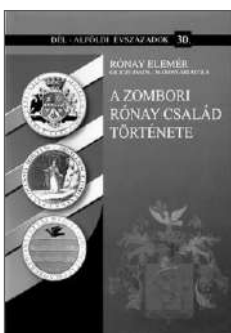
Csongrád város kronológiája. Városunk múltja dióhéjban. 895–1990. Csongrád, 2011.

Az érdeklődő *Licsicsányi István* nyugalmazott honvéd alezredes, helytörténész munkáját tartja a kezében. A helytörténeti erőfeszítés különös eredménye ez a könyvecske. Az időrendi sorok általában a nagylélegzetű történeti munkák végére szorulnak, s tömör tényszerűségük miatt, meglehetősen szárazon találják a tudnivalókat. Csongrád város történetének ez az adattára némileg eltér a hagyományos kronológiáktól, nemcsak azért, mert önálló kötetet alkot, hanem azért is, mert az események időpontján túl, gyakran a történések körülményeinek rövid áttekintésére is vállalkozik, mely eljárás színesíti, és érdeklődést keltővé teszi az összeállítást. E kronológia gazdag, és döntő hányadában olyan világító tüzek fénylenek, amelyek a tájékozódni kívánó érdeklődőt irányítúként vezetik végig Csongrád város izgalmas történetének fordulatain.

A szerzőről érdemes tudni, hogy helytörténeti munkáin túl, a csongrádi levéltári és múzeumi közgyűjteményeket is számos értékes darabbal gazdagította. Sokrétű tevékenysége, egymásra gyűrűző életvéneinek aranyló fényében, messzire ragyog. Ez a kötet munkásságának, életkorát hazudtoló derűjének, valamint mély rokonszenvet keltő emberségének nemesfém jele, és egyben melegszívű elismerése is.

Oppidum Csongrád Alapítvány Kuratóriuma

A zombori Rónay család története.

Rónay Elemér, Gilicze János, Marosvári Attila. Kiadta a Csongrád Megyei Levéltár. Szeged, 2012. 705 p. Dél-Alföldi Évszázadok, 30. kötet.

2012. szeptember 23-án került sor Rónay Elemér: A zombori Rónay család története című kötetének bemutatására a kiszombori Rónay-kúria étteremben. A társszerző-szerkesztőkkel, Gilicze János levéltárossal és Marosvári Attila muzeológussal Marjanucz László egyetemi docens beszélgetett. A könyvbemutató díszven-

dépei voltak a család Budapesten élő leszármazottai. A kötet alapját id. zombori Rónay Elemér (1874-1965) jogász, politikus, Kolozs város egykori polgármestere és országgyűlési képviselő mintegy két évtizedes kutatás után összeállított, 460 oldalas, gépelt családtörténete képezi.

A német (Oexel nevű) ősoktól származó család III. Károlytól nemesi címet nyert. A család egyik ága Torontál vármegyében, Nagyszentmiklóson telepedett le, és

Oexel Mátyás József 1981-ben kincstári árverésen megvásárolta a zombori uradalmat, amelyen gazdálkodásba kezdett, és hamarosan bekapcsolódott Torontál, Csanád és Csongrád vármegye közéletébe. A család tagjai, mint országgyűlési képviselők, főispánok, alispánok, táblabírák, jelentős hatást gyakoroltak mindhárom megye életére.

A sokágú család kiemelkedő tagjairól id. zombori Rónay Elemér levéltári, könyvtári és családi anyagok kutatása, feldolgozása alapján elfogultság nélkül, kritikusan, objektív megközelítésű, részletes ismertetőt adott. Életrajzi adatai többségükben a mai kutatások alapján is helytállóak. Mivel az általa felhasznált családi dokumentumok 1945 után jórészt elvesztek, a szerző kézirata Dél-Magyarország története szempontjából is forrásértékű, sok tekintetben hiánypótló. A szerző a család eredetét tárgyaló első fejezet kivételével nem a tematikus bemutatást követte, hanem a családtagok életrajzeit helyezte kronologikus sorrendbe, összesen 22 fejezetben. Az apák életrajzainak leírásához kapcsolva jegyezte fel a család nőtagjainak és kevésbé jelentősnek tartott tagjainak élettörténetét. Így több száz családtag életrajza szerepel az adatokban gazdag, teljességre törekvő családtörténetben. A személyek életpályájához illesztve szerepelnek az életüket befolyásoló, meghatározó események, történések. Ezáltal megismerhető a kor vármegyei közélete, a parlamenti élet. Az ebben fontos szerepet betöltött család története így nemcsak a genealógiai szakirodalmat gyarapítja, hanem a dél-magyarországi megyék történeti feldolgozását is segíti egy alpművel, forráskiadvánnyal.

Rónay Elemér eredeti kéziratos családtörténete Gilicze János családtörténet-kutató jóvoltából került a Csongrád Megyei Levéltár Makói Fióklevéltárának gyűjteményébe. E kötetben a zombori Rónay családdal kapcsolatos kutatásnak - számos új információval, illetőleg kiegészített és pontosított adattal bővítve - a legteljesebb összefoglalásban való közzététele is neki és a család segítőkészségének köszönhető. Az eredeti szöveghez képest egy új fejezet is bekerült a kötetbe: id. Rónay Elemér szerző és leszármazottainak életrajza, amelyet a szerkesztők készítettek el a családtól kapott dokumentumok alapján. Gyűjtőmunkájuk szép eredménye a kötetben közzétett, eddig még nem publikált családi fényképanyag. A közzétett kézirat a kiegészítésekkel együtt forrásközlés és egyúttal a legfrissebb eredményeket is magába foglaló genealógiai szakmunka is, amely bepillantást enged a magyarországi köznemesi birtokosok életformájába, a nehézségeket mindenképpen leplezni kívánó zárt világába.

GILICZE JÁNOS

Gondolatok a Honismeret Csongrád megyében (1969–2011) kötetről

1. *A kötet gondolata* 2010 januárjában született meg, amikor az országos honismereti mozgalom 50. és Csongrád Megyei Honismereti Egyesületünk létrejöttének 20. évfordulóját készültünk méltó módon megünnepelni. Ez a kötet számvetés a Csongrád megyei honismereti mozgalom négy évtizedéről, a CSMHE 20 évéről. Az országban tudomásunk szerint ilyen átfogó munka még nem készült honismereti egyesületről. E kötet célja az összegzés, a sokszínű tevékenység megörökítése, amíg még feledésbe nem merült, a honismereti munka értékeinek, tapasztalatainak átadása a következő generációknak, valamint forrásokat hagyni a jövő kutatói számára, bemutatni azokat a munkaformákat, fórumokat, intézményeket, amelyek a honismereti tevékenység fő területeit és kereteit jelentik Csongrád megyében.

2. *A gyakorlati megvalósítás* 16 hónap alatt sikerült a szerkesztők, Gergelyné Bodó Mária, a spiritus rectornak is tekintett Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna és a lektori teendőket, a kötet tipográfiai arculatának megformálását, a műszaki szerkesztést elvállaló dr. Kovács Dániel jóvoltából, akinek személye, tudása kötetünk minőségének garanciája lett. A kiadvány anyagi alapjainak megteremtése igazi csapatmunka volt. A szerkesztők 57 szerző, köztük ismert professzorok, muzeológusok, tanárok, levéltárosok, könyvtárosok, néprajzosok, népművelők, helytörténet-kutatók munkáját koordinálták. A kötet B/5 formátumban, 456 oldal (28.5 ív) terjedelemben, 300 példányban készült el, nagyon sok színes fotóval. A CSMHE és a Csongrád Megyei Levéltár közös kiadása, a *Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből* sorozat XXXIX. köteteként jelent meg 2011. május elején. A szegedi Agapé Ferences Nyomda készítette. Felelős kiadók: Blazovich László elnök és Biernacki Karol igazgató.

A kezdő évszám arra utal, hogy 1969. március 20-án alakult meg Szegeden a Hazafias Népfront Csongrád megyei honismereti bizottsága, ez tehát itt a szervezett honismereti mozgalom kezdete. Ismertek természetesen e térségben neves, 18-19. századi helytörténet-kutatók, mint a szentesi Kiss Bálint (1772–1853), a makói Szirbik Miklós (1781–1853), a hódmezővásárhelyi Szeremlei Sámuel (1837–1924), a szegedi születésű Kálmány Lajos (1852–1919). Az 1920-30-as években szegedi egyetemisták indultak először dél-tiszántúli falu- és tanyajárásokra, és publikálták tapasztalataikat, mint Ortutay Gyula, Tomory Viola vagy Erdei Ferenc. Bálint Sándor 1934-ben megjelent „Néprajz és nevelés” című könyve, Tálasi István 1938-ban Hódmezővásárhelyen kiadott „Néprajz és középiskola” című tanulmánya ösztönözte a hagyományápolást. Az 1950-es években Szegváron Jaksa János tanító gyűjtése, Szentesen Pap Imre paraszti krónikái kerültek napvilágra, s az 1960-as évek elejétől a Csongrád megyei önkéntesek néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázatokra indultak, majd megalakultak az első honismereti szakkörök.

A rendszerváltozás után 1991. április 23-án következett be új, jelentős fordulat, amikor megalakult a *Csongrád Megyei Honismereti Egyesület*, amely 2011. április 23-án ünnepelte 20. születésnapját. A könyvben ennek az utóbbi két évtizednek a honisme-

reti tevékenysége jelenik meg a legmarkánsabban. Ajánlást a kötethez Magyar Anna asszony, a Megyei Közgyűlés elnöke írt, aki anyagi támogatásával is segítette a kötet megjelenését.

3. *A kötet négy fő fejezetre tagolódik.*

I. A honismereti élet kibontakozása Csongrád megyében (kb. 100 oldal) – A tanulmánykötet első fejezetében Blazovich László, az egyesület elnöke tartalmas történeti áttekintést ad a honismereti mozgalom gyökereiről, majd az 1960-as évek elejétől kibontakozó honismereti mozgalom hatására Szegeden, 1969. március 20-án megalakult a Hazafias Népfront Csongrád Megyei Bizottsága tevékenységéről, amely szervezett kereteket adott a megyei honismereti mozgalomnak. Megalakultak az első honismereti szakkörök, egyre többen kapcsolódtak be a nagy nemzeti ünnepek és évfordulók rendezvényeibe, megindult a földrajzinév-gyűjtés, megszülettek az első településmonográfiák, honismereti napokat szerveztek, szervezeten elkezdődött a néprajzi tárgygyűjtés. Kétségtelen tény, hogy a Hazafias Népfront szárnyai alatt, annak anyagi támogatásával működött a honismereti mozgalom a nyolcvanas évek végéig, résztvevői alkotó, értékmentő, hiánypótló munkát végeztek. A bizottságokban dolgozó kiváló szakemberek eredményeire bátran lehetett építeni. Az egymást követő munkás évtizedek személyi változásokat is hoztak, és megalapozták a rendszerváltozást követő alulról szerveződő honismereti csoportok létrejöttét, amelyek tovább folytatták a gyűjtő, elemző munkát. Krónikákat, tanulmányokat, kronológiákat készített a szakmailag kiválóan képzett, a honismereti értékek mentése iránt elkötelezett réteg. A rendszerváltozás után új szervezeti forma jött létre: 1991. április 23-án megalakult a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület, amely törekedett tagjai közé bevonni a tapasztalt szakkörvezetőket, néprajz- és történetkutatókon kívül számos tudományterület legjobb szakembereit, akikből napjainkra a helyi kulturális értékek és hagyományok feltárásának, megőrzésének és továbbadásának elkötelezett közössége alakult ki, amely nemcsak dolgozik, de komoly áldozatokat is vállal céljaiért. A kötet elkészítése újabb bizonyíték erre. Itt főleg olyan tanulmányok kaptak helyet, amelyek a Csongrád megyei szervezett honismereti tevékenységre tekintenek vissza: a szegedi honismereti oktatás gyökereire, a szentesi iskolai és honismereti bizottsági munka eredményeire, az önkéntes néprajzi gyűjtők kutatásaira. Közli a kötet az azóta megszűnt Csongrád Megyei Honismereti Híradó 20 évfolyamának bibliográfiáját, ami kitűnő forrásanyagok felfedezését teszi lehetővé a kutatók számára. Nagy vállalkozás a megyei honismereti tevékenység négy évtizedének részletes, sok színes képpel kiegészített, 52 oldalas kronológiája, amely - az összeállítók által is vállaltan hiányos -, és további kutatásokra inspirál, de „menti” a jelenleg ismert, eddig még össze nem gyűjtött, nem publikált eseményeket.

II. A honismereti tevékenység közössége és színterei (135 oldal) – Tizennégy *honismereti közösség* mutatkozik be e fejezet első részében. Vezetői a megye és az adott települések honismereti munkájának fő szereplői. A Pátfalvánt Egyesület (Vargáné Nagy-

falusi Ilona), a Csanádpalotai (felnőtt) Honismereti Kör, a diákkör (Nagyfalusi István-né) és hagyományörző csoport (Horváth Erzsébet), a kiszombori Kiss Mária Hortensia Kör (Endrész Erzsébet), a makói József Attila Gimnázium helytörténeti köre (Pál Lászlóné), a Makói Honismereti Kör (Forgó István), a makói Erdei Ferenc Honismereti Szakkör (Szilágyi Sándorné), a szeged-mórávárosi szakképző iskola helytörténeti köre (Gergelyné Bodó Mária), a szegedi Dugonics András Piarista Gimnázium helytörténeti köre (Károlyi Attila), a szentesi általános iskola és Ipari Szakközépiskola honismereti szakkörei (Tóth Jánosné és Zsíros Katalin), a Tápai Honismereti Kör (Molnár Imre és Molnár Mária), az újszentiváni szerb hagyományörző szakkör (Veszelinov Dánielné). Ezeknek a közösségeknek a vonzasköre igen kiterjedt, rengeteg fiatal és felnőttet kapcsolnak be a hagyományápolásba, a lokális és régiós helytörténeti értékek megismerésébe, megőrzésébe. A kötet 29 megyei *helytörténeti-néprajzi gyűjteményt* mutat be, amelyek mindegyike az állami múzeumi hálózaton kívül jött létre és működik lelkes helyi gyűjtők munkája eredményeként: tájházak (Algyőn, Csanádpalotán, Csongrádon), helytörténeti gyűjtemények (Csanádpalotán, Kisteleken, Kiszomboron, Maroslelén, Nagymágocson, Óföldreákon, Tömörkényen), néprajzi gyűjtemények (Csongrádon – a Széchenyi Iskolában, Pitvaroson szlovák gyűjtemény, Szegeden a Móravárosi Szakképző Iskolában, Újszentivánon szerb gyűjtemény), szakmai gyűjtemények ((Domaszéki kisvasút, Hódmezővásárhelyen Paraszti Eszközök Pincemúzeuma, Dorozsmán kovácsműhely és szélmalom, Ópusztaszeren kocsi gyűjtemény, Röszkén Paprikamúzeum és park, Szegeden Pick Szalámi és Paprika Múzeum, Szőregen rózsamúzeum. Nagyszerűek a könyvtárakban létrehozott helyismereti gyűjtemények (Szeged, Hódmezővásárhely), a falumúzeum (Szegváron), kézműves-ház (Apátfalván). Nagyon tanulságos a 15 *jelenleg is működő szervezet* ismertetése, amelyekkel a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület kapcsolatokat, együttműködést épített ki 20 éves fennállása során, igen sokrétű tapasztalatcserét és változatos kulturális programokat biztosítva tagjainak. Valamennyi kapcsolat a civil szervezetekkel élő, mert a honismerők többen a társszervezeteknek is tagjai, néhány esetben vezetői. A hagyományok megőrzésének elősegítésében aktív az együttműködés Az Elpusztult és Pusztuló Magyar Falvakért Egyesülettel (elnök: Blazovich László), az apátfalvi Bökény Népe Kulturális és Harcművészeti Egyesülettel (Vargáné Nagyfalusi Ilona), az óföldreáki Hagyományörző Klubbal (Vass József). A helytörténeti kutatásokban az együttműködés előadássorozatok és kiadványok támogatása útján erős az Oppidum Csongrád Alapítvánnyal, a vásárhelyi Szeremlei Társasággal, a Történelemtanárok Egylete Szegedi Tagozatával, a Bácsországi vajdasági folyóirat szerkesztőivel.

III. Honismereti tevékenységünk tapasztalatai (kb. 100 oldalon) – A honismereti táborok története, kutatásaik tematikája, a honismeret hagyományainak és helytörténeti értékeinek átörökítési módjai, helytörténeti olvasókönyvek, tankönyvek alkalmazása az oktatásban, a megye fiataljainak szereplése a honismereti vetélkedőkön, az egyesület határon túli tanulmányútjainak szerepe az ismeretek gyarapításában, az

egyesület honlapjának jelentősége a honismereti közösség informálásában, összetartásában, ismertté tételében más közösségeknek is tapasztalatokat közvetítenek. Tóth Ferencnek az 1974-ben Csongrád megyében, Makón megrendezett országos honismereti táborról szóló írása nyitja ezt a módszertani jellegű blokkot, majd az alelnökünk, Marjanucz László történész által feldolgozott, 1975-1999-ig megszervezett megyei *honismereti diáktáborok* történetét összefoglaló tanulmány mutatja be a táborok kettős céljának megvalósulását, azaz a középiskolás diákok megismertetését a honismereti kutatómunka elvi és gyakorlati módszereivel, és a közgyűjteményeket gyarapító letmentést. A helytörténeti-honismereti értékeknek az *oktatásba és a közművelődésbe való beépítése* e kötet több értékes tanulmányának témája. Csongrád megye minden városában léteznek már forrásalapú helytörténeti olvasókönyvek, helyi honismereti tankönyvek, munkafüzetek, amelyek alkalmazását konkrét módszertani útmutatásokkal ismertetik a szerzők. A Csongrád megyei levéltári napok 32 éven át tartó előadás- és rendezvénysorozata a legfrissebb történelmi-helytörténeti kutatások széles körű megismertetését biztosította Csongrád megye szinte valamennyi településén és időnként a határon túl is. Szinte végtelen tematikai gazdagsága, rendkívüli hasznossága a közművelődésre feltétlenül megőrzendő érték. A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület a tagjainak nemcsak hasznos, de élményekben gazdag önképzési formát is nyújtott az utóbbi években határon túli csoportos tanulmányutak megszervezésével. Délvidéki, kárpátaljai és galíciai útjaikon szerzett tapasztalataikat három írásban örökítették meg. A diákok bekapcsolódása tanáraik segítségével a megyei és országos honismereti és történelmi- kultúrtörténeti vetélkedőkbe sikeresnek bizonyult, eredményeik megörökítésre méltók voltak. A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület életéről nagyon sok információ elérhető a 2006 óta működő internetes honlapján, amely az egyesületi élet szervezését is nagyban megkönnyíti és a tagok munkájának jobb megismerését is segíti. A honlapról szóló írás módszertani segítségül szolgál ennek a lehetőségnek a megteremtésére.

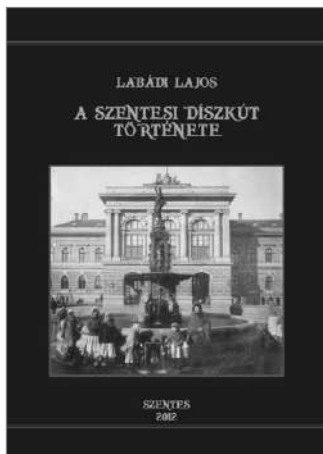
IV. Ki kicsoda? (125 oldal) – Megismerhetjük itt a megyében tevékenykedő „honismerőket”, illetve azoknak a munkásságát, akik ma már csak eredményeikkel vannak jelen a honismereti közéletben. Tanulságos e fejezet olvasása, egyúttal megőrzi a jövőnek is a honismeret munkásainak emlékét. A fejezet hármastagolású. a) *A régi jeles honismerők* sorában 28 személyt mutatunk be, akiknek neve, személyisége, munkásságának maradandó értéke fogalom volt és maradt nemcsak a településükön, hanem a megyében és az országos honismereti mozgalomban is. Asztalos P. Kálmán (Csanádpalota), Bálint Sándor (Szeged), Barta László (Szentés), Börcsök Vince (Szeged), Buzás László (Makó), Czako Józsefné Pusztai Mária (Apátfalva), Dudás Lajos (Csongrád), Erdélyi Péter (Csongrád), Forgó István (Makó), Gát László (Csongrád), Hegyi András (Szeged), Herczeg Mihály (Hódmezővásárhely), Kasznár Tóth Emma (Mindszent), Kiss Mária Hortensia (Kiszombor), Komoly Pál (Pitvaros), Molnár Imre (Tápe), Nyíri Antal (Szeged), Oltvai Ferenc (Szeged), Pánczél Józsefné (Csanádpalota)

ta), Papp Imre (Szentés), Pék Józsefné (Szentés), Péter László (Szeged), Rác Sándor (Földeák – Makó), Sebestyén István (Csongrád), Szántó Imre (Szeged), Szigeti György (Apátfalva), Tari László (Csongrád), Zsíros Katalin (Szentés). b) *A Bél Mátyás-díjjal és a Honismereti éremmel kitüntetettjeink* ismertetése következik. Blazovich László szegedi történész professzor és levéltár igazgató, Bogdán Lajos szegedi népművelő, Juhász Antal szegedi néprajzkutató professzor, Kováts Dániel szegedi irodalmár, nyelvvelő, szerkesztő, helytörténész, főiskolai tanár, Marjanucz László szegedi tanszékvezető történész, Nagyfalusi Istvánné csanádpalotai könyvtáros, szakkörvezető, Ósz Károly szegedi bölcsészdoktor, a honismereti mozgalom kutatója és szervezője, Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna makói történelemtanár, helytörténeti kutató, Tóth Ferenc makói helytörténész tanár életpályájának ismertetése a honismereti, helytörténeti munka sok oldalúságának, szép eredményeinek példája és összegzése. c) Egyesületünk *jelenlegi 67 rendes és tiszteletbeli tagjának* bemutatása hosszabb-rövidebb életrajzi adatokkal önmagában is bizonyítja a megye honismereti tevékenységének gazdagságát, sokrétűségét, összetettségét. Igazolják a tartalmas, kiterjedt munka sikerességét az elismerések is. De fontosabb lehet a folyamatosan végzett munka, a megújulási készség, az újabb és újabb működési és szervezeti keretek létrehozása, odafigyelés a megyében élő nemzetiségekre, kitekintés a határon túlra, a nyitottság a másfajta szervezetek felé, a társ Egyesületekkel való együttműködésre. A Csongrád megyei honismereti munka gazdagságának egyik legfontosabb forrása ez a sokrétűség lehet. A honismerők között találunk óvónőt, tanítókat, általános és középiskolai tanárokat, főiskolai és egyetemi oktatókat, levéltárosokat, levéltár igazgatókat, jogászt, fényképészt, közművelődési szakembert, igazgatásszervezőt, múzeumigazgatókat, könyvtárosokat, könyvtáros-muzeológust, könyvtáros-népművelőt, néprajzos-muzeológust, korábbi hivatásos katonát, egyetemi hallgatót. Érdeklődésük sokoldalú, közös bennük az elkötelezettség a szűkebb helyi közösségek, lokális érdekek iránt, a feladatok keresése, vállalása, teljesítése.

4. *A kötet megalkotásának folyamatában* civil szervezetünk tagjai felfedező úton jártak, megismerték a megyei honismereti élet széles spektrumát, egymást, honismereti munkájuk tapasztalatait, eredményeit. Személyes kapcsolataik barátságokká mélyültek a napi munka során, a közösség létszáma csaknem duplájára nőtt, több fiatal is csatlakozott. Kapcsolatrendszerük bővült, anyagi áldozatokat is vállaltak a kötet megjelentetéséért, sikeréért. Az egyesületi élet megélénkült, a többség a civil szervezetben végzett tevékenység új értelmét látta meg, munkájának elismerését kapta meg ebben a kötetben. E kötet minden lapja az értékteremtés és értékmentés példáit kívánja a következő nemzedékekre hagyományozni. Mindenkinek a figyelmébe ajánlom.¹

PÁL LÁSZLÓNÉ SZABÓ ZSUZSANNA

¹ Elhangzott 2012. márc. 24-én, Budapesten a Nemzeti Múzeumban, a Honismeret Napjának országos rendezvényén.

Labádi Lajos: A szentesi díszkút története

Szentes, 2012. Készült a szentesi díszkút születésének 125. évfordulójára

A dualizmus időszakában Szentes is fejlődésnek indult. 1867-ben visszanyerte rendezett tanácsú jogállását, 1878-ban Csongrád vármegye székhelyévé jelölték ki. Felépültek a város díszes középületei, iskolái. A közegészségügy gondját egy jó vizű közkút látszott megoldani. Ennek szükségességére az általános egészségügyi helyzeten (gyomor és bélbetegségeken) túl az 1873. évi kolerajárvány is figyelmeztetett. Megindult a vita, születtek ötletek, érkezett pénzügyi felajánlás a nemes cél megvalósítása érdekében. A tárgyalásokat a Szentes-Vidéki Takarékpénztár akkori igazgatója, Bányai József a kút fúratására tett felajánlásával 1884. július 24-én indította el. A témában folyó vita lezárásaként a Sarkadi Nagy Mihály polgármester vezette városi közgyűlésen 58-57-es szavazataránnyal hozott döntés alapján megindultak a munkálatok. Az ártézi kút fúratására Zsigmondy Bélát, az első alföldi, hódmezővásárhelyi kút fúratását vezető bányamérnököt hívták meg. A vele kötött szerződés alapján a már korábban a Piac téren (Kossuth téren), a megyeháza előtt kijelölt helyen 1885. január 15-én kezdődtek a munkálatok. A folyamatosan, éjjel-nappal végzett munka eredményeként december 19-én tört fel a víz, a fúrás munkálatai 1886 júliusában fejeződtek be. Halaváts Gyula bányamérnök, geológus értekezésében írja, „a víz kristálytiszta”, „igen kellemes ízű”, „a szentesiek igen megszerették”. A fúrás utómunkálatai alatt a városi közgyűlés határozata kimondta, hogy az „ártézi kút vize bárki által díjfizetés nélkül” használható, ezzel az egészséges vizet a szegényebb néposztály számára is elérhetővé tette.² munkálatok folytatódtak, a kút környékét helyi mester kövezte ki, a medencét részletekben pesti kivitelezője küldte le, a szoborcsoport részeit jelentő vasöntvény rendelésük alapján Párizsból, a Durrenne cégtől érkezett. Mindkettőt helyi szakemberek állították össze. Az eseményekről a Szentesi Lap hírei és Sarkai polgármester jelentése alapján tájékozódhatunk. A díszkút végső formáját 1887. május 14-én nyerte el a hármas tagolású szoborral. Főbb részei a középen kígyós botot (Mercurius jelvényét) magasba tartó nőalak, mellékszobrai négy vízöntő gyermekalak (puttó) talapzattal medencében végződött. „A kút három szinten, díszes csapokból adta a vizet; oldalait fémből készült, a város címerét ábrázoló táblák dekorálták.”³ Így került a neoreneszánsz stílusú megyeháza elé a vele azonos stílusú díszkút, mely az alföldi városok sorában második, az országban harmadik köztéri ártézi kútnak számított. A szentesiek emiatt is büszkéek lehettek rá.

² LABÁDI LAJOS: A szentesi díszkút története. Szentes, 2012. 34-35.

³ Uo. 41.

A főtéren fúrt kút vízbősége egy másik kutat is elláthatott volna vízzel. Az Arany János utca és Klauzál Gábor utca kereszteződésében (megjegyzem 5 utca találkozásánál) a Kispiac teret jelölték ki arra, hogy a Felsőpárt nevű városrészbe is egészséges vizet juttassanak. Az első kút vizének idáig vezetését nem tudták megoldani. A közelben lakó, jómódú, virilis gazda, Szűrszabó Nagy Imre pénzügyi felajánlásával a kis téren sikeresen fúrtak kutat; majd köré medencét, közepébe kútoszlopot építettek, tetejére lámpát tettek. Az építmény – a főtéri után 11 évvel – 1898-ban készült el.

A kötetbeli történet „Veszélyben a díszkút” című fejezettel folytatódik. A város nagy szülötte, Horváth Mihály püspök-történetíró, a Szemere kormány minisztere halálának 100. évfordulója óta tervezett szobrának ügye a Kossuth szoborral együtt 1928-ban, 1929-ben került előtérbe. Dr. Csergő Károly megyei alispán, a szobrokat készítő művészek (sorrendben Kisfaludy Stróbl Zsigmond és Tóth István) mindkét szobrot a Kossuth téren, Horváth Mihály szobrát a díszkút helyén tudták elképzelni. Ezután a Műemlékek Országos Bizottsága szakértői kimondták, hogy a díszkút nem minősül műemléknek. E két véleménnyel a díszkút sorsa eldőlt. Mindezek mellett a kút vizének elapadása, a szoborrészek elrozsdásodása miatt – felállítása után 47 évvel – 1934-ben lebontották, helyére Horváth Mihály impozáns szobra került. (Lásd képünkön jobbra fent!)

A szétbontott szoborcsoport új helyre vitelére az elkövetkezendő évtizedek folyamán több ötlet született, mindez többször elfelejtődött. A díszkút állítás 110. évfordulójához közeledve, Szirbik Imre polgármester megbízást adott Máté István szobrászművésznek a díszkút szobrainak felhasználásával kútkompozíció létrehozására. A Luther tér arányaihoz illő, az eredeti stílust megőrző díszkút avatására 1998. október 30-án, a reformáció napján került sor.

A szerző az 1970-es évek végétől nemcsak többször újra elővette a díszkút kérdését, róla évfordulós alkalmakhoz közeledve helytörténész-újságíróként újból és újból írt, hanem a kút szobor alakjainak felkutatásában, megtalálásában, az új kompozíció felállításában is jelentős szerepet játszott. Hatalmas forrásanyagot vizsgált meg, a helyi lapokból, a közgyűlési jegyzőkönyvekből, polgármesteri jelentésekből, szakírásokból, adatokból válogatott, eseményeket rendezett sorba, és mindezeket értékelte. Tette ezt biztos kézzel és egyszerűséggel.

A címlap, valamint a kötet formai és tartalmi szerkesztésében, képek és szöveg mennyiségében, a fejezetek kialakításában arányokra ügyelő, igényes munkát végzett a műszaki szerkesztő (Szeri László), végeztek a képek, reprodukciók készítői (Sztármári Imre, Vidovics Ferenc) és a szentesi nyomda (SzVSz Nyomdaüzeme, Szentes) munkatársai.

SZŰCS JUDIT

Vass József: Egy virágzó közösség emlékei, életképei
Könyv Óföldreák közösségi emlékeiről

Vass József 2001 óta évente megjelentet legalább egy kis kötetet, amelyben kedves faluja helytörténetének kutatása során összegyűjtött adatait, dokumentumait, emlékeit adja közre fotókkal, ábrákkal illusztrálva. A jelen kiadványt Óföldreák fennállásának 680. évfordulója tiszteletére állította össze. A szerző levéltári, múzeumi, jogi források, sajtóban megjelent és közigazgatási dokumentumokban megmaradt feljegyzések alapján, pontosan adatolva foglalja össze települése múltjának legfontosabb időszakait, kiemelve ezen időszakok legjelentősebb személyiségeit, eseményeit, folyamatait, a faluközösség társadalmának, életterének, tárgyi és történeti kultúrájának jellemzőit.

Az igazi lokálpatrióta szerető és lelkes figyelmével örökíti meg a település lakóinak szerepét a csökkenő és lassan előregedő népességű, azonban az ország fejlődésével mindig lépést tartani akaró, és ezért időszakonként meg-megújuló, felvirágzó község fejlődésében. A XIV. századtól csaknem napjainkig idézi fel Óföldreák történetének, fejlődésének fordulópontjait. E kötetben a viharos XX. század politikai, gazdasági, társadalmi változásai a leginkább hangsúlyosak, jól nyomon követhetők a falu történetében, az írott dokumentumok szövegű bizonyítékai ennek.

Az 1950-1980-as évek közigazgatási rendszerének változásai igen érdekesen alakították Óföldreák sorsát, 1990-től pedig új világ köszöntött az önállóvá lett község önigazgatására. A fejlődés új házhelyek, új intézmények, mint a Szociális otthon és a Helytörténeti Gyűjtemény Emlékházának kialakításával, a vízvezetés és járdaépítés, a templom körüli ásatások kivitelezésével és a középkori erődtemplom felújításával járt együtt. Különösen érdekes az óföldreáki földgázvagyon feltárásának és kiaknázásának lehetőségeit bemutató fejezet, amely szerint a község jövőjét jelentősen meghatározó tényező lehetne a földgáz, amennyiben könnyebben kitermelhető lenne.

Kevés településmonográfia jut el a rendszerváltás történetének bemutatásán túl napjaink aktualitásaiig. Vass József nemcsak Óföldreák kronológiáját állította össze 2011-ig, hanem az önkormányzati választások eredményeit, változásait is rögzítette mindazon feladatok megjelölésével, amelyeket a község érdekében a megválasztottnak véghez is kellett vinniük. A civil szféra fontossága is megjelenik a falu közösségének formálásában, de szót ejt a szerző az önkormányzati munka nehézségeiről is. Így reális képet kapnak e színes kötet olvasói a közel hétévszázados kistelepülés utolsó 70 évi életének legfőbb jellemzőiről. Nagy érdem, hogy a szerző áldozatos munkája a jelen és jövő nemzedékei számára megőrökíti települése történetét.

PÁL LÁSZLÓNÉ SZABÓ ZSUZSANNA

Miklós Péter: A szegedi bölcsészkar Radnóti Miklós diákéveiben. *Tanulmányok Radnótiról, kortársairól és a szegedi egyetemről.* Szabadka, 2011. Közreadja a Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány.

Szegedi irodalmi emlékeket foglal egybe Miklós Péter 2011-ben megjelent kötete. Ahogy a szerző az utószóban írja, jeles évfordulókor jelent meg a mű: a kolozsvári egyetem 430. és a Szegedre telepített kolozsvári egyetem megindulásának 90. évfordulóján. Miklós Péter most egy kötetbe gyűjtötte össze a már korábban megjelent írásait, előadásait és az újabb tanulmányokat. A kötet tehát egymással összefüggő tanulmányokat tartalmaz, így válik kerek egészévé Radnóti Szegeden töltött éveinek bemutatása.

A könyv első tanulmánya a Kolozsvárról Szegedre költöztetett egyetem első másfél évtizedét foglalja magába. Az olvasó számára megelevenednek az 1920-as évek, amikor hirtelen épületeket kellett adni a Szegedre menekült egyetemi karoknak, majd a város jelentős hozzájárulásával megépültek az új egyetemi épületek. Belecsöppenünk a korabeli milióbe akkor is, amikor a Szegedre került protestáns egyetemi oktatók és a szegedi katolikus értelmiség szembenállásáról olvashatunk. Olvashatunk Sík Sándor négy kedves tanítványáról, köztük Radnótiról. Fölelevenedik előttünk Radnóti négy szegedi albérlete. Pontos adatokat tudhatunk meg arról, hogy bár a középiskolában Radnóti nevű költőről tanulnak a mai diákok, valójában hivatalosan sohasem viselhette a költő ezt a nevet. Igazán érdekes a Radnóti Miklós és Sík Sándor élettörténete között vont párhuzam és a Sík Endre külügyminiszterről írott megjegyzések. Szintén érdekes helyi irodalmi adalék Radnótinak a nagy múltú Dugonics Társasághoz fűződő kapcsolata.

Radnóti 1930 és 1934 között volt a szegedi egyetem hallgatója. Helyet kapnak a könyvben a két világháború között az egyetemhez kötődő személyiségek, akik kapcsolatban álltak Radnótival. Például a Szent-Györgyi Albert politikai szerepvállalásáról írt tanulmány hiánypótló jellegű. Kecskeméti Ármin egyetemi magántanári habilitációjáról, Tomori Viola doktori fokozatának megszerzéséről és a „könyöklő és törtető” Ortutay Gyuláról is ír a szerző.

A tanulmányokhoz Pomogáts Béla írt előszót. A fiatal szerző felkutatott minden forrást, hogy teljes hitelességgel ábrázolja a két világháború közötti Szeged irodalmi, tudományos életének Radnótihoz kötődő szeletét. Hivatkozik levéltári forrásokra, más szerzők kutatási eredményeire, és jelzi azt is, ha egy dokumentumot felkutatott, de abban nem bukkant újabb adat nyomára. A könyv igazi helytörténeti, helyi irodalmi érdekességekkel szolgál.⁴

GERGELYNÉ BODÓ MÁRIA

⁴ Megjelent a *Honismeret* folyóirat XXXIX. évf. 2011. 6. számának 67-68. oldalán.

Oppidum Csongrád 2011.

A 2011. évi Oppidum Csongrád három nagyobb lélegzetű írásművet tartalmaz. *Hajdú Dezső* „Az 1970-es árvíz a csongrádi szakaszmérnökség területén” című visszaemlékezést is tartalmazó, adatokban gazdag és szakszerű tanulmányában a máig emlékezetes nagy tiszai árvíz történetét mutatja be. Művében mások mellett szerepel a védtöltések leírása, a védekezés eszközeinek és módszereinek bemutatása, valamint a védekezés eseményeinek és mindennapjainak dokumentálása. A szerző az írását az Alsó-Tiszavidék árvízi védekezésének tágabb keretébe ágyazva készítette el. Tanulmányával nemcsak a „nagy idők” történetét vette számba, hanem írása olyan adatokat tartalmaz, amelyek a következő korok kutatói számára megbízható forrást jelentenek. *Mód László* egy csongrádi szőlőbirtokos, „Ludrovai Tóth István gazdálkodása naplófeljegyzései tükrében” címmel igen értékes forrást ad közre, amelyet szakszerűen megírt bevezető tanulmány kísér. A tanulmányból megismerhetjük a korabeli (19. század második és 20. század első harmada) szőlőművelésének állapotát, azt az időt, amikor a középkorban indult és a török korban sem leállt csongrádi szőlőtermesztés más művelési ágak mellett újra fellendült. A napló betekintést nyújt a korabeli gazdálkodás módjába. Hogy mily sok dologról tájékozódhatunk a Naplóból, arra csak néhány tétel: szőlőtermesztés, a birtokon termesztett szőlőfajták, telepítési és szaporítási eljárások, a szőlőtermesztéshez kapcsolódó éves munkafolyamatok, értékesítés, feldolgozás. *Labádi Lajos* „Csongrád a szentesi lapokban” címmel 14. közlését adja közre e számban. Mivel egy hosszú, folytatásos forrásközlés egy részét olvashatjuk, bevezetőre jelen közléshez nincsen szükség. Az egyes újságcikkek, közlemények önmagukért beszélnek. Árad belőlük az ismeretek és adatok mellett a korabeli hangulat. Érdemes elolvasni őket. Egyúttal fontos forrásai a kortörténetnek. A helyi és vegyes hírek mellett olvashatunk például tudósítást a városi és megyei közgyűlésről és egyebekről. – Az *Oppidum Csongrád* 2011. évi száma hű képét adja a városi helytörténet magas színvonalának, a három közleményt pedig összefogja, hogy mindegyik a források közlése igényének jegyében született.

BLAZOVICH LÁSZLÓ

Oppidum Csongrád 2012

A kilencvenes évek közepe óta megjelenő, a Csongrád várossal és környékével kapcsolatba hozható levéltári, helytörténeti kutatásoknak helyt adó periodika legfrissebb, 2012. évi száma az érdeklődő olvasó számára ismét újdonsággal szolgál, hiszen két jelentős, várostörténeti szempontból fontos témát dolgoz fel. Az első téma, a Csongrád Megyei Levéltár Csongrádi Levéltára által 2011-ben megjelentetett, a csongrádi születésű *Katona Imre* (1921–2001) néprajzkutató, egyetemi tanár gyűjtéséből összeállí-

tott mesekönyv bemutatása, amely Palásti Annuska helyi mesemondó történeteit tartalmazza: *Tengöri Hereberi atyámuram* címmel. A mesegyűjtemény kiadásához kapcsolódóan a Csongrádi Levéltár 2011 őszén a Csongrád Megyei Levéltári Napok keretében *Katona Imre emlékülést* rendezett, amelynek témájául a *Dél-alföldi mesekutatások* szolgáltak. Az előadó jeles néprajzkutatók, egyetemi tanárok, Katona tanár úr egykori tanítványai és munkatársai voltak, így: *Lábadai Károly, Voigt Vilmos, Kriston Vízi József, Bereznai Zsuzsanna* és *Kriza Ildikó*, valamennyien a téma szaktekintélyei. Az elhangzott előadások szerkesztett formában itt olvashatók. Az előadásokon elhangzott, hogy igen gazdag a Dél-Alföld mesekincse, bár ma már nehéz lenne előszóban mesét gyűjteni. Katona Imre és néhány társa még időben megkezdték a gyűjtést, és meséltettek olyan személyeket, akik őrizték, bírták ezt a mesekincset. Katona Imre is meséltette Palásti Annuskát, akinek meséit először hallás alapján, aztán gyorsírással, a sajátos nyelvi jegyeket is jelölve gyűjtötte össze. (A mesék forrásának, Palásti Annuskának egykori lakóhelyét a Csongrádon élő és alkotó *Dudás Sándor* szobrászművész által készített köztéri bronz kisplasztika jelöli. A meséket tartalmazó kötet érdekessége, hogy az illusztrációkat a szobrász lánya, *Pál-Dudás Ági* készítette.) A történelmi Magyarország déli részét bebarangolva, mesekincsének jellegzetességeit megismerve jutunk el a Dráva-szögön, Kopáncson keresztül, a Duna-Tisza köz mesevilágát szemléltető Kecskemét környéki mesevilágtól a félegyházi mesevilágon át Csongrádig. Palásti Annuska meséi nem kimondott gyermekmesék. Ezek a meseként elhangzó, szájról szájra terjedő történetek vagy a képzelet szüleményei, vagy megtörtént, de a régmúltba vesző eseményeket színeznek meseszerűvé, éppen úgy felnőtteknek szólnak, mint a világ mesekincsének jelentős része Aesopustól a Grimm testvéreken át egészen napjaink nem szándékosan lebutított meséiig.

A konferencián elhangzó és itt szerkesztett formában olvasható előadásokból világossá válhat minden érdeklődő olvasó számára, hogy a mindennapi emberi értékeink egyik legjelentősebb hordozója az a mesekincs, amelyet még az utolsó pillanatokban összegyűjtöttek Katona Imre és társai a XX. század első felében, középső harmadában. Érdemes ide citálnom Voigt Vilmos előadásának utolsó mondatait: „A *Csongrádi mesék megjelenése, már korábban az Oppidum Csongrád 2004 c. kiadvány idevágó tanulmányai, most pedig éppen a mai konferenciánk sokoldalú képet ad Katona Imre munkásságáról. Az egyes szerzők adatai egymást kiegészítik, – viszont nem mindig ugyanazokat említik. Ez így természetes, és az összképen mit sem változtat. Ám mások írásainak elolvasására is buzdítom cikkem forgatóit! Annál is inkább, mivel például az Oppidum Csongrád kötetében Katona Imre rendszeresen publikált, halála (2001) után pedig több írás jelent meg róla.*”

A 2012. évi periodikában a másik, jelentős helytörténeti téma *Gát László* csongrádi születésű helytörténész, nyugalmazott középiskolai tanár munkája, amely a Klebelsberg Kunó nevével fémjelzett iskolaépítési programot, és a tanyasi, külterületi iskolák létesítésével kapcsolatos kutatás eredményeit teszi közzé: *A Tari-dombi Széchenyi István Állami Elemi, illetve Általános Iskola története 1927–1960* címmel. *Gát László* köztisz-

teletnek örvendő csongrádi tanárember, aki maga is a kutatása tárgyát képező iskola padjait koptatta. Az (akkor még) külterületi iskola tanulójból vált a város megbecsült tanárává, polgárává és a helyi történeti értékek kutatójává, feldolgozójává. Kutatásait a Csongrádi Levéltárban végezte. A 2000-es évek elején újonnan megépült Csongrádi Levéltár a rendezetten tárolt levéltári anyagokkal és kulturált kutatóhellyel nagy segítség a megelőző korok, a közel- és a régmúlt kutatását választó, szakdolgozótírók, kutatók és érdeklődők számára. Gát László összegyűjtött minden adatot, ami a huszadik század húszas éveitől kezdődően fellelhető a klebelsbergi Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumból (VKM) kiinduló iskola és oktatási reformmal kapcsolatban, ami Csongrád város közösségét érintette. Precízen a legapróbb rendelkezésre álló részlet-adatokat is feldogozta az iskola létrejöttével és annak fél évszázados működésével kapcsolatban. Az érdeklődő olvasó számára fontos, sokszor részletkérdésnek tűnő adatokból pontos képet kaphatunk az iskola tanulóinak társadalmi helyzetéről, tanulmányi munkájáról, életkörülményeiről, de az iskola megépítésének nem egyszerű történetéről és az iskolában dolgozó pedagógusok, többnyire házaspárok életéről is. A szerző kiemelt a dr. Nagy Sándor kir. s. tanfelügyelő egyik váratlan látogatása alkalmából keletkezett jegyzőkönyvből egy megjegyzést. Ezt én is szeretném idézni, és ezzel felhívni az érdeklődő olvasók, mai gyakorló pedagógusok figyelmét a tanulmányra és az akkori szakfelügyelői tanácsra, megállapításra: *„Azok a tanerők, akik türelmetlenek a felelet kivárásában, siettetik a tanulókat, előre mondják a helyes felelet kezdőszavait, ... feleslegesen közbeszólnak, azokat kéri, hogy ezt a rossz szokásukat figyeljék meg és szokjanak le róla.”* Érdekes fejezete az elemzésnek, amelyben már az 1950-es évek elején az egyébként paraszti, polgári, nemesi származású pedagógusok felajánlásokat tesznek a „kommunista” nevelés eredményeinek, Sztálin életének megismertetésére és a hatékony burgonyatermesztés növelésének érdekében az egyébként általános iskolai, nevelési célok mellett a *„munkafelajánlási mozgalom”* bővítésére.

Gát László mintegy ötven évet felölelő gyűjtése, elemzése fontos adalék napjaink közoktatási problémáinak feltárásához, de bizonyosan történelmi múltunk megismeréséhez is. Bemutatja, hogyan alkalmazkodott időről időre a demográfiai igényekhez az iskolarendszer, hogyan igyekszik a kutatásban bemutatott rendszer tisztas megélhetést, „életpálya modellt” felrajzolni, biztosítani pedagógusainak. S természetesen hű képet rajzol arról, hogy a döntési, majd a végrehajtó mechanizmusok akkor sem működtek zökkenőmentesen Magyarországon. A helyszínt, a családokat, az akkori diákokat, a helyi körülményeket ismerők számára hasznos, sőt élvezetes olvasmány a rengeteg száraznak látszó adatot feldolgozó tanulmány, de ismeretlenek is haszonnal forgathatják, akár okulásképpen is.⁵

NEMESKÉRI-ORBÁN ISTVÁN

⁵ Megjelent a Könyv, könyvtár, könyvtáros 2013. évi márciusi számában

A Makói Honismereti Híradó, a helyi honismereti és helytörténeti értékek periodikája

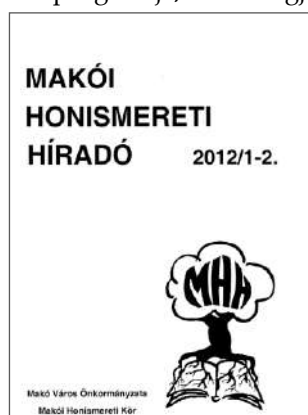
A Makói Honismereti Híradót a 23 éve működő Makói Honismereti Kör jelentette meg. Alapító vezetője, dr. Forgó István 2009-ben elhunyt, a kör elnöke azóta Szabó Jenő alapító tag. A kör legfőbb célja a helytörténeti kutatás, valamint a honismereti hagyományápolás Makón és kistérségében. Havonta tartott foglalkozásaikon a tagok kutatómunkájuk eredményeit ismertetik, vagy vendégelőadókat hívnak, a városban megrendezett helytörténeti konferenciákra, irodalmi estekre, kiállításokra járnak. 2008 óta kapcsolatokat építettek ki a makói József Attila Gimnázium Helytörténeti Körének diákjaival, segítették a tanulmányi versenyekhez szükséges helytörténeti kutatásaikat, a diákok emlékműsorokkal, zenés fellépéssel színesítették a városi kör foglalkozásait, amely közös programokon együttműködik a Csongrád Megyei Honismereti Egyesülettel és az óföldréai hagyományőrökkel is. Sok segítséget kapnak a helyi múzeumtól és a levéltártól. Programjaikról rendszeresen felhívásokat tesznek közzé a Makói Hírekben, az érdeklődést a kör fiatalabb korosztályokkal is bővülő létszáma bizonyítja (most 34 fő). Makó és kistérsége hely-és művelődéstörténeti emlékeinek és értékeinek megőrzése és dokumentálása érdekében a kör 23 éve évente két számban megjelenteti a Makói Honismereti Híradót, amely tudomásunk szerint Csongrád megyében az egyedüli – civil szervezet által fenntartott, kiadott – híradó jellegű honismereti kiadvány-sorozat. A kiadvány több mint két évtizede gyűjti össze és teszi közzé nemcsak a Makói Honismereti Kör tagjainak helytörténeti kutatásait tartalmazó írásait, hanem megjelenteti Makó és kistérsége szakembereinek, valamint a Makóról elszármazottaknak a népi és kézműves hagyományokkal, a helyi társadalom jeles személyiségeivel, fontos kulturális eseményeivel, tudományos- és sporteredményeivel foglalkozó tanulmányait is. Bibliográfiája megtekinthető a Csongrád Megyei Hon-

ismereti Egyesület honlapján, a <http://csm-honismeret.uw.hu/Publikációk> címszó alatt. A gimnáziumi tanulók országosan is magas szinten értékelt történelem OKTV pályamunkáiból is közöl részleteket, elősegítve, hogy első publikációik szülővárosukban jelenhessenek meg. A Honismereti Híradó hatósugara így egyre bővül, mind szélesebb olvasótáborhoz juttathatja el a városunkhoz kötődést nagyban elősegítő, a helyismereti anyagokat évente két számban, 65-75 oldalon megjelentető kiadvány.

Makói Honismereti Híradó **2011. évi XXII.** évfolyamának 1-2. száma 2011 decemberében jelent meg Makón, 60 példányban, 70 oldal terjedelemben. Szerkesztő és a szövegek gondozója: Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna. Fe-

lelős kiadó: Dr. Buzás Péter, Makó város polgármestere és Szabó Jenő, a kör elnöke. Nyomtatás Fritsch Torsten, Makó. A periodika összevont számának írásai tartalom, tematika szerinti rovatokba rendezve jelennek meg, amelyek azt az igényt tükrözik, hogy mintegy gyöngysorra fűzve összefogják a szerkesztőhöz az adott évben beérkező anyagokat. Így világosan követhető a makói honismerők és helytörténet-kutatók értékmező és közvetítő tevékenysége. Az alábbiakban közöljük a megjelentetett írások színes csokrát. **MŰHELYÜNKBŐL:** Dr. Nacsá János: Bemutatjuk Bányai József szobrászművészt, Forgó Géza: Herrich Károly, a Tisza-szabályozás főmérnöke, Urbancsok Zsolt: Az első Pulitzerék, Bíró István: Az I. világháború és Makó, Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: 100 éve született Bibó István, a szabadságszerető ember, Dr. Siket Judit: Rákosi emlékoszlop avatás, Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: A makói Szirbik Miklós Társaság – helyismereti műhely, Siket István László: Erdei Ferenc, a középiskolai diák. **KITEKINTŐ:** Rozsnyai János: Könyvajánlás - Honismeret Csongrád megyében (1969-2011) Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: A makói honismereti tevékenység reprezentálása a Honismeret Csongrád megyében (1969-2011) c. kötetben, Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: Csongrád megyei középiskolások az Országos Ifjúsági Honismereti Akadémiákon, Zeitler Ádám: A Tabon megrendezett XV. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémiáról, Bakai Boglárka-Czagány Blanka: A szekszárdi Ifjúsági Honismereti Akadémiáról, Badicsné Szikszai Zsuzsanna: Honismereti Nap és Kistérségi Néprajzi Konferencia Kiszomboron, Vass József: Az Óföldrégi Honismereti és Hagyományőrző Szabadidő Klub kialakulása és tevékenysége. **NÉPRAJZ:** Badicsné Szikszai Zsuzsanna: A búza vetésétől a kenyérsütésig, Dégi Mónika: A szitakészítés mestersége a dél-alföldi régióban I. (Részlet a 2011. évi történelem OKTV döntős pályamunkából.) **MAGYAR EMLÉKEK HATÁRON INNEN - HATÁRON TÚL:** Siket István László: Torockó, Szabó Jenő: Séta a budapesti Kerepesi temetőben, Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: Megyei honismerők a határon túli magyar emlékhelyeken. **JELESEINK EMLÉKEZETÉRE:** Kovács Mihályné: Emlékezés Rokonai Bélára, Halász Bálint: Dr. Batka István. **KÖRÜNK ÉLETE:** A Makói Honismereti Kör 2011. évi programja; A kör tagjai 2011-ben.

A 2012. évi XXIII. évfolyam 1-2. száma 2013 januárjában jelent meg Makón, 100 példányban, 72 oldal terjedelemben, a Makó Város Fejlődéséért Közalapítvány, a Makói Honismereti Kör és a Makóiak Budapesti Asztaltársasága támogatásával. Szerkesztő és a szövegek gondozója: Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna. Felelős kiadó: Dr. Buzás Péter, Makó város polgármestere és Szabó Jenő, a kör elnöke. Nyomda: Dornbach és Magony Nyomda Bt. és Fritsch Torsten, Makó. E szám tartalomjegyzéke bővülő jeles szerzői gárdát mutat, ami a periodika színvonalának garanciája, értékének emelő tényezője. A gimnazista kor-

osztályhoz tartozó fiatal szerzők bevonása az új generáció számára nyújtott lehetőség. **MŰHELYÜNKBŐL:** Karacs Zsigmond: Csanád megye ébresztése, Dr. Siket Judit: A városigazgatás egyes intézményeinek hatása a magánjogi viszonyokra Makón, a XIX. század első felében, Zeitler Ádám: A Návay Lajos-szoborbizottság tevékenysége (részlet a 2012. évi történelem OKTV döntős pályamunkából), Hajdúné Siket Márta: Építészeti örökségünk a Szent István téren, Siket István László: Dédszüleim életútja, Vass József: Óföldrék tanyavilága. Az **ELMÉLKEDÉSEK** című új rovat írásai személyes hangvételükkel jelzik a szerzők kötődését az életük során a környezetükben őket megérintő, bennük nyomot hagyó valamely élményhez. Sok olvasóban ébresztik fel nemcsak a makóisághoz, hanem a tájhoz, a honhoz való kötődést, keltik fel a közös gondolkodás igényét: Dr. Blazovich László: Advent, Dr. Bogoly József Ágoston: Az időről, Dr. Bogoly József Ágoston: A templomnál, Hány Ferenc: Emlékmozaikok a gimnázium 1954-58 közötti szimfonikus zenekaráról, Siket István László: Maros-parti történet, Kovács Judit: Hova lesznek a fiatalok a honismereti mozgalomból? **KITEKINTŐ:** Dr. Nacsá János: A Makóiak Budapesti Asztaltársasága és egyéb baráti körök Budapesten, A Makóiak Budapesti Asztaltársasága és a Makói Honismereti Kör együttműködési egyezménye, Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: Makóval ismerkedtek a XVII. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémia résztvevői, Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: Látogatás Tari Jánosnál a Néprajzi Múzeumban. **NÉPRAJZ:** Dégi Mónika: A szitakészítés legfontosabb központjai régióm területén és Erdélyben (részlet a 2011. évi történelem OKTV döntős pályamunkából, II. rész). **MAGYAR EMLÉKEK HATÁRON INNEN - HATÁRON TÚL:** A przemysl-i hősök imája. Velcsov Margit közlése. Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: Magyar kultúrtörténeti emlékek nyomában. **JELESEINK EMLÉKEZETÉRE:** Dr. Bogoly József Ágoston: A tudományos sokoldalúság szelleme Révai Miklós munkásságában, Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: Vershangulatok Vajnai János alföldi tájbrázolásában, Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna: Élete a zene (Hány Ferenc zenei pályája), Szabó Jenő: Siker és tragédia - Papp Miska, makói énekes-színész életútja, Halász Bálint: Dr. Balsarati Vitus János (1529–1575). **KÖRÜNK ÉLETÉBŐL:** Szilágyi Imre: Tanulóéveim, Csókási Csaba: 40 éves a magyarországi táncmozgalom, Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna összeállítása: Vásárhelyi költők versei Makón, a Költészet Napján, Dr. Bogoly József Ágoston: Emlékezetmintázatok a Csókási szélmalomról, Szabóné Kiss Éva: Kórusunk történetéből. **KÉPEK KÖRÜNK ÉLETÉRŐL:** A kör tagjai 2012-ben, A Makói Honismereti Kör 2012. évi programja, Fotók a kör életéből.

A Makói Honismereti Híradó évről évre történő kiadása igen jelentős eredmény az egyre nehezedő gazdasági körülmények, a támogatók számának és a támogatások összegének csökkenése miatt. A civil összefogás szép sikere a kiadványsorozat, amely egy önzetlen közösség lelkes összefogásából születik és újul meg – minden nehézség ellenére, mert a jelennek és a jövőnek is érték.

PÁL LÁSZLÓNÉ SZABÓ ZSUZSANNA

IV. HONISMERETI ESEMÉNYEK MEGYÉNKBEN

Honismereti napunk a határ két oldalán

A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület 2011. évi szeptemberi programjának alapját az a meghívás képezte, amelyet a kiszombori Kiss Mária Hortensia Honismereti Kör vezetője, Endrész Erzsébet adott át az egyesület elnökségének az év elején. Szeretettel hívták és várták egy honismereti napra mindazokat, akik még kevésbé ismerték Kiszombor helytörténeti nevezetességeit és az ottani hagyományok ápolásában kiemelkedő szerepet játszó Kiss Mária Hortensia Honismereti Kör tagjainak tevékenységét. Az elnökség tervei szerint a délelőtti kiszombori programot délután még kibővítették egy határon túli kirándulással, mert szerettek volna megismerkedni Nagyszentmiklós és Ócsanád történeti és kulturális értékeivel. 2011. szeptember 10-én, szombaton fél 10-kor gyülekeztek az egyesületi tagok a Rónay-kúriánál. Ki autóbusszal, ki autóval érkezett a gyönyörű napsütésben a kúria elé, ahol a kiszombori kör tagjai szíves szóval, barátsággal invitálták vendégeiket a gyönyörűen felújított épület tágas éttermébe.

Hamarosan sétára indult a megyei honismerők csoportja *Badicsné Szikszai Zsuzsanna* vezetésével. A Rónay-kúria előtti téren hallgathatták meg a Rónay földbirtokos család történetét, amelynek tagjai talán a legjelentősebb szerepet játszották Kiszombor fejlesztésében, építésében. Erről a térről kiindulva láthatók azok az 1850-es években emelt kúriák, amelyeket a család tagjai építettek, ezek története, a hozzájuk kapcsolódó érdekességek élénk érdeklődést váltottak ki. A romantikus és klasszicista stíluselemeket hordozó *Rónay-kastély* tömege, formája messziről láttatja az ide érkezőkkel, hogy a település legjelentősebb épületéről van szó. Rónay Móric, Torontál vármegye főjegyzője, alispánja, majd főispánja 1858-59-ben építtette a kastélyt, amelyhez a torony csak később készült el. A kastély mai formáját négy építési periódus alatt nyerte el. Dísznövényekkel, fákkal betelepített gyönyörű parkjából mára már semmi sem maradt. A kastély hasznosítására voltak különböző elképzelések, ezek a felújításához szükséges pénz hiányában sajnos eddig nem valósultak meg. A torony látogathatóvá tétele azonban fontos lépés volt, egyre több látogatót vonz a kis településre ez a lehetőség. A Csongrád megyei honismerők is örömmel kapaszkodtak fel a torony tetejének kilátójába, ahonnan

csodálatos panoráma nyílik a Maros-parti galériaerdőkre, a szépen művelt kertekre, szántókra, jól látható a környék úthálózata (amelynek fontos találkozási pontjánál fekszik Kiszombor), a község középületei és családi házai. A vendégek sok fotót készítettek, élmény volt a közeli *rotundát* és a katolikus templomot kissé felülről fényképezni. A kastély udvarából a nagyközség főterén álló *katolikus templomhoz* sétált a csoport, amelynek történetéről, a lakosok életében betöltött szerepéről is beszélt a gyakorlott idegenvezető. Minden idelátogató leginkább várt élménye az *Árpád-kori rotunda* belsejének látványa. A honismerők Badicsné Zsuzsa szakszerű magyarázatait hallgatva megilletődötten érzékelték az időtlenség felemelő hangulatát, amellyel ez a különleges ritkaságnak számító *hatkaréjos körtemplom* ajándékozta meg a falain látható freskókat áhítattal szemlélőket. Tisztelet és megbecsülés mindazoknak, akik ilyen szépségben megőrizték ezt a XII-XIII. század fordulóján keletkezett, román stílusú, felbecsülhetetlen értékű építményt napjaink kultúrájának.

A séta következő emlékezetes megállója a templom előtt álló *Szent János-kút* történetével való ismerkedést célozta. A helyi emlékek sora kötődik e szoborhoz. Innen a csoport az emeletes magtár épületéhez sétált át, amely timpanonjával, boltíveivel, oszlopaival - mindenki meglepetésére - kívülről nemesi kúriára emlékeztető épület. Belsejének megtekintése után ahhoz a házhoz sétáltak el a honismerők, amelynek falán *József Attila* emléktáblát helyeztek el a kiszombori lokálpatrióták, arra emlékeztetve, hogy e házban töltötte el az ifjú költő 1922 nyarát. A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület koszorúját *dr. Blazovich László* elnök és *Gergelyné Bodó Mária* elnökségi tag helyezték el a táblán. Ezen az utcán visszasétálva a látogatók a felújított *Helytörténeti Gyűjtemény* megtekintésére indultak, ahol a helyi honismerők kalauzolása mellett ismerkedtek a kiállított tárgyakkal. A nagyszerű helytörténeti-néprajzi gyűjteményi anyagot a helyi önkormányzat támogatásával, *Endrész Erzsébet* és *Badicsné Szikszai Zsuzsa* néprajz-kutató irányításával a Kiss Mária Hortenzia Honismereti Kör tagjainak és a helyi általános iskola tanulóinak szorgos munkájával gyarapították éveken át, és példaeértékűen rendezték el a felújítás után az épület immár három szintjén, a tetőtérben, a földszinten és a pincetérben, ahol a hagyományörző ünnepeken és a látogatásokkor a szellemesen elnevezett Kiszomborozóban közösségi együttlétek is tarthatók.

A tágas téren még megcsodálták a Kiszombor műemlékeit összefoglalóan bemutató *bronz makett-csoportot*, majd helyet foglaltak az Aladár-kúria szépen megterített éttermében, ahol a Kiss Mária Hortenzia Kör tagjainak *dr. Blazovich László* elnök úr köszönte meg a kedves fogadtatást, a nagyszerű helyismereti sétát, és mutatta be a megyei egyesület munkáját, működését, eredményeit, valamint hangsúlyozta a két civil szervezet együttműködésének fontosságát a honismeret ügyéért. Kiemelte, hogy a lelkes honismerők sok-sok önként vállalt munkával viszik előre saját lakóhelyükön a kulturált, szebb, élhető környezet formálását, s közben a hagyományok ápolásával nemcsak gyökereiket, hanem közösségüket is erősítik. Elismeréssel szólt arról, hogy a kiszomboriak Csongrád megyében példát adnak a honismereti munka terén elért eredményeikkel,

rendezvényeikkel. Az elismerés és köszönet jegyében átadta a kör számára a *Honismeret Csongrád megyében (1969-2011)* c. új kiadványt, amely országosan is egyedülálló módon átfogóan mutatja be a megye színes honismereti tevékenységének területeit. Szavait követően *Endrész Erzsébet* vetített képes összeállítással egybekötve mutatta be a megyei egyesületi tagoknak a *Kiss Mária Hortensia Honismereti Kör* életének legfontosabb eseményeit, a helyi hagyományok újjáélesztésének módjait, azt a sokszínű, gazdag tevékenységet, amellyel a kör hozzájárul Kiszombor pezsgő kulturális életéhez, megtartó erejének és hírnevének növeléséhez. A kiszomboriak aktív közössége igen vendégszerető emberekből áll, a honismereti kör nagyon finom ebéddel vendégelte meg a megyeiek csoportját. A jó hangulatú beszélgetés, ismerkedés, tapasztalatcsere mellett lehetőség nyílt kiszombori helytörténeti kiadványok vásárlására is, a vendégek örömmel vitték magukkal a szép köteteket, éppúgy, mint e határ menti település hagyományápoló módszereinek és kedves közösségének jó hírért.

Az ebéd után – búcsút véve kedves vendéglátóiktól – az egyesület tagjai külön busszal a magyar-román határ túlsó oldalán, a kiszombori határátkelőtől mintegy 3-4 km-re lévő *Őcsanád*ra indultak, ahol a főút mellett álló templomban *Szent Gellértnek*, a csanádi egyházmegye első püspökének szarkofágját tekintették meg, amelyre az egyesület képviselőiben *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna* titkár és tanítványa, *Zeitler Ádám* kószorút helyeztek el. A nagyméretű kőszarkofág ma az Úr asztalaként szolgál a szertartásokon. A tájból több mint 60 méterre kiemelkedő szép templomban *Fodor Ferenc*, a helyi honismereti közösség vezetője tartott ismertetőt a csoportnak az egykori Marosvár, valamint a templom történetéről és a Gellért püspökhöz kapcsolódó legendákról. E település környékéről újkőkori és rézkori régészeti leletek is előkerültek, a rómaiak katonai tábornok létesítettek itt. Marosvár néven ismert egykori várát és ortodox templomát valószínűleg Ajtony építtette. 1028-ban *Csanád* vitéz, aki *István királyunk* seregét vezetve legyőzte Ajtony csapatait, megkapta a várat, amelyet ekkortól Csanádnak neveztek, és az ekkor alapított azonos nevű vármegye központja lett. 1030-tól püspöki székhely a település, Gellért, az első csanádi püspök Szent György tiszteletére székesegyházat építtetett e helyen. Szent Gellért szobra a mai római katolikus templom előtt áll. Később a püspökség mellett káptalan és káptalani iskola is működött itt. A Maros völgyében lejátszódott jelentős történelmi események *Csanád* várat is érintették, 1044-ben *Aba Sámuel* itt végeztette ki az ellene lázadó főurakat. 111-ben *Chonadiensis* néven említi oklevél. 1241-ben a tatárok elpusztították a települést, majd 1514-ben *Dózsa György* serege foglalta el. A 16. században török uralom alá került, és vára miatt szandzsák székhely lett. 1723-ban helyreállították a székes káptalant. *Mária Terézia* uralkodása idején németek települtek Nagycsanádra. A 18. században a püspökséget Szegedre, majd Temesvárra költöztették, a település jelentősége ettől kezdve gyorsan csökkent. A trianoni békeszerződésig *Torontál* vármegye nagyszentmiklósi járásához tartozott. 1920-ban Romániához csatolták. Elbúcsúzva Csanád megye egykori központjától, a tőle mindössze 9 km-re fekvő *Nagyszentmiklós* felé indult a csoport.

Nagyszentmiklós mintegy 14000 lakosú város. Temes megye nyugati csücskében, az Aranka folyó mellett terül el, Temesvártól 64 km-re, közel a magyar határhoz. A kirándulásra készülve, előzetes tájékozódásunk alapján több fontos ismeretet szereztünk a város történetéről. A település a csanádi püspök birtoka volt. *Marczali Dózsa* püspök 1421-ben nyerte adományként Zsigmond királytól. Lakosai a török hódoltság alatt már nem akarták földesuruknak elismerni a püspököt. A 17. század első felében *Bethlen Gábor* erdélyi fejedelem lippai vitézeinek adományozta. Gyakran változtak tulajdonosai. A török kiűzése után, 1718 óta a temesi bánsághoz tartozott. 1752-ben 40 német család költözött ide, így keletkezett Németnagyszentmiklós. 1779-ben Torontál vármegyéhez került, majd 1781-ben a gróf *Nákó* család lett a földesura, mivel *Kristóf és Cirill* megvásárolták. 1787-ben országos, 1837-ben hetivásárok tartására kapott szabadalmat. A 19. sz. végén több mint 10 ezer lakosával Torontál vármegyében – Kikinda, Nagybecskerek és Zsombolya után – a negyedik legnagyobb mezővárosnak számított. Különösen felkeltette érdeklődésünket, hogy a magyar kultúrának és tudománynak milyen sokat adott ez a város híres szülöttei révén. A legjelesebb közülük *Bartók Béla* (1881–1945) világhírű zeneszerző, zongoraművész és folklorista zenetudós, akinek emlékhelyeit leginkább szeretnénk volna megtekinteni. De innen származott *Révai Miklós* (1750–1807) is, korának legnagyobb nyelvtudósa, az első magyar nyelvű lapnak, a Magyar Hírmondónak a szerkesztője, 1802-től a pesti egyetem tanára, a nyelvtörténeti módszer úttörője, a magyar helyesírás elméletének kidolgozója, a Halotti beszéd első elemzője (1803). Valószínűleg kevesen tudják, hogy *Heim Péter* (1834–1904) mérnök, a magyar posta- és telefonhálózat kiépítője is itt született, akinek fiáról, *Heim Pál*ról neveztek el a budapesti gyermekkórházat. Egyesületünk makói tagjai különösen örömmel gondoltak arra, hogy eljutnak *Espersit János* (1879–1931) neves makói ügyvédnek, Juhász Gyula legjobb barátjának, József Attila atyai pártfogójának, a Köztársaság Párt egyik alelnökének szülőhelyére. Sajátos kapcsolódás, hogy *Makai Ödön* (1889–1937) ügyvéd, József Attila gyámja és sógora is itt született. *Herman Lipót* (1884–1972) festő, grafikus, *Madarász Emil* (1884–1962) festőművész, *Fenyves Ferenc* (1885–1935) költő, a szabadkai Bács megyei Napló főszerkesztője, *Nikodemusz Elli* (1923–1989) műfordító, költő is innen indult művészi kiteljesedése felé. Széles körben ismert kultúrtörténeti érdekesség, hogy 1799-ben a város határában találták meg az avaroknak tulajdonított aranykincset, amely jelenleg a bécsi Kunsthistorisches Museum-ban látható. Az aranyedények a legmagasabb ötvösművészeti színvonalat képviselik, páratlan régészeti és művészettörténeti jelentőségűek. Nagyszentmiklóson a Bartók Béla tiszteletére emelt szoborkompozíciónál (*Jecza Péter* alkotása) várt bennünket *Velcsov Margit* tanárnő, aki örömmel vállalta a magyar csoport vezetését kedves városában. Először a város szélehez közeli, 1799-ben alapított, a Babeş utca végén ma is álló földműves-iskolához vitte minket, amely fontos szerepet játszott akkor a község életében. Ennek igazgatója volt 1863-tól haláláig a zeneszerző nagyapja, *Bartók János* (1816–1877), utána pedig fia, a zeneszerző édesapja, id. *Bartók Béla* (1855–1889) szintén haláláig.

Innen a német temetőbe vezetett az út a *Bartók család sírjaihoz*, majd megnéztük Bartók Béla feltételezett *szülőházának kétnyelvű Bartók emléktábláját*. Ezt követően egy különleges helyet tekinthetett meg a csoport, a város *római katolikus templomát*, amelyet *Nákó Sándor* építtetett 1824-ben, és *Kőszegi László* püspök szentelt föl. Előbb az altemplom kriptájában a Nákó-síremlékek között hallhattak a Nákó család történetéről, majd a templomban *Révai Miklós* emléktáblája előtt tisztelegtek a kései utódok, és *Nákó Berta* egy festményére vethettek néhány pillantást messziről a római katolikus templom belsőjébe. A település egyik legrégebbi emlékéen, *Nepomuki Szent Jánosnak* a templomkertben álló *szobrán* 1757-es évszám olvasható. A templom bejárata előtti szökőkúttól szép látvány ragadja meg a vendéget, itt kezdődik a Nákó-kastély felé vezető, szépen gondozott, padokkal, bokrokkal, virágokkal díszített sétálóutca. Az utca végénél kiszélesedő téren látható az 1893-ban épült városháza. A tér másik oldalán áll a város legrepresentatívabb épülete, amelyet *Nákó Kálmán* építtetett 1864-ben. A tornyos *Nákó-kastély* ad otthont a művelődési háznak, és 1981 óta itt van a *Bartók-termet* is magába foglaló *városi múzeum*. Sajnos a kastély egykori kincsei csak régi dokumentumokban szerepelnek, pedig valóságos múzeum volt itt 5000 kötetes könyvtárral, Cinquecento-oltárral büszkélkedhetett. A szalonban volt Nákó Kálmánné Bobdai Gyertyánffy Berta kiváló művésznő több festménye, és *Franz Ádámnak* Nákó Kálmánról festett lovas képe. A híres *nagyszentmiklósi aranyelet* másolatain kívül volt itt Velencéből származó szobor, Nákó Kálmán gróf első afrikai útjáról hozott trófeák, valamint spanyol és olasz mesterek festményei. 1688-ból két Mária Terézia korabeli és egy 15. századi sekrestyés szekrény. Gazdag porcelángyűjtemény, több régi értékes berakott szekrény és egy ékszerkazetta, benne Richard Wagner, Liszt Ferenc, Széchenyi István, Deák Ferenc, Jókai Mór levelei. A fogadóteremben ezüstből vert ötvös remek, faragott és berakott régi szekrények, 15. századi festők alkotásainak másolatai, az ebédlőben ó-japán porcelángyűjtemény. S bár mindezekből semmit nem láthattak ma a Csongrád megyei honismerők, mégis megilletődötten nézegették Bartók Béla életének, népzenei gyűjtőmunkájának dokumentumait, hálás örömmel hallgatták Velcsov tanárő magyarságszeretettől áthátott, nélkülözhetetlen szavait, hiszen magyarázatai nélkül sokkal kevésbé tudták volna értelmezni a látottakat, mert a feliratok – sajnos – csak román nyelvűek voltak. A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület nemzeti színű szalaggal díszített emlékkoszorúját ebben a teremben helyezték el tiszteletük jeléül *Bartók Béla mellszobrának* posztamentumára a Szegedi Tudományegyetem Zeneművészeti Főiskolai Karának koszorúja mellé.

Egyesületünknek a magyar-román határon is átnyúló honismereti programja stílusosan a nagyszentmiklósi *Bartók-émlékmű* előtt közös fotók elkészítésével ért véget. Hálás köszönettel őrizzük emlékezetünkben ezt a honismeret és a barátság jegyében együtt töltött, élményeket, új ismereteket nyújtó, szép nyárvégi napot.¹

PÁL LÁSZLÓNÉ SZABÓ ZSUZSANNA

¹ Megjelent a Honismeret folyóiratban a 2012. évi 1. sz. 57-59. oldalán.

Négy település határán

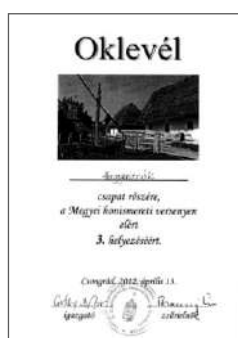
Őszi, szabadtéri rendezvényeink záróeseménye a Balotaszállás, Öttömös, Pusztamérges, Ruzsa közös határpontjához szervezett találkozó. Kitűnő időjárási viszonyok mellett került sor az idei összejövételre. Településünk házigazdaként kapott szerepet a 2011. szeptember 30-i nyári programra.

A statisztikai adatokból kitűnik, hogy jelentős számú lakosság él ezen a területen. A főleg földműveléssel foglalkozókat összekötő múlt közös. A területen élők sok szálon köti össze rokonai kapcsolat. Ahogy azt a rendezvényre érkezők elmondják, itt, ezen az ünnepségen találkoznak a szomszédokban élő testvérekkel és barátokkal. Szeretnek egy kicsit megállni, elbeszélgetni az amúgy rohanó világ dolgairól. Ma már nem jellemző, hogy este vagy hétvégén szomszédolunk. Szinte csak a jó, netán rossz (haláleset) hozza össze a családot és az ismerősöket beszélgetésre. Azért szeretnek ide eljönni, mivel nincs semmi kötöttsége az eseménynek. Bárki részt vehet, kortól, nemtől függetlenül. Mégis jó együtt lenni, rácsodálkozni a másik falu kulturális műsorára, a vendéglátók által készített kóstolóra. Így volt ez idén is. Balotaszállás, Öttömös és Pusztamérges a mi vendégünk volt. A ruzsai intézmények mindegyike bemutatta ide szánt műsorát, miközben a bográcsokban készült a finom krumplis tarhonya. A közönség érdeklődve figyelte az eseményeket, de közben kialakultak a találkozások a rég nem látott szomszédokkal, barátokkal. Az egykor még Csorván élők elköltözése után ki Balotára, ki Ruzsára, Öttömösre, Pusztamérgesre, ki pedig egyszerűen a területrendezések után a másik faluba került. A régi kedves emlékek ismét előkerültek az emlékezet mélyéről: a régi ház, a gyerekkori csínytevések megszépülve törtek felszínre. Ennek a napnak ezek a beszélgetések adják a sava-borsát. Egy kicsit elfelejteni a jelen nehézségeit, s csak a jóra, szépre emlékezve ünnepelni, jól érezni magunkat. Ezért jövünk össze.

A kopjafa négy szomszédos falut: Balotaszállást, Pusztamérgest, Öttömöst, Ruzsát összekötő közös hely. Nemcsak a jelent összekötő, hanem a közös múltat, jelent, jövőt is. Tartsuk meg ezt a helyet mindig emlékezetünkben, legyen örök kapocs szomszédainkkal, rokonainkkal, barátainkkal, sorstársainkkal ezen a vidéken. Ápoljuk a kapcsolatokat, amelyek segítik megmaradni a településeinket, jobbítják szürke hétköznapjainkat. Ez a közös gondolat vezérli mind a négy települést, amikor megrendezi évente a *négyeshatár* találkozót.

VÖRÖS TIBORNÉ GÁRGYÁN MÁRIA

„A lakóhely, ahol élünk”

2012. április 13-án rendezték meg Csongrádon a IV. Csongrád Megyei Honismereti Versenyt. A helyszín – immár a második alkalommal – a Gróf Széchenyi István Általános Iskola volt. A versenyre összesen 12 csapat jelentkezett: Szegedről, Szentetről, Makóról, Csanytelekről, Csongrádról. Gyovai Gáspár alpolgármester úr köszöntője után Prof. Dr. Blazovich László nyitotta meg a vetélkedőt. Csüllögné Balogh Judit tagintézmény-vezető, bemutatta az iskolát, majd a gyakorlókertet és a madárösvényt ajánlotta a résztvevők figyelmébe. A műsorban a második osztályos tanulók néptáncsal és népszokások bemutatásával kápráztatták el a jelenlévőket. Az idei honismereti verseny fő témái: A lakóhely, paraszti munkálatok és a szabadidő eltöltése régen. Rostáné Hajdú Erzsébet, a Csongrád-kistérségi történelem munkaközösség vezetője ismertette a verseny menetét, bemutatta a közreműködőket. A zsűri tagjai a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület elnökségi tagjai és tanárok, muzeológusok voltak. Az iskola tornatermében kiállított kézműves termékeket alkotóik mutatták be. Bencsik Józsefné a hímzést, Fodorné Nagy Anna a citerát és a népdalokat, Szögi Márta a fonást és a népi gyógymódokat ismertette. Simmer Sándor a fafaragás, Kádár Lászlóné a horgolás, a Sággy Mihály Szakközépiskola gazdaszonyképzősei a tartósítás, a terítés rejtelseibe vezették be az érdeklődőket.

A csapatok a maguk által tervezett és készített menetlevéllel indultak el. Minden állomáshelyen izgalmas feladatokat oldottak meg, menetlevelükbe pedig bekerültek a kapott pontok. A zsűri értékelt az előzetesen elkészített tablóikat, tanultak csongrádi éneket, a népi ételek szakkifejezéseiről totót oldottak meg, válaszoltak a paraszti életmóddal kapcsolatos kérdésekre. A verseny végeztével az Ének-Zenei Általános Iskola néptáncos bemutatóját néztük meg közösen. Amíg a zsűri döntött, a csapatok finom ebédet fogyasztottak el. Az elért pontok alapján a dobogóra a következő iskolák csapatai kerültek: Nagyboldogasszony Katolikus Általános Iskola csapata, Csongrád; Batsányi János Gimnázium csapata, Csongrád; József Attila Gimnázium csapata, Makó.

A megyei általános iskolák 5-6. osztályos csapatainak megyei honismereti vetélkedőjét a hagyományok folytatására törekedve a következő évben is megrendezzük, a kisdíjak ismeretei rengeteget bővülnek, ők maguk hasznosan és szórakoztatóan töltik idejüket, s végül könyvjutalmakkal gyarapodva térhetnek haza.

ROSTÁNÉ HAJDÚ ERZSÉBET

Arad szép emlékünktől marad

Szegedi vagyok, Aradon születtem, illetve aradi vagyok, és Szegeden élek. Mikor szegedieknek szervezek aradi kirándulást, kétszeresen is izgulok. Vajon hogy fogják érezni magukat szegedi barátaim a szülővárosomban, illetve miként fogadják aradi barátaim a szegedi kirándulókat. 2012. május 19-én, szombaton reggel, a felkelő nap sugarai alatt gyülekeztünk a Mars téren várakozó busz előtt.

Első úti célunk *Pécska*, ahol már várt ránk Nagy István. Bevezetett minket a katolikus templom udvarára, ahol megtekinthettük gróf Klebelsberg Kunó emléktábláját, majd mellszobrát, és megkoszorúztuk Kálmány Lajos emléktábláját. Életének, munkásságának és Pécskán történt születésének körülményeiről hallhattunk érdekes információkat. Végül megkoszorúztuk a szobrot, és benézhattünk a templom belsejébe is.

Utunkat Arad felé folytattuk, várt ránk újabb segítők és egyben idegenvezetők: Nótáros Lajos, aki egy pipaccsal a zakója gomblyukában jelezte a helyzet ünnepélyes hangulatát. Egyenesen a *világosi vár*hoz tartottunk. A több mint 20 km-es enyhén kátyús út alatt Lajosnak köszönhetően felelevenítettük történelmi, irodalmi, helyrajzi tudásunkat, ami e helyhez és az itteni eseményekhez kapcsolódhat. A kanyargó útról már messziről megpillantottuk a vár romjait. Akinek szándéka lett volna a „hegy” megostromlása, most azon a véleményen volt, hogy elég lesz csak lentről megcsodálni a tájat. Annál is inkább, mert az emelkedő tövében egy szép park közepében helyezkedik el a Bohus-kastély, ahol elidőzhettünk. Ritka a látogató a múzeumnak berendezett épületben, nagy örömmel fogadtak minket. Két nyelven hallgattuk a tájékoztatót: románul és magyarul. Megtudtuk: itt volt („de most épp Budapestre vitték kiállításra”) az asztal, amelynek lapján aláírták a fegyverletételi szerződést. Ismerkedtünk Ioan Slavicsal, a híres román íróval, aki itt született Világoson, és kétszer is ült: egyszer román börtönben magyarsága miatt, egyszer magyar börtönben románsága miatt. Körbesétáltuk az árnyas fák övezte parkot, majd Bohusné Szógyény Antónia szobra előtt elmerengtünk azon, mennyit tett a maga idejében az itt élőkért: német–magyar vegyes tannyelvű, katolikus iskolát alapított, segélyakciót vezetett, és a börtönökbe zárt rabokat látogatta.

A hegyek lába alatt kanyargó úton haladtunk *Ménes* felé. A híres kadarkatermő vidéken, Balla Géza pincészetének udvarán hangulatosan megterített asztalok vártak minket zsíros kenyérral és egy nem szokványos borkóstolóval. Házigazdáink, Bálint Zoltán és Bálint Enikő persze tudták, hogy még hátra van néhány fontos úti cél, ezért vigyáztak, nehogy túlságosan „elfáradjunk” a nemes nedűk kortyolgatása közben. Mivel nem ihattunk eleget, csomagolva vittük magunkkal a kadarkát és társait. A bor szent ital. Ezután csak egy zarándokhely következhet.

Továbbgurulva a hegyek lábai alatt megérkeztünk *Máriaradnára*, a magyar Mária-kegyhelyek egyikére. A kegyképet 1668-ban vásárolta Vrichnonassa György nyolcvanéves bosnyák ember egy olasz képkereskedőtől, majd a templomnak ajándékozta. Nagy tisztelete 1695-től származik, amikor a templom leégett, de a kegykép sértetlen maradt. Ismert és híres búcsújáróhellyé vált. Távolról induló zarándokok keresték fel gyalog minden év pünkösdjén a kegytemplom 14 stációját. Az ő bőkezűségük nyomait őrzik a még ma is látható kőbe faragott névtáblák. A Kálváriát megjárva, röviden megpihentünk, elgondolkoztunk, majd Arad felé vettük az irányt.

Ha *Arad*, akkor koszorúzás. Először a vesztőhelyen, ahol az obeliszk áll, majd a Szabadságszobornál, ami örömünkre immár 9 éve újra szabadon, büszkén áll új helyén, a Megbékélés-terén. Hányatott sorsáról sokan, sokat írtak már. Zala György munkáját 1890. október 6-án avatták fel az akkori Szabadság téren, majd 1925-ben eltávolították onnan, és hosszú ideig az aradi vár árkaiban tárolták. 1999. október 6-án a Magyarország és Románia között létrejött megegyezés alapján a Radu Vasile vezette kormány a Szabadság-szobrot a minorita rendház udvarára szállította. Itt kezdődött meg a restaurálás folyamata is.

A Szabadság-szobor szomszédságában található az egyetlen aradi magyar középiskola, a Csiky Gergely Főgimnázium. Az iskola vezetősége, Hadnagy Éva és Juhász Béla örömmel várta és fogadta a Csongrád megyei kirándulókat, majd bemutatta az iskolát. Ezután Ujj János történelem szakos tanár és állandó ügyeletes idegenvezető vette át a csoportot, és vezette végig Arad belvárosán. Aki eddig nem sétálhatott Arad főterén, az most megállapíthatta, hogy az épületek stílusa, hangulata nagymértékben hasonlít a szegedi épületekhez. Mindez nem véletlen, hisz többnyire ugyanazok az építészek terveztek mindkét városban. Az itt folydogáló Maros ugyanúgy Új-Aradra és Aradra osztja a várost, mint nálunk a Tisza Új-Szegedet és Szegedet. A különbség mégis érződik. Nemcsak azért mert a két város szerkezete más: Szegedet körutak és sugárutak osztják fel, Aradot pedig a hosszan elnyúló főtér, hanem azért is, mert az épületek állapota, elhanyagoltsága Aradon sajnos nagyon látványos.

Nem múlhatott el aradi látogatásunk a 13 aradi vértanú emlékműve előtti tisztelgés nélkül. A koszorú elhelyezése előtt Zeitler Ádám makói gimnazista olvasta fel a nép ajkán keletkezett „1849. október 6. után” című emlékverset. A vásárhelyiek ked-

véért mentünk el a Maros-partra, a kopjafához, emlékezni arra a vásárhelyi taxisra, aki az életével fizetett azért, mert az aradiaknak kenyeret vitt. Kellemesen kifáradva, épségben és időben ért haza a csoport. A visszajelzésekből ítélve mind a kirándulók, mind a vendéglátók töltöttek ezen a napon. Bízom benne, hogy a továbbiakban nemcsak a Maros köti össze a két város lakóit, hanem a szép emlékek, élmények és a kialakult kapcsolatok, barátságok örök nyomot hagynak szívünkben, lelkünkben.

KRÄMMER ERIKA

Építészettörténeti dokumentumkiállítás Szentesen 100 éves a Városháza

Ha a szentesi városháza szóba kerül, érthető módon mindenki a ma is álló középületre gondol, nem számolva azzal, hogy a történelem folyamán számos épületet neveztek városházának, különböző jelzőkkel ellátva, így volt: óvárosháza, újavárosháza, kisvárosháza, nagyvárosháza, régi városháza, a kurcai városháza... stb. Ezek eltérő helyeken voltak, topográfiai beazonosításuk nem könnyű feladat. Hosszú és tekervényes út vezetett a mai városháza megvalósulásához, amelynek napjainkban ünnepeljük 100 éves évfordulóját – olvashatjuk a városi hetilap hasábján Labádi Lajos cikkét, mely elővezeti a Városháza történeti kiállítás megnyitója előtt a múltat. 2012. június 1-jén nyílt építészettörténeti dokumentum kiállítás a Tokácsli Galériában a Városháza 100 éves centenáriuma alkalmából.

A régészeti leletek tanúsága szerint az egykori halászfaluban az első lakott helyek a Kurca-part magasabb fekvésű részeinél voltak, a régi sóház (ma Gyógyfürdő) környékén. A XVIII. század elejétől alakultak ki az első házsorok (utcák), szintén a Kurcapartján, azzal párhuzamosan. 1731-ben már négy házsorról tudunk: a mai Tóth József, Kiss Bálint, Ady Endre és Horváth Mihály utcák környékén. A négy házsorhoz 330 ház tartozott. A város központi része, s ezáltal főtere, piactere eredetileg a mai Tóth József utca (régén Kurcaparti u.) és Hajdú Lajos utca (régén Iskola u.) kereszteződése körül lehetett. Itt volt az egykori városháza, a városi sütőház és több uradalmi épület is. 1747-ben ezek szomszédságában épült fel a református templom, a református fiúiskola helyét pedig a városháza udvarán jelölték ki. E korai városházáról csak annyit tudunk, hogy 1700 körül épült, az 1760. évi tűzvészkor leégett, 1774-ben kirabolták, az adóbevételeket ismeretlen tettesek elvitték. A református eklézsia története feljegyezte, hogy a városházán egy 10–12 személyre terített asztal állt állandóan. Ennek az volt a célja, hogy a „város dolgaiban munkálkodó fizetéstelen esküdtek, ha szolgálatukat egész napra igénybe vette a város, legalább ne otthon legyenek kénytelenek ebédelni, s azok, akik a városon keresztül utaznak, megvendégelhetők legyenek. Ősi szokás volt ez, amely csak a XVIII. század hetvenes éveiben ment ki a divatból.” A teljesen lepusztult régi városháza a század végére alkalmatlanná vált a hivatalok befogadására. 1792-ben egy új városházát építettek a piactér (ma Kossuth tér) közepére, amelyet 1873-ban bontottak el. (Ezt nevezték óvárosházának.) Már 1834-ben tervezték a városháza kibővítését, de pénz hiányában nem valósult meg. Az 1836/37. évi örökváltság után a város átvette a volt uradalmi épületeket, s némi felújítás után ezekben helyezte el hivatalai egy részét (a mai Erzsébet tér területén).

1859-ben a hírneves pesti építésszel – Ybl Miklóssal – készítették egy emeletes, sarokbástyás, tetszetős küllemű városházatervet a főtérrre, de a történelem ennek megvalósulását is elsodorta. Ezt követően is folyamatosan születtek a legkülönbözőbb elképzelések. Említést érdemel Makay Endre építész (a megyeháza tervezőjének) 1882-ben készített dekoratív terve,

amely a mai Erzsébet térre, Kurcára néző főhomlokzattal képzelte el az új városházát. Voltak olyan kezdeményezések is, amelyek a görögkeleti templom előtti sarokra, ill. a mai Petőfi Szálló helyére kívánták helyezni a székházat. Évtizedeken át folyt a parttalan ötletelés, kézzelfogható eredmény nélkül. 1902-ben még az is felmerült, hogy a Petőfi Szállót alakítsák át városházává. Az átalakítás azonban olyan költségesnek mutatkozott, hogy ejtették az elképzelést. Megjegyzendő, hogy ekkor már a városi hivatalok 7 különböző helyen működtek, rendkívül mostoha, egészségre káros viszonyok között. Az 1880-as évek végétől a ligeti (vagy túlakurcai) városházán tartották a városi közgyűléseket (ma a múzeum épülete). 1907-ben végre felgyorsultak az események. Országos pályázatot hirdettek, amelyre 47 tervpályázat érkezett az ország minden részéről. A zsűri többségi szavazattal Bohn Alajos aradi születésű, Bécsben működő építésznek ítélte az I. díjat, akit egyben felkérték a részlettervek kidolgozására, valamint az építési munkálatok irányítására. A kiviteli tervek 1907 szeptemberére elkészültek, november elejére pedig befutottak a szakipari munkákkal kapcsolatos árajánlatok is. Végre kezdődhetett volna az építkezés, de nem így lett, mivel fellebbezéseket nyújtottak be a győztes pályamunka ellen. Az ügy előbb a megyére került, majd a Belügyminisztériumban kötött ki. Így csak közel 3 évi aktatologatás után, 1910 augusztusában vehette kezdetét az építkezés. Bohn Alajos kiváló szervezőképességére utal, hogy alig egy évvel később, 1911 szeptemberében a városi hivatalok beköltözhetek új otthonukba. A sok évtizedig nélkülözött központi székház ünnepélyes átadására 1912. május 27-én került sor. Az első köszöntőt Mátéffy Ferenc polgármester mondta, aki 10 éven át keményen küzdött megvalósításáért. A városházépítés előtörténetét Bugyi Antal főjegyző foglalta össze, majd Fekete Márton országgyűlési képviselő elemezte az átadási aktus jelentőségét. Üzenet értékű záró gondolata a mának is szól: „Legyen ez az új hajlék felszentelt csarnoka a közügy szeretetének, az abban székelő városi képviselők és a város mindenkori tisztviselői kara pedig legyen világító fáklyája a haladásnak, az emberbaráti szeretetnek, az igazságosságnak és a könyörületességnek. Legyen ebben a hajlékban időtlen időnkig csendesség és jó békeség!”²

LABÁDI LAJOS

² www.szentesinfo.hu/mozaik,

Egyesületi tagjaink az egri honismereti akadémián

*„Itt benn ülök a melegben,
Környékez sok jóbarát,
Töltögetve poharamba
Egri bércek jó borát.
(Petőfi Sándor)*

2012. július 2-től 6-ig rendezte meg a Honismereti Szövetség és a Heves Megyei Honismereti Egyesület a XL. Országos Honismereti Akadémiát Egerben. Az Akadémia témája: *Szőlő – bor – hagyomány – honismeret* volt. Az országos rendezvény fővédnökségét dr. Fazekas Sándor vidékfejlesztési miniszter vállalta. Mint minden évben, most is jótékonysági bál előzte meg a hivatalos megnyitót, melynek bevételét – a szokásoknak megfelelően – a Honismeret folyóirat támogatására fordítják. Az öt nap mozgalmas eseményeinek lebonyolításához a Minorita Rend Szent Hedvig Kollégiuma, a Megyeháza és az EKMK Bartakovics Béla Közösségi Ház adott helyet.

Az akadémia ünnepélyes megnyitására 2012. július 2-án került sor. Somfai Tiborné, a Heves Megyei Honismereti Egyesület elnökének köszöntő szavai után Debreczeni-Droppán Béla, a Honismereti Szövetség elnöke beszélt az elkövetkező napok fontosságáról. A megnyitón felszólalt még Szépe Ferenc, a Vidékfejlesztési Minisztérium főosztályvezetője, Szabó Róbert a Heves Megyei Közgyűlés elnöke, Blázi Botond Eger Megyei Jogú Város alpolgármestere és Tarsoly József hegybíró. A délelőtt kiemelkedő eseménye volt a honismereti mozgalom kitüntetéseinek átadása. Csongrád megyéből Badicsné Szikszai Zsuzsanna (Kiszombor), Kovács Lajos István (Szegevár), Rostáné Hajdú Erzsébet (Csongrád), Virág Etelka (Makó) és a kiszombori Kiss Mária Hortensia Honismereti Kör részesült a Honismereti Szövetség Emléklapja kitüntetésben. Gratulálunk, és további munkájukhoz jó egészséget, sok sikert kívánunk. Az ünnepélyes megnyitó részeként a résztvevők „Metszőollók Vas megyéből”, „Monográfiák, helytörténeti dokumentumok Heves megyéből” címmel kiállítást nézhettek meg, melyet Gál Sándor az Egri Közművelődési Tanács elnöke ajánlott az érdeklődők figyelmébe. A délután Eger város nevezetességeinek megtekintésével telt. A csoportok tagjai nagy megelégedéssel nyugtázták a fásasztó sétát, melyen felkészült, szakmájukat szerető „idegenvezetőkkel” találkoztak. A nap az esti közös vacsorával és fogadással zárult.

Július 3-án már az előadásoké volt a főszerep. Halász Péter köszöntőjében beszélt a szőlő és bor megjelenéséről a mezőgazdaságban, a művelődéstörténetben, a min-

dennapi munkában, szórakozásban. Ennek szerves folytatásaként Csoma Zsigmond: A szőlő és bor társadalmi, gazdasági és történelmi szerepe Magyarországon címmel tartotta meg a délelőtti első előadását. A történelmi korok borkultúrájának felvázolása mellett, beszélt arról, hogyan hatja át mindennapjainkat a szőlő és bor, hogyan jelenik meg a szólásokban, versekben, népdalokban. Beszélt a nemzeti érdek, az ország arculatának fontosságáról, a magyarországi szőlőhegyek jelentőségéről, a természeti adottságok meghatározó szerepéről. Hála József: Aranyat termő és kővé vált szőlő – szőlő a mondákban című előadásában a téma széles irodalmából adott ízelítőt. Neves tudósokat sorolt föl, akik emlegetik az aranszálak és az aranymagvak előfordulását. Mutatott iparművészeti emlékeket a Nemzeti Múzeumból, rajzokat az aranszálakról. Rámutatott a széles irodalmi cáfolatokra, természettudósok vitáira. (A növényből kiszivárgó cukor, a mézga vagy az egyik poloskafaj petéinek megtévesztő arany csillogása.) Egy biztos, a cseppfolyós arany – maga Tokaj és vidéke. A szünetben Bóta Piroska ismertette a Honismeret folyóirat új előfizetőinek szervezéséért járó ajándékcsomag tulajdonosának nevét. A hódmezővásárhelyi Lőkös Sándorné nevét húzták ki az esélyesek közül, (a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület tagja).

Szünet után az előadások sora Dénesi Tamás: Az egyházak és a bor című előadásával folytatódott. Beszélt a liturgia és a bor kapcsolatáról a zsidó kultúrában, a keresztény vallásban. Beszélt a bencések szerepéről, Szent Benedek tanairól, illetve Pannonhalma jelentőségéről. Löffler Erzsébet A szőlő és a bor a helyi művészetben című előadásában többek között elemezte Szikora György: Dionyszosz alakja a noszvaji De la Motte kastély freskóján című művét, Debreczeni Zsóka, Pelcz Zoltán: Bacchus szobrát, Anton Kern: A részeg Noé című művét, az egri bodnarak pecsétjét, a szőlőfürtökkel díszített Fazola-kaput, az egri cisztercita templom főoltárát, mely Anton Krauss műve, a minorita templom padjának díszzeit. Csorba Csaba: Szőlő a címerekben című előadásában megismertetett bennünket a címerek alapértelmezésével, bemutatott néhány megyei címet, válogatott a települések címereiből és a családi címerekből is.

A második nap előadásainak sorát G. Szabó Zoltán – Juhász Katalin: A bor a dalban és a zenében, 16-17. századi bordalok című előadása, zenélése, éneklése és énekeltetése zárta. A közös éneklés és az előadás dalai megteremtették a kellő hangulatot az esti műsorhoz, amely a Musica Aulica Régizene Együttes előadása volt. Vezetőjük Kovács István. Udvari zenét játszottak a középkortól a barokkig, a különböző nemzettek táncait bemutatva – fergeteges sikert aratva.

Július 4-én Somfai Tiborné adta meg az alaphangulatát a napnak, a Segítsd Uram a gazdákat... kezdetű dal eléneklésével. Ezután Förhénci Horváth Gyula ismertette a régi és mai borünnepeket, majd Veres Gábor: Föld alatti mennyország – pincék, pincesorok, préházak című előadásában a feldolgozás és a tárolás építményeit mutatta be. Külön fejezetet szánt az egri borpincéknek. Kemecsi Lajos: Mesterségek a szőlő és bor szolgálatában címmel tartott előadást, melyen belül megismertette a hallgatóságot a kézművesség fogalmával, jellemzőivel, a céhes hagyományokkal. Szót ejtett az üveggyártás,

fémművesség, kovács-és kádármesterség, bognár, kerékgyártó és fazekasok szerepéről. A szünet után még két előadás hangzott el, Majdán János: Bor, egészség, kultúra, borivási szokások a gasztronómia hagyományaiban, valamint Gál Lajos: Szőlész-borász dinasztiák címmel. Délután szekcióülések zajlottak. Az 1. szekciót Nemes Lajos vezette, melynek témája: történeti kérdések, építészet, irodalom, zene volt. A 2. szekcióban Petercsák Tivadar vezetésével a népi ipar és a népművészet megjelenése a szőlész-borászat eszközeiben témát boncolgatták. A 3. szekcióban pedig a szőlő és borkultúrához kötődő ünnepeket, szokásokat, a régi és mai hagyományokat tárgyalták meg Halász Péter vezetésével. A nap fakultatív programokkal zárult.

Július 5-én tanulmányutakra indultak az Akadémia résztvevői. Három útvonalból lehetett választani Heves megye mátrai és bükki tájain. Az első csoport tagjai Sirok – Recsk – Mátraderecske – Parád – Parádsasvár nevezetességeit nézhették meg avatott vezetők segítségével. A második csoport első jelentős megállóhelye Kápolna volt, ahol az 1849-ben zajló csata elesettjeinek emlékére 1869-ben országos adakozásból emlékművet állítottak. Az emlékművel szemben áll az az emlékoszlop, amely annak állít emléket, hogy Károlyi Mihály 1919. február 23-án, ünnepélyes keretek között, jelképesen itt fogott hozzá saját birtokán a földosztásnak. Megnéztük azt a szoborkompozíciót is, melyet 1999-ben a csata 150. évfordulójára Sebestyén Sándor szobrászművész készített. A Millenniumi Emlékparkban láthattuk azt a három hársfát, melyen a csata ágyú okozta sérülések megmaradtak. Aldebrőre érkezve a helység polgármestere fogadta a csoportot. Beszél a település lehetőségeiről, majd bemutatta a Rácz Pál-emlékszobát, melyre megérdemelten büszkék a lakosok. Természetesen Feldebrő nem maradhatott ki az útvonalból, ahol a Szent Márton plébániatemplom megtekintése volt a cél. Feldebrő után Verpelét következett, ahol a Varsányi Pincészet hűvös pincéiben megpihenve, nagy meglepetéssel kóstoltunk a híres pincészet híres borait. Továbbhaladva Domoszlón álltunk meg egy újabb borkóstolás erejéig, ahol elsősorban desszertborokat kóstolhattunk édes, fahéjas túros lepény kíséretében. Közben a helyi asszonykórus műsorát hallgathattuk. Kirándulásunk Gyöngyösön zárult a ferencesek könyvtára és temploma megtekintésével. Utunk során mindenütt szeretettel és barátsággal fogadtak minket, melyet ezúton is köszönünk. A harmadik csoport Szilvásvár – Béalpátfalva. – Felsőtárkány útvonalat járta be. Nekik is különleges helyi élményekben volt részük.

Július 6-a már a zárás napja volt. A szekcióvezetők beszámolója után még Zilai Zoltán: A borok útja régen és ma, borturizmus, borfesztiválok címmel tartott előadást. Ezt követte Debreczeni-Droppán Béla beszéde, melyben értékelte, összegezte az Akadémia munkáját, mindenkinek megköszönve tevékenységét. Bejelentette, jövőre Fejér megye ad otthont a következő Országos Honismereti Akadémiának, Székesfehérvár központtal. Az egriek átadták a hagyományok továbbvitelét jelképező fokot a székesfehérváriaknak, Kálmán Katalin elnöknek és Nagy Éva titkárnak.

ORMOS ZSUZSANNA

Honismerettel kapcsolatos projekthetek a SZISZSI Szeged-Móravárosi Tagintézményében

Az iskolában szakközép- és szakiskolai diákokat oktatunk. A szakiskolai osztályokban szakmát tanuló diákok közismeretis óráit, azaz a magyar-, matematika-, természetismeret-, történelemórákat tarkította, gazdagította kb. 2005-től a projekthetek szervezése. A projekt módszer olyan tanulásszervezés, amelynek középpontjában egy elvégzendő tevékenység áll. A projekt végére egy produktumot várunk el a résztvevőktől. A módszer lényege a nagyfokú szabadság: a célok kiválasztásától, a tervezéstől, a végrehajtáson keresztül, egészen a produktum bemutatásáig és kiértékeléséig. Ilyen munka mellett nem a tanulás a cél, hanem a termék elkészítése, a tanulás észrevétlenül, szinte melléktermékként jelenik meg. A projekt megszervezése kihívást jelent a hagyományos iskola számára, az időbeosztás, a tanórák rendszere miatt, és azért mert felborítja a hagyományos, jól bevált szokásokat. Minden projekt a cél kitűzésével kezdődik, majd a projekt tárgyának megfogalmazása után meg kell tervezni a feladatokat, helyszíneket, eszközigényeket és a munkaformákat is. A konkrét szervezésbe beletartozik a feladat kiosztás, munkacsoportok kijelölése, időterv készítése. A végrehajtás során szem előtt kell tartanunk, hogy iskolán kívül is dolgozzanak a tanulók, és amennyiben lehetséges, külső személyeket is bevonjunk. A tanárnak folyamatosan felügyelnie kell a csoport munkáját, erősítenie azt, de nem szabad helyettük dolgoznia. A produktum bemutatása érdekes és látványos kell, hogy legyen. Az értékelés reális és igazságos. A projektek záró momentumai a korrekció és a közzététel.

Nagyon sokféle téma gazdagította a tanéveinket. Környezet- és egészségvédelem, bűnmegelőzés, tolerancia és a másság elfogadása, csapatépítés, önismeret, helyismeret, sport, szakmák stb. A szervezést egy projekt-team vállalta magára. Tagjai humán- és reáltantárgyakat tanító tanárok, és minden kolléga, aki szereti a kihívásokat és elkötelezett a projektek vagy a téma iránt. Minden projekt végül egyik kolléga kezébe fut össze, ő írja meg a forgatókönyvet, ő tudja, hogy mikor melyik helyszínen melyik osztálynak kell megjelenie, s ott milyen ismerettel gyarapodnak. Természetesen a többi kolléga segít összeállítani a helyszíneket, segítőt, időbeosztást. Egyszerre kb. 24 osztálynak kell programot biztosítanunk. Általában 12 osztály a tantermekben marad, s ott az utolsó bemutatójára, a ppt elkészítésére és bemutatására készül, és az osztályba érkező egyik tanár által feladott feladványt oldja meg. A másik 12 osztály a különböző helyszíneket látogatja forgószínpadszerűen. Vagyis 12 helyszínt kell berendezni, feladatokkal ellátni, ahol a diákokat egy-egy állomásvezető várja. (Nem honismereti témát feldolgozó projekthetet oldottunk már meg úgy is, hogy megadott

vagy diákok által kitalált témához maguk a tanulók találtak ki feladatokat, és ők maguk, az osztály egyik csoportja, voltak az állomásvezetők, akik egy-egy tanár felügyelete mellett pontoszták a másik osztály versenyző csoportját.)

A Szeged-Mórávárosi Tagintézményben évente háromszor (szeptemberben, őszszel és a tanévzáró héten) szoktunk projekthetet szervezni. Minden szeptemberben gondolunk a gólyákra, iskolánk új kilencedik osztályos tanulóira. Ők ezen a héten mindig más program részesei lehetnek, mint a tizedikesek és tizenegyedikesek. Elsősorban egymással ismerkednek, az iskolával, és – többnyire vidékiek lévén – Szegeddal. Szegedet járva játékosan és versenyszerűen ismerhetik meg városunk fontosabb helyszíneit, és főként kulturális szempontból kiemelkedő jelentőségű helyszíneit. Minden évben mennek a Móra Ferenc Múzeum egyes kiállításaira, útba ejtve a szobrokat, épületeket. Többször szerveztünk honismerettel kapcsolatos projektheteket. 2009 májusában az iskola 125 éves évfordulója tiszteletére iskolatörténeti projekthetet szerveztünk. 2010-ben a magyarságtudat volt a téma. A 2011. évi tanévzáró projekthetünk címe: Fogadj örökbe egy szakmát! 2012. szeptemberi projekthetünk címe: Szeged híres város. E két utóbbi projekthétről szeretnénk részletesebben írni.

A *Fogadj örökbe egy szakmát!* projektben részt vettek a szakközépiskolai, szakiskolai tanulóink is. A projekt napok célja volt, hogy megismertessük, közelebb hozzuk az iskola által tanított szakmákat tanulóinkhoz. Az egyes osztályok bemutatták a nekik sorsolt szakma történetét, munkafolyamatait, a szakmával való elhelyezkedési lehetőségeket. Az utolsó napon prezentáció formájában kellett bemutatni az adott szakmát egy börze keretén belül. (A szakma bemutatása, vagyis: mit készítenek, hogyan, mik a szépségei, milyen elhelyezkedési lehetőségek vannak.) Az osztályok által „örökbefogadott” szakmák: könyvkötő, divattervező, rendőr, határőr, elektrotechnikus, bútoripari technikus, fodrász, vegyész, gépésztechnikus, kiadványszerkesztő, kozmetikus, biztonsági őr, klímaszerelő. Az első nap előkészítő munkálatai után a második napon az osztály egy része folytatta a szakmabemutató készítését, másik részük versenyen vett részt. A szakmákkal kapcsolatos játékos, gyakorlati jellegű, humoros feladatokat kellett megoldaniuk akadályverseny formájában. Az állomások a következők voltak. Körömlakk: Egy önkéntes kezét bekötött szemmel kell kilakkozni. Fonás: 30 db, egyik végén összecsomózott, 1 m hosszú fonaldarabokat kellett befonniuk. Szögelés: Apró szögeket kellett teljesen beverni egy A4-es nagyságú falapba 5 perc alatt. A tanulók egymást váltották, mindig csak egy dolgozott (így nagyobb biztonságban voltak). Az idő leteltével a felügyelő tanár megszámolta, összesen hány db szöveget vert be a csapat. Varrás: A csapat minden tagjának 1 perc állt a rendelkezésére, hogy minél több 10-szer 10 cm-es anyagdarabot egymás után varrjon össze. Fontos volt a varrás minősége, mert a zsűri szakítópróbának vetette alá az elkészült csíkot. Lakatozás: Egy bezárt lakatot kellett kinyitniuk a versenyzőknek, a kulcskarikán több kulcs is volt. Mindenki maximum 1 percig próbálkozhatott. Gombok: 5 db teljesen eltérő gombot kellett a diákoknak öt öltéssel felvarrniuk egy anyagdarabra. Tapétázás: Egy fénymásolópapír-dobozt kellett betapé-

tázniuk 5 perc alatt. Kártyavár: Minden csapattag épített egy saját kártyavárat. A cél az volt, hogy minél több emeletből álljon. 5 perc állt a rendelkezésükre. Elektromos helyszín. Vízhordó: Egy fehér poharat (műanyag, 2 dl) kilyukasztottunk több helyen is. Ennek segítségével kellett a gyerekeknek 6-8 méter messze lévő mérőedényt adott idő alatt feltölteni. „Kérdezek, felelj!” állomás: 2 vers versszakainak összekeverése, szakmához kapcsolódó vezetéknevek gyűjtése, régi szakmanevекhez tartozó foglalkozások felismerése. Illatok: Kis lefedhető bemérő edényekbe tettünk különböző, jellegzetes szagú vegyszereket (pl. aceton, alkohol, benzin, ecetsav stb.) és azokat kellett felismerni. Nem volt egyszerű a lányoknak a fiús szakmák feladatait megoldani és fordítva. Szakmát tanító kollégáink később lelkesedve mesélték, milyen jó volt saját szakmájukat behatóbban megismertetni az iskola tanulóival.

2012. szeptemberi projekthetünk címe: *Szeged híres város*. Mivel ez szeptemberi program, a gólyák külön feladatokat kaptak. Egymással és az iskolával való játékos ismerkedés után Szeged következett. Sorverseny formájában szegedikumokkal kapcsolatos feladatokat oldottak meg. Különböző paprikaféléket kellett felismerniük (TV-paprika, alm paprika, fűszerpaprika, lecsópaprika, pritamin paprika). A Bánffi szódával céltáblára kellett lőni. Szegeddel kapcsolatos verseket kellett felismerniük, összerakniuk (Juhász Gyula, Móra Ferenc művei). Természetesen a Pick szalámi sem maradhatott ki. A következő napon a város helyszínével ismerkedtünk. Igazán érdekesek voltak az idősebbek, a 10-11. évfolyamosok feladatai is. Az első napon a Móra Ferenc Múzeumban, a Fekete házban, a Varga Mátyás Színház történeti Kiállítóházban és néhány egyéb helyszínen várták feladatokat a tanulókat. A második napon meg kellett keresniük az osztályoknak a saját *szegedikumukat*, azaz séta közben kitalálták, hogy miről készítsenek bemutatót, ppt-t, plakátot, makettet. Így mutatták be az osztályok a Szent István téri víztornyot, a Kétfarkú Kutya Pártot, a szegedi régi hidat, a szegedi boszorkányokat, a szegedi halászlét, Szeged borait. A projektzáró napon azt a múzeumi helyszínt is be kellett mutatniuk az osztályoknak, amely sorsolással az osztálynak jutott.

Tudjuk, hogy a projekthetek „elvettek” három hetet a tanévből, így egy-egy anyagrészt egy picit megkurtítva taníthattuk később. Viszont tudjuk azt is, hogy az adott témáról olyan plusz információhoz jutottak játékosan a diákjaink, amelyekről maximum érintőlegesen hallhattak volna itt, az iskolában. Tudjuk, hogy ezek a témák több diák fantáziáját megmozgatták, sokszor derült ki a projektek segítségével diákjaink kedvenc hobbija, kreativitása. Az sem elhanyagolható szempont, hogy mindeközben csapatot építettünk. Elsősorban osztályközösséget, de az iskolai csapatszellem is erősödött.

GERGELYNÉ BODÓ MÁRIA – KRÄMMER ERIKA

Országos Ifjúsági Honismereti Akadémiát rendeztünk Szegeden

A Honismereti Szövetség és a társszervezőként felkért Csongrád Megyei Honismereti Egyesület 2012. október 27-e és 30-a között szervezte meg a XVII. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémiát hazai és határon túli középiskolás diákok számára, hogy a honismeret-helytörténet-kultúrtörténet és a történelem iránt kiemelkedő érdeklődést tanúsító diákoknak olyan találkozási lehetőséget biztosítsanak, ahol 15-20 perces, szemléltetéssel egybekötött kiselőadásokban bemutathatják kutatási eredményeiket. Ez alkalommal az „Életutak, kiemelkedő egyéni sorsok lakóhelyemen, környezetemben” volt a téma. A 39 részt vevő diák közül 23 témában 32-en készültek fel és szerepeltek (néhányan csoportos) kiselőadással, miután a témában autentikus felnőttek előadásait hallgatták meg.

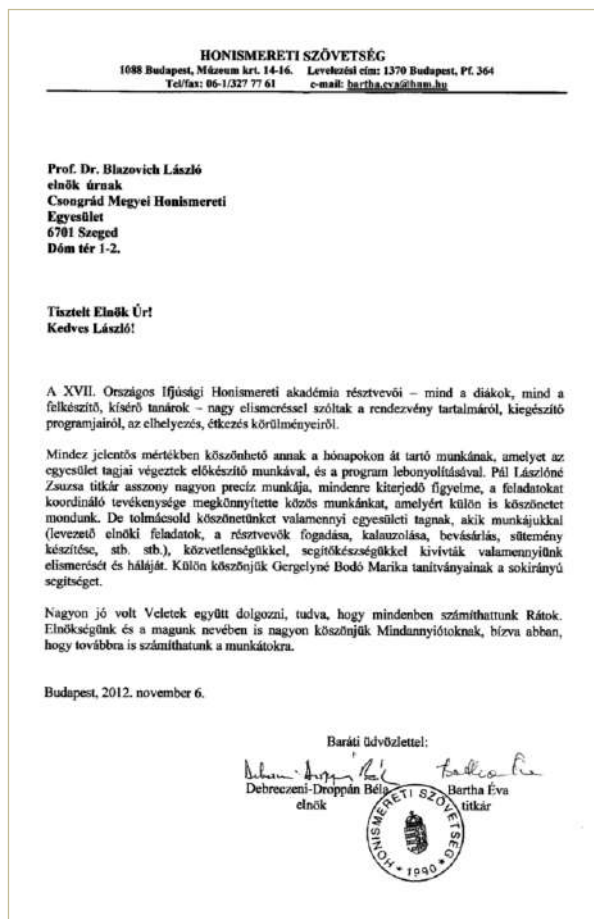
Az akadémia nyitóünnepségén Prof. Dr. Blazovich Lászlónak, a megyei egyesület elnökének köszöntője után Magyar Anna, Csongrád Megye Közgyűlésének elnöke fejezte ki örömét, hogy a fiatalok őrzik, ápolják a hagyományokat, olyan példaképeket kutatnak fel, akik életüket, munkásságukat a közért áldozták. Debreczeni-Droppán Béla, a Honismereti Szövetség elnöke arról szólt, hogy Szeged városának is sok olyan szülöttje van, aki messze a világban is hírnevet szerzett a városnak, illetve a város életében kiemelkedő személyiség – így Szentgyörgyi Albert vagy Bálint Sándor. Labádi Lajos szentesi levéltáros, helytörténet kutató az életutak, sorsok feltárásának kutatási módszereiről és forrásairól szólt előadásában. Példaként mutatta be a „Mit keresek én a Kurca parton?” című szentesi kiadványt, amely személyes vallomások gyűjteménye meg a helyismereti kézikönyvet, amely 35-40 híres szentesi embert mutat be. Blazovich László történész professzor három jeles, meghatározó Csongrád megyei személyiség életútját mutatta be, kiemelve Bálint Sándor, Péter László és Tóth Ferenc jelentőségét a megyei honismereti és helytörténeti kutatásokban. Este Forróné Virág Zsuzsa irányításával - drámapedagógiai módszerrel, játékos formában – ismerkedtek meg egymással a diákok, majd kitűnő hangulatú táncbálo mozgatta meg a résztvevőket.

Másnap délelőtt Marjanucz László történész mutatta be Tisza Lajost, Szeged 1879-es nagy árvíz utáni újjáépítőjét. A délutáni diák korreferátumok között kikapcsolódásként rövid városnéző sétán mutatták be a helyi szervezők a város fő nevezetességeit (a Dóm téri Panteon, Fogadalmi templom, Móra Ferenc Múzeum, Városkapu, Széchenyi tér stb.). Este Károlyi Attila igazgatóhelyettes vezetésével az Alsóvárosi ferences templomba látogattak el az akadémia résztvevői. A harmadik napon délelőtt ismét diák korreferátumokkal folytatódott a program, jobbnál jobb kiselőadások hangzottak el. Délután pedig külön busszal tanulmányútra indultak Makóra, jeles emberek nyomában,

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna egyesületi titkár szervezésében, helyi muzeológusok, levéltárosok kalauzolásával. Este két szegedi díszpolgár beszélgetését követhették figyelemmel: Blazovich László Prof. Dr. Mészáros Rezsőt kérdezgette életútjáról, egyetemi éveiről, kutatómunkájáról. A negyedik napon még három szép korreferátum hangzott el, majd a szervezők értékelték a négy napos rendezvényt, a diákok sikeres szereplését, tartalmas munkáját, a kiegészítő programokat. Itt hangzott el a meghívás Komárom-Esztergom megyébe, a 2013. évi ifjúsági akadémiára. Több javaslatot is tettek a következő év fő témájára, pl. tájegységek viseletei; falusi színjátszás története, diák színjátszó körök. Az akadémia zárásaként a Szövetség elnöksége nevében Bartha Éva titkár aszszony megköszönte valamennyi szervezőnek, intézménynek, hogy hozzájárultak az akadémia eredményes megvalósításához, a tervezett program maradéktalan véghezviteléhez. Örömmel állapította meg, hogy az ország tíz megyéje képviseltette magát az ifjúsági akadémián. Érkezett még tizenkét diák Romániából (Arad, Kolozsvár, Nagyvárad, Temesvár), egy Szerbiából (Horgos), három diák Felvidékről (Párkány), így összesen 39 fiatal és 16 kísérő tanár volt jelen a rendezvényen, a szervezőkkel, helyi érdeklődő és segítő felnőttekkel és diákokkal, a Szövetség képviselőivel együtt összesen mintegy 120-130-an működtek együtt az akadémia sikeres lebonyolításában.

A helyszínt, a szállást, az étkezést „A Vasutasok a Gyermekéért Alapítvány” Kollégiuma igen jó feltételekkel biztosította. A kollégium tágas dísztermében zajlottak az előadások és az esti közös programok. A kollégium minden technikai eszközt biztosított az előadások prezentálásához, munkájuk elismerése volt a résztvevők jó közérzete, hangulata. Az előkészítő, szervező munkákban, majd a tervezett program teljes megvalósításában oroszánrészt vállalt a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület. Elnökségének tagjai részt vettek a szakmai ad hoc bizottság őszi programtervező munkájában, a helyszín kiválasztásában, az előadók felkérésében, a helyi kiegészítő programok megszervezésében, (tanulmányút, városnézés, táncház, vendéglátás), tagjaik levezető elnökként segítették a programok gördülékenységét, értékelték az elhangzottakat, közreműködtek a tanulmányút, a városnézés szakmai vezetésében. A megye 17 településén élő egyesületi tagok közel fele járult hozzá szervezőmunkájával, ötleteivel, a résztvevők, az előadók, a tisztelt vendégek ajándékainak összegyűjtésével, szíves vendéglátásával ennek a nagyon tartalmas ifjúsági akadémiának a sikeres lebonyolításához. Az akadémia résztvevőinek és a Honismereti Szövetség elnökségének meleg köszönetnyilvánítása az elismerés számukra.³ Fontos eredmény, hogy a korreferáló diákok igen jól felkészülten olyan személyeket mutattak be, akik környezetüknek kiemelkedő személyiségei. Több diák olyan személyt választott példaképének és mutatott be, aki dédvagy nagyszülője, családtagja, aki mások számára is kiemelkedő személyiség, bemutatásához az írásos és képi források mellett visszaemlékezéseket is felhasználtak.

³ Bartha Éva: Beszámoló a XVII. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémiáról. Fh.:www.honismeret.hu/Aktuális_hirek

Az ifjúsági akadémia megrendezéséhez támogatást nyújtott a Nemzeti Kulturális Alap Köz-művelődés és Népművészet Szakmai Kollégiuma, az Emberi Erőforrás Minisztériuma, a Magyar Művelődési Intézet, a Képzőművészeti Lektorátus, a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal és a Balassi Intézet, amelyért ezúton is köszönet jár. A Csongrád megyei támogatók hosszú sora is bizonyítja, hogy mennyien érzik szívügyüknek megénkben a honismereti munka fiataljainak elismerését, segítségét. Közreadjuk névsorukat.⁴ Köszönet minden támogatóknak az önzetlen segítségért. A Szegeden rendezett, jól sikerült, tartalmas ifjúsági akadémiaóról Csongrád megye és honismereti egyesületünk jó hírért vitték a szép élményekkel, sok új ismerettel és barátsággal gyarapodott résztvevők az országon belül és a határainkon kívül is.

PÁL LÁSZLÓNÉ SZABÓ ZSUZSANNA

⁴ A XVII. Ifjúsági Honismereti Akadémia támogatói: Országos Honismereti Szövetség, Csongrád Megyei Honismereti Egyesület, Csongrád Megye Önkormányzata, Magyar Anna országgyűlési képviselő, Szegedi Tudományegyetem Rektori Hivatala, Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, Belvedere Meridionale folyóirat és könyvkiadó, Miklós Péter, Szeged, Móra Ferenc Múzeum, Szeged, Dugonics András Piarista Gimnázium, Szeged, Tourinform Iroda, Szeged, Z. Nagy Cukrászda, Szeged, Paprika Molnár Kft., Paprika Park, Röske, Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Németh László Városi Könyvtár, Hódmezővásárhely, Szeremlei Társaság, Hódmezővásárhely, Vásárhelyi Látóhatár helyismereti, irodalmi, művészeti folyóirat, Tourinform Iroda, Hódmezővásárhely, Bálint Kerámia, Hódmezővásárhely, Makó Város Önkormányzata, Dr. Buzás Péter polgármester, Makó, József Attila Városi Könyvtár, Makó, Marosvidék kulturális folyóirat és Marosvidék Baráti Társaság, József Attila Múzeum, Makó, József Attila Gimnázium, Makó, Szirbik Miklós Társaság, Makó, Kecskeméti Ármin Egyesület, Makó, Tourinform Iroda, Makó, Makói Hagymatikum Gyógyfürdő Kht., Makó Városi Kulturális - Köz-művelődési Nonprofit Kft. Hagymaháza, Csongrád Megyei Levéltár Csongrádi Levéltára, Oppidum Csongrád Alapítvány, Tari László Múzeum, Csongrád, Gulyás Ferenc borász, Csongrád-Bokros, Ungerbauer Családi Borpince, Csongrád, Bodor László borász, Csongrád, Csongrádi Városkép Nonprofit Kft., Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Levéltára.

Épülettervek városunk múltjából

Válogatás a csongrádi levéltár gyűjteményéből

A Csongrádi Levéltár *Épülettervek városunk múltjából. Válogatás a csongrádi levéltár gyűjteményéből* című kiállítása 2012. október 18-án nyílt meg.

A kiállítást Dudás Lajos helytörténész emlékére ajánlották, aki 2012-ben lett volna 85 éves. A honismereti mozgalomban a Csongrád Megyei Honismereti Bizottság megalakulásától részt vett, a Csongrád Megyei Honismereti Egyesületnek alapító tagja volt. Több évtizedes munkásságának eredménye, ma már

a levéltárban megtalálható közkinccs, a helytörténet kutatásával foglalkozók számára megkerülhetetlen forrás.

A Levéltár tervtári gyűjteményét 1997-ben alakították ki, amelyben köz- és magánépítkezések tervei, telekkönyvi vázrajzok, helyszínrajzok, út-, híd-, víz- és csatornaépítési tervek stb. egyaránt megtalálhatóak. Gazdag forrása a város építészettörténetét, művészettörténetét és művelődéstörténetét kutatók számára. Ebből a gyűjteményből mutattak be egy válogatást. A kiállítást Ormos Zsuzsanna tanár, a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület tagja szemléletes „építészettörténeti időutazással” nyitotta meg a nagyszámban megjelent látogatóknak. Munkáját Biernacki Károly megyei levéltár-igazgató virágcsokorral köszönte meg (képünkön). Egy vendégkönyvi bejegyzés idézésével jellemezhetjük a sikert: „A kiállítás Csongrád építészeti múltjába ad reprezentatív betekintést, melyet Ormos Zsuzsanna megnyitója teljessé tett, melyel városunkról még többet megtudhattunk....”

GEORGIÁDES ILDIKÓ

V. A CSONGRÁD MEGYEI HONISMERETI EGYESÜLET ÉLETÉBŐL

Egyesületünk tevékenységének képes kronológiája

(2011. május 6. – 2012. december 31.)

2011.

Május 6. Egyesületünk 20 éves jubileumának ünnepi rendezvénye, az egyesület történetét és életét bemutató kiállítás és az ez alkalomra elkészült *Honismeret Csongrád megyében (1969-2011)* című kötet bemutatója a szegedi Somogyi-könyvtárban.

Június 29. A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület vállalta a köztársaságpárti Nagy György emlékének és szellemiségének ápolását. A Nagy György Alapítvány Kuratóriuma és egyesületünk elnöksége kis ünnepi összejövetelen köszöntötte dr. Kovács Dánielt, s ennek keretében a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület örökös tiszteletbeli tagjává fogadták, és a Kuratórium nevében átadták neki kiemelkedő anyanyelv-művelő és hagyományápoló munkássága elismeréséül a Nagy György-emlékplakettet.

Július 2. Az Elpusztult és Pusztuló Magyar Falvak Egyesülete és a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület az egykori *Apor település tiszteletére emlékoszlopot állított*, amelyet ezen a napon avattak fel Mindszentén. Avatóbeszédet mondott: Blazovich László. Az ünnepség szervezésének sikeréért sokat tett dr. Ávéd János, a helyi Városvédő és Városszépítő Egyesület vezetője.

Július 3-8. A XXXIX. Országos Honismereti Akadémia Nagykőrösön. Téma: Népzene – néptánc, honismeret – hagyományok. Összesen 15 tagunk töltött el szép napokat az akadémia programján. Csongrád megyéből *Gergelyné Bodó Máriát* Honismereti Munkáért éremmel tüntették ki, *Kruzslicz István Gábor*, *Licsicsányi István*, *Pál Richárd*, *Szűcs Judit*, *id. Tószegi Gyuláné* honismereti munkájukért *emléklap* kitüntetést kaptak.

Augusztus 3. Kiszombor díszpolgárává választották tagtársunkat, *Endrész Erzsébet*et fáradhatatlan lokális hagyományőrző munkájának elismeréséül.

Augusztus 16. Kiszomborra kihelyezett elnökségi ülés. Téma: Az őszi programok megbeszélése, a kiszombori honismereti nap és a határon túli kirándulás előkészítése.

Szeptember 10. Honismereti kirándulást szervezünk Kiszombor, Nagyszentmiklós és Ócsanád építészeti, történeti és kulturális emlékhelyeinek, műemlékeinek megtekintésére. Vendéglátók: *Endrész Erzsébet*, *Badicsné Szikszai Zsuzsanna* és a *Kiss Mária Hortensia Kör*. Részt vett 24 tagunk.

Szeptember 18. Kiszomboron honismereti nap és kistérségi néprajzi konferencia volt. Honismereti-helytörténeti gyűjteményekről tartottak előadásokat tagjaink közül *Endrész Erzsébet* (a kiszombori Helytörténeti Gyűjteményről és a *Kiss Mária Hortensia Körről*), *Tószegi Gyula* (a pitvarosi szlovák néprajzi magángyűjteményről), *Vass József* (az óföldről emlékház gyűjteményéről). A konferencia szervezői: *Badicsné Szikszai Zsuzsanna* és *Endrész Erzsébet*. Részt vett 6 tagunk.

Szeptember 30. Négyeshatár találkozó. Balotaszállás, Öttömös, Pusztamérgecs, Ruzsa közös határpontjához szervezett találkozó. Megnyitó beszédet mondott elnökünk, Dr. Blazovich László. Szervezte: *Vörös Tiborné*, egyesületünk új tagja.

Október 3 és 5 között: A *Csongrád Megyei Levéltári Napok* rendezvénysorozata Csongrádon, Makón és Újszegeden. Tagjaink közül előadásokat tartottak: *Marjanucz László* (a Szegedi Tudományegyetem történetének 90 évéről), *Pál Lászlóné* (a makói gimnáziumból a szegedi egyetemre került kiemelkedő tudósokról), *Berta Tibor* (az újszegedi elemi oktatásról 1949-ig), *Varsányi Attila* és *Rotár Krisztina* Újszeged és Szeged egyesülésének folyamatáról, *Péter László* (emlékjel avatóbeszéde *Palásti Annuska* mesemondóról). Levezető elnöki feladatokat láttak el: *Blazovich László*, *Biernacki Karol*, *Berta Tibor*. Szervezői a helybeli levéltárosok: *Georgiádes Ildikó*, *Urbancsok Zsolt*. Részt vettek tagjaink közül: Csongrádon 15 fő, Makón 18 fő, Szegeden számosan.

November 2-5. *Országos Ifjúsági Honismereti Akadémia* Szekszárdon. Téma: Kastélyok, kúriák régen és ma. Résztvevő létszám az országból és a Kárpát-medencéből 71 fő volt. Megyénket két diáklány képviselte a makói József Attila Gimnáziumból. Prezentációs előadást tartottak a kiszombori Rónay-kastély történetéről.

November 11. Elnökségi ülés. Témák: az éves beszámoló és a következő évi tervek elkészítése; pénzügyi helyzetünk áttekintése; az évváró közgyűlés szervezési feladatai. A következő évi, XVII. Ifjúsági Honismereti Akadémia Szegeden történő megszervezésének lehetősége, vállalásának megvitatása.

November 18. A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület két évtizede c. vándorkiállítás és a Honismeret Csongrád megyében c. kötet bemutatója a makói József

Attila Városi Könyvtárban. A kiállítást megnyitotta: Blazovich László, a könyvet bemutatották: Gergelyné Bodó Mária, Gilicze János, Pál Lászlóné. Tagjaink közül nyolcan voltak jelen.

November 25. Tápén, a Heller Ödön Művelődési Házban emlékünnepe a 40 éve megjelent Tápé-monográfia értékeinek tiszteletére. Szervezője: *Molnár Mária*, előadó: dr. Juhász Antal. Jelen volt 4 tagunk.

December 1. Szegeden, az MTA SZAB székházában Rákóczi-emlékkonferencia. Szervezője: *Miklós Péter*, egyesületünk tagja.

December 2. Évzáró egyesületi közgyűlés Szegeden, a SZISZSI Szeged-Mórávárosi Tagintézményében. A Honismereti Szövetség Emléklapjának átadása Kruzslicz István Gábornak és Szűcs Juditnak. Nagy György-emlékplakett átadása Ósz Károlynak. Blazovich László köszöntése abból az alkalomból, hogy 10 éve elnöke egyesületünknek. A karácsonyi műsor és az ünnepi vacsora szervezői: *Gergelyné Bodó Mária* és *Krämmer Erika*. 46 tagunk vett részt.

2012

Február 3. Elnökségi ülés. Témák: az év programjainak előkészítése; az új civil törvény következményében néhány változás egyesületünk munkájában és adminisztrációs tevékenységében; a közhasznúsági és gazdasági beszámoló előkészítése; a márciusi honismeret napja ünnepi konferenciájának előkészítése; a Nemzeti Erőforrás Minisztériuma által kiírt új, elektronikus pályázat lehetőségei; emléklap kitüntetésre felterjesztés javaslatai.

Február: a helytörténet és honismeret iránt érdeklődők előadást hallhattak Galamb József amerikai éveiről és a Ford T-modellről Makón, a József Attila Múzeumban.

Február 23–március 13. Egyesületünk jubileumi vándorkiállítása a pitvarosi művelődési házban. A kiállítás anyagának kiegészítése egy tablóval a pitvarosi honismereti tevékenységről. Szervező: *Tószegi Gyula*.

Március 1. Az Ifjúsági Honismereti Akadémiát szervező ad hoc bizottság első tanácskozása Budapesten. A bizottság tagjai egyesületünk részéről: dr. Ósz Károly, Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna. Döntés született az akadémia témájáról, résztvevőinek makói kirándulásáról, a felnőtt előadókról, a Honismereti Szövetség és a CSMHE közötti alapvető feladatmegosztásról.

Március 24. A honismeret napját a Makói Honismereti Kör a 40 éves táncmozgalom tiszteletére szervezett programmal ünnepelte. A táncokat a földéaki Szárazér Néptáncsoport mutatta be. Előadást tartott Csókási Csaba néptáncoktató.

Március 24. A honismeret napjának országos rendezvénye Budapesten, a Nemzeti Múzeumban. Programjában előadást tartott Csongrád megye honismereti életéről *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*.

Március 30. Ünnepi közgyűlés és előadói konferencia Kisteleken, a Művelődési Központban. Program: a kisteleki Helytörténeti Gyűjtemény megtekintése. Nagy Net-

ta bemutatta egyesületünk tagjainak a Helytörténeti Gyűjtemény keletkezésének körülményeit és a gyűjtemény anyagait. A CSMHE jubileumi vándorkiállítás a kisteleki Művelődési Központban. Közgyűlés: beszámoló a gazdasági évről EB jelentéssel; a közhasznúsági jelentés elfogadása. A közgyűlés határozatot hozott az egyesület közhasznúsági jogállásának megszüntetésére irányuló eljárás lebonyolításáról. A honismeret napja program keretében bemutatkozott a kisteleki Közművelődési és Hagyományőrző Kör, megnyitották a CSMHE két évtizede című vándorkiállítást Kisteleken. Egyesületünk tagjai előadásokban foglalták össze tudományos kutatómunkájuk eredményeit. Labádi Lajos Szentés az 1848/49-es szabadságharcban; Erdélyi Mónika Villó Egy nemzeti ünnep születése: március 15.; Nagy Netta PhD. Paraszti túlélési technikák a Homokhátságon; Badicsné Szikszai Zsuzsanna Magyarvalkói népszokások régen és ma; dr. Kopasz Filoméla Nyilasy Sándor, Szeged és Tápé festője (1873-1934); Ormos Zsuzsanna Kovács Mária, a parasztlány, akit Tornyai János pártfogolt címmel tartottak nagyon tartalmas és látványos előadásokat. Az előadói konferencia szervezője *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna* titkár volt. A konferenciát követően a kisteleki Hagyományőrző Kör szépen megterített asztalnál finom vacsorával látta vendégül egyesületünk mintegy 38 tagját. Helyszíni szervező és házigazda: *Nagy Netta* körvezető volt, akinek köszönetünket fejezzük ki a szép rendezvényért és a vendéglátásért.

Április 13. Csongrád megyei honismereti vetélkedő általános iskolák 5-6. osztályos csapatai számára a gr. Széchenyi István Általános Iskolában 12 csapat részvételével. Témák: a lakóhely, paraszti munkálatok és a szabadidő eltöltése régen. A verseny szervezője *Rostáné Hajdú Erzsébet* tanárnő. Köszöntőt mondott: dr. Blazovich László, zsűritagok: Gergelyné Bodó Mária, Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna, dr. Szűcs Judit. Egyesületünk 15000 Ft-tal és könyvekkel támogatta a versenyt.

Április 15. Kitüntetésekre felterjesztés a Honismereti Szövetséghez.

Április 20. Elnökségi ülés. Témák: az év addigi programjainak értékelése; egyesületi kirándulásunk előkészítése; a határon túli kapcsolat építésének lehetősége; alapszabályunk módosítása, kivétel a közhasznúságból, NEA-pályázat működésre, kiadványra.

Május 7. NEA-KK-12-M pályázat benyújtása egyesületünk működési költségeire; nyertünk 250.000 Ft-ot. Köszönet az egyesület nevében az összeállítóknak. Pályázatíró: *Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna*. Segítők: Blazovich László, Bari Gyöngyi, Georgiádes Ildikó, Ósz Károly, Virág Etelka

Május 19. Egnapos autóbuzsós kirándulás a résztvevők saját költségén Arad-hegyaljára (Pécska, Világos, Ménesi Borgazdaság, Máriaradna, Arad). Szervező és vezető: *Krämmer Erika* és *Gergelyné Bodó Mária*.

Június 25. Megszületett a Szegedi Törvényszék végzése a CSMHE közhasznú jogállásának törléséről, ettől kezdve jogállásunk nem közhasznú. Átdolgozott alapszabályunkat a bíróság jóváhagyta. Az átdolgozásban végzett munkákért köszönet illeti dr.

Siket Juditot, dr. Blazovich Lászlót, Pál Lászlóné Szabó Zsuzsannát, Gulácsiné Somogyi Ilonát, dr. Ósz Károlyt.

Július 1-6. Országos Honismereti Akadémia Egerben. Téma: Szőlő- és borkultúra, borvidékek Magyarországon. Csongrád megye tájboraiból válogatást állított össze az akadémia számára: Georgiádes Ildikó. Csongrád megyéből Badicsné Szikszai Zsuzsanna (Kiszombor), Kovács Lajos István (Szegvár), Rostáné Hajdú Erzsébet (Csongrád), Virág Etelka (Makó) és a kiszombori Kiss Mária Hortensia Honismereti Kör részesült a Honismereti Szövetség emléklapja kitüntetésben. A kitüntetettekén kívül saját költségükön képviselték megyénket még a nyári akadémián: Ósz Károly, Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna, Ormos Zsuzsanna, Lőkös Sándorné, Veszelinov Dánielné, Virág Etelka, Pintér István, Pintér Istvánné, ifj. Pintér István. Összesen 12 fő.

Augusztus 27. Elnökségi ülés és az országos ifjúsági akadémiát Szegeden szervező ad hoc bizottság ülése; összehívta: Bartha Éva és dr. Blazovich László elnök. Helyi résztvevők: az egyesület elnöke, titkára, Bogdán Lajos, Gergelyné Bodó Mária és Ósz Károly. Megtörtént a Vasút a Gyermekekért Alapítvány kollégiumában az akadémia helyszínének felmérése, a négynapos rendezvény forgatókönyvének véglegesítése, a szervezők és felelősök megbízása.

Szeptember: megindult egyesületünk irattárának rendezése, ezt a munkát Dunai Józsefné tagtársunk vállalta el.

Szeptember 14. A Honismereti Szövetség tiszteletbeli örökös elnöke, Halász Péter kiállítást nyitott meg Szegeden a Móra Ferenc Múzeumban.

Szeptember 23. Rónay Elemér: A zombori Rónay család története című kötetét mutatták be a kiszombori Rónay-kúria étteremben. A társszerző-szerkesztőkkel, Gilicze János levéltárossal és Marosvári Attila muzeológussal Marjanucz László egyetemi docens beszélgetett. A könyvbemutató díszvendégei voltak a család Budapesten élő leszármazottai.

Szeptember 28-30. Veszprémben, a kiadványszerkesztői konferencián egyesületünket képviselte és felszólalásával a konferencia munkáját segítette Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna. A téma a helytörténeti és történelmi emlékhelyek létesítése, gondozása. Fontos része ennek a települések helytörténeti olvasókönyveinek és tankönyveinek létrehozása, hogy az óvodától a középiskolai érettségiig tanítani lehessen iskolai keretek között is a helytörténetet. A tanácskozás témája volt még a fiatalok bevonása a helytörténeti kutatásba és a publikálásba.

Október 3. Az Ifjúsági Honismereti Akadémia szegedi városnéző programját szervező bizottság ülésén megállapodás született arról, hogy a résztvevőknek 3 csoportban mutatják be Szegedet Marjanucz László, Gergelyné Bodó Mária és Károlyi Attila.

Október 8-10. A Csongrád Megyei Levéltári Napok rendezvényei Szentesen, Hódmezővásárhelyen és Szegeden. Szervezői: a különböző helyszíneken a helybeli levéltárosok. Szentesen, délelőtti tudományos ülésen, a szentesi Megyeháza Konferencia Központban, Blazovich László előadást tartott a középkori Ecsér település történetéről,

délután pedig sor került az ecseri romtemp-lom emlékhelyének avató ünnepségére, ahol beszédet mondott dr. Blazovich László, az újonnan felavatott emlékoszlopot Blazovich László, Georgiádes Ildikó, Labádi Lajos koszorúzták meg. Előadásokat tartottak még Marjanucz László, Labádi Lajos és Berta Ti-bor. Az emlékhely létrehozását jelentősen pártfogolta az Elpusztult és Pusztuló Magyar Falvakért Egyesület.

Október 12. Az IHA makói kirándulását szervező bizottság ülése a makói múzeumban. Megbeszélték a makói városnézés útvonalát, a helyszínek bemutatóit, a gimnáziumi vendéglátást, a makói tagok vállalásait a program lebonyolításában, az időbeosztást. Résztvevők: Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna, Urbancsok Zsolt és Virág Etelka.

2012. október 18. Megnyílt a Csongrádi Levéltár „Épülettervek városunk múltjából. Válogatás a csongrádi levéltár gyűjteményéből” című kiállítása. A kiállítást Dudás Lajos helytörténész emlékére ajánlották, aki 2012-ben lett volna 85 éves. A kiállítást *Georgiádes Ildikó* rendezte, Ormos Zsuzsanna nyitotta meg.

Október 24. Az IHA-ajándékok csomagolása a levéltárban és a helyszínre szállítása. Pál Lászlóné, Ormos Zsuzsanna, Lőkös Sándorné, Markos Gyöngyi, Erdélyi Mónika, Szerdahelyi Péterné négy órán át csomagolta a sok ajándékot. Blazovich László és Szerdahelyi Péterné a Somogyi-könyvtár autójával szállították át azokat a kollégiumba, az akadémia helyszínére.

Október 27-30. Országos Ifjúsági Honismereti Akadémia Szegeden. Téma: Életpályák, példamutató egyéni sorsok környezetemben. Létszám: 62 fő. A jól sikerült akadémia megszervezése igazi csapatmunka volt, egyesületünk összesen 33 tagja segített. A közvetlen előkészítésben és lebonyolításban közülük 22 tagunk tett különösen sokat. Szegeden 14-en: Blazovich László, Marjanucz László, Pál Lászlóné, Gergelyné Bodó Mária, Károlyi Attila, Labádi Lajos, Szerdahelyi Péterné, Markos Gyöngyi, Erdélyi Mónika, Ormos Zsuzsanna, Lőkös Sándorné, Molnárné Ferenczy Valéria, ifj. Pintér István, Miklós Péter. Makón pedig 9 tagunk állt helyt a félnapos kirándulás és vendéglátás sikeres levezetésében: Pál Lászlóné, Virág Etelka, Matuszka Istvánné, Forgó Géza, Gilicze János, Rozsnyai János, Tóth Ferenc, Urbancsok Zsolt, Zeitler Ádám. Az ajándékok gyűjtéséért köszönet illeti még Csongrádon Georgiádes Ildikót, Szegeden Dobayné Deák Évát és Röszkén Molnár Anitát is. Bárkányi Ildikó egy csoportnak megmutatta a Móra Ferenc Múzeum kiállításait is. Valamennyien példamutatóan végezték vállalt feladataikat, nagyszerű összmunkával, áldozatvállalással érdemelték ki a Honismereti Szövetség elnökének és titkárának, valamint a résztvevő felnőtteknek és fiataloknak az elismerését. Megyénket 8 fiatal sikeresen képviselte színvonalas előadásával.

November 9. Az óföldréai közösségi házban megrendezett író-olvasó találkozón mutatták be Vass József Egy virágzó közösség emlékei, életképei című könyvét. Beszélgetőtársak voltak: Fehér József író, költő és Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna lektor.

November 16. A Makói História 2012. évi számának bemutatója a múzeumban. A kiadványt ismertette és a szerzőkkel beszélgetett dr. Halmágyi Pál múzeumigazgató.

November 21. Elnökségi ülés. Témák: az ifjúsági akadémia értékelése; az éves beszámoló és a következő évi tervek előkészítése; a tisztújítás előkészítése; pénzügyi helyzetünk áttekintése; az évváró közgyűlés szervezési feladatai.

December 1. A CSMHE jubileumi vándorkiállításának bemutatása a tápéi Heller Ödön Művelődési Házban. Megnyitó beszédet mondott: Blazovich László. Emléknep a tápai honismereti tevékenység és gyűjtemény 50. évfordulóján. Szervezte: *Molnár Mária*. Egyesületünk részéről 8 fő vett részt ezen a szép ünnepségen.

December 11. NEA-KK-13-M pályázat benyújtása a következő évi működés támogatására. Pályázatiíró: Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna. Segítői: Blazovich László, Bari Gyöngyi, Ósz Károly.

December 14. Évváró egyesületi közgyűlés Nagyéren. Program: beszámolók, új tisztségviselők választása, a következő évi programterv, vacsora. Szervező elnökségi tagok: Blazovich László, Kemény Lajosné, Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna. Szegedről az egyesület költségén különjáratú autóbusszal szállította a közgyűlés résztvevőit Nagyére, a finom vacsorát a pitvarosi honismerők biztosították.

A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület honlapját ebben az évben is *Pál Lászlóné* és *Pál Richárd* szerkesztette, nyomon követhettük rajta egyesületünk életét, és közölték tagjaink írásait, eredményeit. Színvonalas és fáradságos munkájukat díjazás nélkül végzik.

Egyesületünk ebben az évben 13 nagy rendezvény szervezésében és lebonyolításában vett részt, amelyek alkalmával több száz érdeklődőhöz juttatta el a honismeret és helytörténet szellemi kincseit. Úgy érezzük, joggal mondhatjuk el, hogy civil szervezetünk hatósugara kibővült, országosan, sőt az ifjúsági akadémia sikere után már határainkon túl is elismerik munkánkat. Egyesületünk működését a 2012. május 21.

és 2013. március 20. közötti időszakban a Nemzeti Erőforrás Alap 250.000 Ft-os támogatással segíti. A pénz az egyesület bankszámlájára novemberben érkezett meg. Gazdasági ügyeink intézésében multhatatlan érdemei vannak Bari Gyöngyinek és Ósz Károlynak, a pénzügyi ellenőrző bizottsági munkában Virág Etelkának. Az elnökség tagjai ebben az évben is sokat tettek azért, hogy az egyesület igazi, tevékeny civil szervezetként segítse a megye honismereti munkáját.

Kitüntetettjeink 2011, 2012

A 2011. június 4-én, a Nagykőrösön megrendezett XXXIX. Országos Honismereti Akadémián Csongrád megyéből *Honismereti Munkáért érem* kitüntetést vett át sokoldalú honismereti munkájáért **GERGELYNÉ BODÓ MÁRIA** szegedi tanárnő. Részlet a *Honismeret* 2011/4. 54-55. oldalán olvasható laudációjából: „A honismereti munkába 1989-ben kapcsolódott be, majd 1991-ben alapító tagja, 1994-től elnökségi tagja lett a Csongrád Megyei Honismereti Egyesületnek. Rendszeresen végez az egyesületben szervező és jegyzői feladatokat, aktív elnökségi és egyesületi tag, ír pályázatokat, több honismereti, módszertani írása jelent már meg a *Honismeret* folyóiratban. 2009-ben Szegeden a megyei honismereti nap ünnepi rendezvényét szervezte meg. Hozzájárul egyesületünk és a honismereti munka népszerűsítéséhez, tagjaink számának gyarapításához. Az egyesületi rendezvényekre példamutatóan jár, maga is kezdeményezője a programoknak. Az egyesületünk 20 éves jubileumára megjelenő kötet egyik társszerkesztője, az anyag összegyűjtésének és rendezésének jelentős segítője, írásaival tartalmának gazdagítója.”

Honismereti Emléklap kitüntetésben részesültek öten; valamennyien a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület által nagyra becsült személyek, honismereti munkánk valamelyik területén évek óta rendszeresen dolgoznak:

DR. KRUSZLICZ ISTVÁN GÁBOR hódmezővásárhelyi ny. levéltár-igazgató, helytörténész, szobrász, festő és grafikus, kiállításokkal is hozzájárul az egyesület rendezvényeihez. Írásaival a köztársaság-párti Nagy György emlékének őrzője. **LICSICSÁNYI ISTVÁN** csongrádi ny. alezredes, helytörténeti kutató, fafaragó, a megyei honismereti versenyek rendszeres segítője. **PÁL RICHÁRD** szegedi programtervező matematikus,

megyei egyesületi honlapunknak 7 éve technikai szerkesztője, többször díjazott fotóművész. **DR. SZÚCS JUDIT** csongrádi néprajzkutató, ny. múzeumigazgató, a megyei honismereti versenyek segítője, néprajzi és helytörténeti kiállítások rendezője, konferenciákon előadó, számos publikáció szerzője. **ID. TÓSZEGI GYULÁNÉ** Pitvaroson több évtizede saját szlovák néprajzi gyűjteményét gondozza, kiállítóhelye a saját háza. Szlovák népdalokat is gyűjt, a pitvarosi Honismereti Baráti Kör tevékeny tagja.

NAGYGYÖRGY ZOLTÁN, Magyarkanizsa Pro Urbe díjasa

Grafikusművész, régiónörtörténész, harcművész, Horgoson él. Egyik képregényével országos első díjat nyert. Ma számítógépes grafikai tervezéssel foglalkozik, létrehozta a Kárász Képzőművészeti Szakcsoportot. Sportemberként 2. DAN övfokozatot és „C” kategóriás karate versenybírói képesítést szerzett. 1991 végétől Szegeden kezdte el kutatni térségünk múltját. Azóta helytörténeti írásokkal jelentkezik a Magyar Szóban és a Hét Napban, a Bácsország honismereti szemlében; ez utóbbinak a fedőlapját ő tervezte. Szakmai kiadványokban eddig több mint száz dolgozata jelent meg. Heraldikusként elkészítette Horgos címerét, Bartók Horgoson címmel könyve jelent meg Szegeden. Felkutatta Horgos régi utcaneveit, emléktáblákat emeltetett. A Kárász család történetének feltárásán jelenleg is dolgozik. A Magyarok Világszövetségének elnöke, Patrubány Miklós helytörténeti munkásságát aranyérmes oklevéllel ismerte el.

Augusztusban díszpolgár lett **ENDRÉS ERZSÉBET** magyartörténelem szakos pedagógus, a hagyományok őre Kiszomboron. Ő alapította a helytörténeti gyűjteményt, szervezte meg a honismereti egyesületet, nevéhez számtalan helytörténeti-honismereti kiadvány és közösségi rendezvény fűződik.

Az *Oltoai Ferenc-díjas* **GEORGIÁDES ILDIKÓ** főlevéltáros 30 éve dolgozik a csongrádi levéltárban, 2001 óta vezeti az intézményt. Intézményük tudományos konferenciákkal, helytörténeti előadásorozattal, kiállításokkal vesz részt a város közművelődési életében, az egészséges lokálpatriotizmus kialakításában. A helytörténészek, fiatal kutatók számára publikálási lehetőséget biztosít az *Oppidum Csongrád* című helytörténeti periodika, melyet levéltáros társával 1995-ben hozott létre. A legendás hírű, a város múltját feltáró, azon dolgozó helytörténészek emlékének kezdeményezésére méltó módon őrzi és ápolja a levéltár. Dr. Katona Imre néprajzkutató, Dudás Lajos tanár, helytörténész magániratai a levéltár gyűjteményében kutathatók.

Dudás Lajos tiszteletére 2012-ben rendeztek emlékkiállítást, dr. Katona Imre dom-borművét 2003-ban, a Csongrád Megyei Levéltári Napok csongrádi rendezvényén avatták fel. Palásti Annuska csongrádi mesemondóra emlékezve 2011-ben emlékjelet állítottak Csongrád belvárosában.

DR. BIERNACKI KAROL megyei levéltár-igazgató, a Szegedi Lengyel Kisebbségi Önkormányzat elnöke a **Lengyel Köztársasági Érdemrend tiszti keresztje** elismerésben részesült. A lengyel származású levéltár-igazgató a nyolcvanas évek eleje óta él Magyarországon, és töretlen lendülettel hisz a magyarok és a lengyelek egymás iránti kölcsönös szimpátiájában. Ilyen lelkülettel igyekszik szolgálni régi és választott új hazáját.

2011 decemberében egyesületünk két tagja kapott **Csongrád Megye Közművelődéséért** díjat: **GEORGIÁDES ILDIKÓ**, a csongrádi levéltár igazgatónője és **DR. BÁRKÁNYI ILDIKÓ** néprajzkutató, a Móra Ferenc Múzeum látványtára projektmenedzsmentjének tagja.

2012-ben a Honismereti Szövetség emléklapja kitüntetésben részesültek:

BADICSNÉ SZIKSZAI ZSUZSANNA kiszombori néprajzkutató, néptánc-pedagógus, településén és annak régiójában nyári honismereti és néptánc táborokat szervez. A kiszombori helytörténeti gyűjtemény egyik létrehozója és gondozója. Publikál, ő írta Kiszombor monográfiájának néprajzi fejezetét, előadásokat tart, több községben néptáncsoportokat vezet. A kiszombori Kiss Mária Hortensia Honismereti Kör egyik vezetője, a község kulturális életének fő szervezője.

KOVÁCS LAJOS ISTVÁN Mindszenti ny. fizika-pedagógia szakos tanár, iskolaigazgató, aktív helytörténet- és néprajzkutató. A Szegvári Napló című havilap szerkesztője, a szegvári falumúzeum alapítója, 2008-ig vezetője. Helyi tantervét és helytörténeti olvasókönyvét, múzeumi óráinak módszertani tapasztalatait máig használják a hon- és népismeret oktatásában. Több helytörténeti könyv szerzője. A CSMHE alapító tagja.

ROSTÁNÉ HAJDÚ ERZSÉBET csongrádi történelem-orosz szakos tanár, szakkörvezető, aki hon- és népismeretet, társadalomismeretet is tanít. Kezdeményezésére az utóbbi években már négy alkalommal Csongrádon rendezték meg a

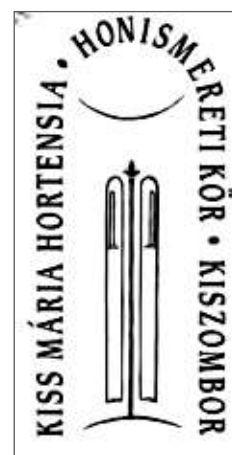
megyei honismereti versenyt, amelynek szervezésében döntő szerepe van. Együttműködik a civil szervezetekkel és a helytörténetet kedvelő városlakókkal. Csongrád Város Önkormányzata 2009-ben pedagógiai díjjal ismerte el munkáját.

VIRÁG ETELKA (Makó) az önkormányzati igazgatás szakterületén 35 évig pénzügyi, majd igazgatási előadó volt, jegyzőként ment nyugállományba. A honismereti mozgalomba a helytörténet iránti érdeklődése révén 2008-ban kapcsolódott be, rendszeresen részt vesz az egyesületi programokban. Az egyesület gazdasági-pénzügyi és szervező munkákban is számíthat rá. 2010-től a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület ellenőrző bizottságának elnöke.

A **KISS MÁRIA HORTENSIA HONISMERETI KÖR** Kiszomboron 2003-ban alakult, legfőbb célja megismertetni a község lakosságával a falu történetét, feleleveníteni a régi hagyományokat, szokásokat, színes programokat szervezni. 22 rendes tagja és 11 pártoló tagja van. Kapcsolatot tart a helyi civil szervezetekkel, művelődési intézményekkel, térségi folyóiratok szerkesztőivel. Kávéházi Esteket, Zenés Nyári Esteket, helytörténeti konferenciát, Márton-napi esteket, kirándulásokat szerveznek. Luca-napi vigasságokat, Szent Iván-éji tűzugrást, honismereti-kézműves táborokat rendeznek a fiatalok számára. A helyi Helytörténeti Gyűjtemény épületét, anyagát rendezik, gondozzák, gyarapítják. Megjelentetik a Kiszombori füzeteket, vendégcsalogatónak nyaranta kialakítják a Kukorica-labirintust. Példamutató tevékenységükért, mint közösség részesültek a Honismereti Emléklap kitüntetésben.

Szegeden létrehozták az első *tiszteletbeli lengyel konzulátust*, melynek élére **DR. KAROL BIERNACKI**t, az MNL Csongrád Megyei Levéltára igazgatóját, a magyar Polónia széles körökben ismert és tisztelt, aktívan tevékenykedő tagját nevezték ki. A kinevezést 2012. július 5-én Radosław Sikorski lengyel külügyminiszter nyújtotta át magyar kollégája, Martonyi János jelenlétében.

Honismereti-helytörténeti kiállítások megyénk városaiban

Egyesületünk tagjai rendszeresen látogatják településeiken azokat a kiállításokat, amelyek néprajzi, honismereti, helytörténeti értékeket mutatnak be. Többen nemcsak rendezői, megnyitói ezeknek, hanem maguk is gyűjtői kiállítási anyagoknak. Muzeológus, levéltáros, helytörténész, néprajzkutató és képzőművész tagjaink színes csokorba gyűjtve közreadják az elmúlt két év változatos tematikájú időszak kiállításainak jegyzékét, amellyel – a teljesség igénye nélkül – áttekintést adnak a megye több városában a múlt emlékeit felidéző, ezáltal megőrző törekvések eredményeiről.

CSONGRÁDON (Fodor Péter összeállítása):

2011. február 24-től június 12-ig: *Csongrád a második világháborúban*. Rendezte: dr. Tóth István, Ujszászi Róbert, Fodor Péter, Badar Ádám, Szanka József. – 2011. augusztus 3-tól 2012. január 14-ig: *„...nem fogad be engem se falu, se város” A csongrádi kubikosság története*. Rendezte: Ujszászi Róbert, Fodor Péter. – 2012. május 10-től június 16-ig: *Építettünk, védünk, alkottunk. Műszakiak a Tisza mentén*. Rendezte: Ujszászi Róbert, Fodor Péter, Ágoston Imre. – 2012. június 23-tól szeptember 29-ig: *Piroska János - a csongrádi táj festője*. Rendezte: Ujszászi Róbert, Fodor Péter.

SZENTESÉN (Labádi Lajos összeállítása):

2011. június 2-től július 31-ig: *Szentes város „főutcája”, a Kurca. A belvízvédekezés története*. Az Együtt Szentesért Egyesület, az ATIKÖVIZIG és a Szentesi Levéltár közös kiállítása az Ifjúsági Ház klubpresszójában. Rendezték: Labádi Lajos, Jászne Gyovai Ágnes, Kaszner Józsa Erzsébet. – 2011. november 21-től december 31-ig: *A művelődés szentesi színterei*. Dokumentumtárlat a Móricz Zsigmond Kultúrház előcsarnokában.

HÓDMEZŐVÁSÁRHELYEN (Ormos Zsuzsanna összeállítása):

2011. október 8-tól november 30-ig és 2012. október 6-tól december 15-ig: *Kezek dícsérete. Népművészeti kiállítás*. Minden évben megrendezik népi iparművészek, a népművészet mesterei és többféle néprajzi kitüntetésben részesült vásárhelyi mesterek részvételével. – 2012. május 18-tól 20-ig: *Régi tárgyak, szép emlékek*. A Tarjáni Olvasókör gyűjtésében és szervezésében. – 2012 júliusában: *Tiszta forrásból*. A Művészeti, Kutatási és Oktatási Központban a vásárhelyi fazekasság és Majolikagyár történetét bemutató kiállítás. – 2012. szeptember 20-án: *Tószegi Péter dombormű avatása* a Bethlen Gábor Református Gimnáziumban. – 2012. október 9-én: *A Csongrád Megyei Levéltári Napok 2012 keretében kiállítás Herczeg Mihály helytörténeti kutató emlékére* a Hódmezővásárhelyi Levéltárban. – 2012. október 15-től 31-ig: *Tóth Benedek fazekas és Nagybata Márta népi iparművész kiállítása* a Németh László Városi Könyvtárban.

MINDSZENTEN (Kovács Lajos István összeállítása):

2011. június 24-től állandó kiállítás: *Mindszent őstörténete*. Rendezte: Kovács Lajos István. – 2011. szeptember 9-től október 30-ig: *A gyógyítástechnikai eszközök fejlődése*. Rendezte: dr. Ávéd János. – 2011. október 15-től november 15-ig: *Mindszenti ősi mesterségek eszközei, szerszámai*. Rendezte: Kovács Ildikó és Vargáné Jancsó Irén. – 2012. március 15-én: *1848 gyermekrajzokon*. Rendezte: Török Lászlóné. – 2012. szeptember 18-án: *Kossuth Lajos 210 éve született*. Kiállítás a Városi Könyvtár helytörténeti dokumentumok tárának anyagából. Rendezte: Vargáné Jancsó Irén. – 2012 októberében: *Kézműves mesterek és mesterségek*; vetélkedő és kiállítás az általános iskolában. – 2012. november 11-én: Márton-napi libanap és újborkóstolás. Kiállítás: *A borkészítés eszközei, tárgyai a gyűjtemény raktárában*. Rendezte: Kovács Lajos István és Szabó János.

KISTELEKEN (Nagy Netta összeállítása):

2011. június 1-től szeptember 30-ig: Gyífkó Gyula Kálmán, a Népművészet Mestere, szíjgyártó kisiparos *Félévszázad mesterműveiből* című kiállítása. – 2012. március 1-től 2012. november 30-ig: *Feliratos falvédők a múlt századból*. Szombathelyi Árpád magángyűjteményének kiállítása. Rendezője: Ágó Rita és Nagy Netta.

MAKÓN (Forgó Géza összeállítása):

2011. február 10-től március 31-ig: *100 éve Makón a gyermekek szolgálatában*. A kalocsai szegény iskolanővérek iskolaalapításának centenáriumi kiállítása a József Attila Múzeumban. Megnyitotta: Ulrik M. Mónika nővér SSND tartományfőnöknő és Szűcs Péter igazgató. – 2012. január 18-tól március 1-ig: *Hol is van?* Forgó Géza Makó épületeiről készített fotóinak kiállítása a makói Városház Galériában, amely egyúttal felhívás városépítészeti kutatásra, kalandozásra. Megnyitotta: Karsai Ildikó. – 2012. január 21-től február 5-ig: *„Megy a gőzös.” Vasúttörténeti kiállítás*. Megnyitotta: Nagy József, a Vasúttörténeti Alapítvány kuratóriumának titkára. – 2012. február 11-től március 11-ig: *A makói népi bútorok*. Megnyitotta: dr. Mód László. – 2012. március 12-től március 21-ig: *1848, Te csillag!* Gyermekrajzok kiállítása. Megnyitotta: dr. Halmágyi Pál. – 2012. november 9-től 2013. április 29-ig: *25 éves Börcsök Attila néprajzi magángyűjteménye*. Megnyitotta: Nagy Vera néprajzkutató.

Képeinken: részletek Börcsök Attila néprajzi magángyűjteményéből

Kapcsolataink

2011-ben, a Honismeret Csongrád megyében kötetünk írásakor 15 társszervezetet tudtunk bemutatni,¹ amelyekkel tevékenységünk során lazább-szorosabb kapcsolatba kerültünk. Az azóta eltelt másfél esztendőben az egyesület programjaitól és a lehetőségektől függően néhány szervezettel erősödött az együttműködés, másokkal nem aktivizálódott. Bővültek viszont a kapcsolatok a határon túli kirándulásokon, az együttes feladatok megoldása kapcsán és a meghívásos közös rendezvényeken.

2011 szeptemberében a *Kiss Mária Hortensia Kör* meghívására honismereti kirándulásra Kiszomborra látogatott egyesületünk 24 tagja.² Részt vehettek egyesületünk tagjai előadókként és hallgatókként a kiszombori Kistérségi Néprajzi Konferencián.³ Egyesületünk elnöksége Emléklap kitüntetésre terjesztette fel Badicsné Szikszai Zsuzsannát és a Kiss Mária Hortensia Honismereti Kört, amelyet a 2012-es egri honismereti akadémián vehettek át.⁴

A *Makói Honismereti Körrel* is erősödött az együttműködés a 2012-es ifjúsági honismereti akadémia makói tanulmányútjának megvalósításakor. A kör több tagja nyújtott nagy segítséget a gazdag program és a vendéglátás sikeres lebonyolításában.⁵

A *kisteleki Közművelődési és Hagyományőrző Kör* tagjai meghívására 2012-ben Kisteleken együtt ünnepeltük a honismeret napját. Bemutatták egyesületünk tagjainak a Helytörténeti Gyűjtemény keletkezésének körülményeit és a gyűjtemény anyagait. A CSMHE jubileumi vándorkiállításának anyagát a kisteleki honismereti tevékenységet megmutató új tablóval kiegészítve állították fel a kisteleki

¹ Honismeret Csongrád megyében (1969-2011). Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXXIX. k. Szerk. Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna és Gergelyné Bodó Mária. Kiadta a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület és a Csongrád Megyei Levéltár. Szeged, 2011. 213-251.

² Lásd évkönyvünk IV. fejezetének ismertetését (PLSZSZS)!

³ Lásd évkönyvünk V. fejezetének kronológiájában.

⁴ Lásd évkönyvünk V. fejezetében a kitüntetettek között!

⁵ Lásd évkönyvünk IV. fejezetének ismertetését (PLSZSZS)!

Művelődési Központban. Kedves, figyelmes vendéglátókként ismertük meg őket a vacsora melletti baráti beszélgetés során.

A *csongrádi gr. Széchenyi István Általános Iskola* két éve ad helyt az általános iskolások megyei honismereti versenyének. Az iskola igazgatóságával és dolgozóival nagyon jó kapcsolat épült ki. Lelkes, gondos munkájuk eredménye, hogy a 11-12 csapatból álló versenymezőny, a városi helytörténészek, honismerők, kézművesek és a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület elnökségének meghívott és a verseny levezetésében részt vevő tagjai nagyszerűen érzik magukat a honismereti rendezvényen, és évről évre szívesen visszatérnek a játékos vetélkedőre.

A *pitvarosi Honismereti Baráti Kör* tagjaival az egyesületünk több éves jó kapcsolata egyre inkább elmélyül. Megismertük már a pitvarosi szlovák néprajzi gyűjteményeket, meghatódunk a szlovák nyelvű karácsonyi daloktól, és szívesen fogadtuk szeretetteljes meghívásukat, hogy náluk tartsuk évzáró közgyűlésünket.

A *Tájak – korok – múzeumok hódmezővásárhelyi egyesületének* tagjaival 2012-es, Arad–Hegyaljára szervezett egyesületi kirándulásunkon vettük fel a kapcsolatot.⁶ Igen jókedvű, barátságos, kirándulni szerető emberek csoportja, akik rendszeresen járnak az ország szép tájait, céljuk a múzeumok és építészeti értékek megismerése nemcsak Magyarországon, hanem határainkon túl is. A közös érdeklődés közel hozta őket egyesületünkhöz, a kapcsolattartás velük közös tagjaink közvetítésével könnyedén megvalósul.

A *Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára* biztosítja egyesületünk számára a székhelyet, ahol az elnökségi üléseinket, tanácskozásainkat, kisebb rendezvényeinket meg tudjuk tartani, ahol hivatalos vendégeinket fogadhatjuk, irattárunkat, technikai eszközeinket, kiadványainkat tartjuk. A levéltár munkatársainak segítségére nemcsak

⁶ Lásd évkönyvünk IV. fejezetében Krämmer Erika írását!

kutató munkánkban számíthatunk, hanem technikai problémák megoldásában is. A levéltár jelenlegi igazgatója, dr. Biernacki Karol és helyettese, dr. Berta Tibor egyesületünk tagjai, ahogyan a csongrádi és makói fióklevéltárak igazgatói is. Többen a már nyugállományba vonult levéltárosok közül is szoros kapcsolatban vannak korábbi munkahelyükkel és egyesületünknek is aktív tagjai. Rendszeres együttműködés valósul meg a *Csongrád Megyei Levéltári Napok* őszi rendezvényein előadásokkal, illetve szervezőmunkákkal vagy hallgatóként való részvétellel és a közös kiadványok megjelentetésével.

Őcsanád és Nagyszentmiklós honismerői kalauzolták egyesületi tagjainkat határon túli kirándulásunkon.⁷ Őcsanádon Fodor Ferenc, a helyi honismereti-helytörténeti gyűjtemény gondozója mutatta meg Gellért püspök szarkofágját, Nagyszentmiklóson Velcsov Margit tanárnővel néztük meg a Bartók Béla emlékszobát. Az *Arad-környéki kirándulásunkon* több kedves helytörténéssel kerültünk kapcsolatba. *Pécska* történetét és műemlékeit Nagy István vezetésével ismerték meg az egyesület tagjai.⁸

⁷ Lásd évkönyvünk IV. fejezetének ismertetőjét (PLSZS)!

⁸ Lásd évkönyvünk IV. fejezetében Krämmer Erika írását!

Nagy szeretettel fogadlak az aradi Csiky Gergely Főgimnáziumban a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület tagjait. Mind magyart, mind magyar nyelvet tanítok. Juhász Béla igazgató
csiky@mahco.com
040-46145132

Az aradi Csiky Gergely Főgimnáziumban Juhász Béla igazgató látta vendégül csoportunkat. Ismertette az ottani magyar nyelvű oktatás helyzetét, a gimnáziumi képzés rendszerét, és a fenti bejegyzést írta az egyesület vendégbökönyvébe.

Nótáros Lajos és Krämmer Erika

„Kiváló napot töltöttem a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület tanulmányútján Arad és környékén. Igazi, hangulatos együttlét volt. Örömmre szolgált, hogy szerény tudással szolgálatukra lehettem”, írta Nótáros Lajos az egyesület emlékbökönyvébe a Bohuskastélyban tett látogatás után.⁹

Ujj János az aradi emlékoszlopnál emlékezett a vértanúkra

Az Országos Honismereti Szövetséggel együttműködve egyesületünk sikeresen megrendezte a XVII. Ifjúsági Honismereti Akadémiát.¹⁰ Az ünnepélyes záró értékelést a két szervezet titkára: Bartha Éva és Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna együtt tartotta.

⁹ Lásd évkönyvünk IV. fejezetében Krämmer Erika írásában!

¹⁰ Lásd bővebben évkönyvünk IV. fejezetében PLSZZS írását!

Egyesületünk tagjai

A Csongrád Megyei Honismereti Egyesületnek 2012. december végén 73 rendes és 7 tiszteletbeli tagja volt. A teljes létszám: 80 fő.

Tiszteletbeli örökös elnök: Prof. Dr. Juhász Antal (Szeged)

Tiszteletbeli tagok: dr. Kováts Dániel (Budapest), Prof. Dr. Péter László (Szeged-Szóreg), Radocsai Ferenc (Szeged), id. Tószegi Gyuláné (Pitvaros), dr. Tóth Ferenc (Makó), Vecsernyés János (Szeged).

Rendes tagok: Ábrahám Vera (Szeged), dr. Ávéd János (Mindszent), Badicsné Szikszai Zsuzsanna (Kiszombor), Bari Gyöngyi (Szeged), Bárkányi Ildikó (Szeged), dr. Berta Tibor (Szeged), dr. Biernacki Karol (Szeged), Prof. Dr. Blazovich László (Szeged), Bogdán Lajos (Szeged), Czene Gábor (Szeged), Dobayné Deák Éva (Szeged), Dunai Józsefné (Szeged), Endrész Erzsébet (Kiszombor), Erdélyi Mónika (Szeged), Fodor Péter (Csongrád), Forgó Géza (Makó), Fuchsné Benák Katalin (Hódmezővásárhely), Georgiádes Ildikó (Csongrád), Gergelyné Bodó Mária (Szeged), Gilicze János (Makó), Gulácsiné Somogyi Ilona (Kiszombor), dr. Hegedűsné Gera Éva (Újszentiván), Kalmár Edit (Mezőhegyes), Károlyi Attila (Szeged), Kemény Lajosné (Pitvaros), Kiss Pál Gábor (Makó), Kocsis Pál (Pitvaros), Kocsis Pálné (Pitvaros), Kocsis Tamás (Pitvaros), dr. Kopasz Filoméla (Szeged), Kovács Judit (Maroslele), Kovács Lajos István (Mindszent), Kovácsné dr. Faltin Erzsébet (Mezőhegyes), Krämmer Erika (Szeged), dr. Kruzsliz István Gábor (Hódmezővásárhely), Labádi Lajos (Szentes), Lengyel István (Makó), Licsicsányi István (Csongrád), Lőkös Sándorné (Hódmezővásárhely), dr. Marjanucz László (Szeged), dr. Markos Gyöngyi (Szeged), Matuszka Istvánné (Makó), Miklós Péter (Újszentiván), Molnár Anita (Szeged – Röske), Molnár Mária (Tápe), dr. Molnárné Ferenczy Valéria (Szeged), dr. Nagy Netta (Kistelek), Nagyfalusi Ágnes (Csanádpalota-Budapest), Nagyfalusi Istvánné (Csanádpalota), Nagygyörgy Zoltán (Horgos, Vajdaság, Szerbia), Ormos Zsuzsanna (Hódmezővásárhely), dr. Ósz Károly (Szeged), Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna (Makó), Pintér István (Hódmezővásárhely), Pintér Istvánné (Hódmezővásárhely), ifj. Pintér István (Hódmezővásárhely), Rakonczai János (Szeged), Rigóné Szabó Erzsébet (Pitvaros), Rostáné Hajdú Erzsébet (Csongrád), Rotár Krisztina (Szeged), Rozsnyai János (Makó), Székely Miklósné (Pitvaros), dr. Szerdahelyi Péterné (Szeged), dr. Szűcs Judit (Csongrád), Tószegi Gyula (Pitvaros), Urbancsok Zsolt (Makó), Vargáné Nagyfalusi Ilona (Apátfalva), Vaskó Gyuláné Oltvai Klára (Szeged), Vass József (Óföldréak), Veszelinov Dánielné (Újszentiván), Virág Etelka (Makó), Vörös Tiborné (Ruzsa), Zeitler Ádám (Makó).

Az elnökség tagjai voltak: Prof. Dr. Blazovich László (elnök), dr. Marjanucz László (alelnök), Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna (titkár), Bogdán Lajos, Georgiádes Ildikó,

Gergelyné Bodó Mária, Kemény Lajosné. Az *Ellenőrző Bizottság tagjai voltak*: Virág Etelka (elnök), Molnár Mária, Gulácsiné Somogyi Ilona. Az *Országos Honismereti Szövetség elnökségében* képviselték egyesületünket: Dr. Ósz Károly és Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna elnökségi tagok, Vargáné Nagyfalusi Ilona küldött.

2012. december 14-én, a Nagyéren tartott közgyűlésen megtörtént a tisztújítás.

Az új elnökség tagjai: Prof. Dr. Blazovich László elnök, dr. Marjanucz László alelnök, Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna titkár, elnökségi tagok: Georgiádes Ildikó, Gergelyné Bodó Mária, Kemény Lajosné, Ormos Zsuzsanna.

A közgyűlés örökös tiszteletbeli titkári címet adományozott Bogdán Lajosnak 1994 és 2010 között végzett értékes titkári munkája elismeréséül.

Új tagok:

2011-ben léptek be egyesületünkbe: dr. Ávéd János orvos, Vörös Tiborné kulturális menedzser, Zeitler Ádám gimnáziumi tanuló.

2012-ben lettek egyesületünk tagjai: Czene Gábor tanár, Lengyel István tanár, Matuszka Istvánné gondnok.

Tagságát megszüntette: Hegedűs Dóra egyetemista, Hodák Györgyné óvónő, dr. Varsányi Attila levéltáros. Elhunyt: Perényi Anna.

2012. június 25-én megszületett a Szegedi Törvényszék 8.Pk.60.078/1991/21. sz. végzése a CSMHE közhasznú jogállásának törléséről, ettől kezdve jogállásunk nem közhasznú. Átdolgozott alapszabályunkat a bíróság jóváhagyta, hatályba lépett.

Zárszó

Köszönetet mondunk a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület működését biztosító és támogató intézményeknek, közösségeknek, személyeknek, kiemelten a székhelyünket adó Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltárának és a működésünket pénzügyileg támogató Nemzeti Együttműködési Alapnak, valamint Csongrád Megye Közgyűlése elnök-asszonyának, Magyar Anna országgyűlési képviselőnek.

Jelen évkönyvünk emléket kíván állítani mindazoknak, akik civil szervezetünkben értékgyarapító és -őrző munkát végeztek az elmúlt két évben, és vallják:

PÁL LÁSZLÓNÉ SZABÓ ZSUZSANNA

TARTALOMJEGYZÉK

BLAZOVICH LÁSZLÓ: Ajánlás	5
PÁL LÁSZLÓNÉ SZABÓ ZSUZSANNA: A szerkesztő előszava	6
I. Kutatómunkánk eredményeiből	
FODOR PÉTER: Csongrád város népességének alakulása 1784-től napjainkig	7
FORGÓ GÉZA: Herrich Károly, a Tisza-szabályozás főmérnöke	13
IFJ. PINTÉR ISTVÁN: A Habsburg Birodalom állam- és jogtörténetének alapvonalai	18
VARSÁNYI ATTILA: Az első önálló vásárhelyi főispán hányattatásai	21
MIKLÓS PÉTER: Radnóti Miklós szegedi éveiről	46
ERDÉLYI MÓNIKA VILLŐ: Forradalom vagy valami más? 1848. március 15.	56
LABÁDI LAJOS: Szentés az 1848/49-es szabadságharcban	66
NAGY NETTA: „Feketekezeskedés, rejtegetés, feketevágás”	72
KOPASZ FILOMÉLA: Nyilasy Sándor, Szeged és Tápé festője	87
ORMOS ZSUZSANNA: Kovács Mária, a parasztlány, akit Tornyai János támogatott	94
II. Hagyomány és emlékezet	
PÉTER LÁSZLÓ: Székely sziget Belgrád alatt	98
BLAZOVICH LÁSZLÓ: Apor	100
LABÁDI LAJOS: Elpusztult falvak a múltban és napjainkban	104
ÁBRAHÁM VERA: Szeged zsidó temetői	107
LABÁDI LAJOS: A szentesi városháza rövid története	110
BOGDÁN LAJOS: A katonaélet humora Tömörkény István novelláiban	113
KOVÁCS LAJOS ISTVÁN: A régi életmód kincseinek megőrzése Mindszenten	117
BLAZOVICH LÁSZLÓ: Vaskó Gyuláné Oltvai Klára Mária emlékére	119
SÁNTA GIZELLA: Emlékműavatás a lengyel–magyar barátság jegyében	120
NAGYGYÖRGY ZOLTÁN: Szent-Györgyi Albert Horgos-Kamaráson	122
HORVÁTH DEZSŐ: Ötven esztendő	123
III. Könyvespolc	
OPPIDUM CSONGRÁD ALAPÍTVÁNY KURATÓRIUMA: Csongrád város kronológiája	126
GILICZE JÁNOS: A zombori Rónay család története	126
PÁL LÁSZLÓNÉ SZABÓ ZSUZSANNA: A Honismeret Csongrád megyében kötetéről	128
SZÚCS JUDIT: Labádi Lajos: A szentesi díszkút története	133
PÁL LÁSZLÓNÉ SZABÓ ZSUZSANNA: Vass József: Egy virágzó közösség emlékei	135
GERGELYNÉ BODÓ MÁRIA: Miklós Péter: A bölcsészkar Radnóti diákéveiben	136
BLAZOVICH LÁSZLÓ: Oppidum Csongrád 2011	137
NEMESKÉRI-ORBÁN ISTVÁN: Oppidum Csongrád 2012	137
PÁL LÁSZLÓNÉ SZABÓ ZSUZSANNA: A Makói Honismereti Híradó	140

IV. Honismereti események megyénkben

PÁL LÁSZLÓNÉ SZABÓ ZSUZSANNA: Honismereti napunk a határ két oldalán	143
VÖRÖS TIBORNÉ GÁRGYÁN MÁRIA: Négy település határán	148
ROSTÁNÉ HAJDÚ ERZSÉBET: „A lakóhely, ahol élünk”	149
KRÄMMER ERIKA: Arad szép emlékünk marad	150
LABÁDI LAJOS: Építészettörténeti dokumentumkiállítás Szentesen	152
ORMOS ZSUZSANNA: Egyesületi tagjaink az egri honismereti akadémián	154
GERGELYNÉ BODÓ MÁRIA – KRÄMMER ERIKA: Honismereti projektek	157
PÁL LÁSZLÓNÉ SZABÓ ZSUZSANNA: Ifjúsági Honismereti Akadémia Szegeden	160
GEORGIÁDES ILDIKÓ: Épülettervek Csongrád múltjából	163

V. A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület életéből

Egyesületünk tevékenységének képes kronológiája (PLSZZS)	164
Kitüntetettjeink 2011, 2012 (PLSZZS)	171
FODOR PÉTER – FORGÓ GÉZA – KOVÁCS LAJOS ISTVÁN – LABÁDI LAJOS – NAGY NETTA – ORMOS ZSUZSANNA:	
Honismereti-helytörténeti kiállítások megyénk városaiban	175
Kapcsolataink (PLSZZS)	177
Egyesületünk tagjai (PLSZZS)	181

Kötetünk szerzői:

Ábrahám Vera	Miklós Péter
Blazovich László	Nagy Netta
Bogdán Lajos	Nagygyörgy Zoltán
Erdélyi Mónika Villő	Nemeskéri-Orbán István
Fodor Péter	Oppidum Csongrád Alapítvány
Forgó Géza	Ormos Zsuzsanna
Georgiádes Ildikó	Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna
Gergelyné Bodó Mária	Péter László
Gilicze János	Ifj. Pintér István
Horváth Dezső	Rostáné Hajdú Erzsébet
Kopasz Filoméla	Sánta Gizella
Kovács Lajos István	Szűcs Judit
Krämmér Erika	Varsányi Attila
Labádi Lajos	Vörös Tiborné Gárgyán Mária